
BIBLIOTECA
NAZIONALE
FIRENZE

MINNES-BILDER

BERNHARD v. BESKOW

FÖRSTA DELEN

STOCKHOLM
SAMSON & WALLIN

Malin v. Boeskow.

MINNES-BILDER

af

Bernh. v. Beskow.

FÖRSTA DELEN

STOCKHOLM 1860.
P. A. Norstedt & Söner.

INNEHÅLL:

JOHAN OLOF WALLIN.

Denna minnesteckning författades år 1840, såsom företal till första upplagan af Wallins predikningar.

"Gif mig en stor tanke, att jag vid den må värma mig och dö" — yttrade till sin son en berömd verldsvis, med ögat fästadt på den redan öppnade grafven. En sådan tankebild, vid hvilken vi lefvande älska att värma oss, är minnet af en utmärkt man. Den tid, som ägt och förlorat Wallin, och som nu emottager den sista minnesgåfva, han med döende hand sjelf ordnat, skall troligen ej ogerna se, att denna skänk åtföljes af en enkel teckning, återkallande Gifvaren i deras minne, som älskat, värderat, och nu sakna honom. Då efterlefvandes blickar möta bilden af en kär hädangången, fästa de vanligen mindre afseende vid penselns glans, än vid dragens sanning. Under förutsättning, att ett sådant bedömande jemväl här äger rum, företages närvarande lefnadsmålning af en hand, som dertill äger intet annat anspråk, än att uppfylla en af den hädangångne ålagd förbindelse.

Uti Stora Tuna församling af Dalarne föddes, den 15 Oktober 1779, Johan Olof Wallin. Fadren var dåvarande Fältväbeln vid Dal-Regementet, sedermera Kaptenen, Johan Abraham Wallin, och modren Beata Charlotta Harkman, af en gammal prest-slägt. Johan Olof, den äldste bland många syskon, var sjuklig alltifrån födslostunden,

och den första tredjedelen af hans lefnad utgjorde en nära oafbruten kamp med lidandet och behofven. Den som hört WALLIN sjelf beskrifva detta första skifte af sitt lif, erhöll en förut svårligen anad föreställning af hvad viljans kraft förmår, eller rättare, en förnyad erinran om de underbara vägar, på hvilka försynen leder sina utkorade till det för dem bestämda mål. För den tarfligaste fortkomst voro gossens utsigter mörka, och ännu mörkare de för ernående af någon högre boklig undervisning, enär medellöshet dertill ej lemnade andra utvägar, än sådana, som stå öppna för fattigare barn. Emellertid bereddes gossen tillfälle, att besöka Trivial-skolan i Fahlun (då han af några bland stadens välgörande innevånare erhöll kostdagar), och sednare äfven Westerås Gymnasium, der likväl hans vistande stundom för längre tid måste afbrytas af brist på medel för uppehälle. Han började derföre att vid tretton års ålder försörja sig sjelf, såsom lärare i hemorten, och vann sålunda husrum och föda. Då gossens tid dagligen upptogs af undervisning åt fem eller sex dels yngre dels jemnåriga lärjungar, synas stunderna varit få, under hvilka han, med boken till ledare, kunnat arbeta på sin egen fortgående bildning. Det var, såsom han sjelf berättat, egentligen under de långa och mörka vintermorgnarne och höstaftnarne, då han under den allmänna tystnaden i huset, liggande på sin lafve, dels inöfvade sina minnes-studier, dels öfvervägde och efter egen uppfattning bedömde hvad han läst, dels äfven i tankarne be-

gynte improvisera och författa på ömsom vers och prosa, under hvilken sjelfbildning han först började grundlägga den för honom sedermera, såsom talare, så vigtiga egenskap, att af ett ämne uppfatta alla delar i tankarne och ordna dem till ett helt, eller att af en betraktelse öfverse gången och upplösningen på samma gång han ordnade inledningen.

Vid Gymnasium var han nära glömd, och få af lärarne väntade hans återkomst, då, efter trenne års frånvaro, han åter uppträdde vid läroverket, samt begärde och erhöll tillåtelse, att i anledning af en högtid, som af Gymnasium skulle begås, få på den studerande ungdomens vägnar hålla ett tal på latinsk vers. Handskriften till detta tal finnes ännu i behåll och röjer icke blott lofvande anlag hos en nybörjare, men snarare stämpeln af en med de klassiska auktorerne förtrogen författare. Wallin var nu sjutton år. Med hela värman af en ungdomlig själ, som lågar för snillets skönaste uppenbarelser, hade han omfattat fornåldrens vittra mönster, särdeles de Romerska, hvilkas manliga skaplynne och upphöjda ton närmast öfverensstämde med arten af hans eget snille och framställningssätt. Också slocknade förkärleken till Maro's och Cicero's tungomål aldrig hos Wallin, och det kan anmärkas, att, liksom han vann sin första utmärkelse på detta språk, så gaf hans hjerta sig äfven luft i dess harmoniska ljud, då han, fyrti år sednare, såsom svenska kyrkans Öfverherde,

helsade den församlade ungdomen vid rikets främsta lärosäte.

WALLIN hade tagit det första steget till vittert rykte, ovanligt vid hans ålder och vid den väg till bildning, han gått. Ännu kunde dock han, liksom den honom omgifvande verld, icke ana riktningen, ännu mindre vidden af den bana, som för honom låg dold i framtidens mörker. För egen del var han så oviss om sin blifvande bestämmelse, att han vid den tidpunkt, hvarom nu är fråga, var böjd att gifva vika för sin faders önskan och inträda i krigsståndet, såsom tjenstgörande vid Dalregementet, om icke hans vacklande helsa tillintetgjort denna framtidsplan och räddat honom för sin egentliga kallelse.

En under dåvarande förhållanden väsendtlig förmån för honom, var en bättre lärare-anställning. Han kunde nu under trenne år oafbrutet fortsätta sina studier, och då han afgick till Upsala Akademi erhöll han af Gymnasii rektor — den klassiska lärdomens veteran hos oss, Doktor Stamberg — ett bland de vackraste intyg, som någon från ett underordnadt lärdomsverk till kunskapernas högsäte afgående yngling undfått, erinrande om det vitsord, hvarmed hundrade år förut den i vår kyrkas häfder äfven berömde Laurentius Norrman, såsom fattig gymnasist, afgick till högskolan *). Hösten år 1799 inskrefs WALLIN såsom student af Westman-

*) *Talem nunc nostra mittit Strengnesia, qualem nec vidit, nec videbit.*

lands och Dala landskap vid Upsala Akademi, och blef år 1803, efter genomgående af de vanliga lärdomsprofven, promoverad till filosofie-magister. Han sökte nu att blifva såsom lärare vid Universitetet anställd, för hvilket ändamål han utgaf och försvarade en afhandling *de Quinto Horatio Flacco Lyrico.* Docenturen i estetiken var honom lofvad, men sysslan bortgafs åt en annan, och utsigterna för någon akademisk befordran — den enda, han trodde sig kunna söka — voro för honom, genom denna motgång, för längre tid stängda.

WALLIN hade tillryggalagt mer än en tredjedel af sitt lif, då hans egentliga bana ännu ej var börjad, eller valet deraf ens bestämdt. Född under andra förhållanden, hvilka i timligt hänseende varit lyckligare, hade han troligen vunnit både en hastigare och mångsidigare bildning och en skyndsammare fortkomst, men han skulle tvifvelsutan hafva saknat den förtröstan på egna krafter, den ungmodiga lust, att brottas med motgångar och hinder, för att slutligen bryta en egen väg, hvilka egenskaper voro så väsendtliga vid uppfyllandet af de stora värf, som utgjorde hans egentliga lefnadskallelse. Sjelfva hans födelseort och ungdoms-omgifning ägde i detta hänseende något betecknande. Han var landsman af Stjernhjelm och Engelbrekt — sinnebilder af nordmanna-harpan och nordmannakraften — och var fostrad vid Rudbeckii lärosäte. Han var ammad vid folkets hjerta, och den höga enkelhet, med hvilken han uppträdde i sina sköna-

ste tal, innebar ännu i de sista tiderna ofta ett återsken af hans obemärkta ungdoms-omgifning. Dess hågkomster utgjorde äfven i den tid, då han var trött af år och ära, ofta hans gladaste samtalsämnen. De föremål och höga natur-under, som främst verkat på ynglingens inbildning, voro de blåa bergen, som lyftade sina hjessor emot himlen, den fria Dalelfvens dån, och grufvan med de rika malmgångarna. Här lärde han först känna denna himlasträfvande längtan, som han sedan med en från hvarje jordiskt fördöme frigjord bildningsgåfva tecknade i ett språk, hvars skrinlagda rikedomar ingen lyckligare, än han, vetat upptäcka och använda. Han hade uppväxt bland ett folk, bekant för kraften i karakter och enkelheten i seder. Hvad som är det skönast utmärkande hos Wallin: en ädel fornhög enfald, lärde han tidigt att fatta och älska. Från denna hjertats och förståndets första, stora fostringsskola, hämtade han under de år, då bildningsgåfvan tager sin första riktning, till icke så ringa del, denna förening af storhet och djerfhet i tanke med den största enkelhet i uttryck, hvarigenom han sedan öfverraskade en förkonstlad hufvudstadsverld, då han för den predikade *Enfaldens vishet.* Om han sjelf varit uppfödd i den "befolkade öcknen," hade insugit med modersmjölken der gängse föreställnings-sätt, varit fostrad af dess seder, vanor, språk, — hade han då röjt denna frånvaro af tidens manierade ton, som tillhörde äfven andliga talare? Hade han blifvit samma ombildare af vår andliga vältalighet och skaldekonst, som

han nu blef? — Hade han predikat fädernas gudalifvade, bergfasta tro i den ursprungliga ton som nu? Hade de oräkneliga vägar, som han nu ägde, att i tal och sång tränga till folkets, eller rättare till menskligheteus hjerta, varit honom lika öppna och förtrogna?

Utan att försöka besvara dessa frågor, återvända vi till den för grundläggningen af Wallins bana så vigtiga tid, då han ännu var okänd för den stora verlden. Man har anmärkt, att medellöshet förde Lehnberg in på den tjensteväg, der han sedan genom sin talaregåfva fördunklade alla sina samtida. En högre makt tycktes hafva velat gifva samma ledning åt Wallins öden; ty som en blott tillfällighet må det väl ej anses, att de störste af Ordets förkunnare oftast utgått från armodets hyddor, hvarifrån de lärjungar, som främst skulle frambära försoningens budskap, framträdde, predikande icke i praktfulla tempel, men i ödemarker och bland bergen, och att, då den heliga läran vanställts af vidskepelsen, Ordet återbragtes i sin renhet ånyo af en man ur hyddan, — Luther, med ingen annan bundsförvandt, än bibeln.

Wallin hade, under långa år af lidanden och försakelser, ägt mer än tillräcklig väckelse, att i religionen söka sitt enda stöd, sin tröst, sin förhoppning. Hans tidigt ensamma lif hemsöktes ej af verldens förströelser, på honom kunde lämpas, hvad han sedan yttrade vid en värdig mans graf: "hans första skola var fattigdom och hans lärmästare hette gudsfruktan." Sålunda lärde han bittida,

att lefva sitt rätta lif i andans verld, med de stora hädangångne, eller att vistas med tankarne i det odödliga hoppets rymder. Ofta rönte han derunder en liflig kallelse för prediko-embetet, men hans ursprungligen svaga, genom ansträngda studier och nattvak undergräfda helsa, nu ytterligare försvagad genom en tidtals återkommande blodspottning, som tycktes tillkännagifva, att bröstet tagit skada, gjorde honom villrådig, och hans närmaste vänners afstyrkan fördröjde ännu mer hans beslut att beträda den presterliga banan. Under de år, då han sålunda vandrade utan bestämdt lefnadsmål, förvärfvade han likväl en ryktbarhet, som ensam skulle förvissat hans namn om ett oförgängligt rum i den svenska litteraturens häfder, och han följde Lehnberg deri, att hafva vunnit vitterhetsidkarens lager, innan de första stegen gjordes att eröfra den andliga talarens palm. Båda beträdde den bana, som Gustaf den tredje öppnat för fosterländska snillen. I valet af ämne leddes Wallin af förkärlek till den Romerska litteraturen. Han insände till 1803 års täflan i Svenska Akademien öfversättningar från fyra af Horatii oder. Då de först lästes i Akademien yttrade Nils von Rosenstein: "Kellgrens lyra är återväckt," och vid hedersbelöningens öfverlemnande på högtidsdagen helsades den unga skalden med samma uttryck, jemte orden, att efter ett sådant erkännande "återstod ingenting, att för dessa sångers loford tillägga." Wallin vistades på landet hos en vördnadsvärd Religionslärare *), hvars

*) Kontrakts-Prosten Isander i Odensala.

söners bildning var honom anförtrodd, då han emottog underrättelsen om den honom tillagda belöning. Tidningen meddelades honom af den gamle, som, sjelf öfverraskad, att i den anspråkslösa, föga bemärkte ynglingen hafva upptäckt ett snille, slöt honom i sina armar och utgöt sig i välönskningar. Wallin erinrade sig ännu under de sista tiderna det intryck han erfor, då han så oförmodadt såg sig i besittning af den älskade Patriarkens aktning, att ej säga beundran, hvilken lycka öfversteg allt hvad hans djerfvaste förhoppning då kunnat förespegla honom, och han plägade yttra, att ingen af de många utmärkelser, han sednare emottagit, skänkt honom denna innerliga, obemängda glädje.

Uppmanad af det bifall, hans första försök vunnit, täflade Wallin åter och eröfrade det största antal belöningar, som blifvit på en gång af Svenska Akademien vid en högtidsdag åt någon täflande utdelade, nemligen stora priset för skaldestycket *Uppfostraren* och tvenne accessit: det ena för öfversättningar från Horatius (hvaribland Sekular-sången) och det andra för en tolkning af Virgilius (en episod ur Æneiden). Belöningarne öfverlemnades af Lehnberg, som i den unga skalden, hvilken då ansågs uteslutande fästad vid sångmöns altare, icke anade sin yppersta medtäflare, det inträdande tidskiftets — kanske kommande tiders — största andelige talare i Sverige och svenska kyrkans blifvande öfverherde.

Man har ansett, att Wallin genom nyssnämde lärodikt, velat endast skatta åt tidens rå-

dande smak, uttryckt af det belönande samfundet. Anledningen låg dock djupare. WALLIN hade från sina första ynglinga-år pröfvat sig i uppfostrarens kall. Han ville under sinnebilden af en värdig fostrare lifva känslor för dygden, medborgerligheten, religionen. Detta stycke är, oberäknadt dess flera poetiska skönheter, i WALLINS bildningskedja märkeligt derför, att det liksom förmedlar öfvergången till hans andliga lärarekall, åt hvars pligter han äfven kort derefter egnade sig. Flera ställen häntyda på den uppstigande tempel-talaren, t. ex.

"Du väktare i skyn! är natten ännu lång?
Vi tro ej stjernans ljus, ej månans stilla gång;
Vi trodde uppå Dig. Så upplys jordens slägten!
Är natten ännu lång?... Och kommer morgonväkten?"...

Den förste bland WALLINS samtida, som insåg hans egentliga kallelse — kanske innan han ännu sjelf gjort sig fullkomlig reda derför — var samma man, som mer än någon i Sverige dels med vänskapens välvilja omfattat, dels med faderliga råd vägledt och omhuldat så många snillen, och till hvilken Kellgren, Leopold, Lehnberg, Adlerbeth, Franzén, Tegnér, Järta, Geijer, m. fl. offentligen erkänt sina förbindelser — Nils von Rosenstein *). Skalden Choræus hade nyss aflidit. WALLIN följde Rosensteins uppmaning, prestvigdes **), undergick med högsta betyg Prest- och Pastoral-examen, och

*) *Centrale et nobile sidus* är inskriften på den minnespenning, som Kongl. Vetenskaps-Akademien öfver honom låtit prägla.

**) Han kallades dervid till Huspredikant hos Öfverste-Kammarherren Baron Hamilton på Boo, hvars sons lärare han var.

tillträdde få veckor derefter den genom Choræi bortgång lediga Theologie-Adjunkturen vid Carlberg. Han erhöll trägna tjenste-åligganden; utom bestridande af föreläsningarne, predikade han hvarje helgdag; lönevilkoren voro knappa *), men han hjelpte sig fram utan skuldsättning, och yttrade i en efterlemnad anteckning: "Nu var min gladaste tid. Jag var sökt och gerna sedd af alla, fann bifall för allt hvad jag gjorde; skref verser och predikningar med stigande framgång, mötte vänner hvar jag kom, och såg framtiden i det ljusaste perspektif. Sedan kom lyckans tid och glädjens var förbi."

Dessa få år voro äfven, såsom han sjelf låter ana, de enda sorgfria under WALLINS lefnad, hvilken snart öfverlastades af tjenstegöromål och ingalunda blef fredad för de stormar, som bo kring höjderna. Under den inträdda vårdagjemningen af sitt lif utgaf han icke blott sina första psalmförsök, men fattade äfven ofta den verldsliga lyran och lockade ur henne toner, hvaraf några för alltid skola räknas bland de skönaste inom svenska sångens verld. Deribland må nämnas hans *Dityramb den 24 Januari 1808* (vid aftäckningen af Konung Gustaf III:s bildstod) **). Samma år eröfrade han (för en sång öfver samma ämne) den största belöning, som Svenska Akademien utdelat ***). Han nämdes nu äfven af den allmänna rösten bland

*) Husrum och 155 R:dr i lön.

**) Poemet är intaget bland WALLINS samlade skaldestycken under öfverskrift *Preludium.*

***) Tvåhundrade Dukater.

Sveriges lyriska skalder af första ordningen. Det är sällsynt, att före manna-åldren hafva hunnit en sådan utmärkelse, men ännu sällsyntare, att sjelfmant, och så till sägande midt uti segerloppet, afbryta det vunna ryktets bana. Sådant sker icke af jordisk beräkning. En högre ande talar och måste åtlydas, äfven om det sker under kamp och försakelse. Dock, detta var här icke fallet. WALLINS snille, egnadt för en tid ömsom åt den andliga, ömsom åt den verldsliga sången, tycktes nu, liksom lagern afspeglad i en källa, växa åt tvenne himlar. Han besinnade sig dock ej länge, innan han öfvergaf, såsom en skön men förgänglig skuggbild, den i tidsflodens glas afbildade krona, för att uteslutande vårda den telning, som sträckte sina grenar mot evighetens rymder. Han förbytte Apollo-lyran emot Psaltaren, hvilken äfven snart, så betydelsefullt, blifvit kallad Davidsharpan i Norden. Från denna tid var det endast någon festdag för konungahus och fäderneslând, eller någon för medborgaredygden eller det enskilta lifvet dyrbar stund, som förhöjdes af hans verldsliga diktkonst. Huru han visste att adla äfven tillfällighets-sången, visar, bland andra poemer, hans *Washington;* hans dityramb vid *Föreningen;* hans praktfulla ode öfver segrarne vid Leipzig, Dennewitz och Grossbeeren, hvilken sång, i tusental aftryck, genomflög den på främmande jord ännu församlade krigshären och lästes med förtjusning. Med allt hvad en strängare granskning ägt att anmärka mot WALLIN, såsom lyrisk skald, har den dock erkänt, att sällan

någon lyra — och i Sverige kanske ingen — ägt mera vexlande tonarter, än hans. Begåfvad med Romarens *os magna sonaturum*, fann han i det djupa, storartade eller högstämda, visserligen sin egentliga älsklingston; men äfven till en lugnt elegisk stämning, till uttrycken af det idylliska, naiva, humoristiska, omstämde han med lätthet lyran. I versens musikaliska skönhet, i förmåga att röra sig under gifna versformer och uppfinna nya, lemnar Wallin ingen inhemsk skald framom sig. En af våra bekanta tonsättare, som författat melodier till flera af Wallins smärre dikter, yttrade en gång, då man berömde hans komposition: "sådana verser sätta sig sjelfva i musik".

Efter att hafva under trenne år bestridt Theologie-Adjunkts befattningen vid Carlberg, utnämdes Wallin till kyrkoherde i Solna och Ulriksdahl. Om hvad man kallar timlig lycka hade, intill Wallins trettionde år, lemnat honom få eller intet bevis af sin ynnest, följde vedermälen deraf nu oafbrutet, och till sådan mängd, att ehuru den gynnade, inom en mansålder, emottog alla upphöjelser och utmärkelser, som i vårt land kunna tillfalla en man af hans stånd, var antalet af sådana, hvartill han dessutom varit i fråga, men hvilka han på förhand afböjde, så stort, att mer än en förtjent mans lott dermed kunnat anses ej blott nöjaktig, men lysande, och må blott nämnas kallelsen i första rummet till Linköpings biskops-stol efter Wallenberg, till Sala pastorat efter Schwerin, m. fl. En omständlig teckning af hans vidsträckta embets-

mannabana, samt af de många honom, tid efter annan, lemnade vigtiga uppdrag och förtroenden, skulle öfverskrida gränserna af dessa minnesblad *).

*) Tjensteförteekningens väsendtligaste punkter äro i korthet följande. Samtidigt med befordran till kyrkoherde i Solna (1809) nämdes WALLIN till Theologie-lektor vid Krigs-Akademien och Slotts-Pastor vid Carlberg, till Theologie Doktor, och kallades till Ledamot af Samfundet *pro fide & Christianismo;* år 1810 En af de Aderton i Svenska Akademien, hvilket samfund flera gånger valde honom till ordförande och sednast vid firandet af Akademiens jubelfest; nämde år ledamot af Kongl. Krigs-Wetenskaps-Akademien, som sedan kallade honom till heders-ledamot; år 1811 Fullmäktig i Riksens Ständers Riksgälds-Kontor, ledamot af Psalmkomitén, och lärare i theologi samt litteratur hos H. K. H. Hertigen af Södermanland, hvilken höga lärjunges lyckliga framsteg han snart ägde den glädjen att under anställd examen inför Riksens Ständers Deputerade bevittna; år 1812 kyrkoherde i Adolf Fredriks församling, samt Fullmäktig i Riksens Ständers Bank; år 1815 ledamot af Kongl. Nordstjerne-Orden, medlem af Preste-Ståndet vid samma års riksdag, samt ledamot af Svenska Bibelsällskapets Styrelse, vid hvilket Sällskaps första offentliga sammankomst han höll invignings-talet; år 1817 med nära enhällig kallelse Domprost i Westerås; år 1818, efter likaledes nära enhällig kallelse Pastor-Primarius, Kyrkoherde vid Storkyrkoförsamlingen i Stockholm och ordinarie Præses i Stads-konsistorium; samma år Ledamot af Kongl. Musikaliska Akademien; år 1824 Ordens-Biskop och Kommendör af Kongl. Nordstjerne-Orden; år 1826 ledamot af den stora Komitén för undervisningsverkens öfverseende, samt Heders-Ledamot af Kongl. Witterhets-, Historie- och Antiqvitets-Akademien, som fyra gånger kallade honom till Ordförande; år 1827 ledamot af Kongl. Vetenskaps-Akademien, som tie år sednare valde honom till Præses; år 1830 Konungens Öfver-Hof-Predikant och Præses i Kongl. Hof-Konsistorium; år 1834 ledamot af Bibel-Kommissionen; år 1837 ledamot af Wetenskaps-Societeten i Upsala; samma år genom nära enhällig kallelse uppförd i första rummet af Erke-Biskops-förslaget, samt af Konungen i Nåder utnämd till Erke-Biskop och Pro-Kansler vid Upsala Universitet; samma år ledamot af Serafimer-Orden, då han tog till valspråk: *In Omnipotenti*

Samtiden känner dem och efterverlden frågar ej, hvilka embeten har han innehaft; men hvad har han uträttat för religionen, fäderneslandet, menskligheten? Och då, om någonsin, gäller den gamla sanningen: gåfvorna äro mångahanda, men andan är en. Många och olikartade voro de af Wallin utförda värf, men *andan var en;* syftningen, nitet, kraften, förmågan voro enahanda på de olika rum, der han verkat såsom Herrans sändningebud; och bland de många herdekall och talare-rum, han innehaft, torde föga något kunna uppgifvas, der han ej var efterlängtad då han kom, oöfverträffad då han stod der, och oersättlig då han bortgick.

Ett af de första allmänna uppdrag, som lemnades Wallin, var ledamotskapet i psalm-komitén, eller snarare, han gaf sjelf första anledningen till denna förenings bildande och derigenom till den förbättring af vårt psalm-verk, som för omkring tjuge år sedan infördes. Frågan var långt ifrån ny. Under ett halft århundrade hade den fordna ecclesiastik-komitén, och äfven enskilta författare, lemnat bidrag till en förbättrad psalmbok. Vid 1809 och 1810 årens riksdag erhöll preste-ståndets pastoral-division uppdrag, att ordna dessa samlingar till ett helt, hvilket äfven skedde, och den nya psalmboken ansågs dermed färdig, samt erhöll veder-

---

Vinces. — Wallin var derförutan ledamot af flere inländska och utländska lärda samfund, samt af ett stort antal direktioner och komitéer för undervisnings-anstalter, välgörenhets-inrättningar, o. s. v.

börlig sanktion. Bland de främste, som protesterade mot dess utgifvande till allmänt bruk, var WALLIN. Han förklarade öppet, att han ansåg större delen af de deruti innefattade psalmer, hvaribland de flesta af hans egna, icke vara af det värde, att de borde bland Svenska kyrkans offentliga andaktssånger upptagas, samt förbehöll sig, att åtminstone få omarbeta de från hans redan utgifna samlingar hämtade bidrag, hvilka han långt heldre ville se ur andaktsboken för alltid uteslutna, än derstädes inryckta i ett, enligt hans tanke, ofulländadt skick. Hufvudsakligast yrkade han dock bibehållandet af större delen bland de gamla psalmer, hvilka blifvit uteslutna, såsom icke svarande emot en upplyst tids och en mera bildad smaks fordringar, hvarvid han fästade uppmärksamhet derpå, att "en äkta psalm icke är något vitterhetsstycke", och att genom andakts-sången det icke är smaken men hjertat som skall renas; icke verldsbildningen, men andakten som skall höjas; icke språkfärdigheten, men gudaktigheten som skall förkofras. Derjemte ifrade han för återupptagandet af flera herrliga melodier, som blifvit förbigångna, men i hvilka ännu den sednaste efterverld borde höra ett heligt och rörande återljud af christendomens fordna tider. Slutligen och då önskningarne för den nya psalmbokens utgifvande detta oaktadt förnummos lika lifliga, erbjöd han sig, att ensam stå ansvaret för detta dröjsmål, hvarigenom han dock hoppades, att ett verk, som var ämnadt för sekler, skulle värdigare, än då ville synas, motsvara sin bestämmelse. Då han lik-

väl genom sina enskilta framställningar icke vann någon säker borgen för ett nödigt uppskof, vädjade han till den allmänna rösten genom en formlig reservation *). Väl försatte han sig härigenom i en svår och för hans hjerta obehaglig ställning till flere af honom högt värderade män; hufvudändamålet med hans åtgärd blef dock vunnet. En komité nedsattes, bland hvars ledamöter man räknade Franzén, Oxenstjerna, Adlerbeth, Leopold, Rosenstein m. fl. WALLIN erhöll uppdrag, att utarbeta det nya psalmboksförslaget **). Åtta af sin lefnads verksammaste år egnade han, med ansträngda krafter, åt detta värf, till hvars grundläggning han dock redan under den föregående tiden gjort så vigtiga förberedelser. Det var en högtidlig stund, hvars like i ett tacksamt hjertas upphöjda glädje varit få menniskolif förunnad, då han uppträdde i templet, för att inviga den nya andaktsboken med Davids ord: *Sjunger Herranom en ny sång!* Hans sköna förhoppning hade blifvit till verklighet. Han hade icke arbetat

*) I företalet till ett nytt psalm-häfte, 1811.

**) I afseende på tillkomsten af detta verk, må äfven nämnas, att sedan WALLIN, i spetsen för den sista psalmboks-komitén, redigerat det år 1814 utkomna förslag till förbättrade kyrkosånger, och det redan var utgifvet, blef han sjelf missnöjd med såväl planen, som valet af sånger, i synnerhet med den förra, och utarbetade i tysthet ett nytt förslag, efter en ny plan, och med en mängd nya psalmer, till hvilka doktor Åström jemväl lemnat några förtjenstfulla bidrag. Sistnämde förslag blef sedan, med obetydlig ändring, af komitén antaget och utgör den nya psalmboken. Många hafva ansett, att 1814 års förslag varit komiténs verk, och endast det sista utarbetadt af WALLIN. Beggedera voro likväl WALLINS, blott med den skilnad, att det sednare utarbetade han för sig sjelf.

för dem, "som väntat sig att finna här endast menniskosnillets djerfva utflykter, eller den verldsliga vishetens betraktelser och prunkande sedespråk, passande för alla religioner, klädda i den skimrande ståten af bilder som hänföra, ord som klinga, vändningar som beundras"; han hade samlat för "dem, som Christo tillhöra, som i hjertats enfald söka näring för sin andakt, stöd för sin tro, uppmuntran på sin bättringsväg och tröst under sina bekymmer"; derför hade i denna nya psalmbok äfven blifvit förvaradt af fädernas sång "det anderika, som gifvit oss uppbyggelse, det ömsom hjertliga och allvarliga, som talar till oss sitt kända språk alltifrån våra späda år — det både enkla och upplyftande, som i många skiften varit oss en dyrbar tillflykt och likasom sammansmält med våra ömmaste hågkomster"; detta — säger han — "står qvar, det bibehåller sig liksom de starka pelarne af en åldrig helgedom, som lyfter sig i enkel storhet upp öfver dagens pråliga hastverk och flärdens förfallande sommarhyddor"; derför kunde han äfven, med den heliga boken upplyftad i sina händer, under tillförsigt om sitt verks välsignelse säga: "Kommen då, J böner och sånger! min flydda ungdoms glädje och de mogna årens käraste värf! — *Ett bad jag af Herranom* och det har Han hört och af nåd beskärt! — — Jag lägger det nu, så ofullkomligt det är, för Dina fötter, som lärjungarne lade sina kläder på vägen, der Du framgick till Jerusalem" *).

---

*) Predikan vid nya psalmbokens invigning.

Till Wallins förtjenster, att — i strid med den vid arbetets begynnelse nära allmänt rådande mening — hafva bibehållit dessa heliga återljud från frommare tider, som andas i våra gamla kyrkosånger, och att hafva skänkt åt vår psalmbok flera af de skönaste andliga qväden, som blifvit skrifne sedan Luthers tid, må äfven läggas hans berömliga varsamhet, att i allt hvad på honom ankom söka förebygga ett brådskyndadt antagande af den nya andaktsboken. Han derför icke blott begärde tvenne års preskriptions-tid för anmärkningars inhämtande öfver det utgifna förslaget, men äfven sedan boken blifvit med bifall emottagen i det allmänna och af Preste-ståndet gillats, samt erhållit konungens höga stadfästelse, understödde Wallin den åsigt, att församlingarne uteslutande borde få, efter eget val, bestämma tiden för dess offentliga nyttjande *). I de flesta kyrkor antogs den dock genast, och inom få år fanns näppeligen något andeligt samhälle, som ej med det öfriga Sverige ville "sjunga Herranom en ny sång", ville uppstämma

"ett evärdeligt qväde
Af den höge Wallin, af Davids-harpan i Norden,
Stämd till Luthers Choral" — **).

Wallin hade knappt hunnit mannaålderns mognad, hade föga mer än ett tiotal af år förestått en

*) Ett förslag af Wallin, om stiftande af ett *svenskt psalmboks-sällskap*, hvilket skulle hålla de obemedlade tillhanda den svenska psalmboken till möjligast nedsatta pris och äfven utdela den gratis åt fattiga, vann ej den uppmärksamhet, det så högligen förtjent.

**) Tegnér.

herdes kall, då han sålunda för kommande sekler tecknat sitt namn i den svenska kyrkans häfder, vid Spegels och Svedbergs sida, och ordnat samt med egna, oförgängliga håfvor riktat ett dyrbarare verk till församlingens uppbyggelse, än någon på mer än hundrade år utfört. Denna tidpunkt innefattar på en gång kärnan och blomman af Wallins lif. Äfven de granskare, som med stränghet uppstått mot hans verldsliga sånger, kände sina vapen falla ur händerna, då han anslog psaltarens toner. Också kan man till de yppersta af Wallins psalmer lämpa hvad Luther yttrade om Davids: "en trädgård, der alla sköna rosor och frukter växa, men der äfven emellanåt stormvindar brusa." Ty äfven Wallins anda framlockade icke blott blomster och frukt i sångens lustgård; den susade ock som en väckande stormvind genom tidens träd och renade månget luftstreck, hvar den gick fram. Då Wallin uppstod att predika det Namn, som alla skola bekänna och för hvilket alla skola böja knä, hvilade tviflets dimmor från ett förflutet århundrade hos oss tyngre, än i våra dagar, öfver den andliga verlden. Hans inflytelse på den religiösa sinnesstämningen i allmänhet, och på Ordets förkunnande i en renare, ursprungligare drägt, i dess fornhöga, festliga skrud, ligger oss, som sjelfva så ofta varit denna starka inflytelses föremål, måhända för nära och är med våra känslor och föreställningar för innerligt sammanväxt, att vi skulle kunna fullkomligt och fördomsfritt bedömma hela vidden och betydelsen deraf. Våra efterkommande skola med högre, mera ojäfvad rättvisa häntyda åt Wal-

lin det rum bland evangelii budbärare, som honom tillkommer; ty icke i såningen, men i skördestunden och af dem, som ännu i sednaste tider inhösta den rika äringen, uppskattas fullkomligt ett dylikt utsäde. Så mycket är visst, att en märkbar förnyelse af det gamla Ordets kraft på menniskohjertan uppenbarade sig med Wallins uppträdande såsom predikant, och att då hans mäktiga stämma låtit en bibel-text genomljuda templet, genomträngdes äfven hjertat af känslan; *här bor Gud, här är himmelens port.*

Vår kyrkas äldre predikanter — den lärde och bibliskt utrustade Bälter, den grundlige och fromme Rosén, den dogmatiskt kraftfulle Nohrborg, den af evangelisk värma genomträngde Petterson — voro af mängden nära glömde, då Wallin inträdde på den andeliga talarens bana. Lehnberg, som med det hänförande af sin vältalighet i sjelfva otrons tider fyllt templen, var borta. I allmänhet — ett eller annat berömligt undantag förminskar ej sanningen häraf — anmärktes en ljumhet i det heliga Ordets förkunnande, eller fastmer, man predikade helst om rörande dygder, om moraliska bud, om en sedlig och aktningsvärd vandel, såsom christendomens högsta förklaring. Hos det folk, som gaf Europa, och äfven oss, mönster af bildning, ansågs bruket af skriftens ord i en högre andelig vältalighet såsom något så föråldradt, att man, till och med i den goda smakens namn, öppet vågade förklara anförandet af en bibeltext såsom ingångsspråk vara endast en qvarlefva af råare tiders bri-

stande odling*). Äfven WALLIN — ty ingen har mäktat på en gång lösgöra sig från sin tids inflytelse — tycktes i sina första predikningar hafva rönt något intryck af dagens föreställning om andelig vältalighet. I dessa försök röjdes dock äfven genast en mäktig andes kamp emot en främmande inverkan. En brytning inträffade. WALLIN framstod plötsligt i hela sin kraft, med talet vid svenska bibelsällskapets första allmänna sammankomst — ett lika oväntadt, som mäktigt fejdebref mot en vilseförd och förslappad tidsanda. Med skarpa drag tecknar han det sista tidskiftets skuggor: "Så långt voro vi komne" — säger han — i "hvad samtiden kallade ljus och en annan tid skall kalla mörker, att sjelfva det gudomliga Ordet, hvars nyttjande man kunde förlåta vårt slägtes barndom, men ej dess fullmyndiga ålder, ansågs på sin höjd som ett slags bidrag till fornhistorien, hvilket redan gjort sin tjenst och numera ej behöfdes...... Den himmelska sanningen, som ej kunde förlikas med jordiska begrepp och begärelser, blef till straff ett mål för det småqvicka skämtet, som, när det förlorade sin nyhet och sitt salt, öfvergick till föraktets tystnad och kallade sig då anständigt.... Ville man någon gång vid stora tillfällen höja sig på

*) Ett märkligt exempel häraf, under det så kallade upplysningens tidehvarf, företer den såsom mönster i vältalighet ansedde *Thomas*, hvilken i en öfversigt af Frankrikes andliga talare yttrar i anledning af *La Rues* likpredikan öfver Hertigen af Bourgogne: "*La coutume ridicule et barbare de citer toujours un Texte — coutume, dont les hommes de génie ont quelquefois tiré partie, — produisit cette fois-là le plus grand effet.*" (*Oeuvres de Thomas, Tom. II p. 161*).

stora ord öfver det alldagliga, så lät man *det allsvåldiga ödet* styra sakernas lopp eller ibland, för omvexlings skull, *det högsta Väsendet*, hvilket man dock sorgfälligt vaktade för alla attributer, som kunnat väcka en åtanka på den i Ordet uppenbarade himmelske Fadren. I öfrigt skyndade man, så fort ske kunde, ifrån sådana fraser, för att ej löpa fara att misstänkas för någon hemlig christendom..... Men en bättre anda synes sväfva öfver det mörka djupet med sitt *varde ljus!* —"

Såsom en af de väldigaste härolder för denna bättre anda, hvilken kämpade mot försöken att nedsätta religionen under den verldsliga visheten och låta den förra mätas af den sednares inskränktare måttstock, framträdde nu WALLIN, utan underhandling med dagens opinion, utan att spörja: *Ho är nu Paulus? Ho är Apollos?* Hans tal har blifvit kalladt ett ord i sinom tid, och det var ett af de ord, som icke dö. "Väl hade förut" — säger en minnestecknare — "en och annan dragit i härnad emot tidens jordkrypande åsigt af de andeliga tingen; men ingen hade gjort det på detta sätt, med ämnets och talarens förenade styrka, med snillets öfverlägsenhet, med menniskokännarens beräkning af tid och rum och förhållanden. Det var WALLIN förbehållet, att i detta afseende förelysa med kraften af en frimodig och upphöjd själ, med tankens skärpa och ordets öfvertygande makt. Det var icke vid ett lärosäte, inför en kunskapsälskande, af ädla och stora idéer lifvad ungdom, som han framträdde; det var på stora börssalen, inför hufvud-

stadens andeligen nyktra befolkning, inför en samling af bildade, halfbildade och obildade. Och det var församlingens älskade lärare, den store tempelskalden, den firade talaren, som utan dagtingan med villosatser, fördomar och ett timligt sinnes håglöshet, oförställdt och väldigt stod fram med bestraffning och uppmaning. Det är en skön hvilopunkt i WALLINS lefnad"*).

Ja — för betraktaren, för efterverlden, för hvarje vän af sitt slägtes förädling och sanna lycksalighet. Men för WALLIN var dock det tagna steget ingen hvilopunkt. Han befann sig genom detsamma midt i den strid, åt hvilken han egnade sina bästa krafter och hvars genomkämpande i olika riktningar var en bland hans lefnads vigtigaste bestämmelser. Ehuru WALLIN allmänneligen uppskattas hafva såsom tempelskald och andlig talare utvecklat sin största förtjenst, och på dessa båda vägar synnerligast verkat till församlingens uppbyggelse, pröfvades dock hans snille och hans mod icke mindre i motståndskraft, än i skapande förmåga, och egnades under den verksammaste delen af hans lefnad lika mycket till försvar för "det goda betrodda godset", till en fortsatt kamp för Ordets bibehållande i sin rena, fornhöga enfald. Han var icke blott, liksom Isai son i skriften, "kunnig på harpo och strängaspel"; han var derjemte en vaksam, oförfärad väktare (slutligen den främste på vårt Zions murar) utrustad med "mannamod utan

*) J. O. WALLIN. Minnesteckning. Sid. 15.

vankelmod, hjeltemod utan öfvermod" osviklig på *vägen framåt,* den han både predikade och följde, antingen den sak, han försvarade, gillades eller förkastades af tidsandan, understöddes af *en* menniskovilja, eller *tusendes*, eller *ingen*. De brytningar han genomgått äro förgätna, och glömskans aska hvilar öfver de släckta bränder. Förträffligheten af det psalmverk, för hvilket vi äge att tacka WALLIN, är nu icke blott hos oss allmänt erkänd, men äfven våra trosförvandter i främmande land egna deråt sin beundrande hyllning*). Och likväl innebar författandet af egna sånger och ordnandet af andras, en för skalden jemförelsevis lätt anfordran, en för tempeltjenaren kär pligtutöfning, emot kraften att uthärda de gensträfviga förhållanden, de underhandlingar och afbrott, de missförstånd och obehag, den kallsinnighet och slutligen det från åtskilliga håll yppade misskännande, som WALLIN under en följd af år måste bestå, för undanrödjandet dels af alla omogna försök, all otidig nyhetssjuka, alla förhastade åtgärder, och dels för bevarandet af det goda bepröfvade gamla. Det var synnerligast i sednare hänseende, som han måste upptaga stridshandsken emot en mäktig opinion, hvilken önskade den gamla psalmbokens reform så genomgripande, som möjligt, eller, med andra ord, uteslutande af

*) "Jag känner intet evangeliskt land, hvars kyrka kan glädja sig åt en sådan samling andeliga sånger, som innesluts i den psalmbok, hvilken svenska kyrkan fått emottaga af den store hädangångne", säger den om vår litteratur så högt förtjente konsistorialrådet Mohnike.

de flesta gamla kyrkosånger såsom af en för urmodig och obildad ton, samt införande i deras ställe af mera konstmässigt fulländade, med fantasiens bilder utsmyckade och med en nyare språkbildning mera öfverensstämmande dikter. I strid deremot yttrade WALLIN om de utdömda kyrkosångerna: "De hafva hos ett christeligt folk blifvit en *national-egendom*, som ej kan saklöst förskingras, så länge ännu något hjerta protesterar deremot; klenoder, som kanske någon gång i ett århundrade må besigtigas och, der så är af nöden, afdammas, men ingalunda uppsmältas och formas på ny modell, så länge de i sitt gamla vördnadsvärda skick ännu helst igenkännas af de fromma. För hvilka skulle de ock omskapas, eller lemna platsen åt andra saker? Jo, för dem, hvilka dock slutligen med samma likgiltiga öga skola i dessa ämnen anse det nya som det gamla, och tro sig nog upplysta att ej behöfva någotdera". Sedan bibehållandet af de flesta gamla psalmer efter mångfaldiga meningsstrider blifvit beslutadt, uppstod fråga om rätta sättet att omarbeta de föråldrade andaktssångerna. Mer än en utmärkt skaldeförmåga hade försökt sig i dylika omskrifningar, utan att hafva hunnit målet. WALLIN lyckades omsider efter fleråriga bemödanden och förnyade försök. Hans utmärktaste och mest älskade medarbetare i detta värf — den svenska psalmreformens Melanchton — yttrar i anledning af den i förtid bortgångne Choræi förtjenster i afseende på den gamla kyrkosångens förbättring: "Den rätta konsten dervid var dock ännu icke fun-

nen, icke ens af Choræi medtäflare och vän, Wallin, som sedermera till förtjensten af så många egna mästerstycken tillagt den mindre lysande, men dubbelt skattbara, att på ett förundransvärdt sätt hafva räddat de flesta af våra gamla" *).

Vid den tid då Wallin utarbetade och afgaf sitt förslag till svensk psalmbok, gick en allmän strid genom svenska vitterheten, om rätta uppfattningen af poesiens både grundväsende och former. Wallin var ingalunda obeväpnad; fastmer vittnade en och annan under de yngre åren framslungad sarkastisk pil från Deliens båge, att äfven på polemikens fält ett segerrykte för honom varit att vinna. Likväl tog han ingen närmare del i de vittra tvisteämnena för dagen. Att midt under stridsbullret uppstämma sin harpa till heliga sånger och gå segrande med sitt verk genom båda härarne vittnar om en högre anda, om en icke vanlig sjelfständighet. Vinkar saknades väl ej om affall, om likgiltighet för förnuftets och den vittra odlingens sak, men Wallin hade ett för honom ensamt bestämdt mål i sigte, och hann det.

De gamle psalmförfattarne ägde fritt val af meter och tonsättaren lämpade choralen till den angifna sången, der ej — såsom fallet var hos Luther — ord och musik skrefvos af samma hand. Nyare psalmskalder åter hafva varit nödsakade, att dikta sina ord till en redan gifven melodi, och derigenom bundits af dess förut bestämda karakter

*) F. M. Franzén, i företalet till Choræi skrifter.

och tonvigt-bestämningar, hvartill kommer, att, då innehållet af en gammal andaktssång i församlingens hjerta och öra vanligen sammansmält med melodien, tyckas nya ord, äfven om de i sig sjelfva äro i poetiskt hänseende vackrare, än de gamla, för mängden främmande: de vinna ej lätt inträde, föda sällan uppbyggelse. Ingen har i detta fall bättre, än WALLIN förstått att — enligt ett träffande uttryck — skrifva sig in i folkets hjerta. En föga mindre förtjenst äger han af sitt försvar för de gamla melodierna, hvilka "icke kunna härmas, än mindre återkallas, sedan de en gång försvunnit." WALLIN saknade bildning i det techniska af musiken, men han ägde ett djupt sinne för tonkonsten, för harmoniernas oförklarliga välde, der de ofta uttrycka äfven det outsägliga i menniskohjertat. Uppammad i en landsbygd, var han främmande för den verldsliga musikens fordringar; men deremot hade han i fäderne-kyrkorna, bland ett fromt och oförkonstladt folk, erfarit, huru den mäktiga orgeln, efter gamla choralen, stämmer hjertan till andakt, och sången uppstiger såsom en enda röst af tusende. Han misstog sig sålunda icke i sitt omdöme öfver det omskapningsbegär, som äfven der och hvar ville göra sig gällande medelst så kallade förbättringar och omskrifningar af den gamla sången. Han visste, att om skalden måste förtvifla att kunna dikta en psalm af Davids eller Esaias höga flygt och ton, var äfven konsten att skrifva en choral i Luthers kraftfulla och majestätliga stil, en utdöd konst. Han hade äfven i minnet den oreda i vår andliga mu-

sik, som under föregifvande af förbättringar i den gamla choralen inträffade*) vid ordnandet af den psalmbok, hvilken sedan förblef gällande öfver 120 år. Men lyckligare, än biskop Svedberg — hvars nit, att bibehålla original-melodierna i oförändradt skick, strandade mot nyhetsbegäret, — segrade Wallin, i detta hänseende kraftfullt understödd af den nitiske Hæffner, till hvars åsigt i ämnet Wallin slöt sig. Då Wallin, såsom nämdt är, ej var förtrogen med det techniska af ämnet, medlade Geijer dem emellan. Den gamla choralen blef fridlyst från all inblandning af den verldslige tonkonstens ofta på sinnliga uttryck beräknade verkningsmedel. Besinnar man, hvilken makt ligger deruppå, att andaktssången frambär "det heliga som Ordet och hjertat förestafva, liksom i ett obesmittadt offer-käril", så må man väl prisa den motståndskraft, hvilken oförvillad af dagens stridiga meningar, eller kortsynta önskningar, icke låter tidens störande hand komma vid de medel till uppbyggelse och helgelse, som fromma fäder lemnat oss i arf; ty hvilka af den nyare konstens skapelser, de må i öfrigt vara så hänförande och värderika som helst, kunna för hjertats andakt ersätta dessa upplyftande minnestoner från christendomens fordna åldrar?

Om Wallin i sitt anseende af psalmskald och i den lofvande framgång, hvarmed han rastlöst arbetade på våra kyrkosångers förbättring, ägde mäk-

*) År 1697.

tiga bundsförvandter för beredande af slutlig öfvervigt åt sin mening, der den, i frågor om psalmverkets anordning, stod i strid med allmännare åsigter, både inom och utom kyrkan, så var detta icke fallet, då han uppträdde till försvar för den gamla bibel-tolkningen. Såsom öfversättare af den heliga Skrift hade Wallin icke lemnat något prof af sin förmåga, och hans gåfvor i detta hänseende anlitades icke förr än tjuge år sednare, då han inkallades i Bibel-kommissionen. Hans vitsord i detta ämne syntes således, vid den tid hvarom nu är fråga, af ingen öfvervägande vigt; men det var här Wallin visade hvad en man förmår, som i medvetandet af en god sak och beredd att våga det yttersta för sin öfvertygelse, uppstår att kämpa en god kamp. De allmänna önskningar, som påkallade en ny bibelöfversättning, hade redan, innan striden vid 1815 års riksdag uppstod, föranledt Wallin, att framlägga sina betänkligheter*), "Bibelläsaren" — sade han — vill känna Guds ord, sådant det gafs åt verlden; han vill lefva af sin tro, och ej hvila vid menskliga hugskott; det är ej förgäfves sagdt af de gamle, att Bibeln är sjelf sin egen bästa tolk". Han befarade, att då man en gång börjar att efter omskiftande förslagsmeningar och lärda ordbestämmelser vilja förklara det för förståndet mer och mindre obestämda, men för den oförvillade känslan lättfattliga i Skriften, skall innan kort den ena förklaringen uttränga den

*) Företal till en biblisk historia, af den 4 Juli 1814.

andra och den lefvande religionskänslan förvillas, om ej förqväfvas. "Detta" yttrar han "torde gälla för öfversättningar af den Heliga Skrift på hvad tungomål som helst; men hvad som derjemte bör *särskilt* behjertas af *Svenska* bibelöfversättare, är det, att vi redan för dessa ämnen hafva *ett eget språk*, helgadt af sin ålder, högtidligt af sin kraft, sitt välljud och de mäktiga, med sjelfva begreppet och känslan sammangjutna intryck, med hvilka det, från våra spädare år, upplyftat våra hjertan och dragit till sig vår andäktiga uppmärksamhet. Detta *vår kyrkas modersmål*, nog beslägtadt med nuvarande och hvarje blifvande svenska, för att aldrig blifva otydligt, och nog skildt derifrån för att aldrig blifva hvardagligt, — *ovanskligt*, emedan det ej går i handel och vandel bland tidens barn, och *odödligt*, just derför att det är dödt, — skulle det väl, utan möda och förargelse kunna utdömmas? Skulle en form, som nästan sammansmält med saken, kunna, utan dennas vanhelgd, rubbas? — — Mången redlig, kanske uti orientaliskt språkstudium mindre bevandrad, men i Guds församlings skötsel och i Ordets predikan erfaren man, vore han ock en obemärkt landtprest, skulle ofta, i sådant samvetsmål, ej onyttigt höras af de lärde, som sällan eller aldrig fått befatta sig med den egentliga själavården, — han skulle mången gång med ömt allvar tillropa dem: "Rören med lätt hand — eller helst rören icke — dessa vördnadsvärda tänkespråk, dessa heliga sedespråk, dessa välsignade trö-

stespråk! Fäder och mödrar hafva ingjutit dem sådana i sina barns hjertan; sådana äro de hörda i de åldriga templen och höras der ännu från trogna lärares mun, stundom likt Sinai åskor, stundom likt englarnes fridhelsning i Bethlehem" — —

Dylika varningsord förnyades flera gånger af WALLIN, äfven i de allmänna bladen, för att, som han sade, på sin dåvarande ringa plats i kyrkan hafva gjort hvad han kunnat för att freda sitt samvete. Emedlertid fortgingo förberedelserna till en ny bibel-öfversättnings antagande, och vid riksdagen framställde erkebiskop Lindblom till Presteståndet proposition om anhållan från Ståndet hos Kongl. Maj:t, till vinnande af stadfästelse å den nyss af Bibelkommissionen fulländade öfversättning af Nya Testamentet. Då uppstod WALLIN, för första gången riksdagsman, och afgaf en reservation, hvilken både i hänseende till framställningssättets kraft och till de yttrade åsigternas verkan på utgången af en bland de vigtigaste angelägenheter för svenska kyrkan, kan räknas till de märkligaste yttranden, som svenska riksmötens handlingar förvara. Frågan är af vigt för alla tider. Några utdrag af WALLINS anförande må vittna derom:

"Efter fåfäng väntan, att någon annan, någon af förtjenst eller ålder mera ansedd, skulle höja sin röst i det förebragta ämnet, framträder en ung man, här oerfaren och med opröfvade krafter, men ej alldeles utan erfarenhet i själars vård, eller pröfvad kännedom af det gamla Ordets kraft på menniskohjertan, — han uppträder mot vördade, upphöjde

män och fäder, nödtvungen af sin pligt, bäfvande för sin svaghet, men styrkande sig med känslan af en god sak, för att, lemnande åt Gud utgången, å egna, å lika tänkande medbröders, å de oss anförtrodda församlingars vägnar, högtidligen förklara, att ett påbud om offentligt antagande af en ny den Heliga Skrifts öfversättning, är ännu för tidigt, för litet förberedt. — — Det fordras, säger man, ett vårdadt och städadt språk. Men är då fädernas manliga, välljudande, böjliga och för oss ännu tydliga språk ovårdadt, derför att det ej talas, ej bör och kan talas af Svenska Akademien? Bibel och Lagbok tale ej med hvardags-tungor, och göre ej hvardags-intryck, i morgon utplånade! — Otjenligt och mindre välbetänkt synes det vara, att, förebärande smakens fordringar, putsa, omflytta eller bortbyta de heliga urkundernas bekanta ord och ordställningar, der de ej allenast troget gifva grundtexten, utan förena med deras ännu varande begriplighet en särskilt vigt och helgd af sjelfva deras fornhöga och snart sagdt oförgängliga skaplynne. Här blifver väl den bästa städningen den, som städar och bereder hjertat för andans nådeverkningar till gudaktighet. Dessutom, då hvarje lefvande tungomål är underkastadt obeständighet, ville jag väl veta, hvar man skulle stanna med dylika städningar och omstädningar. Man skulle väl, efter en slik accomodations-princip, hafva en ny bibel tillhands åt hvarannan generation, och hvarje gång skylla på *tidens kraf*. Man har ock sagt: "hvad betyder uttrycket, då grundmeningen ej förändras? Bokstaf-

ven dödar, anden allena ger lif." Detta är sant, utom der, hvarest bokstaf och anda blifvit oskiljaktige, hvarest det eviga Ordets anda, just igenom denna medlande bokstaf, sammansmultit med vår anda. Såsom argument har man äfven velat förebringa, "att det nya, som i början faller sig främmande, skall i mån af bekantskapen vinna kärlek och förtroende." Ett plakat ombyter ej ett folks föreställningssätt, ej heller utgår den allmänna religions-bildningen från lärdomens katedrar. Den ingjutes snart sagdt med modersmjölken. Väl kan det sägas, att så fort man bringat saken derhän att den gamla bibeln icke mera tryckes, icke mera brukas i läroböcker, i predikningar, vid gudstjenster, o. s. v. skall väl ock tillgifvenheten för densamma småningom försvinna; men utom det att en allmän förbistring och lätt påföljande likgiltighet blefve säkra frukten af ett sådant experiment, så kan jag väl med temlig trygghet påstå, att i slikt fall skulle den första, den egentliga christendoms-undervisningen afbrytas åtminstone för en generation. Och — om äfven blott för en enda — huru fyller man denna lucka? Huru bestämmer man den brytning, som sedan förestår? — Är då den gamla texten så fulländad, felfri och helig, att dervid intet vidare är till åtgörandes? Sådan var aldrig min mening. Jag tror icke att en *ny* version behöfves, men det är min fulla öfvertygelse, att den *gamla* måste *öfverses* och förbättras. Allt som befinnes oriktigt, tvetydigt, verkligen lågt och oädelt i uttrycket, måste afhjelpas, men med lättaste hand, i full öfverens-

stämmelse med det öfriga, och så omärkligt, att man knappast behöfde offentligen kungöra det. Mina tankar äro yttrade, med värma för saken, men utan missaktning för personer, hvilka jag alltid skall vörda, äfven om våra meningar äro olika. Det är dock ej första gången, jag i detta ärende ordar. Jag har — — både mundtligen och skriftligen, både enskilt och offentligt fört denna talan, men utan att hafva erhållit något nöjaktigt eller rent svar — eller ens på något sätt fästat vederbörandes uppmärksamhet — måhända ur det skälet, att jag förefallit dem som en enfaldig *svärmare*, eller en oefterrättlig *obskurant*. Det betyder för mig nu ingenting. Efterverlden må dömma! Och Gud dömmer sist!" *).

Striden i detta ämne fortsattes under större delen af riksdagen, med stigande skärpa å ömse sidor, till dess WALLIN segrade och förslaget föll. Den brytning, som härvid uppkom mellan honom och åtskilliga högt värderade män, så inom som utom kyrkan, lemnade hos mer än en af dem ett intryck, som endast sent kunde fullkomligt utplånas, och för WALLINS djupt känsliga lynne beredde de brutna inre förhållandena med dem, som han personligen älskade och högaktade, mången smärtsam stund. Med de ädlaste var försoningen desto skönare. Ett bland de många bevisen derpå var den vördnadsvärde erkebiskop Lindbloms förhållande, då denne både i afseende på den nya psalmbokens redaktions-

*) Reservation i Högv. Preste-Ståndet, den 11 Maj 1815 af J. O. WALLIN.

plan och den nya bibel-öfversättningens antagande rönte det mest uthålliga och slutligen afgörande motstånd af Wallin, men dock aldrig kände sin vänskap för honom afsvalna. Det sista bref, som den gamle patriarken från sin sotsäng dikterade, var till Wallin och uppfyldt af faderliga välsignelser, samt slutande med den önskan, att ingen annan än Wallin måtte säga de sista orden öfver den slocknandes kallnade stoft.

Några ord i slutet af ofvan meddelade yttrande synas ådagalägga, att Wallin äfven var förberedd på ett missförstånd i åtskilliga kretsar af det allmänna, lätt förklarligt då man erinrar sig tidpunkten för ifrågavarande meningsstrid. Från andra land förspordes lifliga klagomål öfver en från kyrkan utgången reaktion emot upplysning och tanke-frihet, och kamp emot Jesuitism och hierarkiska försök var dagens lösen. Återljud deraf saknades icke hos oss. Wallin dolde hvarken för sig eller för andra, att hans afgifna trosbekännelse lätt kunde framkalla ett åtminstone hemligt missförstånd emellan honom och mången bland dem, som ansågos föra upplysningens, den fria tanke-odlingens och den fortskridande bildningens talan, och han anade att om verkningarne deraf äfven ej skulle frambryta mot honom i framgångens stund, kunde dock frön deraf qvarblifva för framtida skiften. Häri misstog han sig icke. De som närmare känt Wallin hafva äfven erfarit, att han icke var lottlös i de obehag, som försåtliga angrepp och smygande förtal alstra. Han hade ett stort rykte, och om hvarje förtjenst

äger sin lager, har den ock sin törnekrona. Men om än en finkänslighet, större än man hos en man med hans kraft kunnat vänta, förorsakade honom lidanden och han jemväl någon gång bröt tystnaden för att försvara ett anseende, som derförutan var tillräckligen befästadt, vacklade han dock aldrig af något klenmod i striden för hvad han ansåg rätt och sant, och otron, lögnen, tidsförvillelserna, flärden ägde från honom ingen frid att förvänta, förr än hans hufvud nedsjönk och hans hjerta brast. Skakningarne af inre och yttre strider undergräfde likväl småningom hans styrka och bidrogo, hvad de kunde, att åt honom bädda en förtidig graf. Om dessa missförhållanden i hans eljest så sköna lif skrifver han i en efterlemnad anteckning. "Kanske har ett stort fel legat i mitt sätt att framställa, hvad jag ansett rätt eller nödigt; jag har i sådant fall aldrig kunnat hafva några konsiderationer, men gått rakt på saken, såsom jag uppfattat den. Den har ock merendels haft framgång, men desto djupare har fiendtligheten grott och desto bittrare har den brutit fram, när den fått tillfälle. Den hastiga lycka jag gjort i lefnadsväg, det tidiga bifall jag vann på författarebanan, det oafbrutna tillopp jag haft som predikant, har väl ock i sin mån verkat afund, här och der. Jag brydde mig ej derom, så länge helsa, kraft och mod stodo bi. Men när jag, nedtryckt under oaflåtliga, olikartade bördor, kände mig tillika sjuk och svag, när jag af bitter erfarenhet lärde känna menniskors benägenhet, att ej blott glömma, men äfven lasta det bästa man

kunnat göra här i verlden: då tyckte jag ofta, att jag lefvat förgäfves och längtade bort från den stormiga banan. Huru denna längtan skall uppfyllas, vet Gud allena. Han uppehålle mig emedlertid, Han, som utransakar och känner mig. Han är ej blott mildare, Han är ock rättvisare än menniskor. Det är min ödmjuka förtröstan."

Under ett af de tidskiften, då WALLINS rena och djupa andliga nit var af mången missförstådt, föreföll i en samling af olika tänkande ett lifligt utbyte af meningar i detta hänseende. Tvisten slöts, då, på fråga af en närvarande, hvad man hade att tacka WALLIN, en annan svarade: "Han har, så vidt det kan sägas om menniskoverk, skänkt oss vår psalmbok och räddat vår bibel." Dylika ord glömmas ofta med det slutade samtalet, men stundom inträffar, att de innebära en sägen, som efterverlden bekräftar.

Måhända hafva stunder gifvits då WALLIN önskat, att han icke ägt den för stora verlden lysande talaregåfva, som mer än något annat utbredde och dagligen underhöll hans ryktbarhet. Att förkunna Herrans ord var hans vederqvickelse, men anlitad utan uppehör vid både allmänna och enskilta högtider af den mest skiljaktiga beskaffenhet, och nödsakad, att jemt hafva det rätta, angenäma, upphöjande ordet tillhands, öfver icke sällan betydelselösa ämnen och hvardagliga ting, blef högtidstalarekallet honom en börda, hvilken åter hans önskan, att så vidt möjligt efterkomma det allmännas fordringar eller vänners begäran, nekade honom att af-

kasta. Mer än en gång var han sinnad, att söka en lugnare befattning, än den, hvaråt han med rastlös verksamhet egnade sig under aderton år; men han skulle hafva ansett som en otacksamhet, att bryta alla de erkänslans och tillgifvenhetens band, med hvilka han var fästad vid hufvudstaden, och som en pligtförgätenhet, att egenvilligt öfvergifva de undervisningsverk och välgörenhets-inrättningar, som i honom ägde sitt kraftfullaste stöd och af hvilka en och annan kunde kallas hans egna skapelser. Han fördröjde sålunda, år från år, verkställandet af sin älsklingsplan, att efter psalmverkets fullbordan söka ett landtpastorat i sin hembygd och egna sin återstående lefnad åt en bibel-revision, sådan *han* fattat betydelsen deraf. Men då åldrens annalkande, i förening med en mer och mer aftagande helsa, började erinra om tidens knapphet och om minskade krafter för ett sådant jätteverk af en enda man, lägrade sig ofta moln af ett djupt svårmod på hans panna, hans uppsyn mörknade, och han nedlade i vänskapens sköte sitt bekymmer, att ej hafva egnat sina bästa krafter åt det värf, som en inre röst mången gång manat honom att företaga.

Behöriga domare öfver fordringarne af en i allo tillfredsställande bibel-tolkning må afgöra, huruvida den svåra uppgiftens lösning kunnat företrädesvis hafva varit Wallin förbehållen, om han oafbrutet egnat sig deråt. Hvad man deremot med visshet synes kunna antaga, är, att man under sådana förhållanden skulle saknat större delen af de ännu hos oss i sin art oöfverträffade andliga tal, som blifvit

oss skänkte under titeln *Religions-tal*, och genom hvilka WALLIN framstår såsom föredöme i ett slag af homiletik, hvarmed något jemförligt icke intill våra dagar förefunnits hvarken i Sveriges eller i något annat lands litteratur. Det var ej mindre WALLINS ställning såsom predikant, än egenheterna af hans snille, som gjorde honom till förebild af detta slags andliga vältalighet. Från den plats hvilken han såsom religions-lärare innehade under den verksammaste delen af sin lefnad, öfverskådade han alla samhälls-belägenheter, var hemmastadd i palatset, som i kojan, förtrogen med de olika lefnadsvilkoren, under purpurn och under slarfvorna, i den rikes boning och i dagakarlens tjäll, under snillets djerfvaste uppenbarelser och under enfaldens fromma lefnadslära, vid den nyborne herrskarens vagga och vid armodets bortgömda graf. Begåfvad med menniskokännarens säkra slagruta, hade han under den mångåriga vandringen genom detta hvimmel oupphörligt samlat nya rön, ur och till menniskohjertats historia, och vid sotsängen, om icke förr, genomskådat det för verlden dolda djupet af så mången menniskosjäl. Också buro de taflor, han tecknade, sanningens stämpel, och om han oftare framstod som en förkrossande Paulus än som en upplyftande Johannes; om han mera träffande målade ett förloradt än ett återvunnet paradis, hämtade han skuggorna i färgläggningen och bildernas stränghet icke af sitt hjertas böjelse, men från öfvertygelsen, att af en uppskakande varning gjordes oftare behof, än af den öfverseende mildhetens nådelöften. Den för-

måga, man hos Wallin anmärkt, att han i sina predikningar träffade det innersta af olika åhörares föreställningssätt, liksom hade han icke talat i allmänhet, men till hvar och en särskilt, ägde sin grund i samma mångsidiga kännedom af mennisko-lynnet och af stridande lidelsers väckelse, fortväxt och öfvervälde i dödliga bröst. Såsom karakterstecknare i andlig stil står han oöfverträffad, oupphunnen. De mer än hundrade grifte-tal, tacksägelser och minnes-ord, som efter hand blifvit af honom författade, utgöra ett galleri af lika sanna som omvexlande bilder. Under det han i få men säkra drag skildrar det utmärkande af den hädangångne, hämtar han från det enskilta föremålet anledning till vigtiga betraktelser öfver lifvet och döden, förgängelsen och hoppet, samt öfvergår derifrån till förkunnande af religionens heliga sanningar. Hvad man benämt tillfällighets-tal, har sålunda blifvit icke mindre närande för gudaktighets-känslan, än mången predikan.

Det är redan antydt, att Wallin såsom predikant hade egenskapen att uttrycka de upphöjdaste tankar i det enklaste språk, och att kläda stora idéer i en för det enfaldigaste sinne bekant och fattlig drägt. Detta gaf honom utseende af en förtrolighet med det sublima, som redan väckte en känsla af beundran. Hans höga andliga stil äger inga sökta prydnader; dess storhet utgör dess skönhet. Om man förebrått mängden af talare, att förkunna alldagliga ting i praktfulla ordalag, så inträffar hos Wallin motsatsen. Man ville kalla flera uttryck

hvardagliga, om ej tankens höghet genomskimrade och röjde dess börd, liksom den anborne herrskaren igenkännes äfven utan praktens omklädnad. I många af hans enklaste drag förborgas en djup idé, och den väckelse, han på detta sätt ger åhörarens eller läsarens egen inbillning och tankegåfva, förhöjer det åsyftade intrycket. WALLIN såg helst i stort, rörde sig med väldiga massor, och likväl var formen fulländad, prydnaden — om ett sådant uttryck tillåtes — ciselerad. De som under läsningen af hans tal beundra honom, skola dock svårligen kunna föreställa sig den underbara verkan, som hans mundtliga föredrag ägde att förhöja de ställen, som han ville liksom framlyfta, såsom ljuspartier. I konsten att anordna den rätta förgrunden, på det hufvud-föremålen skulle desto klarare framträda, var WALLIN en stor mästare. De öfverraskande, praktfulla drag för åhöraren, som voro beräknade enkom för WALLINS stämma, för hans blick och åtbörd, äro dock nu mera för alltid förlorade; ty det vördnadsbjudande, majestätliga i röst, anblick och hållning, som hos honom var så oafsönderligt sammansmält med talet, härmas icke. Hans föredrag var icke blott det vana, säkra, utbildade af en talare; det var jemväl tänkarens och menniskokännarens, alltid lämpadt efter tid och rum, ämne och omgifning. Lika hemmastadd, som han vid en högtid åt sånggudinnorna läste ett poëm med all den fina och skiftande omvexling i tonarter, som diktens rika och harmoniska språk fordrar *), fram-

*) Man erinre sig t. ex. hans läsning af Tegnérs sång vid svenska akademiens jubelfest.

stod han vid de stora festerna för kyrkan och folket med väldigheten af en stämma, om hvilken det blifvit yttradt, att det var en högtid att blott höra henne, hvars like bland samtida äfven icke varit hörd, och som var mäktig att icke blott fylla hvarje tempelhvalf, men äfven — såsom då han talade till de mångtusende af Stockholms befolkning, hvilka voro samlade vid den nya kyrkogårdens invigning, — genljudade i den fria rymden med en återklang, hvarigenom jemväl för de från talaren mest aflägsnade åhörare intet af talet gick förloradt, Alla fördelar af denna rika utförsgåfva begagnade han i den andliga talare-stolen. Stundom, efter en lugn målning af lifvets skiftesrika bana, väckte hans ljungande varning åhöraren med ljudet af åskans dån, liksom då i skogens skymning en vilse vandrare uppskräckes af ett thordön och vid blixtens sken med häpnad finner sig stående vid ett bråddjup. Ingen, som hört Wallin, förgäter den betydelsefulla tystnad, som vanligen föregick de stora dragen af hans tal, påminnande om den stillhet, som bebådar jordskalf och de för menniskan förfärliga ögonblick, då djupets portar springa upp. Från uppskakande rörelser af denna natur öfvergick han med sakta slutfall, liksom ett eko från en annan verld, till tröstens och försoningens ord, och hans *Amen*, med half röst och mot höjden lyftadt öga, väckte ett outplånligt intryck.

Ville man försöka en jemförelse emellan Wallin och några bland andra länders berömdaste predikanter, — exempelvis Frankrikes stora tempel-talare, hvilka

han sjelf skattade högt — skulle man kunna säga, att han står fullkomligt vid sidan af Bossuet i tonens höghet, i detta "jordens himmelska förakt," hvarmed han stämplar det vanskliga af verldslig storhet, ära, rykte, eller släpar den menskliga fåfängan mellan grafvar och förgängelse, eller ställer sig emellan Skaparen och stoftvarelsen, att förkunna evighetens domar för ögonblickets afgudadyrkare. Med Flechiers symetriska anordning, rhetoriska beräkning och formfulländning, förenar han Fenelons apostoliska renhet, och i ögonblicken af en mildare rörelse det intagande, ömt bevekande hos Massillon. Det må dock vädjas till dem, som äro med nyssnämde predikanter mera förtrogne, att afgöra, om icke WALLIN, mer än någon af de nämde, är ny i ämnets uppfattning, i djupa tankar, lyckliga öfvergångar, rika och träffande ordbildningar. Hans taflor äga den bildande konstens hela åskådlighet, och möjligen skola en gång dessa skapelser, der ljus och skugga äro så skarpt fördelade mellan grupperna, dessa poetiska altartaflor af döden och domen, hoppet och försoningen, äfven uppfattas af någon konstnärs inbillning och öfverflyttas på duken, såsom det skett med scenerna ur Dante's evärdliga dikt, eller som Füger förenade sitt snille med Klopstock's, att för ögat framställa de taflor, som läsaren beundrat hos Messiadens odödlige sångare.

Ett drag hos WALLIN, såsom talare, må här tilläggas, nemligen frånvaron af all afund. Då WALLIN första gången hörde Rogberg yttrade han: "en sådan predikan kan jag icke åstadkomma." Han

var den första, att göra sann och stor rättvisa åt berömde samtida talare, och då han förmärkte lofvande anlag hos någon yngre, uppmuntrade han icke blott den om sin förmåga tvekande, men sökte äfven fästa en allmännare uppmärksamhet på den uppväxande förtjensten, och upprepade till sina bekanta: "hör honom, hör honom!" Det är äfven kändt, att Wallin, vid författandet af sina andliga sånger, lifvade till medtäflan fäderneslandets största skalder, och den, som hann honom närmast och stundom stod vid hans sida, älskade han högst. Sveriges yppersta forskare och vise voro hans vänner, och för de båda sångare, som på Pindens höjd gjorde honom högsätet stridigt, hyste han ett brodershjerta, räckande dem sjelf den krans, han bundit af den verldsliga diktkonstens blommor *). Descartes' loftalare ansåg för denne vises ära mera bevittnande än någon minnesvård, att Newton aldrig nämde honom. Wallin talade ofta med värma och aktning om Lehnberg, tillskref tiden mer än talaren hvad man emot hans predikosätt anmärkt, och ansåg det ej hafva varit den ryktbare företrädarens fel, att hans härmare ej ägt hans snille. Då en ögonblicklig sammanställning emellan några främmande talare och Wallin blifvit gjord, må äfven af en jemförelse emellan honom och Lehnberg följande meddelas: Båda ställdes af hvar sin samtid högst bland andliga talare; hos båda beundrades en ny och egen uppfattning af ämnet, en omsorgsfull delarnes anordning, en hög värdighet i tonen, en

*) *Tillegnan* åt Franzén och Tegnér af Wallins skaldestycken.

förvånande rikedom af tankar och öfverraskande vändningar, en fulländad framställning, ett välljudande och klangfullt språk, ett hänryckande föredrag; hos dem båda var talaren oskiljaktig ifrån sjelfva talet. I dessa egenskaper voro de jemförlige; men i öfrigt, huru skiljaktige! Den ena fridsam och tröstande som Johannes, den andre profetiskt varnande och straffande som Paulus; den ene upplyftande de slagnes hjertan, den andre uppskakande de förhärdade; den ene med solstrålen öfver anletet, den andre med åskmoln på pannan. Så, som af dessa båda, hafva i våra tempel ej blifvit förkunnade lifsens ord, nådens evangelium, odödlighetens hopp, himmelens sanning och jordens hugsvalelse *).

De klassiska språkens studium, som Wallin redan vid lärdomssätet med förkärlek idkat, öfvergafs af honom aldrig; men till lärda forskningar i annan riktning lemnade hans trägna embetsgöromål honom intet rådrum. Desto mer öfverraskades man, då han vid någon vetenskaplig högtid, eller vid en naturforskares graf, liksom med förtrogen hand lyfte en flik af Isis-slöjan. Men han ägde snillets hufvudnyckel till kunskapernas hvalf, och om det äfven ej var honom förunnadt att genomvandra de djupa gångarne, upptäckte dock en blick dit in för honom, hvad för ett vanligt öga var skrinlagdt. Så, bland annat, lemnar han, ehuru i musiken olärd, uti talet vid Struve's graf en skildring af tonkonstens betydelse och makt, som måhända öfverträffar

*) Jemför förf:s *Biografi* öfver J. O. Wallin, i Kongl. Vetenskaps-Akademiens handlingar.

hvad i detta ämne blifvit skrifvet på främmande språk och som lemnar efter sig Dryden's sång och i vissa fall Herder's Cecilia.

Wallins religionstal äga slutligen deri ett särskilt intresse, att de utgöra hans lefnads häfd, en fortgående teckning af hans vigtigaste inre och yttre öden, ifrån den stund då han emottog sitt första herdekall; der förvaras de känslor, med hvilka han tillträdt och aflemnat så många vigtiga uppdrag som själasörjare; der återfinna vi uttrycket af hans själ, då han invigde den psalmbok, som var hans lefnads skönaste verk, och den kyrkogård, der hans stoft nu hvilar. Liksom forntidens stora konstnärer framträdde han ofta sjelf på den tafla, han tecknade, och alltid lyckligt förhöjande intrycket. Vid hans tillträdes- och afskedspredikningar — bland hvilka sednare må särskilt nämnas den i Adolf Fredrik — påkallades framställningen af hans enskilta förhållanden genom sjelfva ämnet, men äfven vid andra tillfällen låter han oss blicka in i menniskans, liksom i predikantens hjerta. Så tecknar han vid en ungdomsväns graf sina första utsigter i lifvet, vid invigningen af en skola sin framtids hopp och strider, och vid så mången upptröttnad vandrares bår sin lefnadslära och sina yttersta förhoppningar. Profetiska ord talade han vid sin inträdespredikan i Storkyrkan, då han om sin företrädares bortgång säger: "tvenne resor har jag följt honom tätt i spåren och intagit hans lemnade vandrings-tjell. Tredje resan *mötas vi*, der ingen behöfver gå undan för

att lemna den andra rum." Aningsfullt föresade han sålunda, att hans nästa flyttning ej skulle ske till något nytt herdatjell, men till det sista hvilorummet.

Strängheten af WALLINS uppfostran, den måttstock han sjelf ägde af arbete och försakelser, hade tidigt gjort honom förtrogen med lidandet och nöden, men hade jemväl stängt hans hjerta för den ytliga känslosamhet, hvars flyktiga rörelser ofta af mängden anses såsom bevis af godhet och ett välgörande sinnelag. Vid lättsinnets, oordentlighetens, lättjans och dolskhetens klagan var han lika obeveklig, som han med glädje och opåmint öppnade sitt hjerta och sin hand att trösta och bispringa det oförskylta armodet, den husvilla ålderdomen, den öfvergifna sjuklingen. Skönast var dock hans outtröttliga nit, att rädda och gagna det uppväxande slägtet. Hvad han i detta hänseende verkat för hufvudstaden, för dess undervisningsverk och barmhertighets-inrättningar, lefver i tacksam åminnelse, och de tvenne stora minnesvårdar af menniskoälskande omsorg, med hvilka han förenat sitt namn — Stockholms Gymnasium och Prins CARLS inrättning för vanvårdade barn — skola öfver honom framkalla äfven kommande slägtens välsignelser.

Den gammaldags enkelhet, hvaraf WALLIN bevarade så många drag, återfann man äfven i hans enskilta lif, der han helst såg några bepröfvade vänner, helst omgaf sig med sitt stambeslägtade dalfolk, hvars om hembygden erinrande uttal var i hans öra trofasthetens tungomål, återkallande kära

barndoms-minnen. Ombyte älskade han lika litet i sin omgifning, som i annat. Utmärkelsen af Tiaren och Serafimerkedjan förändrade intet i hans lefnadssätt. Hans hus förblef ett patriarkaliskt tjäll från fordomtima, der vänskapen och glädjen voro sjelfbjudna gästvänner. Det var äfven blott under det enskilta sällskapslifvets förtroliga meddelanden man upptäckte, med hvilken både lätthet och öfverlägsenhet WALLIN kunde föra skämtets vapen, och hvilkas lek var harmlös endast emedan han så ville det. Denna — man kan säga — under nära ett helt lif fortsatta sjelfbeherrskning må synas anmärkningsvärd, ty af alla snillegåfvor är qvickheten den, som minst låter fjettra sig *). Undvikande att såra, och underhållande skämtets eld såsom en upplifvande, glädjande flamma, ej som en låga, hvars kringkastade bränder svedde eller svärtade, var WALLIN en af de angenämaste umgängesmän, och i lycklig besittning af ordet, både i bunden och obunden stil, förvandlade han mången gång den vänskapliga kretsen till en återbild af den grekiske vises afton-

*) Något dylikt inträffade hos den ädle Wilberforce och gaf anledning till ett yttrande, hvilket, med tillämpning på det föremål, som ligger oss närmast, äfven här må finna ett rum. Då den berömde Britten, känd för sin milda och försonliga talegåfva, en gång, i anledning af ett angrepp mot religionen, uti parlamentet utgöt en sådan ström af sarkasmer, att äfven de i satirens användande mest beryktade motståndare dervid måste förstummas, yttrade en talare (Romilly): "mera än qvickheten hos Wilberforce, ehuru öfverlägsen den visat sig, beundrar jag hans hjerta; ty hvem, mer än han, kunde besitta ett så förfärligt vapen och icke bruka det!"

samqväm *). De verser, han då kringströdde, andades stundom en humor, hvars ton man icke trott kunna anslås af samma hand, som så majestätligt uppstämt Davidsharpan.

Kort efter emottagandet af sitt första herdekall förenades WALLIN **) i äktenskap med sin qvarlefvande, i djup sorg efterlemnade maka, ANNA MARIA DIMANDER. Föräldra-glädjen blef dem icke förunnad, men åt trenne såsom egna barn upptagna unga slägtingar, hafva de egnat föräldra-kärlekens alla omsorger, under det WALLIN sjelf drog den käraste omvårdnad för sina ålderstegna, medellösa föräldrar och prisade sig lycklig, då han kunde säga: "Jag har kunnat bygga hus åt fader och moder och räcka en stödjande arm åt vanlottade syskon, och deras barn kalla mig för fader" ***). Ett varmt fadershjerta hade han äfven för den uppväxande ungdomen vid de läroverk, hvilka han antingen såsom lärjunge eller vårdare tillhört, och icke mindre för nödens barn, för hvilkas räddning åt samhället han offrade nit, krafter, förböner och enskilta medel. Vittnesbörden af hans omtanka och frikostighet mot dessa föremål sträckte han utöfver lefnadens gräns genom de rika gåfvor, som hans sista vilja för de efterlefvande uppenbarat ****).

*) Platos Symposion.

*) År 1810.

***) Griftetal öfver Daniel Ström.

****) Redan i lifstiden förärade WALLIN till Westmanlands och Dala nation i Upsala en summa af 1000 R:dr B:ko, hvaraf räntan skulle användas till stipendium för någon obemedlad studerande. Genom testamente har han tillagt Prins

Om Wallin ägde känslan af att hafva verkat något stort — och huru skulle han ensam icke veta det? — ägde han dock aldrig svagheten att göra det till föremål för sina samtal. Icke så, som hade han fåfängan att vilja synas blygsam och leka främmande med sin ära; men beröm gjorde honom förlägen; han tyckte sig ej behöfva det. Medgifvas må äfven, att sällan någon bland sina medlefvande ägt ett så allmänt och ojäfvadt anseende, som psalmskalden och tempeltalaren Wallin: hans samtid gick efterverlden i förväg och skänkte honom någon gång den rättvisa, som eljest ej plägar förunnas på denna sidan grafven. Dock var han den, som deraf lät sig minst förblindas, och plägade säga: "i dag berömd, i morgon glömd." Inför vänskapen erkände han ofta sina brister och märkte ej, att han derigenom blef större. Kände han lifligt någon förolämpning, så var det mindre emedan hans person, men den sak han försvarade, blifvit träffad i hjertat. Sjelfständig var han, och hellre bevisade, än mottog tjenster. Alla hans utmärkelser hade troligen ej kostat honom ett ord, en önskan. Men om han ej sökte befattningar, sökte de desto flitigare honom. Måhända har ingen inom svenska kyrkan bestridt ett större antal, på samma gång åt samma hand förtrodda, tjenstevärf. Under de sista åren af hans lefnad hopade sig embets-bördorna till en nära

Carls inrättning en lika stor summa, samt åt Stockholms Gymnasium 2000 R:dr B:ko såsom fond för ett stipendium åt någon fattig yngling, äfvensom åt Westerås Gymnasium 2000 R:dr B:ko för enahanda ändamål. Flera prof af välgörenhet i detta hänseende äro för verlden dolde.

otrolig myckenhet. Med utöfningen af Erkebiskops- och Prokanslers-embetenas vidsträckta åligganden, förenade han tjenstgöringen såsom Öfver-Hof-Predikant, Pastor Primarius, Præses i tvenne konsistorier, medlem af nästan alla Akademier i hufvudstaden (hvaraf han valdes till ordförande i trenne på en gång, och under samma år höll sex högtidstal i de särskilta samfundens namn), hvarjemte han var ständig, dels ledamot, dels ordförande i en mängd direktioner och komitéer, för hufvudstadens undervisningsverk och välgörenhets-inrättningar, och äfven, der han ej var ledamot, sökte man dock hans råd, deltagande och medverkan. Derförutan predikade han lika ofta, som tillförene, hos de kongliga och i sin församling (der han stundom uppträdde samma dag vid både högmässa och aftonsång) och hörsammade äfven såsom svenska kyrkans öfverherde lika beredvilligt de önskningar, som af enskilta till honom framställdes, att med sin talare-gåfva gifva helgelse åt glädjens eller sorgens högtider *). Under denna

*) Tilläggas kan, att om det i allmänhet för en själasörjare i Sverige ej är det minst tidsfordrande åliggande, att afhöra alla anfordringar af råd, upplysningar och enskilta angelägenheters behjertande, hvarmed mängden vänder sig företrädesvis till församlingens andliga vårdare, inträffade detta i ännu vidsträcktare förhållande med WALLIN, som genom sitt stora namn och inflytande ansågs kunna råda och hjelpa snart sagdt i allt. Såsom ett bland många bevis på så väl det förtroende, menige man till honom hyste, och det ofta egna i hans sätt att bemöta dylika framställningar, må följande anföras. För närmare tjuge år sedan hade åtskilliga skrifter och spådomar uppskrämt en mängd klentrogne, medelst förutsägelsen, att verlden, på en viss och angifven dag, skulle förgås. I mån af den fruktade dagens annalkande

tid använde han hvilans stunder till den öfversättning af Johannis Evangelium, hvarigenom han ville framlägga sin åsigt af grunderna för bibeltolkning. Men hvila för Wallin var endast ombyte af arbete; hans verksamma själ tycktes mångfaldiga sig under bördorna, för att kunna motsvara de mest olikartade och sammanstötande anfordringar. Också kan man säga, att hans lefnad var en fortsatt offertjenst, på de för hans sinne uppfriskande blommorna när. Han *njöt* icke lifvet, han *bar* det.

En starkare helsa, än Wallins, skulle hafva svigtat för så rastlösa och mångåriga ansträngningar. Hos honom var det själens verksamhet, som uppehöll stofthyddan. En stor idé, som genomblixtrade hans inre, var nog, att upplyfta den sammansjunkande gestalten och återskänka åt den slocknande föryngrade krafter. Slutet af Wallins lefnad lemnade derpå ett förvånande bevis, och han tycktes derunder hafva burit i sitt hjerta den verldsvises ord, hvarmed närvarande teckning börjas: "Gif mig en stor tanke, att jag må värma mig och dö." Efter ett långvarigt helsoaftynande *), upptindrade hans lifskraft å nyo vid föreställningen, att han ge-

bestormades Wallin med böner och förfrågningar att upplysa, i hvad mån förutsägelsen var grundad. På den oupphörligt framställda frågan: "är det sannt Herr Biskop, att verlden skall förgås om thorsdag?"... hade Wallin samma svar: "kom igen om fredag, så skall jag säga er det" — hvarmed den frågande, lugnad, vände hem.

*) Under denna tid företog han, i sällskap med en ungdomsvän, lagman Rinman, en resa genom södra Sverige och besökte på ett par dagar Köpenhamn. Det var hans enda vistande utom fäderneslandet.

nom sin bibel-revision möjligen kunde lemna svenska kyrkan ett motstycke till hvad han skänkt henne i sin psalmbok. För att ostörd få egna sig åt detta arbete var han betänkt att söka en kyrkoherde-beställning på landet; men vid åtankan, att församlingens vård, hvilken han alltid ansett som en samvetspligt att sjelf besörja, då skulle uppdragas åt en främmande hand, föredrog han att begära tjenstledighet, för att flytta till Upsala, der han ämnade fortsätta sitt påbegynta verk. Hans ansökning i detta ämne var redan inlemnad, då Erkebiskops-stolen blef ledig och WALLIN af sitt stånds förtroende i främsta rummet kallades, att intaga den afgångne öfverherdens ställe. Han uppmanades dertill icke blott af konungens och medbröders röst; han lifvades ej mindre af tanken, att han såsom ståndets förman kunde anlita alla de medel, krafter och kunskaper, som inneslutas af svenska kyrkan, för att påskynda och utföra det verk, hvars fullbordande nu utgjorde hans lefnads högsta syftemål. Han emottog Tiaren, och under det han med en liflighet och eld, som tycktes bebåda manna-åldrens återvändande kraft, bestridde utöfningen af sitt nya kall, egnade han icke blott hvarje stund som han kunde undanrycka tjenstepligterna, men icke sällan nattens hvila, åt det arbete, med hvars första, af hans egen hand utarbetade, prof han ville öfverraska det till riksmöte snart sammanträdande ståndet. I denna prof-öfversättning, som blef hans sista verk, yttrar han äfven den glada förhoppning att sednast inom ett år-tionde kunna lemna vår kyrka "en bi-

bel-öfversättning, sådan som tiden påkallar den, som fromheten vill hafva den, och som nitet i förening med lärdomen kan åstadkomma den." Den tröstande framtids-syn, han nedlagt i dessa ord, värmde honom ännu då hans lefnads aftondagg föll kall och då blommorna redan omärkt växte på den torfva, som skulle täcka hans väntande graf.

WALLIN hade gjort tvenne sommar-vandringar i erkestiftet för att närmare tillse församlingarnes angelägenheter, främja undervisning och fattigvård, inviga nya tempel och nya förkunnare af Ordets heliga lära. Han hade under dessa embetsfärder äfven haft glädjen besöka sin barndoms bygder, återsett trogna ungdoms-vänner, och emottagit många okonstlade bevis af de på hans väg församlade menigheters kärlek och tillgifvenhet. Så, när han i en Dal-församling frågade de närmast honom stående: "hvarför ären J så högtidsklädde på hvardagen?"... svarade en gammal man: "Skulle vi ej vara högtidsklädde, då en sådan Guds man kommer till oss?" — Han började sistlidet år sin tredje sommarvandring, men döden var redan hos honom en hemlig gäst, icke anad af hans anhöriga och vänner, måhända dock af honom sjelf. Han längtade till lärdomsstaden, till ynglinga-årens hågkomster, till ungdomen och våren; vederqvickande för den gamle, hvars lefnads blommor redan slutit sina kalkar. Då han i Odens lund välkomnades af den glada, friska ynglinga-sången, uppklarnade hans öga och han tackade med en hjertlig rörelse, som dock för ingen mer, än för honom, tycktes tillkännagifva

en förkänsla, att nästa gång denna sång uppstämdes, skulle han ej förnimma den med dödligt öra. Med öfvervarande af ungdomens kunskaps-prof och med tal i templet hade Wallin tagit afsked af hufvudstaden; med samma förrättningar uppträdde han åter i Upsala. I kanslerns ställe öppnade han lager-utdelningens fest på lärdomens parnass och invigde derefter, såsom öfverherde, nya budskap af Försonarens evangelium. Det var hans lefnads sista handling. Han fördes från altaret till sjuklägret. Efter få dagars förlopp var han ej mer bland de dödliga. Hans sista ord voro: "min Gud... mitt fädernesland... min konung..."

Han dog i sin äras skönaste middags-höjd. Det var en molnfri Juni-dag, — hvars sol utan nedergång är hos oss det odödliga ljusets sinnebild, — det var vid samma timme, då han fordom plägade uppträda i helgedomen, att upphöja själen genom den Eviges lof, som hans befriade ande lyftade sig från den förgängliga vishetsstaden till den lefvande solstaden, "hvars murar heta salighet, och hvars portar lof". Hans stoft bisattes i Nordens herrligaste tempel, vid foten af Gustaf Wasas graf, invid det höghvälfda chor, som förvarar bilderna af lutherska lärans antagande i Sverige. På långliga tider har ingen enskilt mans bortgång väckt en så allmän bestörtning och sorg, som Wallins. Kyrkan, fäderneslandet, konungahuset, lärda och medborgerliga föreningar, anförvandter och vänner, det allmänna och det enskilta erkände en gemensam förlust; och hvad som var mest rörande:

mannen ur hyddan, hvars bild fanns icke blott i de mäktiges palats, men mångenstädes utgjorde det ringa arbets-tjällets enda prydnad, sörjdes af armodets barn, såsom hade de förlorat en far, en välgörare, en vän. Sorgens drägt anlades ej blott af anhörige: erkestiftets och hufvudstadens presterskap; det vittra samfund, som bär nationens namn, och hvars främste ledamot Wallin var genom talets och sångens gåfva, liksom genom årens rätt och ödets val, ville äfven på detta sätt tillkännagifva, att de träffats af en icke vanlig förlust *). En ädel företrädes-fråga uppstod, antingen hufvudstaden eller lärdomens högsäte — det rum der hans verksamma lefnad förflutit, eller det, der den slutades — skulle emottaga vården af hans stoft; båda ville bevara hans minnesvård i sitt sköte, och visade äfven derigenom, huru högt de skattat honom. Sedan hans närmaste förenat sin önskan med den församlings, hvars andliga ledning han först med döden frånträdde, fördes hans lik till hufvudstaden. Utanför stadsportarne emottogs det af Stock-

*) Svenska akademien har endast vid trenne föregående tillfällen anlagt sorg efter någon afgången ledamot, nemligen efter Kellgren, Leopold och Nils v. Rosenstein. Inom akademien bestämmes ledamöternas ordning genom företrädarens nummer, hvarigenom Wallin erhöll första rummet, hvilket han innehade under nära trettio år. Såsom granskare och deltagande i akademiens arbeten var han en af de mest nitiske; genom sitt muntliga föredrag vid de offentliga sammankomsterna och såsom högtidstalare var han för akademien oersättlig. Hans bortgång beklagades på högtidsdagen, då äfven en minnessång öfver honom, af Tegner, upplästes.

holms presterskap och erhöll sitt första hvilorum i den helgedom, som den hädangångne, vid sitt inträde aderton år förut, helsade med orden: "efter fullgjordt uppdrag skall dess aftonklocka båda mitt arbetes slut" *). Wallins jordfärd vittnade icke blott genom de yttre äre-bevisningar, som egnades öfverherden, men ännu mer genom det deltagande, som förspordes inom alla samhällsklasser, att dagen för hans likbegängelse var en kyrkans och fäderneslandets gemensamma klagodag. Fader- och moderlösa barn, till hvilka slöto sig de vanlottade små, för hvilkas räddning han bevist ett fadershjerta, öppnade det långa sorgetåget, som till det sista afsked på jorden samlade sig kring den begråtne kyrkofadrens bår, och den mängd af hufvudstadens innevånare, som fyllde torgen, gatorna och fönstren, der likfärden framgick, antydde genom sorgens drägt och tystnad sina känslor vid detta tillfälle. Hvad fäderneslandet, kyrkan, lärdomen och medborgerligheten ägde utmärktast bland målsmän inom hufvudstaden, hade samlats till sorgefesten i templet, och föregingos i uttrycket af denna minnesgärd utaf den ädle konungasonen, som med det allmännas afsaknad beklagade den enskilta förlusten af sin förste religions-lärare, af den trogne själasörjaren och vännen. Vår heliga tros-läras yttersta löften förkunnades öfver Wallins stoft af den för honom i lifvet så kära stämma, den mildhetens Johannisröst, som han sjelf önskat till efterträdare i sin

*) Inträdes-predikan i Storkyrkan, pingstdagen 1821.

församling *). Psaltarens toner, stämda till ord, som han sjelf diktat, lyfte sig med sorglig högtidlighet mot rymderna och ett *Requiem æternam* uppstämdes af det sångar-förbund, som genom detta rörande afsked önskade efterkomma den förevigades fordna uppmaning: "betalen eder skuld åt hans hjerta, upprepen med rörelse svanesången, under hvars försmältande ljud anden lossade sina bojor"**). Och då hans stoft fördes den sista vandringen till den hvilostad, som han samma månad för tolf år sedan invigde till "en himmelens port," stod der, för att ännu bjuda ett slutligt farväl, Stockholms halfva befolkning, eller så stort antal, som den omgifvande nejden kunde rymma, och från Upsala lärdomsäte, vid hvilket han varit fästad med så många tillgifvenhetens band, hade den sorgklädda ungdomen infunnit sig, för att ännu en gång helsa den älskade kyrkofadrens minne med en helig sång, hvars emot natthimlen förklingande toner buro mot andarnes hem de sörjande hjertans budskap.

Många af fäderneslandets skalder och talare hafva redan lagt minnes-kransar på hans graf. Hans hvioställe är detsamma, der han stod, då han invigde "den nybrutna Guds-åkern". Många vallfarter i nordens sköna sommarqväll skola ske till den griftvård, som snart kommer att för vandraren utmärka rummet; det blir den första minnes-runa

*) Likpredikan af pastor-primarius m. m. doktor C. P. Hagberg.

**) WALLINS ord till Harmoniska sällskapet vid d:r Struve's graf. Nämde sällskap hade, med anledning af detta tal, kallat WALLIN till heders-ledamot.

främlingen efterfrågar; den sista, som lemnas af vänskapen.

Och tröttnar stundom någon gång
den flygande, den svenska sång,
låt honom då få hvila vingen
emot Din graf, och svinga sig
igen till stjernorna, till Dig,
Du första stämman i den vittra ringen,
Du skald som få, Du talare som ingen! *)

*) Sång öfver WALLIN, af Esaias Tegnér, uppläst på Svenska akademiens högtidsdag, 1839.

FABIAN WREDE.

Intet lands häfder förete något liknande konung Carl XI:s så kallade reduktion, med dess följder. Under medgifvande af åtgärdens hårda nödvändighet, har man fästat sig nästan uteslutande vid dess national-ekonomiska sida, med förbiseende af dess sociala och politiska betydelse, som dock var af ännu större och mera genomgripande verkan. Den kunde ej heller af samtida eller närmast efterföljande fullkomligt fattas och bedömmas. Man kan säga, att det först efter franska revolutionen blifvit möjligt att rätt inse och uppskatta alla de för samhällets framskridande och utveckling välgörande frukter, hvilkas frön lågo fördolda i den svenska stats-ombildarens verk, och om hvilka han sjelf tyckes mera ägt en dunkel aning, än klar visshet. Ty han skapade icke blott en sjelfständig drätsel och ett fosterländskt sjelfförsvar, hvilka voro hans förnämsta ögnamärken; genom samhälls-elementernas omhvälfning inträdde under honom ett nytt bildningsskifte och en fredlig lösning af den nyare tidens stora samhällsfråga: de ofrälse ståndens frigörelse ur aristokratiens öfverherrskap, förtjenstens företräde framför börden, medborgares lika rätt att i mån af kunskaper och duglighet tjena fädernes-

landet, samt allas pligt att efter förmåga skatta till statens tarfvor, — med ett ord, början till den samhälls-omskapning hos oss, för hvilken Frankrike, ett århundrade senare, genomgick revolutionens bloddop, och af hvars välgerningar flera bland de lyckligast lottade länder ända intill våra dagar varit i saknad. Sålunda blef CARL XI, genom sitt envälde, folkväldets starkaste förkämpe och grundläggare af en demokrati, hvars första seger var den öfver ett då nära allsmäktigt adelsvälde, och hvilken slutade med att nedbryta den obegränsade konungamakt, som gjort dess egen uppkomst. I denna mening blef han ett framskridandets man, såsom få varit det. Såsom skapare af inhemsk förkofran var han en ny BRAUT-ANUND; i den inre ordningens befrämjande var han GUSTAF den förstes värdige efterträdare, och fortsatte i den fosterländska bildningens vårdande GUSTAF ADOLFS verk. I hans bemödande att jemna samhällsklassernas rättigheter lade först konstitutions-riksdagen år 1809 en slutstèn *).

*) Adeln afsade sig sjelfvilligt säteri-friheten, och embeten upplätos åt ofrälse, hvilka förut uteslutande tillhört adeln. BOTIN, som i öfrigt ställer CARL XI ganska högt, anmärker emot honom, efter gillande af grunden för hans reduktion: "men deremot tänkte han icke på någon förordning, som måtte försäkra adeln om en trygg och *evig* besittning af deras frälsegods, hvilken idé likväl, såsom redan i GUSTAF ADOLFS tid antagen, icke allenast i adelns privilegier af år 1617 fanns styrkt med det goda skäl, att sådant vore *nödvändigt* till adelns bestånd och frälseståndets vidmakthållande, utan ock, vid adelns beviljande vid riksdagen 1680 till den då af konungen och ständerna äskade reduktionen, var hos konungen såsom både nöd-

Då Svenska Akademien i dag återkallar minnet af en bland de utmärktaste deltagare i den under CARL XI timade statshvälfning, förutsätter teckningen af hans förtjenster i främsta rummet en återblick på den tid, i hvilken han var ställd att verka. Om CARL XI:s embetsmän gäller, mer än om andra, skriftens ord, att "hvarje tjenare står och faller sinom egnom herra." De fingo ej vara annat än fullkomliga aftryck af herrskarens åsigter och vilja.

Det synes icke lätt att afgöra, hvilken ägt större svårighet att bekämpa för fäderneslandets räddning: GUSTAF WASA, GUSTAF II ADOLF eller CARL XI. Tillfället medger här endast en blick på den sistnämdes ställning, då olyckorna nödgade honom, vid ännu ej fyllda tjugu år, att utveckla sina dittills slumrande ovanliga herrskarekrafter. Sedan svenskarne vid Fehr-Bellin sett blekna den ännu efter trettioåra kriget ofördunklade svenska krigsäran, förklarades i samma ögonblick mot de öfvervunna krig af kejsaren, tyska staterna, Holland och Danmark. Mot de ryktbara holländska och danska sjöhjeltarne TROMP och JUEL kämpade svenska flottan förgäfves; äfven kusterna härjades af dem; snart innehade danskarne Skåne, Halland och Bleking, inföllo i Bohuslän, Wermland, Dalarne och Jemtland; Pommern hyllade

---

vändig och billig anmäld." (*Om Svenska Hemman*, 2 del. sid. 234.) Tiden har gifvit CARL XI rätt, framför den store häfdatecknaren, som icke kunde ana, att innan kort bönder skulle i främsta rummet köpa adliga säterier.

kurfursten af Brandenburg. "Efter man ställt mig i denna vidlyftighet," sade den unge konungen, "skall jag gå framåt, om jag också aldrig mer kommer tillbaka. Jag önskar ingenting högre, än att dö ifrån alltsammans." Då man ville hindra honom från alltför äfventyrliga företag, tillade han: "den som vill afråda mig, skall få smaka spetsen af min klinga." Carl XI, stridande med en tapperhet som egnade den, hvilken var Carl X:s son och skulle blifva Carl XII:s fader, hämnade den svenska krigsäran vid Halmstad, Lund och Landskrona; men ehuru han genom dessa segrar och medelst Ludvig XIV:s ridderliga bundsförvandtskap tillkämpade sig fred, var rikets inre ställning lika eller ännu mer förtviflad. Till förlusten af fyratio örlogsfartyg och hundratusen krigare, härjade landskap och nedbrända städer, samt riksskuldens förfärliga tillväxt, kom en allmän upplösning och förvirring i de inre ärendena, hufvudsakligen en följd af en långvarig, inom sig splittrad förmyndarestyrelse, samt de ofrälse klassernas högljudda missnöje och fortsatta rörelser för att lösgöra sig ur adelns tryckande öfvervälde. Försvarslöshet mot yttre fiender; beroendet af främmande understöd, med förödmjukande villkor; vägran af förhöjda skatter till riksskuldens betalande; rådet deladt i partier, som sökte störta hvarandra, — sådana voro de utsigter, under hvilka den unge konungen beslöt ett sådant ordnande af rikets drätsel, att både bevillningar och främmande subsidier kunde undvaras, samt företog upprättandet af en

medborgerlig här, som var oberoende af de dittills brukliga utskrifningar och anslag. Han ville, till hvad pris som helst, afskudda sig det skymfnamn af "legokonung" *(roi mercénaire)*, som LUDVIG XIV:s stolta sändebud, på grund af Frankrikes subsidier, trodde sig kunna tillägga honom. Omhvärfd af inre upplösning, strider och nöd, gjorde han ett löfte, att med hvarje offer, skulle det ock kosta hans krona, återskänka åt fäderneslandet enhet, styrka och allmän välmåga. Inre och yttre sjelfständighet var hans mål, för hvilket allt måste vika och dit hans tjuguåriga sjelfregerings alla åtgärder syftade. De lysande drömmar om Nordens verldsbeherrskande bestämmelse, som eldat hans odödliga företrädare och en dag skulle hänföra hans egen son, slösade förgäfves sin trollmakt att villseleda hans lugnt beräknande förstånd. Af alla Sveriges stora konungar har ingen mera liknat GUSTAF WASA deri, att ställa i främsta rummet fullkomnandet af rikets inre samhällsskick samt dervid alltid utgå från svenska förhållanden och bygga på svensk grund; hvarför också hans och hans stamfars verk äro de, som blifvit längst bestående. Efter ett århundrades nära oafbrutna inre och yttre strider inträder den af honom beredda tjuguettåriga fred, med sina välgerningar, lik en skörderik sommar i spåren af vinterns härjningar och vårstormarnas ras; på de krigiska öfveransträngningarne under GUSTAF II ADOLF och CARL X, efterföljda af CHRISTINAS slöseri och förmyndare-regeringens slapphet, fordrades en CARL XI, för att rädda fäderneslandet

från ögonskenlig upplösning och undergång, — en man, som med beräknande lugn förenade kraften att föra det Alexander-svärd, hvilket ensamt kunde afhugga de inre olyckornas, under fyra regeringar sammanveeklade, gordiska knut *).

Då han företog sitt stora värf, ägde han intet stöd, inga andra rådgifvare omkring sig, än sin ungdoms följesvenner och några uppkomlingar, hvilkas dittills oberömda namn han införlifvat med sitt eget i häfderna. Embetsmanna-väldet fanns ännu icke till i den betydelse, som han skulle förskaffa detsamma. Svenska hären var ej hvad den genom indelningsverket först skulle blifva. De trenne ofrälse stånden voro bortskymda af det första ståndets stora personligheter, rikedomar och företrädesrättigheter. Adeln var den enda egentliga makt, men det var den som skulle kufvas. I dess händer funnos fem sjettedelar af Sveriges jord. Så vidt besuttenhet skänker dertill rätt, kunde adeln fordra, såsom den äfven gjorde, att ej af de öfriga stånden öfverröstas; ty oaktadt alla friheter och undantagslagar erlade denna samhällsklass, före reduktionen, ensam fyra till fem gånger så stor bevillning som preste- och borgareständen tillsammans, samt tidtals nära åtta gånger så mycket som hela bondeståndet. Man emotsåg den tid, då all Sveriges jord skulle tillhöra adeln, och landets

*) Strängt taget, gick missförhållandet af adelns öfvervälde vida längre tillbaka, ända till medeltiden, och främjades sedan äfven af så stora regenter som Gustaf I och Gustaf II Adolf.

ofrälse innebyggare blifva blott dess åboer, hyresmän eller inhyseshjon. Hvad man mest befarade var lifegenskapens fullständiga införande, hvartill förebud ej saknades och hvartill föredömet redan låg i alla grannstater, — i Danmark, Tyskland, Polen och Ryssland. Sveriges uråldriga, fria bondestånd hade då försvunnit och de gamla odalmännen utbytts emot "adels-torpare," såsom de redan kallades, öfver hvilka deras herrar innehade egen domsrätt, i vissa fall vidsträcktare än konungens*). Alla de högsta verldsliga myndigheter i lagskipning och förvaltning, jemte befälet öfver hären och flottan, lågo uteslutande i adelns hand. Adeln var Sverige. Adelsväldets högsta spets var rådet, som ansåg sig såsom en sjelfständig medlaremakt emellan konung och folk, och som vid hvarje regent-ombyte förelade en något efter omständigheterna lämpad regent-ed. Detta råd, vandt att under långa förmyndare-styrelser öfva alla majestätsrättigheter, hade såsom sednaste bevis af sin maktfullkomlighet upphäft Carl X:s testamente **).

*) "Denna" (grefvarnes och friherrarnes jurisdiktion) "var i början mycket oinskränkt, så att deras underhafvande hade långt mindre förmåner eller så kallade *beneficia juris & processus*, än konungens omedelbara undersåter. Men denna frihet, som föranledde till öfvervåld och missbruk, blef på riksdagen 1664 så vida inskränkt, att hvar och en, som af de i grefve- och friherreskapen fällde domar fant sig besvärad, hade, liksom andre Kongl. Maj:ts undersåter, sitt laga vad öppet och oafskuret." Botin, *Om Svenska Hemman*, 2 del. sid. 125.

**) Ständerna biträdde slutligen, men voro i början af motsatt åsigt. "Ofrälse stånden förklarade enhälligt, att de ville blifva trådrätt vid Karl Gustafs testamente. — Bor-

Nu frågade sig folket, huru detta ständigt framskridande adelsvälde skulle sluta. Det kunde, i lyckligaste fallet, utbilda sig till en aristokrati i engelsk mening, eller öfvergå till en aristokratisk republik, såsom i Venedig. Mest befarades dock, att det skulle, sedan de store ledarne AXEL OXENSTJERNA och PER BRAHE icke längre sammhöllo detsamma, urarta till en anarkisk adels-republik, med en namnkonung, såsom i Polen *).

De ofrälse stånden sågo upp till den unge konungen såsom den ende räddaren. Hans uppfostran och egenskaper ingåfvo till en början de maktägande föga farhåga. Men hans björnjagter, vilda ridter, lekar med handgranater och andra lifsfarliga förlustelser **), under ett från verlden afskildt lif, antydde för menniskokännaren en natur, som endast behöfde olyckan och pröfningarne till läromästare, för att båda något ovanligt. Så skedde äfven. Vid danska krigets utbrott, då bri-

gare-ståndet gick först öfver till rådets parti." FRYXELL, XIV: 25.

*) En berömd tysk häfdatecknare yttrar härom: "*In dem Innern schien während der Minderjährigkeit Carls XI fast ein Zustand gegründet werden zu sollen, nicht viel besser als in Pohlen, hätte nicht der König noch zur rechten Zeit seine Rechte und eine Einkünfte vindicirt.*" HEEREN, *Geschichte des Europäischen Staaten-Systems*, s. 215.

**) Dessa handgranater kastades bland tropparne, för att vänja hästar och soldater vid den eld och det dån, som åtföljde sönderspringandet. De lades stundom under bordet, "för att på detta egna sätt muntra och öfverraska de främmande officerare och embetsmän, som kommit för att bese lustlägren och dervid blifvit befallta till konungens taffel." FRYXELL, XIX: 31.

stande försvars-anstalter mot en öfvermäktig fiende nedslogo sinnena, utvecklade han ögonblickligt en jernvilja och ett mannamod, hvilka redan gjorde honom lika enväldig som han sedan blef det genom folk-ombudens beslut. Det gamla rådet ville nedsända några af sina medlemmar att biträda konungen. Han tillät det ej *), utan omgaf sig blott med krigare, såsom Helmfelt, Dahlberg och andra uppkomlingar, samt utfärdade genom unga skrifvare sina beslut, de der ej sällan hotade med förfärliga räfster och slutorden: "J skolen dyrt ansvara oss och kronan för all skada!".... eller: "J skolen för allt detta stånda oss och riket till hårdt ansvar och redogörelse, varen visse derom!" — Med ett ord: ännu ej hunnen ur ynglingaåldern, var han samme Carl XI, som snart skulle göra förmyndare-räfsten och reduktionen, skapa indelningsverket och embetsmannaväldet, jemna olikheten emellan samhällsklasserna, bryta aristokratiens öfvermakt, höja förtjenstens rätt öfver anornas, öppna banan för de ofrälse stånden och bereda rum för den demokrati, som länge väntat på en befriare.

---

*) Man anmärkte, att Carl Gustaf alltid haft kring sin person flera tjenstgörande riksråd. "Ja," sade Soop, "och ändå var han en fullmogen konung. Men vi hafva nu redan en gång bedt Hans Maj:t att antingen vistas här (i Stockholm) eller till sin tjenst hämta några af rådet. Komma vi än en gång med samma förslag, blir det illa taget af konungen. Tiga vi stilla, så blifva vi af folket tadlade, såsom de der försumma folkets rätt." *Rådsprotokollet den 13 Jan. 1676*, anf. af Fryxell, XVI: 107.

Det mod, som fordrades till en dylik omskapning, var måhända lika stort och säkerligen sällsyntare, än att vinna segrar på slagfältet. Räfster, äfven då de gälla återbördande af statens gods, äro ej blott förhatliga, men ytterst vådliga. För ett försök i denna väg pliktade konung ALBREKT med sin krona och CARL VIII KNUTSSON gick i landsflykt. Den nu ifrågasatta efterräkningen var i anseende till sin rättvisa erkänd redan af GUSTAF II ADOLF och AXEL OXENSTJERNA; inledd under CHRISTINA, som dock hellre lemnade spiran, än hon ville blottställa sig för dess vådor; började af CARL X, som föredrog ett blodigt krig till sin lefnads slut framför det vidriga åliggande att bortskära rikets inre kräfta; yrkad af ständerna under trenne på hvarann följande regeringar, och oupphörligt frammanad af en stigande nöd. Statsbristen var jemförelsevis mångdubbelt större än den, som gaf första uppslaget åt Frankrikes blodiga revolution *); företrädes-rättigheterna hos ett stånd framför de öfriga hufvudsakligen desamma i Sverige 1680 och i Frankrike hundrade år sednare. I fall en man med LUDVIG XVI:s egenskaper sutit på Sveriges thron i stället för CARL XI, så hade san-

*) Enligt kongl. propositionen 1697 (i Riksarkivet) var den 1 Jan. 1681 rikets skuld 35,022,707 daler silfvermynt, hvaraf ej långt ifrån hälften, eller 14,645,922 daler silfvermynt, tillkommit på de sista 8 åren, eller från 1672 till 1680. Jfr FRYXELL, XV: 214. Franska statsbristen gjorde vid revolutionens början 56 millioner francs; den ifrågavarande svenska (beräknad i francs) omkring 92 millioner; den förra borde fördelas på 24 millioner innevånare den sednare på 3 millioner.

nolikt de upproriska rörelser emot adeln, som redan gåfvo sig luft under CHRISTINA och hvaraf oroande järtecken fortforo, urartat till en folkrörelse, hvars gräns ingen kunnat beräkna *). Den svenska och franska statshvälfningen liknade hvarann äfven deri, att den första idén till reduktion och revolution utgick från adeln, hvilken jemväl i begge länderna blef första offret **). Franska folket tog slutligen, såsom det heter, sjelft frågan i sin hand. Man känner följderna. Man företog på en gång de andeliga och adeliga godsens reduktion, till statens förmån. Men på hvad sätt? Hvad vann landet dervid? ***) Sverige under CARL XI, med samma ekonomiska och sociala missförhållanden som Frankrike ett århundrade sednare, följde det gamla Roms föredöme, öfverlemnande frågan åt en diktator. Reduktionen var ej en *följd* af enväldet, utan dess *orsak;* hvilket är af vigt att ej lemna ur

*) "Fråga var om ingenting mindre, än om ett allvarsamt befaradt inbördes krig i Sverige" säger GEIJER om 1650 års riksdag. *Samlade skrifter,* 1 Afd., 6 delen, sid. 530.

**) I afseende på reduktionen stå (för att ej nämna J. SKYTTE, hvilken anses såsom dess förste upphofsman) JOHAN GYLLENSTJERNA, HERMAN FLEMING m. fl. i ungefär samma förhållande som LAFAYETTE, MIRABEAU m. fl. till revolutionen.

***) Godsen förvandlades i assignater, hvaraf, enligt officiella handlingar, 45,581 millioner francs (således mer än fyratiofem milliarder) under revolutions-åren utgåfvos (MONTGAILLARD, *Histoire de la Revolution*, Vol. IV, p. 419). Den 7 Mars 1796 betaltes 1 Louisd'or, på börsen i Paris, med 7000 francs i assignater. (MONTGAILLARD, Vol. V, p 18). Kort derefter sönderslogos assignat-pressarne, och myntet förklarades aflyst.

sigte. Sällan, om någonsin, har ett sedan urminnes tider fritt och fräjdadt folk lemnat ett större förtroende i en ynglings hand. Hans sätt att motsvara det har blifvit olika bedömdt. *Ett* kan ej bestridas: han räddade fäderneslandet ur ett bråddjup, för hvilket hans snillrika och kraftfulla företrädare skyggat tillbaka, och han genomförde, utan blodsutgjutelse, en samhälls-ombildning, hvilken, grundad i civilisationens gång, utgjorde en kommande tids oeftergifliga fordran, den han, till Sveriges lycka, gäldade hundrade år tidigare, än det öfriga Europas fleste regenter det förmått, ehuru upplyste och store flere bland dem än kallats och varit.

Bland de utmärktaste deltagarne i hans verk var Fabian Wrede, sonson af den krigare, som lemnade sitt lif på slagfältet vid Kerkholm, för att rädda sin konungs. Efter inhämtade grundliga kunskaper vid fäderneslandets högskolor, förvärfvade den unge ädlingen ännu vidsträcktare bildning genom sex års resor i främmande länder *). Han besökte Holland, Tyskland, Böhmen, Ungern,

*) "Ther fans hoos honom en ogemen naturlig böyelse, lust och quickhet," heter det i en äldre minnesteckning. "Ingorstädes försummades Akademier, samt berömde och lärde män, på thet han icke allenast skulle förnöya sin egen curieusitet, utan ock allestädes öka sina vetenskaper." — "Som han en synnerlig natursens gåfva hade til at med snällhet fatta och begripa en ting, och et särdeles genomträngande förstånd hade at utransaka sjelfva grunden i thet han sig företog, hvilken höga gåfva Hans Excellence i allan sin tijd hafver haft, therföre gick thet ock för honom med en särdeles snällhet fort att fatta och lära alt hvad han begynt." Nordlind, *Personalia*, sid. 100—102.

Frankrike och Italien. Ehuru han icke försummade de ridderliga öfningar, som tiden företrädesvis fordrade, vände sig hans håg helst till forskningar i bergsvettenskapen, handeln och näringarna, liksom anade han redan sin blifvande bestämmelse. Han uppehöll sig längre och med mera nöje i Amsterdam och i de Böhmiska bergverken, än i de lysande och njutningsrika hufvudstäderna Paris och Florens. På hemvägen till fäderneslandet blef han i Hamburg föreställd drottning Christina, som fann så mycket nöje i hans kunskapsrika samtal, att hon genast antog honom till sin kammarherre, i hvilken egenskap han åtföljde henne på resan till Sverige (1667). Då hon, efter ett kort uppehåll, återvände till Tyskland, samtyckte hon till Wredes anhållan att få qvarstanna i fäderneslandet och gaf honom ett egenhändigt bref till Konungen, hvilken äfven till en början använde honom i samma slags hof-befattning. För en sådan kännare af allt slags duglighet, som Carl XI *), kunde den unge Wredes anlag ej länge blifva

*) Denna skarpsynthet i upptäckandet af andliga förmögenheter, denna slagruta på dugligheten har för mycket tycke af snillets instinkt, att kunna inrymma obegränsad tro på den inskränkthet i förståndsgåfvor hos denna konung, hvarom så mycket talats. Detsamma gäller om hans förmåga att dels draga till sig, dels förtroligt umgås med utmärkta personligheter. Ett bevis på det förra är hans val af kammarherrar. Det var hans kammarherre Hans Wachtmeister, som nyskapade Svenska flottan och Carlskrona; hans kammarherre Fabian Wrede, som i den inre förvaltningen lemnat få (om någon mer än Axel Oxenstjerna) framom sig; kammarherren Cronhjelm, som slutligen framlade den fulländade redaktionen af 1734 års lag; kammarherren Stu-

obemärkta, äfven om icke, såsom nu var fallet, konungen ägt tillfälle att dagligen, under åtta år, skönja prof af hans kunskaper, skarpsinne, menniskokännedom, beslutsamma lynne och oböjligå karaktersfasthet. Bland de delar af fäderneslandet, i hvilka en allmännare odling och välordnad styrelse på den tiden i synnerhet gjordes behof,

---

art, som för Carl XII vid Selands eröfring blef detsamma som Dahlberg var för Carl X vid tåget öfver Bält; kammarherren Tessin, som förskönade Sverige med byggnader, hvilka ännu ej blifvit öfverträffade. De sistnämde voro tjenstgörande hos konungens moder och son, men han hade ej förordnat dem dertill om de ej behagat honom, och han använde dem sjelf på sina rätta ställen. Fältprester hos honom voro de odödlige männen Spegel och Svedberg, Svenska kyrkans prydnader, med hvilka han umgicks i hjertlig förtrolighet. Efter återkomsten från sin resa till Torneå besökte han i Upsala Olaus Rudbeck, hvilken han visade hvad han skrifvit derom i sin minnesbok, och hvilket denne införde i sin Atlantica. Den snillrike Lindsköld var hans gunstling, och han gynnade Dahlberg, Ehrenstrahl, Polhem, Urban Hjärne, Hadorph, Puffendorff m. fl. Många dylika drag tyckas ådagalägga, att han ej var främmande för eller fiende till bildningen, churu egna studier fattades honom. Han stod midt i ett framskridande tidehvarf och förstod använda dess utmärkta män, — en större förtjenst hos en konung, än om han för egna snilleöfningar försummat det helas odling. Ett enda drag må tilläggas. Han var, enligt den allmänna meningen, djupt religiös, inskränkt och lutande till vantro. Då Cartesii nya filosofi framträngt till Norden, uppreste sig prestståndet med ifver mot densamma och yrkade vid riksdagen (1686) dess undertryckande, såsom irrlärig, samt att ingen professor finge tillsättas, som teologerna ej gillat. Konungen lät undersöka förhållandet och tillät derefter den nya filosofiens antagande. Han var således mera fördomsfri och vän af upplysning, än sjelfva prestståndet, hvilket dock räknade bland sig sådana män som Spegel, Svedberg, Gezelius, Pontinus, Carlberg, Steuchius m. fl.

räknades Finland. Wrede erhöll till lärospån i styrelsekonsten ett höfdingadöme, sammansatt af icke mindre än trenne län, nemligen Wiborg, Kymenegård och Nyslott. Efter sex års utmärkt förvaltning af detta vidsträckta land, återkallades han för att användas i ännu högre och vigtigare värf, men erhöll till en början styrelsen af Uplands län, som var ett af de första, der konungen ämnade införa en af de nyskapelser, hvilka räknas bland ädelstenarne i Carl XI:s krona: indelningsverket.

Här, såsom alltid, byggde han på sekelgammal grund, utgick från inhemska förhållanden. Grundämnena till nydaningen af vårt försvarsväsende hade under århundraden väntat på den ordnande handen. Redan den äldsta landtstormen i Sverige hvilade på förutsättningen, att *indela* antalet af krigare efter jordområdet. Men detta slags landtvärn samlades blott i nödens stund och åtskildes sedan faran var förbi. Det ersattes af de främmande konungarne genom värfvade troppar, hvilkas inqvartering ofta föranledde öfvervåld och missnöje. Gustaf Wasa, som såg allt ur svensk synpunkt, uppfattade tanken, att i alla socknar anlägga ett slags afvelsgårdar, till krigarens underhåll. Han använde dertill indragna andeliga gods. Men de voro ej ständiga boställen, utan begagnades blott till inqvartering. Ej heller voro soldaterna frivilliga, utan för tillfället utskrifna. Verket, fortsatt och förbättradt under Carl IX och Gustaf II Adolf, försummades och förföll under Christina och den sednare förmyndare-regeringen.

Kronogodsen voro bortslösade, och å ett betydligt antal af de återstående hade inträffat, att, sedan soldaten under nära femtio krigsår varit oafbrutet i fält, hade genom häfd uppkommit ett slags ny besittningsrätt för den som brukade jorden och ej kunde drifvas derifrån. Upplösningen och villervallan hade nått sin höjd, då CARL XI företog verkets nyskapelse på säkrare och vidsträcktare grunder. Han fann den dittills brukliga soldatutskrifningen ändamålsvidrig, af trenne skäl: emedan den dels var högst osäker, lemnande ofta ej hälften af det beräknade antalet, dels bestod af oöfvadt folk, och dels föranledde rymningar af dem som blifvit tvungna till tjensten. Han ville att den svenske soldaten skulle vara frivillig, öfvad och alltid påräknelig, på samma gång krigare och medborgare. Så uppstod *soldattorpet*. GUSTAF WASA hade till det äldre indelningsverket användt de andeliga godsen; CARL XI grundade det nya på indragningen af de afhända kronogodsen.

För folket i allmänhet, som tryckts af oupphörliga utskrifningar och krigsgärder, kunde detta ej vara annat än en välgerning. Och likväl mötte indelningsverkets införande det häftigaste motstånd icke blott af rådet och adeln, utan af sjelfva bondeståndet, som man bibragt den föreställning, att alla soldattorp skulle tagas från bönderna; hvarför desse höllo fast vid den gamla utskrifningen, endast att den ginge lika öfver frälse och ofrälse. Sedan konungens ombud i förening med presterna förgäfves sökt öfvertyga bönderna, att det nya ver-

ket var till deras egen fördel, söndrade sig bondeståndet. En del landskap antog konungens förslag, som der genast sattes i verkställighet, hvaremot andra förenade sig med adeln i bibehållande af den gamla utskrifningen. Den enväldige konungen lät dervid bero, förvissad att erfarenheten snart skulle bringa de villseförda på bättre tankar. Också hade inom få år icke blott bönderna, men öfriga samhällsklasser inom rikets alla län, samlade på landskapsmöten, biträdt konungens förslag. Dess fullständiga utförande, förenadt med otroliga svårigheter, fick han dock icke upplefva, men tillräckligt för att förtjena hedersbenämningen af den svenska härens fader. Soldaten erhöll genom honom icke blott ett hem, men kunde ej, som förr, godtyckligt afskedas af befälet, utan endast genom en af konungen nämd mönsterherre, vid allmän mönstring; den afskedades ålderdom öfverlemnades ej längre åt vanvård och nöd; befälet erhöll sin bostad midt bland de underordnade, för att ständigt vaka öfver dem, som en fader öfver sina barn; befäl och tropp skildes ej vid mötesplatsen, men följdes till hemmet, såsom utgörande en enda slägt; de olika färger, som förut skilt regementerna, försvunno; och den blå blef gemensam för svenska hären, hvilken för första gången beklädde med hemma tillverkadt kläde. Konungen underhandlade till en början sjelf med rusthållarne, emottog deras uppgifter och bestämde deras åligganden; antog knekt och ryttare, godkände häst och munde-

ring, synade drägt och vapen, samt förvissade sig genom täta mönstringar, att alla föreskrifter noga iakttogos *). För sådant ändamål red han sjelf genom länen. "Ofta," säger en häfdatecknare, "satt han hela dagarne igenom och förhörde, man för man, stora flockar rothållare, rusthållare, soldater, ryttare och båtsmän, för att utröna om de blifvit rätt behandlade af hvarandra och af befälet. Aldrig skydde han någon möda, då det var fråga om att utforska och verkställa hvad sanning, rättvisa och fäderneslandets fördel kräfde" **). Tilläggom, att det var denna här, som bildade stammen af de *Caroliner*, med hvilka Carl XII förvånade verlden, och att Rhensköld, Magnus Stenbock, Adam Ludvig Lewenhaupt, Arved Horn m.

*) "Vid mönstringarne hände ofta att konungen sjelf granskade alltsammans, skärande eller slående sönder hvarje persedel, som befanns underhaltig. Flere herrar hade för sin rusttjenst underhållit blott smärre och föga dugliga hästar; men vid mönstringarne läto de i stället sina vagnshästar framledas, för att genom dessas vackrare utseende vinna nåd för Carls ögon. Men denne lät genast sätta kronans brännmärke på hästarne, så att de icke skulle sedermera kunna i behofvets stund mot andra och sämre bortbytas". (Fryxell, XVIII delen sid. 4). "En gång tillbragte han i Upsala nära nog en hel veeka med blott ett enda kompani af adelsfanan, hvarvid han med egna ögon granskade hvartenda stycke af beklädnaden, till och med remmarna i sadeln, och skar med egen hand sönder allt som icke öfverensstämde med föreskrifterna. *Detta skedde*, sade han, *på det att dylikt underslef skulle hädanefter icke ens försökas.*" (Fryxell, XIX delen, sid. 4), Utan en sådan tillsyn vid indelningsverkets första upprättande, hade det förmodligen förklarats omöjligt att tillvägabringa.

**) Fryxell, XIX: 22.

fl. voro under CARL XI utbildade krigare, innan de deltogo i sonens segrar.

I genomförandet af detta verk ägde WREDE en berömlig del, icke blott såsom landshöfding i Upland, hvilket län var ett af de första der denna nyskapelse verkställdes, utan ännu mer i egenskap af landtmarskalk vid 1682 års riksdag, då detta fosterländska storverk förelades ständerna. Det trotsar ännu tiderna, icke blott inom oss skattadt såsom det yppersta bålverk för Sveriges sjelfständighet, men jemväl beundradt af främlingar, hvilkas regeringar hitsända krigskunniga män, för att efterforska grunderna af en inrättning, som de önskade kunna till sitt land öfverflytta.

Vid nämda riksdag, då WREDE förde landtmarskalksstafven, förekommo ännu tvenne föremål för ständernas öfverläggningar, hvarigenom den blef en af de märkvärdigaste i våra häfder. Dessa ämnen voro envåldet och reduktionen. De kunna här ej med tystnad förbigås.

En statshvälfnings nödvändighet vitsordas säkrast af det större eller mindre motstånd, som dess genomförande möter. Sedan 1680 års riksdag redan var afslutad och riksdagsbeslutet underskrifvet, frågade, i anledning af en tvist med rådet, konungen talmännen, hvilka i ett annat mål uppvaktat, huruvida han vore bunden af 1634 års regeringsform, samt skyldig att vid sina åtgärder inhämta rådets tanka. Han bad talmännen deröfver äska ständernas utlåtande. Svaret blef, att konungen icke vore bunden af regeringsformen, hvilken en-

dast afsåg förmyndare-styrelsen *), samt att han icke behöfde infordra rådets tanka oftare än han be-

*) "Denna mening, att regeringsformen icke angick konungarnes egen regering, var så allmänt antagen, att ock R. R. friherre RÅLAMB, i sina oftanämnda handskrifna anmärkningar, härvid har anfört, att *frågan* skulle hafva varit *onödig*, emedan 1634 års regeringsform icke påsyftade några andra händelser, än konungens minderärighet, sjukdom eller frånvaro." SCHÖNBERGS *Bref om det svenska regeringssättet*, III: 43. — I sin ofvannämnda skrift, hvars rätta titel är: *Åtskillige påminnelser uti rättegångssaker*, yttrar RÅLAMB äfven den grundsats, att "man är konungen, som Guds person drager och Hans regemente här på jordene förestår, uti allt förbunden." I anledning af orden uti 1693 års riksdagsbeslut: "Gud, Naturen, Arfsrätt och Ständernas förklaring hafva satt Kongl. Maj:t, dess Lifsarfvingar, Man- och Qvin-kön, till en Envälds- allom bjudande och rådande Souverain Konung, den ingen på jorden är för sina Actioner responsabel, utan har makt och våld efter sitt Behag och som en Christelig Konung, att Styra och Regera sitt rike," anmärker LAGERBRING: "Ehuru bindande dessa utlåtelser synas, fick likväl konungen, i *sjelfva verket*, ingen annan makt, än de förra Gustavianska konungar verkeligen haft och ägt. Hvem hade någonsin begärt att konungen skulle stå till svars för sina gerningar? Vid ständernas sammanträden gjorde intet pluraliteten utan konungen utslaget, och rådet var befogadt att råda men icke regera. Att konungen icke upptagit denna förklaring annorlunda, är tydligt af de ordentliga riksdagar, som hvart tredje år inföllo, uppå hvilka nya skatter efter vanligheten beviljades och alla betydande mål med ständerna kommunicerades. Endast några inritade fördomar undanröjdes. 1680 års omhvälfning har gifvit anledning till många olika omdömen, så in- som utomlands. Uti Sverige har man ansett den nu öfverlemnade makten åt konungen såsom ett alldeles oinskränkt envälde, emedan konungen förklarades att intet vara bunden till någon regeringsform. Här voro vid *denna tid* intet mer än två regeringsformer, som kunde komma i öfvervägande, den af år 1634 och den sednare af 1660. De voro begge vedertagne under den regerandes minderårighet. Den förra borde vara gällande och efterlefvas under konungens sjukdom, frånvaro och minderårighet. Un-

hagade. Adeln var det enda stånd, inom hvilket frågorna behörigen föredrogos. De mötte der inder sådana omständigheter borde de fem högsta embeten föreställa och utöfva konungsliga makten. När konungen var myndig, frisk och hemma, *hvilade* utan tvifvel regeringsformen i den punkten. Der säges väl i 5 §, "att rådsherrar voro skyldige att påminna konungen all riksens rätt, höghet, gagn och välfärd," hvilket icke var annat än en utläggning af K. CHRISTOFFERS lag. Men på intet ställe står, att konungen var skyldig att följa de flesta rösterna; utan 1602 års beslut var alltid gällande, att rådets pligt var att råda men intet regera. Man anhöll väl hos drottning CHRISTINA, då hon tillträdde regeringen, att henne täcktes *stadfästa* regeringsformen; men det skedde intet; utan så väl hon som CARL GUSTAF förde regementet efter konungabalken. Efter CARL GUSTAFS död blef, vid Stockholms riksdag 1660, den äldre regeringsformen af 1634, dock med *många förändringar*, emottagen. Enkedrottning HEDVIG ELEONORA anförtroddes då föreståndareskapet eller præsidium i rådet, med tvenne röster, till följd af konungens testamente den 12 Februari 1660, Göteborgs riksdagsbeslut och Stockholms riksdagsbeslut samma år. Konungaväldet öfvades då, efter 1660 års regeringsform och de åberopade akter, af enkedrottningen och de fem höga embetsmännen, och var således oförnekeligen hela regeringen i rådets händer. Att man genom denna *nyhet* ville bana vägen till konungamaktens inskränkning och rådsmaktens utvidgande, är ganska troligt, emedan man finner af rådsprotokollerna, att vissa herrar utlätit sig, att *konungen intet skulle få votum i rådet eller kronan på hufvudet innan han svurit på regeringsformen.* Man hade ock haft den mening, att konungen icke skulle hafva makt att taga sitt råd, styra riket och tillsätta embeten utan råds råde *). Om detta vunnit framgång uti den mening, i hvilken den anfördes, hade man med skäl kunnat säga, att *fåväldet* aldrig varit mera stadgadt, icke en gång under K. ALBREKT och sjelfva unionstiden. Det hade då intet varit så oformligt, att kalla rådet det femte ståndet, fast det snarare bort heta det förnämsta ståndet. Men om någon af rådet haft så högtflygande förslag, var det likväl intet hvarken hela rådets, eller allmänhetens tanka." (4 Del. 2 Afd. sid. 53—56) LAGERBRING anser vidare, att orden "Gudi allena respon.

*) Se Kongl. Maj:ts och Ständernas Cassations-act den 14 Mars 1689.

gen motsägelse *). De öfriga stånden, uppkallade till riddarhuset, instämde, hvarpå riddarhus-sekre-

sabel" m. m. hämtats från drottning CHRISTINAS abdikations-akt, der hon i 1 § förbehåller sig, att "icke någrom utan allenast Gudi vara underkastad att gifva för sina actioner räkenskap." (Ib. sid. 58). Han finner, att denna "orda-form, som tillförene var obrukad i svenska statsläran, hade kunnat undvikas, så mycket mer som konungaväldet derigenom fick ingen tillväxt." Att i sjelfva orden icke ligger någon syftning till envälde, synes nogsamt deraf, att alla representativa statsförfattningar i våra dagar (hvilka voro LAGERBRING obekanta) förutsätta, att regentens person är oantastelig, och hans råd "allena responsabelt." — FRYXELL (jfr *Om aristokratfördömmandet i Svenska historien*, III: 71--76) anser, att 1634 års regeringsform var skrifven icke blott för förmyndare-styrelser, utan och för regenter, helst §§ 1, 3, 53, 55, 56, 57 innehålla tydliga föreskrifter om förvaltning under en konung. LAGERBRINGS och WILDES mening om beskattningsrätten vederlägges jemväl af det år 1696 utaf lag-kommissionen uppgjorda och af konungen gillade förslag till konungabalk, som tillägger konungen rätt att "nödiga pålagor dess undersåtare vid hvarjehanda påfordrande fall pålägga." (Denna konungabalk är utgifven, under professor J. H. SCHRÖDERS præsidium, af C. R. P. von STOCKENSTRÖM, Upsala 1842).

*) Det bekanta yttrandet af lagman GYLLENCREUTZ hänföres till 1682 års riksdag af SCHÖNBERG, som derom säger: "Detta votum finnes uti många samlingar i afskrift, somligstädes likväl med *origtig* påskrift af 1680. — Detta votum i orginal finnes bland 1682 års riksdagshandlingar på riddarhuset, under n:o 25, *utan datum*, ej heller upplyser protokollet, *när* och under hvilken ventilation det skulle blifvit inlemnadt." III: 60. — FRYXELL tillägger: "Lika märkvärdigt är, att om detta vigtiga betänkande icke finnes ett enda ord i den tidens råds- och riksdagsprotokoller, eller andra handlingar." XVI: 169. — I sanning märkvärdigt! Då man erinrar sig, huru LILJEHÖÖKS, jemförelsevis långt mindre framstående, fråga behandlades både på riddarhuset och af konungen, kunde man blifva frestad tro, att anförandet varit ämnadt att hållas, men af någon anledning icke blifvit uppläst, och sednare inlagts bland handlingarne.

teraren uppsatte ständernas beslut, som till konungen öfverlemnades. Så togs första steget till införande af ett statsskick, till hvars genomdrifvande man förmenar att så vidsträckta förslag blifvit gjorda *). Rådet undertecknade, efter någon betänke-

*) "Intagen af allmänna fördomar om de *stridigheter*, som skulle hafva varit vid lagfrågorna år 1680, och styrkt i denna tanke af friherre Rålambs och flera gamla handskrifter, blef jag försatt i förundran vid protokollernas granskning för den riksdagen, när jag deraf såg huru *i all enfaldighet, med fullkomligaste enighet och stillhet, alla frågor om regeringssättet så blifvit afhandlade.* Snart hade jag misstrott riddarhus-protokollets pålitlighet; men det utvisar den fullkomligaste oväldighet, för hela denna riksdag. Lars Wallenstedt (sedermera grefve, kongl. råd och K. Carl XII:s förmyndare), som förde detta protokoll, har gjort det med en utmärkt qvickhet, så att nästan hvarje talares karakter är tillika målad. Han hade så mycket mindre varit partisk, som han icke försummat något tillfälle att, just ej till det bästa, uppteckna friherre Hans Wachtmeisters mindre hyfsade talesätt, äfvensom han ej hellèr fördöljer dess (sina?) vänners fel, hvilket allt vittnar om protokollets oväldiga noggranhet." Schönberg, III: 16. — Att Schönberg i öfrigt ej i allmänhet sett Carl XI:s regering endast från den ljusa sidan, är bekant och upplyses jemväl af hans egna bref. Han skrifver derom, bland annat: "När 29 brefvet om Carl XI:s regeringssätt utkommer, lärer allmänheten häpna, att se något tryckt i det ämnet med så sträng styl. — Det var omöjligt att våga trycka det utan tillåtelse från högsta ort. Jag bäfvade nästan för mitt manuskript, och om våra små herrar fått dömma det, så hade det visst blifvit fördömdt. Hans Maj:t (Gustaf III) var så nådig att sjelf läsa det. Jag fick ett bref, att herren gjort remarquer vid några ställen. — Du kan föreställa dig, huru flat jag blef... när jag fick del af remarquerna, som med nya och än strängare reflexioner påökade hvad jag skrifvit mot despotiska regerings-principer." Man finner häraf, att ehuru styrelsegrunderna från 1682 blefvo förelöpare till dem af 1789, var sättet att se saker i allmänhet så olika hos

tid och skiljaktighet i meningar, envälds-beslutet, och då konungen, i afsigt att förbyta benämningen *riksråd* till *kongligt råd*, framställde den fråga, huruvida det funnes någon skillnad emellan konungen och riket, svarade rådet, att "då konungen var rikets hufvud, men lemmarne, dit rådet äfven kunde räknas, endast af hufvudet erhålla sin rörelse, anhöll rådet att få benämnas efter den förnämsta delen eller hufvudet," det vill säga, att kallas kongliga råd *).

Ehuru envåldet sålunda redan inträdt, begagnade konungen dock en i afseende på reduktionen gjord anmärkning, för att till de nu (1682) samlade ständer framställa frågan, huruvida han ägde makt att utan ständernas hörande göra lagar och stadgar; hvilken fråga af samtliga riksstånden med *ja* besvarades. Man hade derefter kunnat förvänta, att konungen skulle anse ständernas hörande öfverflödigt. Men motsatsen inträffade. Ingen svensk konung har visat sig mera angelägen att till alla vigtiga beslut inhämta riksståndens medgifvande; under ingen regering hafva konung och ständer varit mera eniga. Det var icke en Henrik VIII, som sade till sina parlaments-ledamöter, att det

---

Gustaf III och Carl XI, att den förre ej i något kunde förlika sig med den sednare, som han skämtvis plägade kalla "kronofogden."

*) "Att riksens råds titel förändrades till konglige råd, rörde icke sjelfva regeringssättet. — Rådsherrarne kallades *konungens råd* i sjelfva *Landslagen* och midt under de mest aristokratiska tider." Schönberg, III: 57. Jfr sid. 178. — "Konung Carl Gustaf i sin tid skall ämnat utesluta ordet *riks* från alla embets-titlar." *Ibid.*

skulle kosta deras hufvuden, om den af honom föreslagna bill icke på utsatt dag gått igenom. Fastmer var han, som blifvit satt öfver all lag, såsom "ingen på jorden för dess aktioner responsabel," strängast i lagens handhafvande. Häfden förmäler, att den enväldige aktade sig skyldig att såsom målsägande sjelf stå till svars emot en bonde för häradsrätt, och, sedan han förlorat sin sak, utnämde den frimodige häradshöfdingen till lagman; att han svarade den *), som begärt stadfästelse å ett testamente: "är det lagligt, så konfirmeras det af sig sjelft; är det olagligt, så kan konungens konfirmation ej göra det lagligt;" samt skref till Svea hofrätt och öfverrätterna i riket, att i fall han dömde något olagligt, skulle de icke lyda honom, utan "noga undersöka och efter lag och skäl afgöra, om de stridiga mål, som förekomma, finnas vara annorlunda fatte, än oss föregifne" **).

---

*) General-majoren friherre v. Buchwaldt.

**) En häfdatecknare yttrar härom: "Enligt dessa berömliga grundsatser hade konungen stadgat, igenom reskriptet till kongl. Svea hofrätt af den 24 Januari 1682, samt flera konungabref till öfverrätterna, att emedan konungen förmärkt, att de remissorialer och resolutioner, som konungen läte skrifva på deras suppliker, som falla konungen besvärliga ofta i otrångda mål och i saker som icke direkte höra till konungens cognition, blifvit, emot konungens mening, ansedde såsom vore de till förfång och hinder vid justitiens fria lopp, och som skulle de binda domstolarne händerna, att göra hvad deras embete fordrar, så förordnades, som orden lyda: att *vi intet vele att våre bref eller resolutioner, fastän de, med klara både ord och meningar, emot lag och ens eller annans välfångna rätt skulle något förmåla och befalla, skola anses eller attende-*

Med allt detta skulle en sådan, utan alla inre skakningar timad omhvälfning af statsskicket hafva

---

ras; alldenstund under tiden kan hända, att oss, igenom ofullkomlig berättelse, af alltför trägna sollicitanter någon resolution liksom aftvingas, i ärender som fuller kunna hafva sken till rätten, men, när som närmare trädes till merita caussæ och sjelfva grunden, af eder eller andra, som af oss satte och förordnade äro att noga undersöka och efter lag och skäl afgöra de stridiga mål som förekomma, finnas vara annorlunda fatte, än oss föregifne." SCHÖNBERG, III: 125. — En sådan djup känsla af det rätta uppenbaras i en mängd af samme konungs skrifvelser till sina embetsmän. Så skrifver han till landshöfdingen ÖRNEKLOU (en af reduktionens ifrare 1680), hvilken yttrat sig förklenande om en häradshöfding och föreslagit en annan till sysslan: "Hvarken vår nåd och rättvisa eller Sveriges lag tillåter någon sin tjenst att betaga utan skuld och brott och föregången dom, derföre J ock billigt borde med slika förslag innehålla, som strida emot vår honom gifna fullmakt, emot lag och rätt, och emot christelig billighet, som intet tål att den ena undersåten talar och gör den andra något för när och söker genom misstankar och ogrundade tillvitelser att skada honom till dess heder och embete, utan skäl och orsak. — Vi se intet gerna att man ger godt och ärligt folk illa hos oss an, utan vilja att hvar och en skall lagligen tilltalas, om han i något felar, så att han kan derjemte få andraga sina skäl till sitt försvar och sin ursäkt." Lika hedrande är hans skrifvelse till generalguvernören SCHOULTZ, i en sak rörande Narva stad: "Ehuruväl vi kunna uti vissa mål sägas vara öfver lagen, så vida vi äge makt och rätt att ändra eller förklara eller moderera lagen, när någon evident billighet eller oumgängelig nödtorft det fordrar och tillåter; men i oträngde måle och uti den ordinarie af oss stadgade process att göra någon ändring, eller att skatta oss så öfver lagen, att vi intet vilja låta våra undersåtare njuta och nyttja den till sin trygghet och försvar, det är alldeles alient ifrån vårt konungsliga embete och incompatibelt med våre undersåtares säkerhet, den vi dem, emot deras trohets och hörsamhets pligt, lofvat och svurit hafva." WILDE, *Historia Pragmatica*, p. 708 (anf. af SCHÖNBERG).

varit oförklarlig, om den icke närmare öfverensstämt med allmänna tänkesättets fordringar och med tidens anda. De ofrälse ständen längtade efter eröfrandet af social frihet, hvilken de med skäl ansågo såsom första grunden för den politiska. Ett jemnande af adelns företrädes-rättigheter och inflytande till likhet med de öfriga samhällsklassernas, var deras närmaste mål. Men detta kunde blott ske under envåldet, som gjorde alla lika. Dertill kom den af de ofrälse ständen yrkade reduktionen, som på det första ståndets bekostnad skulle afbörda den tryckande riksskulden och minska skatterna för framtiden. Adeln åter trodde att genom detta offer åt konungamakten vinna i densamma ett skydd emot de ofrälse ståndens alltför öfverdrifna anspråk. För folket i allmänhet hade envåldet intet afskräckande, enär ingen svensk konung brukat makten annorlunda än emot adeln och de andlige, ej sällan till sjelfva folkets bästa. Genom hela Europa gick samma tid en rörelse till konungamaktens utvidgande, emedan man föredrog *en* herrskare framför hundradetals feodalherrar. I spetsen för denna makt-utvidgning stod Ludvig XIV, med sitt bekanta: "staten är jag." Äfven till Norden spridde sig samma åsigter. Redan tjugu år tidigare än den svenska statshvälfningen inträffade, bröts aristokratien i Danmark af en långt svagare hand, och folket föredrog att underkasta sig det oinskränktaste envälde. Äfven i Brandenburg och i Ryssland utvidgade Fredrik Wilhelm och Feodor sin makt genom adelsväl-

dets inskränkning. I den ställning och med den regent, som Sverige då ägde, skulle Europa snarare förundrat sig öfver envåldets uteblifvande, än öfver dess tillkomst. Tidens berömdaste statsrättslärare, FILMERS, HOBBES m. fl., hade beredt sinnena för envåldet. Äfven i Sverige förklarade den utmärkte rättsläraren LUNDIUS, och föreläste vid högskolan, konungaväldets omedelbara härledning från Gud. Samma lära hördes från predikstolarne.

Enväldets hårdaste vilkor i Sverige var reduktionen. Den stod likväl ej enstaka i händelsernas kedja. Sveriges äldsta lagar, ända från Upsalaödestiden, hade stadgat, att om någon konung förskingrade kronans gods, ägde efterträdaren rätt och makt att dem återkräfva. Redan BIRGER JARL, MAGNUS LADULÅS och drottning MARGARETA hade gjort dylika räfster. Vigtigast var dock indragningen af de andligas gods under GUSTAF VASA. Äfven JOHAN III företog en minskning af högadelns gods. Sjelfve den högsinnade GUSTAF ADOLF fann sig af rikets nöd tvungen att återfordra åtskilliga så kallade behaglig-tids-förläningar, och ständerna sjelfva gjorde försök till en reduktion, under drottning CHRISTINA, men utan framgång. CARL X, som saknade medel till sina egna rådsherrars aflöning, såg sig omsider nödsakad att begynna en af adeln sjelf medgifven reduktion; men åtgärdens obehag, den motvilja som den rönte, och de hotelser, hvarmed verkställarne möttes, i förening med de oafbrutna krigen, som fordrade konungens när-

varo, föranledde dess öfvergifvande *). Den ringa vinst, som dessa föregående enstaka indragningar medfört, var ett intet emot den frikostighet, hvarmed nya föräringar samtidigt utdeltes, uppgående ensamt under Gustaf Adolf, Christina och hennes förmyndare till omkring fyrtiotusen hemman, skattade till ett värde af mer än tjugusex millioner daler silfvermynt **) (utgörande efter närvarande myntfot omkring 58½ millioner riksdaler riksgäld), hvartill kom riksskuldens nära fördubbling under de i början af Carl XI:s regering förda krig. Man emotsåg statens oundvikliga undergång, hvadan ropen på en snar och genomgripande indragning af kronogodsen blefvo allt högljuddare och allmännare. Inom sjelfva adeln höjdes flera röster derför. "Om äfven de trenne stånden tege" — yttrade Christofer Gyllenstjerna på riddarhuset — skulle dock sjelfva nöden ropa och framtvinga en reduktion" ***). Hans Wachtmeister tillade:

*) Enligt Botin, var denna reduktion "mer beviljad för att tysta dem, som ropade på dess nödvändighet, än för att komma kronan till räddning i sitt dåvarande utblottade tillstånd," hvilket han fullständigt utvecklar, ådagaläggande bland annat, att af den s. k. "fjerdeparts-räfsten" voro "så många förbehåll gjorda och så många försigtiga mått tagna, att denna fjerdedel icke det ringaste hann uppfylla ständernas afsigt," samt "att kronan genom denna reduktion mer förlorade än vann," ty "när ett hemman, till följd af reduktions-stadgan, blef indraget under kronan, gafs ofta ett par i stället, som ej fingo reduceras, efter de voro gifna sedan 1655." Botin, *Om Svenska Hemman*, 2 del., sid. 182—186.

**) Fryxell, XVII: 30.

***) Riddarhus-protokollet den 26 Okt. 1680 (anf. af Fryxell, XVII: 88—92).

"Ofrälse stånden ha visat oss vägen. Följom dem efter! — Fäderneslandet måste räddas." Så stodo sakerna, då konungen, med de fyra ståndens bifall, företog den så kallade stora reduktionen. I sin framställning till ständerna hade han icke föreslagit eller ens nämt reduktion, endast frågat, huru rikets nöd skulle afhjelpas *). Den tunga räfsten blef nu mångfaldigt svårare, än den skulle varit under närmaste företrädaren, för att ej säga ännu tidigare, enär det största slöseri med kronogods skett då, och äganderätts-förhållanden blifvit ännu mer invecklade genom otaliga byten, köp och arfskiften, under dessa föregående regeringar.

Wrede erhöll det föga afundsvärda uppdrag att vara reduktions-kommissionens ordförande, efter sin svåger Clas Fleming. Bland de första gods som indrogos voro de, hvilka tillhörde Magnus Gabriel de la Gardie, förmäld med konungens egen faster. Samtidigt följde rikets alla grefve- och friherreskap, som förlänats män, hvilkas namn voro förenade med Sveriges ärofullaste minnen. Reduktionen drabbade ej mindre flera bland sina egna upphof, såsom Sten Bjelke och Göran Gyllenstjerna, Johan Gabriel Stenbock (ordförande i

*) På landtmarskalkens yttrande: "Öfverläggom, huruvida den (af andra ledamöter) begärda reduktionen är möjlig eller ej!" genmälte Per Sparre: "Nej, men öfverläggom i dess ställe, huru rikets brist skall afhjelpas! Det är frågan, på hvilken konungen i sin proposition begärt vårt svar. Hans Maj:t nämner ej ett ord om reduktionen, och likväl är det blott konungen som äger att föreslå allmänna öfverläggningsämnen." Protokollet den 29 Oktober 1680.

ett reduktionsverk), Nils Bjelke och Christofer Gyllenstjerna, hvilka varit konungens egna gunstlingar alltsedan de stridde vid hans sida i slaget vid Lund. Vidare sträckte sig räfsten i andra led till de ifriga reduktionsmännen Johan Gyllenstjernas och Hans Wachtmeisters arfvingar. Genom den Nemesis, som så ofta uppenbarar sig i häfderna, lyftade slutligen reduktionen sitt Damokles-svärd icke blott öfver reduktions-idéns första upptänkares, Johan Skyttes, afkomling *), men

*) Landshöfdingen Lars Skytte. Då riksrådet Johan Skytte tillstyrkte Gustaf II Adolf att låta sina undersåtare bevisa *titulos possessionum* vid sina egendomar, svarade denne: "Förmögne undersåter göra en mäktig och rik konung, men fattige undersåter en svag och fattig konung." Skyttes efterkommande fingo deremot smaka frukten af hans lära. — Man har anmärkt, att Wredes förläning icke indrogs. Anledningen upplyses af följande konungabref, den 6 Jan. 1682. Carl &c. &c. giörom vitterligt, at ehuruväl de uthaf Landshöfdingen m. m. Fabian Wrede underdånigst för någon tijd sedan insinuerade skähl angående Elimä gods i Kymenegårds Län kommo då strax i den consideration, att det i ingen måtto kunde eller borde någon reduktion underkastat vara, lijkvähl på det denne saken så väl som alle andre ordentligen och på vederbörligit sätt måtte undersökt blifva, honom och hans arfvingar till så mycket större säkerhet i framtiden, hafve Wij godt funnit at låta hans ingifne supplique och de deri författade skähl uti Reductions-Commissionen skärskådas och öfvervägas; och som de i sitt underdåniga svar och betänkande vid handen gifva, at berörde godz ingalunda kunna dragas under den författningen, som öfver Kymmenegårds Län gjord ähr, först efter *de icke äro på förläning*, utan *allodialiter donerade före* 1632; 2) icke *per male narrata*, utan på välgrundade skähl och efter noga öfvervägande, och 3) några få veckor allenast sedan revocationen af förlähningarne var skedd, men deruti icke itt ord derom nämbt, till hvilket allt ännu detta kommer,

äfven öfver de ofrälse stånden, som ifrigast frammanat åtgärden, och det var nu adeln som i sin ordning yrkade efterräkningens fortsättande. Den fortgick äfven, i olika skiften, under mer än en mansålder, stundom med hämdens och vinningslystnadens hemska drag *).

at ingen med skähl kan tro eller tänka, det Konung GUSTAF ADOLF skulle någonsin hafft i sinnet att taga ifrån den slägten itt så ringa beneficium, hvars *primus acquirens* har till at *frälsa hans herr faders Konung* CARL IX:s *lijf satt sitt i sticket* och dervid *betingat för sine barn och efterkommande en nådig ihugkommelse*, hvilken action icke allenast *i alla tijder*, utan ock hos *alla Konungar* förtiänar både nåd och beröm; derföre Vij ock så mycket mindre betänkande hafve härmed och i krafft af detta Vårt öppna bref at confirmera be:de FABIAN WREDE och hans efterkommande samma hans förfäders välförtiänte och *dyrt förvärfvade* gåfva till evärdelige tijder, så at ingen må eller skall i någon måtto under hvarjehanda skeen och prætext deruti tillfoga honom och dem det ringaste hinder och mehn, utan alle som vederbör vara plichtige at handhafva och beskydda dem vid dess säkre possession och all den rättighet, med hvilken de dem gifne och förlänte äro."

*) Den egentliga reduktionen inskränktes till CARL XI:s regering, ehuru reduktions-åtgärder fortforo under 175 år, eller från inrättningen af det första reduktions-kollegium, år 1655, till upplösningen af det sista för sådana mål särskilt upprättade embetsverk, år 1825. (Jfr. FRYXELL, XVII delen, sid. 359). Redan detta bevisar, att *full laglighet* måst ligga till *grund* för åtgärden, emedan den eljest ej kunnat fortgå under så många olika regeringar och regeringssätt, under enväldet och frihetstiden, under tre olika konunga-slägter, under fientliga partier, hattar och mössor, konservative och liberale. Ehuru förhatligt enväldet var för frihetstidens män, gillade dock desse reduktionen och förbjödo till och med alla försök till dess upphäfvande i det hela, ehuru en kommission nedsattes för att undersöka och upprätta de vid reduktionen begångna olagligheter. Denna gransknings-kommission förordnades år

Ingen revolution timar utan enskiltas, ofta hela samhällsklassers lidanden. Det kunde ej heller vara

---

) 1720. Man skulle hafva väntat, att en oräknelig mängd uppenbara orättvisor genast kommit i dagen. Sådant var likväl icke förhållandet. Kommissionen lemnade de förfördelade först anstånd till 1724 års slut, att inkomma med sina besvärs-handlingar, skäl och bevis, hvilket anstånd sedermera förlängdes till 1728 års slut och vidare till 1735 års slut. Då likväl icke alla sökande infunnit sig, beslöto riksens ständer, "på det att riket alldeles måtte blifva entledigadt ifrån de öfver reduktionen till den tiden försporda klagomål och påstådda fordringar af dem, som likväl ej kunde visa att de emot riksdags-beslut och stadgar hade lidit, och åter de, som verkligen med orätta mist sin egendom genom reduktionen, måtte hugnas med ersättning och vederlag" (Botin, 2 del. sid. 230), att undersökningen skulle fortgå till 1741 års riksdag, hvarefter de sökande fingo anstånd att uttaga kommissionens utslag till Maj månads slut, hvilken termin åter förlängdes till Maj månads utgång år 1746. Alla *beneficia juris* i denna del synas således medgifna. Likväl blef beloppet af de medel, som kronan dömdes att återbära, ganska obetydligt. Det märkligaste är dock, att under det att summan af återställda gods och räntor, från 1723 till 1746, stigit till 2,757 daler silfvermynt, hade kronan vunnit fordringar af 4,845 i räntor, samt 225,076 daler silfvermynt i reda medel, härflytande från efterräkningar angående bytesgodsen. (Fryxell, XVII delen, sid. 357). Det vill häraf synas, såsom hade hvarken olagligheterna vid Carl XI:s reduktion varit så talrika, eller hans reduktions-män så stränga, enär ständernas kommission kunde göra en sådan efterskörd. Lika anmärkningsvärdt är, att sedan reduktions-ärendena, år 1747, lades under kammar-kollegium, som syntes böra i främsta rummet bevaka kronans bästa, erkändes de enskiltes ersättnings-anspråk långt mer, än under ständernas kommission. Så fingo t. ex. Rosenstjernas arfvingar en ersättning af 147,000 daler silfvermynt; Seved Bååt's 123,116, Torstensons 25,384, Leyoncronas 13,830, o. s. v. Enär äfven allt detta utgjorde en högst obetydlig del af hvad reduktionen inbrin-

verkställarne af ifrågavarande statshvälfning obekant, att samtidas hat skulle följa dem icke blott genom lifvet, utan äfven i oräkneliga smygskrifter brännmärka dem inför efterverlden, såsom ledde endast af egna beräkningar, afund, vinningslystnad och lycksökeri. Dessa skuggor saknas ej i taflan och böra ej heller fördöljas. De falla dock ej på sådana namn som JOHAN SKYTTE — reduktionstankens förste upphofsman — GUSTAF BONDE, STEN BJELKE, HANS WACHTMEISTER, CHRISTOFER GYLLENSTJERNA, GYLLENBORG och WREDE *). Endast öfvertygelsen, att man för fäderneslandets räddning måste offra allt, äfven hela lefnadens lugn och ett tadellöst namn, kunde gifva dem mod och kraft

---

gat till kronan, återstår frågan, om allt det öfriga var henne rättvist tilldömdt; i hvilket fall klagomålen öfver åtgärdens otaliga himmelsskriande orättvisor äfven synas varit något öfverdrifna. Slutligen kan ej förbigås det oväntade uppslag, som åsyftades vid 1771 års riksdag, då de ofrälse stånden ville från adeln återtaga de oköpta räntor, som till och med CARL XI efterskänkt, och hvilket anslag afbröts af 1772 års revolution. (FRYXELL, XVII delen, sid. 359). Ju närmare man undersöker dessa ämnen, ju närmare kommer man den föreställning, att CARL XI och hans män, äfven i reduktions-frågan, voro "bättre än sitt rykte." Åtminstone woro de icke denna gång desamme, som "uppeggade de ofrälse stånden mot adeln," ej heller var det GUSTAF III.

*) Ofelbart insågo flere bland dem, att de sjelfve och deras närmaste kunde blifva offer för denna statshvälfning, ehuru fosterlandskänslan öfvervägde. Så berättas, att då ASCHEBERG till sin måg HANS WACHTMEISTER yttrat farhåga, att hans barn skulle komma att lida af reduktionen, hade denne svarat: "Den har mistat sitt förstånd, som ej begriper, att ett sådant öde kommer att öfvergå alla, hvilka hafva något att förlora." FRYXELL, XVII: 259.

att ingå och uthärda i ett sådant verk som reduktionen. Att hundradetals rika ätters förstöring motvägdes af millioner fattiga undersåters räddning, jemte fäderneslandets, ur nöd och förtryck, hade ej ens kunnat lugna de samvetsömmare vid deltagandet deri, om åtgärdens grund tillika ej varit lika laglig, saken oundviklig. Hvad konungen särskilt vidkommer, så ådagalade han härvid större oegennytta, än sjelfve sin odödlige stamfader; ty då Gustaf Vasa, vid de andliga godsens indragning, tillegnade sig en betydlig del deraf, sedan bekanta under namn af Gustavianska arfvegods, lemnade Carl icke allenast alla indragna adelsgods till staten, men äfven dem deribland, som förut varit Gustavianska arfvegods *). Man kan således säga, att han först lät reduktionen gå öfver sig sjelf och sina barn **). Stamfadren, för att verkställa de andliga godsens indragning, lät adeln, såsom bundsförvandt, få sin del i rofvet; Carl XI ägde ingen annan bundsförvandt än fäderneslandets bästa. Hans så ofta tadlade stränghet vid räfstens utförande låg förnämligast i den föreställning,

*) "Om de Gustavianska arfvegodsen blef så stadgadt, att de skulle såsom annat kronogods anses." Enligt Kongl. brefvet till reduktions-kommissionen af den 19 Sept. 1693. Botin, II: 199.

**) "Konung Carl XI skall mycket hafva besinnat sig, om han skulle indraga något af de till dess fru moder, enkedrottningen, anslagna medel, till ersättning för det som den stora kommissionen hade beräknat för hennes röster i regeringen, och för den kostnad som på Drottningholms slott blifvit använd. Att detta dock icke skedde, är veterligt, och ett sådant beslut skulle väl eljest blifvit af de mest sällsynta." Schönberg, III: 163.

att han icke borde efterskänka kronans lagliga rätt, grundad i landslagen, konungabalken och ständers beslut *). Af alla var dock kronan sjelf den, som under århundraden varit gränslösast plundrad på sina egodelar **), ifrån de större besittningar, hvilka adeln under hvarjehanda namn tillegnat sig, intill de allmänningar, som dels enskilta, dels hela menigheter olagligen förvärfvat. Åt det stånd, som djupast träffats af indragningarne, lemnades dock ett icke oväsendtligt godtgörande i den mängd boställen, som åtföljde indelningsverket, hvaraf likväl allmogens barn ägde ännu större fördel ***).

*) Bland bevis, att konungen för egen del främst afsåg sträng rättvisa, anför en häfdatecknare följande: "Kronans actorer fingo också ett vackert eds-formulaire, att icke af privat hämd eller ovilja, eller för någon sin båtnad angifva eller angripa någon till heder, ära och egendom, så att hvarken för Hans Kongl. Maj:t i dess höga rätt något må nederqväfvas och eftersättas, eller ock någon privat, emot bättre vett och samvet, må varda angifven, tilltalt eller angripen; uti allt rättande sig efter Sveriges lag, processen och kongl. förordningar." Schönberg, III: 102.

**) "En snart sagdt allmän täflan hade inritat sig att försnilla kronan," säger Lagerbring. "Man köpte kronogods för uppdiktade fordringar och för summor, som aldrig betaldes." (4 delen, 2 afd. sid. 83, 84).

***) Det är bekant, att Botin, i sitt verk *om svenska hemman och jordagods*, egnar en lika grundlig som utförlig undersökning för att ådagalägga, att reduktionen var både "*skälig*, *nödvändig* och *laglig*." Han yttrar derom, bland annat: "Hvad de under evärdeligt frälse och allodial-rätt bortdonerade hemman angår, så hade de mycket oskäl med sig. Ty antingen hade de sitt afseende på förtjente mäns belöning, eller blefvo de emot förtjenst bortgifne. De förra, ehuru de synas hafva något sken af billighet, äro dock fjerran derifrån, och vittna allenast om en svag, bekymmerslös och olycklig ministère, som långt ifrån att inse och ömma fäderneslandets rätta fördel och välstånd,

Om denna statshvälfning, oaktadt enskilta orättvisor och misstag, åtföljts af mindre allmänna olyc-

i sin dåvarande frikostighet lade grunden till dess påföljande uselhet och fattigdom. Drottning CHRISTINA gick längst i denna skadliga gifmildhet. — Hon hade bort besinna, att hennes gifmildhet kunde omöjligen vara så kär för dem, som njöto något af henne, som icke hennes efterträdares reduktion skulle vara långt okärare för dem, hvilka måste återställa det, deras förfäder hade oskäligen erhållit. — De sednare donationer, som skedde emot förtjenst, hade till större delen sitt upphof ur så otjenliga afsigter, att de icke en gång vid den reduktion, som på riksdagen år 1655 beviljades, blefvo vidare försvarade, än så vida konungen af nåd ville lemna dem opåtalte. Ty somlige fingo ansenliga donationer under det förebärande, som hade de sjelfve eller deras förfäder gjort riket goda och besynnerliga tjenster, då det likväl ofta befans, att sådant var så alldeles diktadt, att de icke en gång det ringaste i kronans tjenst varit brukade eller af det allmänna gjort sig förtjente. Andre, som voro än mer djerfve, namngåfvo uttryckligen vissa tjenster och occasioner, samt läto dem i sina donationsbref inflyta, då de likväl sedermera ofta blefvo öfvertygade, att sådant af dem utan grund var diktadt. Åter andre, som i stället för att med heder varit brukade i kronans tjenst, med vanhederligt straff hade blifvit lagvunne, hade dock haft tillfälle att njuta dessa donationer till godo, som voro de dem till belöning för deras välförhållande gifne. — Hvad grefve- eller friherreskapen angår, voro de stridande emot Sveriges lag och de urgamla svenska länens natur, som, aldrig ärfteliga, med länsmannens död åter hemföllo till kronan, hvarigenom de på nytt kunde åt andra förlänas, och således städse tjena till sitt första ändamål, som var att belöna förtjenst och uppmuntra till dygd och mandom rikets ridderskap och adel; hvaremot dessa grefve- och friherreskap städse blefvo vid en slägt, så länge någon af densamma var öfrig; så att andra, som äfvenså väl af riket och det allmänna kunde göra sig förtjente, för lika förtjenst måste sakna lika belöning. De under Norrköpings besluts vilkor bortförlänta gods voro icke mindre så emot lag som den naturliga billigheten stridande, alldenstund kronan derigenom sattes i en så godt som evärdlig mist-

kor än måhända någon annan, som så djupt ingripit i alla rätts- och sakförhållanden, voro dess fördelar för landet desto obestridligare. Riksskuldens afbördande, landets oberoende af främmande lån och subsidier, stats-inkomsternas reglering till utöfver behofven, under det eftergift dock beviljades af de dryga bevillningar och gärder, som sedan 1675 betungat landet; indelningsverkets upprättande, och anskaffande af boställen icke blott för hären och flottan, men jemväl för en mängd embetsmän, till lindring för skattkammaren; uppbördsverkets ordnande och förenkling, till förebyggande af både utpressningar och undansnillningar; lagbudens utsträckning äfven till de högre, förut mera godtyckligt gynnade samhällsklasserna; upphöjandet af förtjenstens högadel till jembördig med och äfven framom anornas; förmögenhetens jemnare fördelning, näringarnes uppmuntran och jordens allmännare odling: — sådana voro de följder, som buro frukt icke blott för dagen, men för århundraden, för alltid. För att kunna motsvara en

ning af sina domäner, fastigheter och räntor. De andra förläningsgodsen, som på lifs- eller behaglig tid voro gifne, gåfvos bort under otidiga exspectancer, på det kronan skulle blifva i beständig mistning af dem, så att långt innan friheten lopp till ända för en, uppviste en annan derpå nytt förläningsbref. — Rättigheten att bortsälja under evärdeligt frälse kronans hemman och räntor försvaras ur samma odugliga skäl, som om donationerna redan anförde äro. Donationerna skedde i afsigt att derigenom belöna förtjent folk och uppmuntra andra. Köpegodsen hafva sitt upphof ur rikets trångmål, och efter inga andra utvägar föregåfvos vara till medels uppbringande och försvarsverkets vidmakthållande." l. c. II: 154 följ.

dylik nyskapelse af alla samhällsförhållanden, måste statsmachinen i de flesta delar ombildas. I detta svåra och grannlaga värf användes företrädesvis WREDE. Efter att hafva nedlagt landtmarskalksstafven, utnämndes han till kongl. råd, president i bergskollegium, kammar- och kommers-kollegierna samt stats-kontoret, så att han, under en följd af år, beklädde på en gång det högvigtiga råds-embetet och presidentsplatsen i fyra bland rikets kollegier, och sålunda hade nästan hela den civila förvaltningen i sin hand; hvartill kom, att han tidtals äfven förde ordet i den så kallade defensions-deputationen *), som ombesörjde krigsväsendets förvaltning, och under CARL XII:s förmyndare-regering, der han var medlem, innehade högsta styrelsen af flottans ärenden *), äfvensom han under tre och ett halft år, då kansli-presidents-embetet (efter BENGT OXENSTJERNAS död, intill GYLLENSTOLPES utnämning) stod ledigt, ledde utrikes ärendena i egenskap af förste minister **). Han hade sålunda visat sig vuxen att förestå sju regerings-departementer. Besinnar man, att WREDES hufvudsakliga embetsmannabana inföll under CARL XI, hvilken fordrade mer, än någon annan konung, af sina embetsmän; att det var en tid af stora reformer och svåra missnöjen, och att icke dess mindre statsmachinen så inrättades efter de

*) *Personalierna*, sid. 109, 111.

**) *De la Gardieska arkivet*, XIV: 47. Enligt franska ministerns bref till sitt hof (d. 7 April 1700), hade WREDE redan då, medan OXENSTJERNA ännu var kansli-president, på konungens befallning deltagit i kansli-göromålen.

nya tids- och samhällsförhållandena, att den icke allenast fullkomligt motsvarade ändamålet och slutligen gick liksom af sig sjelf under Carl XII:s aderton krigsår, då denne vistades utom riket, men i många fall oförändrad kunnat verka intill våra dagar: så måste man förvånas öfver en sådan organisationsförmåga hos dess upphofsmän. Förtjensten tillkommer visserligen i främsta rummet konungen, som icke blott valde sina embetsmän, utan äfven gaf både väckelsen och riktningen åt deras verksamhet; ty utan att vara hvarken talare eller stilist, angaf han med några ord hjertat af saken. Tvifvelsutan var det också hans sammanhållande vilja, som af alla de spridda delarne ordnade ett helt, och utan hvilkens oböjliga kraft och ihärdighet alla hinder och motstånd icke kunnat öfvervinnas. Men äfven medgifvet, att Carl XI var Sveriges måhända största förvaltningssnille, — ty man skapar ej oförgängliga verk utan snille, och använder ej på *sådant* sätt sådana män som Wrede och Hans Wachtmeister, Dahlberg och Lindsköld, Spegel och Svedberg, Tessin och Ehrenstrahl, utan en gnista af guda-elden, liksom man ej ger stämpeln åt sin tid utan makten af en stor ande; medgifvet derför, att den honom egnade benämning af rikshushållare rättare borde utbytas emot den af riks-ordnare: så är dock rummet närmast honom i fäderneslandets administrativa nyskapelse tillräckligt utmärkt, för att berättiga till efterverldens tacksamhet och beundran. Ärenamnet af Carl XI:s skickligaste embetsman, hvilket blif-

vit WREDE tillagdt af både samtida och efterkommande, vinner i betydelse vid en blick på de många ovanliga förmågor i riksförvaltningen, som gjorde honom företrädet stridigt. De föreskrifter, efter hvilka embetsverken under honom ordnades, fortlefva till stor del ännu, oaktadt tiders, åsigters och sjelfva regeringssättets omhvälfningar. Bland de vigtigare må blott nämnas den ännu gällande instruktionen för alla landshöfdingar i riket, förutsättande en så djup och vidsträckt kännedom af styrelsens grunder och folkets behof, och hvilken stadga af alla behöriga domare ansetts såsom ett mästerstycke. Då WREDE förelade konungen sitt utkast dertill, önskade han att fleres betänkande måtte i ett så grannlaga ämne inhämtas; men sedan konungen uppmärksamt genomläst förslaget, undertecknade han det genast till samtida efterlefnad. Aldrig har en president i stats-kontoret kunnat framlägga en sådan tafla af drätseln, som utvisade att en skuld af mer än 32 millioner daler silfvermynt (72 millioner rdr rgs) blifvit betald, hvarjemte bevillningen upphört och kassan likväl visat öfverskott af millioner; sällan, om någonsin, en ordförande i kommers- och bergs-kollegierna visat ett sådant framskridande af bergs-väsende, fabriker och näringar.

För att bedömma en sådan rådsherres hela verksamhet, erinre man sig vidden och beskaffenheten af de ärenden, öfver hvilka i rådkammaren öfverlades. Det var som hade tiden med ens stundat för verkställigheten af alla de förbättringar,

hvilka föregående regeringar antingen försummat, eller ej ägt medel, eller kraft och mod, att genomföra. Riks-ordnandet omfattade styrelsens alla grenar. Först kyrkan. Behofvet af en ny kyrkolag hade under mer än ett århundrade varit erkändt. Arbetet företogs och fullbordades inom sex år. Grunderna äro hufvudsakligen desamma, på hvilka närvarande kyrkoförfattning hvilar. Sammaledes med handbok och katekes, hvartill förslag utarbetades, granskades, antogos, och hafva varit gällande ända till 1811. Inom fyra år författades en ny psalmbok med den fullkomlighet, att den först lemnat rum för Wallins, af år 1819. "Nu," yttrade konungen i en omlopps-skrifvelse till alla domkapitel i riket, "nu skall bibel-öfversättningen med allvar pådrifvas." Den utkom först efter hans död, men är den ännu gällande. Bibelspridningen gynnades *). Fornforskning och häfdateckning, romersk och svensk skaldekonst blomstrade; de förstörda högskolorna i Lund, Greifswald och Dorpt återupprättades; laboratorium chymicum, landtmäterikontoret, collegium medicum, antiqvitets-kollegium och laboratorium mechanicum inrättades i Stock-

*) Konungen föregick häruti vår tids bibelsällskaper. Svedberg förmäler derom, i den till K. Carl XII ställda tillegnan af *Schibboleth:* "Thet war wisseliga intet wel, at thet gudeliga förslag, som wardt i E. K. M:ts herr Faders tid faststellt, at en skiön Swensk bibel skulle tryckias och försäljas för twå daler silfwermynt, blef om intet. Hade thet gudeliga upsåtet och förslaget nått sitt endamål, hade Gudz ord kommit i fleras hender, och myken timelig och ewig salighet med sig fördt." (*Schibboleth*, underdånig skrift till Hans Kongl. Majestät, sid. 25.)

holm *). Carlstad, Kalmar och Wisingsö erhöllo sina högre läroverk, hvarförutan riket försågs med en mängd lägre skolor. Ingen regering, intill våra dagar, har verkat så mycket för folkundervisningen, som Carl XI:s. Större delen af vår ännu gällande allmänna lag utarbetades redan under honom, jemte sjölagen (1667), krigs-artiklarne (1683), sjö-artiklarne (1685) och nya instruktioner i nästan alla grenar af riksförvaltningen. Sverige ägde dittills ingen på bestämda grunder hvilande statsreglering. Den utfördes under konungens inseende och Wredes ordförandeskap i statskontoret. Indelningsverket är nämdt. Åfven sjöförsvaret har aldrig varit fullständigare ordnadt. Flottan ombyggdes, Carlskrona skapades. Penningeväsendet ordnades, rörelsekapitalet förökades, penningeräntan nedsattes från åtta till sex procent, såsom den ännu lagligen bestämmes. Inrikes näringar uppmuntrades, stångjernssmidet nära fördubblades, jordbruket förkofrades. Bondeståndet gjorde ett jättesteg framåt. Adelns domsrätt öfver underhafvande försvann, och bonden ställde sig, såsom medborgare, vid adelsmannens sida. "I tre ting" — säger den häfdatecknare, genom hvilken ifrågavarande styrelse först blifvit fullständigare bekant **) — "i tre ting, alla vigtiga, blef svenska bondeståndet genom Carl XI pånyttfödt, nemligen till *frihet, makt* och *ljus*. Det är hans äreminne och framkallade, bland annat, i ständernas beslut, vid hans död, orden: "det är

*) Lagerbring, 4 delen, 2 afd. sid. 101.
**) Fryxell, XVIII: 148.

ingen af oss, som icke skulle skatta för en synnerlig förmån och heder, att kunna med sitt lif återvinna en så stor och högt älskad konung, hvars lif vi mycket högre och mer älskat än vårt eget"*).

*) 1 § af 1697 års riksdagsbeslut. — Ännu en sida af samma konungs regentvärde, som i allmänhet måhända ej blifvit nog uppskattadt, är hans förtjenst om fornforskning och skön konst. Eget är, att han redan vid sin Eriksgata omgaf sig med "antiqvarier och ritare." Så, som han sysselsatte och uppmuntrade Tessin och Ehrenstrahl, hafva aldrig konstnärer i Sverige blifvit använde och belönade. Den konstnärsverksamhet, i hvilken han använde Dahlberg, är känd. Ingen regent har låtit uppgöra så jättelika planer till Stockholms försköning, som Carl XI, genom Tessin. De hade ofelbart fullbordats, i fall försynen endast skänkt honom Fredrik I:s eller Adolf Fredriks lefnadsår. Gustaf III upptog några delar deraf, i hvad som rörde slottets omgifningar på södra och norra sidan, medelst anläggningen af Börsen, der den nu ligger, och förskönandet af Gustaf Adolfs torg, med de tvenne palatserna, samt brobyggnaden. Deremot hade Carl XI anbefallt tvenne broar öfver strömmen (vi vänta ännu på den ena) samt i torgets fond en kyrka i samma stil med Roms Pantheon. Dessutom skulle på slottets södra sida, nu upptagen af vanprydande byggnader, uppföras en praktfull arsenal, samt på vestra sidan (der nu hästgardets vakt och stall befinnas) ett palats för hofrätten. Vidare skulle Helgeandsholmen planeras och förses med blott tvenne byggnader, en på hvardera sidan af holmen, nemligen en ringrännarebana på den vestra och ett sjömanshus på den östra. Ritningarne voro alla af Tessin, som i slottsbyggnaden lemnat ett prof af den storartade stil, i hvilken allt skulle utföras. Man kan svårligen föreställa sig, att den, som anbefallt och vill bekosta allt detta, endast har sinne för penningen, såsom så ofta påståtts om Carl XI. Kännare af menniskohjertat veta väl, att det är emot naturen hos en småaktig girighet att nitälska för storartade skapelser, som kosta millioner, såsom händelsen var med Carl XI. Han kunde ej tala, men handla poetiskt. Bland flera exempel må blott följande anföras. Den 6 Februari 1696 skenade hästarne utför slottsbacken vid Upsala med

Bondeståndet var ej det enda, som upplyftades till en förut okänd höjd. Skillnaden emellan samhällsklasserna i allmänhet jemnades. Embetsmän icke blott förklarades adliga vederlikar, men, hvad som var dittills oerhördt, den personliga förtjensten tog offentligen steget framför bördsföreträdet. Striden derom blef en statsfråga, hvarom kämpades i stånden och i rådet, under flera riksdagar och regeringar. Ständerna begärde, att tvisten måtte slitas genom utfärdande af en ordentlig rangordning. Förmyndare-styrelsen vågade ej bestämma den, förrän konungen blifvit myndig, då den första rangordning utgafs. Den var en ny seger af de ofrälse stånden öfver adeln, af förtjensten öfver börden *).

---

enkedrottningen. Arved Horn, vakthafvande kapten, red emot dem och lyckades hejda farten, men störtade sjelf med dem, i ögonskenlig lifsfara. Konungen sade intet. Följande dagen kom till Horn en tiggare med en böneskrift. Horn afvisade honom, men nödgades slutligen gifva vika för hans enträgenhet. Då Horn öppnade skriften, befanns den vara en kapten-löjtnants-fullmakt för honom sjelf. *De la Gardieska arkivet*, XV del. sid. 11—12.

*) "Rangordningen fortfor att betraktas såsom en sak af största vigt. Den lägre adeln yrkade alltjemt på embetets företräde framför börden. Det vore ej personens rang allenast, men sjelfva embetets värdighet, som borde stadgas. En bestämd *rangordning* vore ett verk som befordrade *Guds ära*, väckte *täflan i det goda* och äfven borde *stifta fred*, *förtrolighet* och *vänskap ibland folket*. Johan Gyllenstjerna klagade öfver förödmjukelsen af gamle män, att stå tillbaka för en ung grefve. Rikskanslerens (Magnus Gabriel de la Gardie) *hjerta ville blöda*, när han såg det, men han kunde ej alldeles tillbakasätta börden." *Riksdagshandlingar* för år 1672 och *Rådsprotokoller* för s. å.; anf. ur *Framställning af de orsaker, som under ko-*

I den rådkammare, der dessa förslag till samhällets omdaning och statsmachinens nybyggande uppstodo, granskades och anbefalldes, deltog Wrede under en mansålder såsom dess utmärktaste och verksammaste medlem. En naturlig följd deraf var, att han erhöll alla de yttre utmärkelser och företrädes-rättigheter, som den tiden kunde tillfalla en svensk embetsman, eller att, såsom talaren vid hans graf uttrycker sig, "han blef af sin konung ledd likasom vid handen ifrån then ena ähretrappan uppå then andra" *). Samtiden ådagalade sin tacksamhet medelst preglande af trenne skådepenningar, som för efterverlden skulle bevara minnet af Wredes förtjenster **).

Med Carl XI:s död inträdde ett nytt skifte af Wredes verksamhet. Hvad den riksordnande sparsamheten samlat, förskingrades af ett adertonårigt krig, som fordrade nya tillgångar. Man kan tänka sig, i hvad ställning statskontorets president skulle under en sådan tid sig befinna. Hans verksamhet inskränkte sig dock ej ensamt till drätseln, handeln, näringarne, bergsväsendet och kameralverket, för hvilka förvaltningsgrenar Wrede fort-

---

nung Carl XI *föranledde statsskickets förändring*, af W. E. Svedelius, sid. 352.

*) *The rättfärdigas vinning i lifvet och i döden*, likpredikan af Daniel Nordlindh, sid. 90.

**) Den första hade till inskrift: *Non sibi sed publico* (1687); den andra: *Decori decor additus avito*, och den tredje: *Perlustrat viscera terræ*. Den preglades i anledning af konungens besök, åtföljd af Wrede, i Sala grufva år 1687. Berch, *Namnkunniga herrars och fruars skådepenningar*, III Flocken, sid. 103—104.

farande var högste styresman: Carl XII hade funnit gagneligt, att vissa rådsherrar äfven skulle äga särskilt inseende öfver någon del af krigshärens anordnande. Bland den dertill inrättade defensionskommissions ledamöter erhöll Wrede på sin del lifregementet till häst, lifdragonerna, Skånska dragonregementet, samt Uplands, Södermanlands, Westmanlands, och Österbottens fotfolk *), tillsammans öfver åttatusen man, förlagda i vidt åtskilda delar af riket och i Finland. Svårast var att, sedan regementerna, gång efter annan, förlorats, återuppsätta dem, hvarom konungen flera gånger tillskref honom från Bender **). Folk- och penningebrist voro lika tryckande ***). Rådspro-

*) *De la Gardieska arkivet*, XIV: 134.

**) I ett bref af den 11 Februari 1711 önskar konungen att få en berättelse om lifdragonernas och Skånska dragonregementets tillstånd, "hafvandes Vi så mycket hälldre velat anförtro deras upprättande under Eder särskilta omsorg, som Oss nogsamt är bekant Eder flit och arbetsamma pådrifvande uti Vår tjensts befordrande, så att Vi göre Oss försäkrade, att desse begge regementer derigenom redan äro uppbragte och uti ett godt stånd satte." Den 22 Maj s. å. skrifver konungen deremot till Wrede, hurusom det är honom "mäkta okärt, att ifrågavarande regementer ännu ej blifvit upprättade, ja icke ens någon begynnelse dertill gjord, oaktadt Vi sådant såväl defensionskommissionen som Eder i synnerhet på det högsta hafve rekommenderat." Wrede befalles derför att fliteligen sörja för regementernas återupprättande. Den 14 September följande året gifver konungen honom tillkänna sitt stora välbehag öfver lifdragonernas återupprättande, och Wredes dervid hafda omsorg, "hvilken generalmajor Liewen mycket berömmer."

***) *Råds-protokollet den 15 September 1704* (rådet sammanträdde i Wredes hus). Föredrogs 1) *Statskontorets bref*

tokollerna bevittna hans klagan, "huru vårt inre väsende alldeles förfaller genom den stora allmänna fattigdomen i landet och genom det att all den

till Kongl. Maj.t af den 5 Oktober 1703: Så väl ordinarie som extra-ordinarie staten hade från krigets början ökats utomordentligt. *Utöfver* 1699 års stat, som var den största man haft sedan 1680, hade under de fyra år kriget påstått utgifterna uppgått till 1,894,992 daler smt, hvartill komme 8,893,348 daler smt till krigsutgifter; alltså en tillökning i staten af 10,788,340 daler smt. Utom medelst de ordinarie inkomsterna, hade man sökt fylla behofven genom uppnegotiationer, förpantningar, försålda skatterättigheter, kontributioner och durktågsgärder, samt innehållande af tjenstemäns löner. Men dessa medel vilja ej förslå. Undersåtarnes armod är så stort, att de ej mäkta utgöra pålagorna. Icke en penning under fyra år kommen från Estland, Lifland och Ingermanland, utan hade Sverige tvertom till dessa länders försvar måst utgifva stora summor. Högst litet har influtit från Finland; ty hvad der fallit, hade åtgått till arméens underhåll och landets försvar. För 1703 vore i staten en brist af 1,013,142 daler smt. — 2) *Statskontorets bref till Kongl. Maj:t af den 18 Juni 1704:* Till ordinarie och extra-ordinarie staten för året fordrades 4,874,987 daler smt. Inkomsterna, om de ordentligt utfölle, utgjorde 4,045,538 daler, alltså brist 829,449 daler smt. Ansenliga poster vore dock obetalta för beklädningar, monteringar, utredningar, frakter, upphandlingar, oguldna vexlar m. m., så att bristen nu utgjorde 1,504,361 daler smt, hvartill komme snart stundande behof för tropparne och garnisonerna. Statskontoret vet inga utvägar till dessa medels fyllande, utan fruktar att hela verket lärer stanna och gå i grund. — Wrede uppgaf 1) huru sjelfva staten sedan år 1699 ökats, nemligen:

1700	med	327,438	daler	smt,
1701	»	390,205	»	»
1702	»	552,417	»	»
1703	»	624,890	»	»
alltså tillökning		1,894,950	»	»

2) i afseende på krigsrustningarne och omkostnaderna *utom* ordinarie och extra-ordinarie staten, att

redaste inkomsten redan är till stor del förpantad." Och, yttrar han, "mången natt ligger jag

---

år 1700 denna omkostnad utgjorde 3,673,029 daler smt,
» 1701 » » » 1,898,577 » »
» 1702 » » » 1,788,089 » »
» 1703 » » » 3,581,734 » »
I banken hade 12½ tunnor guld blifvit upplånta och åtgått till kriget. — WREDE beder rådet undersöka om någon den ringaste utgift icke varit högnödig. "Jag gör min högsta flit, och med all trohet, men slipper ändå icke förtal. Banken har öfvermåttan bisprungit Kongl. Maj:t med lån, eljest hade verket omöjligen kunnat hållas upprätt. Men jag beder, att det ändtligen hålles tyst och hemligt att banken lånat så stora summor; det är nödigt för dess kredit. Ingen mer än jag och statskommissarien och notarien i statskontoret vet om dessa bankolån. — Så länge banken varit i tillstånd att gifva lån, så har jag tegat och ej velat besvära kongl. råden; men nu lärer der intet mer vara att vänta, och derföre har jag måst underkasta detta verket rådets öfvervägande. När kriget först begyntes, så försköt något hvar hvad han kunde; men nu är detta ock ute. Jag lånte Kongl. Maj:t 80,000 daler smt, som var mig en stor summa. Jag vet väl mitt tillstånd, jag har förlorat min bästa inkomst, som jag har haft i Lifland och Finland, så att jag väl känner mina besvär, men afunden är ändå hos folk." — JOHAN STENBOCK: "Vi hafva skrifvit till Kongl. Maj:t, att allt går i grund och att landet ruineras, om vi ej få fred. Jag kan bedyra på min själs salighet, att jag ej begriper huru detta verket kan hjelpas." — WREDE: "Vi måste göra hvad vi kunna. Magasinerna måste provideras, och mycket annat mer anskaffas, som intet tål det ringaste dröjsmål." — STENBOCK: "Jag fruktar att allt hvad vi göra till orterna i Revel, Pernau och Riga är liksom kastadt i ulfvamunnen; vi mista folk, medel och allt; sände vi ock dit millioner, så befarar jag att fästningarne ändå ej hålla sig." — WREDE: "Riga lärer nog hålla sig." — STENBOCK: "Kommer ej Kongl. Maj:t sitt rike och provincier till hjelp med sin armé, så är allt förloradt." — WREDE: "Vi måste göra hvad vi kunna. Om vi ej få medel ihop

sömnlös öfver det att medlen tryta och att man inga utvägar kan hafva att skaffa medel i stället.

i tid, så äre vi incapable att försvara något, ej heller kunne vi equipera flottan. Det torde hända, att den behöfver alldeles att equiperas, ty fiendens armaturer äro stora, och får en sådan fiende som Ryssen öfverhanden, så äre vi i grund förlorade. — Vid detta verket är myeket att considerera, huru man må laga att medel skaffas, och att det inrikes väsendet ock må stå. Till krigstarfvorna och rikets försvar fordras stora summor. Dertill få vi ej röra de ordinarie medlen, som äro anslagne till amiralitets-, artilleri- och fortifikations-staterna. Andra medel måste skaffas, eljest går allt omkull. Att ytterligare innehålla tjenstemännens löner, är betänkligt. Deras nöd är mäkta stor. Betjente i landsorten begära afsked, hofrätterna och kollegierna klaga; man kan ej låta justitien ligga neder. — Omöjligt är att minska något i någon stat. Der är intet att taga." — Wrede föreslog att utskrifva en *dubbel* kontribution för året; hvilket ock beslöts. — *Rådsprotokollet den 17 September 1704.* Wrede: "När jag considererar vårt inrikes väsende, så fruktar jag att det alldeles förfaller genom den stora allmänna fattigdomen i landet, och genom det att all den redaste inkomsten till en stor del är förpantad, och att tullarne, koppargrufvan slår så öfvermåttan felt och minskas. Jag ligger mången natt sömnlös öfver det att medlen tryta, och att man inga utvägar kan hafva att skaffa medel i stället. Kongl. råden må tro, att vi uti statskontoret intet underlåta genom bref till alla orter att infordra medlen och räntorna, och undrar jag på att man kunnat uppbringa så mycket af undersåtarne. I detta kriget äro utom staten utgifna 14 millioner. Man debiterar i staden, att uti ränterierna stå stora medel. Jag ville önska att det vore sant, men beklagligen är det icke så. Finnas möjligen några medel der, så har statskontoret icke att öfver dem disponera. Jag ville vidare önska, att statskontoret vore så lyckligt och finge af kongl. råden ordres till det som skall utgifvas, så gjorde man sitt arbete med glädje, eller att jag finge göra för kongl. råden reda och räkning för min och statskontorets administration. Jag har ock till Kongl. Maj:t om allt sådant gjort remonstration. — *Rådsprotokollet den 4 Februari 1708:* Utom ordinarie och extra-ordinarie sta-

Kongliga råden må tro, att vi uti statskontoret intet underlåta genom bref till alla orter att infordra medlen och räntorna." Mot främlingar lät han deremot påskina öfverflöd af penningar *), under det han stundom i rådet, då fordringarne blefvo för stränga, förklarade till protokollet, att "man ej borde efterkomma konungens befallning, emedan sådant skulle göra rikets ruin, och emedan det vore præsupponabelt att Kongl. Maj:t, om han kände fäderneslandets släta tillstånd, ej skulle utfärda en slik befallning" **). Äfven beklagar han, att "Kongl. Maj:t tänker så mycket på thet Polska väsendet och intet på Sverige och thess

---

ten fordrades för 1708 en summa af 2,983,935 daler smt, till hvars fyllande inga medel funnos. Nöden i riket vore öfvermåttan stor. Alla ordinarie räntor och inkomster bortförpantade; i Pommern och Bremen allt förpantadt; sjötullen i Riga likaså. Undersåtarne kunde ej mer utgöra någon kontribution. Alla utvägar voro ute. — Man beslöt likväl att en *enkel* kontribution skulle påbjudas. — Wrede klagar öfver de svåra bref statskontoret erhåller från Kongl. Maj:t, för det kontoret ej prompt skaffar medel.

*) Hjelmborg, kansler i Zweybrücken, skrifver den 4 Januari 1711: *Pour les finances, que toute la terre croit fort maigres en Suède, M:r le Comte de Wrede en a un très louable soin, et a donné assurance au senat qu'il n'ont qu'à besogner le reste. C'est parler tout or!* (De la Gardieska arkivet, XIV: 84). Magnus Stenbock har yttrat, att Sveriges kredit tog slut med Wredes förvaltning. Märkligt skulle varit att se, huruvida den Görtziska finansförvaltningen och hela hans inflytande hade kunnat uppkomma, i fall Wrede lefvat. Dennes bortgång var i allt fall en oberäknelig förlust för Carl XII. Han var, skrifver ett främmande sändebud, en bland dem "*qui pensait le plus juste et le plus solidement des affaires de son maitre.*"

**) Rådsprotokollet den 21 Juni 1710.

underliggande provincier" *). Med samma medborgerliga mod, hvarmed han förut understödt de konungsliga grundsatserna, då han i dem såg enda medlet för fäderneslandets räddning, uppträdde han nu emot den enväldige konungen — och en sådan envåldsherrskare som Carl XII. Ehuru han visste, att denne infordrat rådsprotokollerna, för att se, huru hvar och en röstat, och att man ansåg honom (Wrede) förlorad **), fortsatte han icke dess-

*) Nyss anf. rådsprotokoll. — Redan d. 2 Oktober 1700 skrifver Wrede till sin son, tjenstgörande hofmarskalk hos konungen, att "be grefve Piper att han ville kontribuera, så mycket hos honom står, till freden med Polacken, efter man vill berätta, att Hans Maj:t har den i händer, och står i hans behag på then sidan att sluta en reputerlig fred, på thet Hans Maj:t sedan måtte vända all sin makt emot den barbariske Ryssen och låta honom betala gelaget för all then tort och skada, Hans Maj:t och thess trogne undersåter tillfogar." (De la Gardieska arkivet, XIV: 54). Wrede bad äfven franska ministern Guiscard icke tröttas vid arbetet, att öfvertala konungen till fred med Polen, äfvensom han var emot kriget med Danmark. Franske ministern Campredon lemnar följande teckning af Wrede: *Bien fait, physionomie heureuse, esprit plus solide que brillant, extrêmement intéressé, pourtant ami sincère, toujours pour la France, généralement estimé de tous honnêts gens; dit quelquefois qu'il se retirera, mais il aime trop ses appointements, aussi trop honnête pour se retirer en conjonctures présentes.* (Enskilta meddelanden ur franska hemliga arkivet af Hr Fryxell.) Samme minister berättar, att då Wredes äldste son, som gaf stora förhoppningar, afled (1701), blef fadren utom sig af sorg. Carl XII tillskref honom ett tröstebref.

**) Enligt franska ministerns berättelse till sitt hof, af den 10 Juni 1711, hade konungen skrifvit till rådet, från Bender: "Jag känner i förväg alla de skäl af föreburen vanmakt, med hvilka rådet söker bemantla sin försummelse att undsätta dessa städer (Riga och Reval), och jag vet att dessa skäl äro grundlösa, men jag vill af protokollen

mindre sina anföranden med den stränghet, att åtskilliga af de öfriga förklarade sig icke vilja qvar-

noga se hela förhållandet, och huru hvar och en röstat." — "Alla äro nedslagna och man anser FABIAN WREDE förlorad." — Af det anförda rådsprotokollet (den 15 Sept. 1704) synes dock, att WREDE yttrar om dessa städers undsättning: "Vi måste göra hvad vi kunna," m. m., hvaremot J. G. STENBOCK invänder, att hvad som gjordes för Riga och Reval var "liksom kastadt i ulfvamunnen," och att de ej skulle hålla sig, om man också ditskickade millioner. Man har äfven velat lägga WREDE till last Narvas förlust (år 1704), emedan han ej skulle hafva lemnat staden tillräcklig undsättning. Enkedrottningen HEDVIG ELEONORA beskyllde honom öppet derför. (Se FANT, *Utkast till föreläsningar i Svenska historien*, 5 stycket, sid. 45). Då de stränga räfster, som konungen företog i anledning af dylika klagomål (vid de af officerarne i Narva anförda, hotades WREDE med att godtgöra officerarnes innestående lön med 50 procents ränta), slutade med WREDES frisägelse, synes man kunna antaga, att den enskilta ovilja och afund, för hvilka han var föremål från flera håll, ägt största delen deri. En annan gång anklagades han af enkedrottning HEDVIG ELEONORA att hafva undanhållit en del af hennes års-anslag, i anledning hvaraf konungen skref från Bender till öfverståthållaren grefve POSSE den 12 Febr. 1712, att "som Wi alldeles intet kunne tåhla att Hennes Maj:t genom andras förvållande i thet fallet skall komma att lijda; alltså hafve Wi skäligt funnit att grefve WREDE samt kammarrådet WALRAWE utan dröjsmål af egne medel betala till Hennes Maj:t all then brist, som igenom sådan deras egenvilliga disposition öfver Hennes Maj:ts anslagne räntor är worden förorsakad, hvilka medel dem sedan af statskontoret lära blifva godtgjorda, allt som medlen thet vilja tåhla." Att WREDE fullkomligen rättfärdigat sig äfven i denna sak, synes dels deraf, att medlen skulle honom af statskontoret godtgöras, dels af konungens sednare bref, den 14 Sept. 1712, der han yttrar, att "som Wi icke annars hafva kunnat än låta Oss misshaga ett förhållande, öfver hvilket Hennes Maj:t haft skäl att sig besvära, så förnimme Wi gjerna att J för Eder dehl åter hafve gifvit Oss anledning att vara nöjd

stadna i rådet, om orden icke antecknades för ta-

---

med Edert förhållande. — För det öfrige hafve Wi ingen onåd för Eder person, utan lära alltid så hädanefter som hittills med konglig ynnest och benägenhet ihugkomma den underdåniga nit och trohet som J elliest för Wår tienst hafve viist och än vidare visandes varden." Det vill synas, såsom hade Wrede och Walrawe ansett enkedrottningens utgifter för ögonblicket mindre vigtiga än statens tarfvor, och användt något af hennes anslag till allmänna, oundvikliga behof, ty Lönbom anmärker (*Magni Stenbocks lefverne*, 3 del. sid. 37): "Af enkedrottningen tillhöriga anordningar hade kongl. rådet grefve Wrede, den tiden han var president i statskontoret, användt 36,000 rdr *till gamla fordringars betalande*. Det hade konungen så illa upptagit, att han nu befallt de skulle af grefve Wredes egendom utmätas." — För samma sak var Wrede antastad i rådet af kongl. rådet Carl Gyllenstjerna (guvernör öfver enkedrottningens lifgeding), i anledning hvaraf följande karakteristiska ordvexling förekom i rådet (protokollet den 23 Okt. 1709): Wrede (till svar på Gyllenstjernas anfordran att utbekomma enkedrottningens anslag): Hvad skall man göra, när det faller statskontoret omöjligt? Gyllenstjerna: Skall man då contramandera det som kungen sjelf befallt? Wrede: Låt då det gemena bästa gå öfver ända! Rådet befattar sig intet dermed. Det tillkommer statskontoret. Gyllenstjerna: Rådet sitter i konungens ställe. Till dem måste jag vända mig i afseende på Hennes Maj:ts fordringar. Statskontoret har ju sina ordres af konungen. Wrede: Det går mig myeket till sinnes, att jag skall draga på mig allena all afund. Det är visst betänkligt att ta ifrån Hennes Maj:t något; men inga andra medel finnas att tillgå. — Af rådsprotokollet den 29 Okt. s. å. finner man, att Wrede äfven satt sig emot utbetalningen af underhåll för konung Stanislai drottning, emedan statens behof stodo i främsta rummet. — Konungabrefvet till samtliga kongl. råden, att inkomma med förklaring angående Lifländska fästningarne, är, efter originalet i riksarkivet, af följande lydelse: "Carl &c. &c. Wår synnerlige &c. Wij hafwe icke allenast genom General Lieutnant Meyerfelt mundteligen låtet Eder wetta wår nådige willie vara, at man på alt sät skulle söka at conservera Est- och Lijfland, och til den ändan

larens egen räkning, på det att konungen icke måtte

---

med alla nödtorffter försee de däruti belägne fästningar, särdeles Riga, hwilckets bijbehållande Oss så högt war angelägit, utan är sådant jämwäl skrifteligen så wäl förr, som nästan uti alla wåre härifrån afgångne bref wordet påmint. J hafwe jämwäl uti Edre underd. skrifvelser försäkrat Oss, at sådant är wordet efterkommit och wärkstält; men som Wij af utgången och de sedermehra inkomne berättelser annorledes hafwe måst erfara; i dy både Riga, Revel och Pernow endast och allena af hungers nöd äre falne fienden i wåld, så at Wij dheraf måste sluta, at bemelte orter till föllje af Wåre nådige befallningar intet behörigen äre wordne försedde, warandes eij heller den ringeste anstalt gjord till deras undsättiande, hwilcket dock hade kunnat ske, sedan dhe Danska blefwe slagne uhr Skåne, om man värcket med allwarsamhet hade angrijpit, aldenstund fienden intet har hafft någon särdeles macht uti Lijfland ståendes, utan allenast så myckct, som behöfdes at hålla Riga blocquerat; Och är fördenskul härmed til Eder wår nådige befallning, att J utan drögsmåhl med Eder underd. förklaring inkomme, hwarföre Wåre i det fallet afgångne ordres intet äre wordne efterkomne, samt för hwad orsak skull man intet har sökt at undsättia bemelte orter, i synnerhet Riga, på hwars conservation de andras har berodt. J hafwe til wår närmare uplysning jämwäl at sända Oss de vota, som äre gifne, enär desse ärender anten hos Eder eller uti Defensions Commission hafwa warit uti öfwerwägande tagne. Man torde fuller willia inwända, at det har warit ogiörligit när fienden nu sidsta gången war i antåg til Lijfland, uti sådan hastighet som nödwändigheten fordrade, at försee mehrbemelte fästningar med alla nödtorffter på en lång tid; men så åstunde Wij wetta hwem som då har warit orsaken, anten Cammar-Collegium och Stats-Contoiret eller Gouverneurerne eller ock Ståthållarne, at det intet för längst är skedt til följe af Wåre för några åhr sedan afgångne åtskillige befallningar, så wäl som den Instruction, hvilcken Generalen Gr. Lewenhaupt åhr 1708 uti Radoskow blef meddelt, då man sedan hade hafft så myckct lättare, alt efter handen at ersättia den afgång, som åhrligen sig förorsakat, hälst så länge man hade hela landet för sig, hwilcket dessutan altid har varit lika som et wisthus för

förblanda den oskyldige med den skyldige *). Vid det oväntadt krossande slag, då den såsom oöfvervinnelig ansedde hjeltekonungen icke blott var besegrad, men vid Pultava försvunnen med sin här och dess yppersta anförare; då halfva Europa höjde sina vapen emot det utan konung och utan försvar lemnade fäderneslandet; då stod Wrede ännu med upprätt hufvud i det bestörta rådet, yttrande lugnt och oförfäradt: "Nu är tid att taga mesurer! Icke måtte vi alldeles släppa händerna, om också dessa olyckliga tiender äro sanna" **). På frågan, huruvida man ej genast borde sammankalla ständerna, genmälte han: "När de komma ihop, finna vi snarare många svårigheter, än råd och utvägar. Vi gifva dem endast anledning att framkomma med sina lamentationer. — Det enda som vore godt för oss, är att vi *hört* dem, och de oss deröfver ingenting kunde ha att *förevita*, jemte det att de finge veta *huru vi fört styrelsen*, som så många

---

Swerige och flere andra länder, så at där intet har kunnat fattas spanmåhl til fästningarnes behof, om man därwed intet hade warit försummelig eller genom någon egennyttia sådant efftersat. Wij förwänte med aldra första häröfwer Eder underd. förklaring, och befalle &c. Bender d. 4 Jan. 1711. Carolus. *C. Feif.*

*) Franske ministern skrifver (den 3 Juli 1712): "Vid rådsbordet hafva Fabian Wrede och Fersen utfarit i ord så häftiga och föga passande för trogna undersåter, att Gustaf Cronhjelm och Carl Gyllenstjerna uppstodo och förklarade sig icke kunna qvarstanna i rådet, om ej Wredes och Fersens ord troget intogos i protokollet, till konungens underrättelse." (Enskilt meddelande ur franska hemliga arkivet af Hr Fryxell.)

**) Rådsprotokollet den 25 Aug. 1709.

tala uppå och *så få äro noga underrättade om"* *). Han ville hellre offra sitt eget rättfärdigande inför det allmänna tänkesättet och bära ansvaret och vådorna vid fäderneslandets räddning, än föranleda något dröjsmål med kraftfulla åtgärders vidtagande. Den för egennytta misstänkte embetsmannen föreslog deremot genast, att "man borde betjena sig af sina gods och pantsätta dem till konungens tjenst" **). Man finner att han, ehuru sträng hus-

*) Rådsprotokollet den 9 Febr. 1710. Öfverläggning om riksdags sammankallande. HORN: Riksens råd kunna ej mer råda. Vi kunna ej taga mera på vårt ansvar. Ständerna böra sammankallas. WREDE: Rådet har ej makt att utskrifva riksdag. GYLLENSTJERNA: Fråga är ej om en rätt riksdag, utan endast ett ständernas utskott. En sådan casus som den närvarande har ej förr inträffat, hvilket talar *för* ständernas sammankallande. WREDE: Månne dock sådant vore oss nyttigt? När de komma ihop, finna vi snarare många svårigheter, än råd och utvägar. Vi gifva dem endast anledning att framkomma med sina lamentationer. Presterna lära besvära sig deröfver att man borttagit deras spanmål; adeln har ock sina stora klagomål; detsamma är äfven att vänta af borgerskapet. Det enda som deri vore godt för oss, är att vi hört dem, och de oss deröfver ingenting kunde ha att förevita, jemte det att de ock finge veta huru vi fört styrelsen, som så många tala uppå, och så få äro noga underrättade om. GYLLENSTJERNA: Meningen är endast att för det sammankallade utskottet framställa rikets usla tillstånd, animera dem att till det yttersta gripa sig an till dess försvar, och öfverlägga med dem om åtskilliga punkter; hvarigenom ansvaret ej skulle stanna på rådet allena. Kongl. Maj:ts rätt skulle derföre ej bortgifvas. Ständerna skulle ej få gå längre än tillbörligt, utan rådet göra och låta i hufvudsaken efter bästa förstånd. — WREDE instämde slutligen i rådets enhälliga tanke om riksdagens utskrifning. Man borde dock ej gifva ständerna längre termin än till slutet af Mars månad.

**) Rådsprotokollet den 13 Sept. 1709.

hållare, försträckt staten öfver 150,000 daler silfvermynt, och dessutom lemnat såsom gåfva 10,000 daler, tillsammans 160,000 daler smt (motsvarande 320,000 rdr rgd) *). Han blef ej den ende. Då frågan förevar om lån till flottans iståndsättande, yttrade kongl. rådet CARL GYLLENSTJERNA: "Jag vill förskrifva min egendom, och så måste vi samtlige göra." — Kongl. råden CRONHJELM och STROMBERG erbjödo detsamma. HORN tillade: "Jag har ofta tillbjudit mig att pantsätta min egendom till Kongl. Maj:ts tjenst, men ingen har velat försträcka något derpå." CARL GYLLENSTJERNA fann att man ej kunde lemna kungen "i ulfvamunnen," utan vi måste "ta det endaste vi hafva till att frälsa Kongl. Maj:ts dyra person" **). — Sådana

*) Rådsprotokollet den 26 Maj 1712, sex månader före hans död. Han finner det dock slutligen vara väl hårdt, att man "skall så pantsätta hela sin egendom," — och måste beklaga att "på gamla dagar råka med hustru och barn i elände," — hoppas dock att "Kongl. Maj:t lärer vara så nådig och efterlåta oss något att lefva af."

**) Vid öfverläggningen om en försträckning ur banken, för flottans behof, förekom följande. CARL GYLLENSTJERNA: Vi få intet lån, om vi ej gå i caution. Jag vill förskrifva min egendom, och så måste vi samtlige göra, att räntorna må deraf användas till lånets betalning, om så behöfves. — CRONHJELM och STROMBERG erbjödo detsamma. GYLLENSTJERNA: Är det icke bättre att uppoffra allt vi äga åt kungen, än att fienden skall komma och ta'at? HORN: Jag har ofta tillbjudit mig att pantsätta min egendom till Kongl. Maj:ts tjenst, men ingen har velat försträcka något derpå. NILS GYLLENSTJERNA: Vi få ingen lön, och jag har intet extra att lefva af, som grefve CARL GYLLENSTJERNA. *Denne:* Hvilket är bättre, att lemna kungen i ulfvamunnen, eller att ta det endaste vi hafva, till att frälsa Kongl. Maj:ts dyra person? HORN: Jag offererar

strålar af fosterlandskärlek genombryta ännu olycksmolnen, och de, som sålunda framträdde, voro medlemmar af samma adel som nyss undergått reduktionen.

Flera af de kongl. rådets sammankomster, hvarom nu är nämdt, höllos hemma hos WREDE, hvilken genom ålder och inflytande tycktes tagit anseende af vice-konung. Det var som hade de yngre velat ännu i sista stunden stödja sig vid den gamle, under de stormar som hotade tillintetgöra fäderneslandet. Så länge helsa och krafter medgåfvo, lät han bära sig upp i senaten. Omsider erhöll han, efter tjugufyra års förvaltning af statskontoret och kammar-kollegium, entledigande från denna del af sina offentliga värf (likväl icke förr

gerna allt hvad jag har, äfven mina gods i Finland. Förlidet år tillböd jag mitt hus, och skickade HÖPKEN ikring till att låna derpå, men jag fick intet. WREDE: Jag har aldrig hört att man skall pantsätta *all* sin egendom. Det bör vara en proportion; så skedde det i salig konungens tid. Jag är så öm som någon annan om Kongl. Maj:ts person. Reda pengar har jag intet, ej heller silfver; och Gud vet med hvad säkerhet jag sitter i den öfriga egendomen. Jag är så oskyldig härtill som någon i verlden. Hans Maj:t lärer utan tvifvel vara så nådig och efterlåta oss något att lefva af. Lönen faller intet ut, våra kontributioner skole vi göra; gerna ville jag ock dra in min stat. Men det har jag aldrig hört, att man så skall pantsätta *hela* sin egendom. Vi vete ju intet hvad svar vi få af banken. Gudi lof, jag har tjent min konung som en redelig karl; men måste beklaga att jag på mine gamle dagar skall råka med hustru och barn i elände. Gud vet hvad lön jag har för det jag i 26 år tjent min konung såsom kongl. råd. — WREDE berättade att han redan försträckt 140,000 daler smt, och frivilligt skänkt 10,000 daler smt såsom gåfva. (Rådsprotokollet den 26 Maj 1712).

än året före sin död); men — tillskref konungen honom från Bender — "Vi pröfve nogsampt, huru nödigt Vi behöfve Edra mogna rådslag och långliga förfarenhet uti the mångfaldiga ährender, som vid deliberationerna uti rådet och thet Eder i nåder uppdragna presidentskapet i commerce-collegio dagligen förefalla" *). Han fortfor också dermed till sitt utslocknande. Den 17 November 1712 bevistade han, efter 27 års oafbrutet rådgifvarekall, sista gången rådets öfverläggningar, och natten emellan den 5 och 6 December lemnade hans verksamma ande det jordiska. När han fann att slutet var för handen — säger ett samtida vittne — "drog han sina tankar ifrån verlden, talade sjelf och ville helst höra talas om Guds ord, och tog med djup andakt Herrans heliga nattvard, hvilket allt gjorde hans hjerta så förnöjdt i Gud och frimodigt emot döden, att han med en glad själ väntade och åstundade sin hädanfärd, tog ock af alla sina så anhörige som vänner ett bevekeligt afsked, att ingen utan tårar kunde skiljas vid hans säng. — Väl den som här timmeligen så ändar sina dagar! **).

---

*) Kongl. Brefvet den 30 Oktober 1711.

**) Han begrofs i Jakobs kyrka den 10 December 1712. På kistan syntes följande sinnebilder och inskrifter: "En perlemussla, som solen skiner uti: *Generoso nobilis ortu.* Herkules i lindan, sönderslitande ormar: *Primis spes orta sub annis.* En harpa: *Concordant ultima primis.* En örn, som slår sina klor i en sönderspringande bomb: *Neutro territus ab igne.* Ett lejon, som går på ett slätt fält: *Animus non viribus impar.* En lagerkrans: *Per secula cuncta virebit.*" — Vid fötterna på kistan syntes Medusæ hufvud. Ofvanpå locket Pallas, hållande en stjernekrona i handen,

En återblick på hans lefnad bekräftar detta yttrande. Krigaren och skalden äga framför embetsmannen, att deras snillevärf med lysande drag slå efterverlden, då deremot det stora af embetsmannens undangömda mödor ofta undfaller mängdens blickar. Han erhåller på tidstaflan sitt rum i den mån han, under tillfälliga misstag, från hvilka ingen tid och ingen dödlig är frikallad, gagnat fäderneslandet, upprätthållit dess sjelfbestånd och främjat odlingens och framskridandets stora verk. Hvarje tid har sin särskilta uppgift. Den, som WREDES kraftfullaste verksamhetsålder tillhörde, har löst *sin* på ett sätt, som motsvarade icke blott stundens fordringar, utan lemnat åt framtiden en behållning, hvaraf efterkommande uppskurit och ännu länge skola uppskära frukterna. Denna tid var, såsom vi sett, utmärkt af stora inhemska skapelser, och WREDE ägde deri en icke ringa del. Med en kraft, som söker sin like, var han på en gång nydaningarnes och framskridandets, samt upprätthållandets och det visa motståndets man. Endast så blir det förklarligt, huru han kunde vara ett lika omistcligt stöd för tvenne så olika envåldsregenter, som CARL XI och CARL XII, egnande sin manmaålder åt den förres odödliga verk, och

hvarmed hon syntes vilja kröna den döde. Likrummet pryddes i öfrigt af följande sinnebilder och inskrifter: "En nedfallande ros: *Decidit en nitidus tam pulchræ stirpis ocellus!* Ett af stormen nedböjdt träd: *Ex tristi hoc gaudia mille ruunt.* En uppåt flygande pil: *At simul assurgens velox contendit ad astra.* En örn, som hinner solen: *Et luce ex summa gaudia quanta capit.*"

hejdande, med ännu oböjd skullra, ehuru med grånad hjessa, den inre styrelsen från upplösning och undergång, under de utifrån drabbande olyckor och nederlag, som åtföljde lejon-kungens sednare regeringsår, särdeles under den tidpunkt då monarken under åratal vistades i en annan verldsdel och man stundom icke ens visste om han var lefvande eller död. Så stod Wrede till sitt yttersta vid statsrodret, under de svåraste pröfningar som Sverige någonsin undergått, pligtig att lyda befallningar från en konung, som vistades trehundrade mil från sitt land och hvilken i sin kamp mot ödet fann intet svårt eller omöjligt, men hvars bud, för hvilka han äskade punktlig hörsamhet, ofta fordrade mer än ett halft år att framkomma, då åter omständigheterna voro förändrade i allt, utom i fortfarande eller stigande brist på folk och penningar *), och då missnöje och förtviflan ljödo från alla landsändar och folket slutligen förlamades vid sjelfförsvarets nästan öfvermenskliga ansträngningar af den tanke, att konungen längesedan var död och allt förloradt. Man finner likväl intet drag, att den mer än sjuttiårige

*) Kongl. rådet grefve Gustaf Cronhjelm skref härom till grefve Wellingk, den 11 Maj 1713: "Det är mäkta svårt att fatta ett visst beslut, när penningar och andra nödvändigheter tryta; när postgången är både långsam och oriktig; när inlöpande tidender äro mycket skiljaktiga och mot hvarandra stridande; när konjunkturerna äro så förändrade och förbistrade, att man alltid månde lefva mellan hopp och fruktan; och när man med allt detta skall likafullt rätta sig efter order och instruktioner från Bender, hvilka ofta äro sju eller åtta månader gamla."

rådsherren svigtat vid något olycksfall, vikit för något hinder, tröttnat vid någon ansträngning. Vid glansen af en sådan fosterlandskärlek och medborgaredygd blekna äfven de anklagelser, hvarmed några samtida belastat hans, ej mindre än hans medbröders, minne*); och i hvarje skifte, der

) Oaktadt all den afund och hämdkänsla, för hvilka denne myndige embetsman, enväldets befordrare, reduktions-kommitténs ordförande och deltagare i den stränga räfsten emot förmyndare-regeringens medlemmar, varit föremål, hafva tillvitelserna mot honom inskränkt sig till den enda af egennytta. Såsom bevis derpå åberopas dels hans stora förmögenhet, dels att han skolat mottaga gåfvor af främmande makter. I förra hänseendet må anmärkas, att han ej allenast från fädernet och mödernet ärft betydliga egendomar (ensamt Elimä ansågs såsom ett litet förstendöme), utan äfven gjort ett ganska rikt gifte. Värdet af de jordagods, grufdelar m. m., som detta medförde, kan nu ej med säkerhet beräknas; men allenast af den lott i arbetadt silfver (10,000 lod), som Vestgöta-öfversten Kruus gaf sin dotter), kan man sluta till en icke ringa förmögenhet. Hvad Wrede i arf och gifte emottagit, kunde således, med klok hushållning, alstra betydande egodelar, utan att de behöfde på orättmätigt sätt hafva tillkommit. I afseende åter på gåfvorna från främmande makter, så synas uppgifterna derom, så vidt förf. af dessa rader kunnat inhämta, ej så bindande, att de kunna anses såsom fulla bevis. Det är kändt att falhet var, vid ifrågavarande tid och den närmast följande, temligen allmänt rådande bland Europas statsmän, de Svenske icke undantagne. De främmande sändebuden skrefvo derför vanligen till sina hof, då större underhandlingar förevoro, att dessa ej kunde lyckas om man ej finge lemna eller förespegla vissa betydande män större vängåfvor, o. s. v. Huru mycket sändebuden sjelfve deraf behöllo, eller om stundom ens något framkom till uppgifvet föremål, kan ej så noga utredas, men exempel af det ena och det andra saknas ej. Hvad Wrede särskilt vidkommer, så skrifver franska sändebudet om honom (den 21 September 1699), att "han icke tagit

*) De la Gardieska arkivet, XIV delen, sid. 67.

styrelsen kräfver en ordnande förmåga eller en

---

gåfvor af någon annan makt, än Frankrike." (Meddeladt af Hr Fryxell, ur hemliga arkivet i Paris). Hvilka dessa gåfvor varit, uppgifves icke. Hvad man vet är, att Frankrike efter freden i Nimwegen (d. v. s. under Wredes hela rådstid), oaktadt alla ansträngningar och förespeglingar, icke lyckades inlocka Sverige i något förbund. Gåfvorna voro således fruktlösa, och franske statsmän äro i allmänhet ej mer, än andra, kända för att bortkasta penningar för intet. Den enda bestämda uppgift i dylik väg, rörande Wrede, som vi ännu funnit, är danske ministern Juels berättelse (i depesch den 12 April 1693), om en present af 2000 dukater till Wrede (liksom enahanda summa till kansli-presidenten Bengt Oxenstjerna och kongl. rådet Gyldenstolpe), i anledning af det emellan Danmark och Sverige, den 17 föregångne Mars, afslutade skyddsförbund. Dylika, under namn af "traktat-penningar" kända, gåfvor hafva varit brukliga ända intill vår tid, då de utbyttes först emot briljanterade dosor och slutligen emot ordnar, såsom än i dag äger rum, men hafva icke varit ansedda såsom mutor. Traktat-penningarne utdelades icke blott till dem, som underteeknat förbundet, men jemväl till de underordnade, eller andra, som med saken ägt befattning. De upphäfdes i Sverige först den 17 November 1834. Summan var vanligen 2000 dukater, hvaraf ministern uppbar 1200, kabinetts-chefen 500, andre sekreterare 100, o. s. v. Vid större tillfällen lemnades högre belopp, t. ex. vid den beväpnade neutralitetens afslutande emellan Sverige, Danmark och Ryssland, 6000 dukater. Dessa traktat-penningar ansågos af ålder såsom en rättmätig fordran af de sändebud, som afslöto traktaten, och man har till och med exempel att främmande ministrar besvärat sig öfver svenska regeringens njugghet i detta afseende. Så skrifver Feuquieres till Ludvig XIV (den 27 Juli 1682), att den honom tillkommande present utfallit ganska klent, och i — koppar *). Lord Carteret gick ännu längre. Sedan han för 1719 års fredsslut erhållit af svenska regeringen 6,000 rdr specie (motsvarande 3,000 dukater), visade han sig ändå missnöjd med denna

*) Han yttrar om sitt afskeds-företräde hos konungen följande: *"Je le remerciais d'un présent de 100 Schipon de Cuivre (qui est par parenthèse le plus petit qui a été fait de mémoire d'homme en Suède à aucun Ambassadeur)."* *Lettres inédites de Feuquières*, Tome V, p. 284.

upprätthållande kraft, skall fäderneslandet skatta

gåfva, och sekreta utskottet måste bevilja honom ytterligare 4000 rdr specie (eller 2000 dukater*). Denna vängåfva af 5000 dukater lemnades dock för en traktat, hvarigenom Sverige förlorade Bremen och Verden; hvaraf synes huru litet penningarne voro mutor. Såsom sådana betraktades ej heller gåfvan till Wrede af Juel, hvilken i sin berättelse tillägger, i anledning af Wredes ord, att han ej gjort annat än hvad hans öfvertygelse fordrat: "sådant är också enligt med sanningen." På ett annat ställe (Juels skrifvelse till konungen af Danmark, den 8 Mars 1693) säger han om Wrede, att "han tager penningar, dock aldrig på annat sätt, än hvad han anser öfverensstämma med sitt fäderneslands fördel." Uppgift om, när och hvad han tagit, lemnas likväl icke, mer än ofvannämda faktum, som synes mindre, om ens något, betungande. Man kan äfven fråga sig, är det sannolikt att en man, som, enligt officiella handlingar, sjelfmant erbjuder pantsättning af sin egendom till statens tjenst; som lemnar 10,000 daler smt såsom frivillig gåfva (år 1710); försträcker 2,000 daler smt utan pant (1712), 20,971 daler smt (1712), samt ytterligare 120,011 daler smt, oberäknadt ett kapital af 10,000 daler smt till stipendier vid Upsala högskola, eller tillsammans 162,982 d. smt (motsvarande omkring 325,000 rdr rgd) i gåfvor och försträckningar, — är det sannolikt att den, som sjelfmant bringar fäderneslandet sådana offer, låter köpa sig af en främmande minister för 2000 dukater? Är det sannolikt att han, såsom franske ministern inberättar, "taxerat sig alltför lågt" och genast "uttagit alla sina pengar ur banken och insatt dem i Hamburg, när han såg kungens tåg till Ukraine"? Månne det mesta, som lagts honom till last, ej bör skrifvas på räkningen af förtal och afund hos de oräkneliga fiender, hvilka en man med hans bana ej kunnat undgå att framkalla, och hvarom rykten sedan af de främmande sändebuden inberättats? Dit må räknas sådana otroliga uppgifter af samma minister, att t. ex. "succursen till Riga kom för sent, ty Fabian Wrede ville nu, som alltid, att proviant-säden skulle malas på hans egendom, 60 *milles* (?) från Carlskrona, fastän Carl, år 1700, anslagit medel

*) Minne öfver riksrådet grefve Cronhjelm, af Hans Järta, s. 145.

sig lyckligt, om det kan framställa en sådan embetsman som Fabian Wrede.

att bygga två qvarnar nära Carlskrona," o. s. v. Äfven uppger samma källa, att "Fabian Wrede haft för sina kronolån panter, som ge hög ränta." Att deremot ingen ränta utfallit på många år, vill synas af den besvärsskrift, som Wrede's dotter Agneta ingaf till konung Fredrik I, i Maj 1728, och hvilken är införd i De la Gardieska arkivet, XIV del., sid. 70. Betraktar man åter de summor, som omotsägligen blifvit af Wrede lemnade åt det allmänna, dels såsom lån, dels såsom gåfvor, så kan man fråga, huru många embetsmän eller medborgare hos oss, i hvad tid som helst, gjort större offer? Man torde då äfven kunna till slut hvila vid det öfver denne statsman fällda omdöme, att "hans politik var *svensk*, och på oärlig väg samlade han säkerligen intet." (De la Gardieska arkivet, XIV del., sid. 58.)

LARS NILSSON KAGG.

Denna minnesteckning upplästes på Svenska Akademiens Högtidsdag år 1853.

Krigarn räknar de äldsta anor i Norden. Innan någon häfd fanns bland dessa fjellar hade vikingen redan gjort sig ett namn öfver verlden, obekymrad om hans minne skulle få en rad i någon kommande sagodikt, eller ej. Från denna dimhöljda forntid till våra dagar, i huru många olika skepnader hafva ej svärdets söner uppträdt, alltid ärade emedan deras ära är sammanväxt med fäderneslandets, med sjelfva folklynnet. Krigaryrket har i våra dagar mer och mer antagit en vetenskaplig karakter. Tänkaren rör med lätthet de oräkneliga massorna, liksom ARKIMEDES fordom från sitt läsrum med en vink slungade de tunga kastvapen, hvilka krossade Roms legioner. Så icke hos våra förfäder, icke ens i Sveriges mest lysande hjelteålder, under den store GUSTAF ADOLF, hvars bragder tillika med dem, hvilka utfördes af hans vapenbröder, utgöra vår Plutark. Det är sant: han sjelf och några bland hans omgifning talade som modersmål det språk, på hvilket CESAR befallde verlden. Men för mängden var kriget helt och hållet öfning, var sjelf en uppfostran, sin egen skola, der en man med mod och det slags snille, som växer vildt, utan annan skolordning, än krigsartiklarne, och utan annan lärdomsgrad än segerns,

gick ur ledet, stegvis, att fatta fältherrestafven. Dessa mäns enda visdom var att frukta Gud, ära Konungen, tjena fäderneslandet, för dem offra sin sista blodsdroppa, lemnande åt efterkommande föredömet af dygd i lefvernet, mandom i striden och trohet i döden.

Sådan var den man, hvars hågkomst återkallas genom den af Svenska Akademien för innevarande år preglade minnespenning, Lars Nilsson Kagg. Från den tid, hvilken han tillhörde, äro stjernorna af första ordningen på den svenska ärans himmel redan tecknade. Han räknas till den andra. Sjelfva tidehvarfvet är så kändt, att föga eller intet nytt derom synes vara att säga. Det har likväl samma egenskap som de verldsberömda taflorna i Vatikanen. Man kan se dem under hela sin lefnad och likväl för hvarje gång upptäcka något dittills förbisedt drag, någon biperson, någon förut undangömd del af den stora handlingen, som ställer denna i fullständigare dag. Så äfven här. De stora fältslagen äro oss bekanta från vår barndom. Men liksom striderna vid Salamis eller Termopylerna, vid Keronea eller Actium, hvilka afgjorde den då bildade verldens öde, aldrig föråldras, så hör man ej heller nämnas de drabbningar, som för evigt befästade tankefriheten, utan att blodet röres lifligare och de stora hjelteskuggorna ögonblickligt skymta förbi den väckta inbillningen, skapande en verld af minnen och föreställningar, liksom Brutus tyckte sig se hela Roms öde vid anblicken af skuggan från Filippi.

Sveriges Cesariska eller verldbeherrskande ålder — så kan väl Gustaf den stores tid kallas — var ej blott en tid af segrar, men af stora uppoffringar; en hård skola att genomgå, der de blödande såren, liksom under den Spartanska uppfostringen, buros med tystnad och äro för efterverlden skylda af lagrar. Landet var utmattadt af nära ett halft århundrades strider, då Gustaf Adolf uppsteg på thronen, ärfvande med Sveas tre kronor trenne krig, hvilkas slut ingen kunde förutse och hvartill kom det fjerde, som ensamt öfverlefde honom en half mansålder. Kassor och förråder voro tömda, han sjelf så blottad på penningar, att han för att betala sina småräkningar måste lemna invisning på det kommande årets krono-uppbörd. Under sådana förhållanden hade han att, med ett efter så långvariga krig lidande folk, bekämpa Ryssland, Polen, och Danmark, af hvilka det sistnämda riket då styrdes af den största konung det någonsin ägt, näst Gustaf Adolf den främste bland samtida i Europa, och hvars härar redan öfversvämmat södra Sverige, bemäktigat sig det då genom sin befästning vigtiga Calmar och hotade sjelfva hjertat af riket.

En tjenst vid hofvet eller hären kunde under sådana omständigheter ej blifva en af nöjena blomsterströdd bana. Deremot sökte sig dit all ungdom, som inom sig kände mod och kraft att kämpa för fäderneslandets räddning. Lars Kagg, af gammal slägt, blef i sitt fjortonde år upptagen af Gustaf Adolfs moder och derigenom tidigt känd af sin

blifvande konung, med hvilken han var jemnårig *). Till det strax efter GUSTAF ADOLFS thronbestigning pågående försvaret emot Danskarne, hvartill ständerna beviljat ny krigsgärd och han sjelf, jemte flera andra, försålt sitt bordsilfver och andra dyrbarheter, tog den sjuttonåriga konungen med sig unge KAGG, som vid flera tillfällen ådagalade sådant mannamod, att konungen upptog honom till sin (såsom det då kallades) lif- och kammardräng, eller page. Såsom sådan följde han äfven sin herre, efter danska fälttågets slut, i kriget mot Ryssland, bevistade belägringarne af Augdow och Pleskow och tog med egen hand en rysk öfverste till fånga. GUSTAF ADOLF, som af ynglingens många tapperhetsprof föresåg, att denne endast behöfde tillfälle till ytterligare bildning, för att blifva en utmärkt krigare, sände honom med ett bref till den då berömdaste härförare i Europa, prins MORITS af Oranien, hvilken konungen sjelf valt bland förebilder i krigskonst och hvars skola var den mest eftersökta på sin tid.

Segraren vid Nieuport mottog den unge Svensken med välvilja och upptog honom i sitt garde, men med vilkor att han skulle börja om krigstjensten från första steget. KAGG tjenade derför under

*) Född på Kjellstorp, den 1 Maj 1595, son af Kammarherren NILS MATHISON KAGG och BRITA LARSDOTTER HÅRD till Segerstad. Ätten är Svensk och leder sin härkomst från MATHIAS KAGGER till Rödsvik, hvilken år 1352 var "Under-lagman i Österlanden" (Finland). Från honom härstammade LARS KAGG, jemte nio syskon, i åttonde led. Hans förfäder hade i öfrigt nästan alla varit krigare.

tvenne år som soldat, och ett år som "gefreyter". De lediga stunderna användes till läsning af geometri och befästningskonst. Men snart stängdes för honom, genom det afslutade stilleståndet emellan Holland och Spanien, all utsigt till vidare öfning på slagfältet. Han var derför betänkt på att söka tjenst hos någon annan krigförande makt. I Frankrike erbjöd sig tillfälle dertill, men ett inbördes krig syntes honom motbjudande, och ehuru främling ville han ej föra Fransmän emot deras bröder. Deremot lockade honom lifligt den strid, som Böhmarne nyss börjat, för andlig och borgerlig frihet, utgörande förespelet till trettioåriga kriget. Han trädde i tjenst hos den nyvalda konungen af Böhmen, den sedan så olycklige FREDRIK af Pfalz, och antogs till fänrik vid FRANKS regemente, med hvilket han, under den tappre och ofta segerrike MANSFELD's öfverbefäl, deltog i flera blodiga slagtningar samt eröfringen af Modian, Preschewits och Bisech. Ödet, som bestämt KAGG att en dag sjelf blifva en af de beryktade härförare under trettioåra kriget, förde honom sålunda tio år tidigare, än hans konung deri deltog, såsom lärling på de fält, der begge sedan skulle skära sina lagrar. Af MANSFELD, om hvilken man sagt, att han var fruktansvärdare efter ett nederlag, än efter segern, fick han lära, huru man bär motgången. Förrådd och öfvergifven af sin herre, fortsatte MANSFELD icke dess mindre frihetskampen, och då han, angripen af sjukdom, kände döden nalkas, lät han påkläda sig sin rustning och dog

i sina officerares armar, sägande: "en fältherre bör möta döden, stående, i sina vapen."

Från denna skola återvände KAGG till fäderneslandet. Han var nu i sitt tjugufemte år, af hvilka han krigat i nära tio, och kunde ej sägas bortskämd med befordringar då han först nu nämdes till fänrik vid Östgötarne. Att hans konung likväl icke förbisett honom, visar följande. GUSTAF ADOLF företog samma år (1620) en hemlig resa till Tyskland, hvilkens föremål ingen kände, utom de allranärmaste rådgifvarne, och hvarvid han åtföljdes blott af Pfalz-grefven JOHAN CASIMIR och några få personer. Bland dessa var fänrik KAGG. Då sällskapet kom till Berlin, blefvo de okände herrarne afvisade från tvenne värdshus, emedan man misstänkte, att de unga krigarne tillhörde de engelska legotroppar, ofta anlitade under trettioåra kriget, hvilka nyss ankommit och genom hvarjehanda oordningar gjort sig mindre fördelaktigt kända. Följande dagen bevistade konungen, ännu obekant, gudstjensten i slottskapellet, der den kurfurstliga familjen var församlad. Här sågo GUSTAF ADOLF och MARIA ELEONORA hvarandra för första gången och den snart derefter firade förlofningen tillkännagaf den hemliga resans föremål. Kort derefter reste GUSTAF ADOLF längre inåt Tyskland, såsom det uppgafs, för att besöka slägtingar, men sannolikt ej utan afsigt att lära känna ett land, der en hemlig aning måhända redan sade honom, att hans bestämmelse en gång skulle föra honom till högre öden. Han färdades derför under lånadt namn,

kallande sig kapten GARS *), i Pfalzgrefvens sällskap. Flera berättelser förmäla huru väl han lyckades förblifva okänd. Då en Pfalzisk hofman en gång sökte af honom få hvarjehanda upplysningar om svenska kungen och bland annat frågade, om han ej talade franska och tyska språken såsom en inföding, svarade GUSTAF ADOLF: "han talar dem ungefär som jag." Vid anblicken af de stora biskopliga slotten vid Rhen, yttrade han till samma följeslagare: "Sådant skulle min nådiga konung i Sverige icke fördraga, ty der hafva vi redan bragt dessa offerkonungar till naturlig ordning."

Under denna resa vann KAGG allt mera sin herres förtroende och erhöll efter återkomsten till fäderneslandet innan kort flera befordringar **), hvilka dock icke skilde honom från konungens person. I Juli 1621 samlade konungen sin flotta vid Elfsnabben, för att fortsätta kriget mot Ryssland. Hindrad af motvind, använde han tiden att mönstra sin här på Åhrsta ängar och för den låta uppläsa de af honom egenhändigt författade krigslagar, från hvilken dag, säger en häfdatecknare, "man kan räkna svenska krigarens nya skapelse till den sköna förening af mod och menskliget, som höjde honom öfver det vanliga soldatlifvet ***). Derefter följde KAGG sin konung till Rigas belägring. Sta-

*) Af de fyra begynnelsebokstäfverna G. A. R. S. (*Gustavus Adolphus Rex Sueciæ.*)

**) Först hofjunkare, och följande året 1621 i Mars kaptenlöjtnant, i Maj kapten, i Juni regements-qvartermästare.

***) FRYXELL, 6 Delen, sid. 65.

den försvarades med utmärkt mod och ihärdighet. Till upplifvande efterdöme, togo Gustaf Adolf och hans broder Carl Filip sjelfva mången gång spaden, att deltaga i skansarbetet. Man stridde, icke blott på vallar och fästningsverk, i förskansningar och löpgrafvar, men under jorden, der belägrarnes och de belägrades minerare träffade tillsamman och fäktade i sjelfva mörkret en blodig kamp. Konungen, som erinrade sig att Kagg äfven lärt befästningskonst i Holland, befallde honom att förfärdiga en approche och ett galleri öfver stadsgrafven, samt lofvade honom, i fall det lyckades, ett godt gods i Lifland eller femtio gårdar i Sverige. Kagg utförde detta svåra och vådliga uppdrag inom två dagar och två nätter. Andra dylika gallerier (säger Kagg i ett bref) hade kostat konungen några tusen daler; detta kostade icke tvåhundrade daler, men menniskoblod kostade det nog *). Efter stadens öfvergång följde Kagg med konungen till Mitau, som likaledes eröfrades, samt deltog i segern öfver Polackarne och i flera förrättningar, till dess han följande året, sedan stillestånd slutits, fick återvända till fäderneslandet.

I Ribbingska huset, der Kagg njutit en del af sin första uppfostran **), återsåg han den nu femtonåriga Agneta Ribbing och förlofvade sig med henne. Innan giftermålet hann fullbordas, erhöll han dock befallning att åtfölja konungen till Lifland, såsom General-adjutant för fotfolket (1625),

*) Kaggs bref till Kongl. Maj:t den 18 Juni 1642.
**) Hos Erik Ribbing till Hvargarn.

samt att efter Birsens intagande försvara denna stad emot Polackarne, hvilket han med mycken tapperhet verkställde. Sedan landet, efter konungens seger vid Wallhof, blifvit befriadt från fiendtliga trupper, begärde och erhöll Kagg tillåtelse att resa hem, för att gifta sig, men då han i Narwa skulle stiga ombord, mottog han konungens befallning att öfvertaga ståthållareskapet öfver Narwa och Ivanogorods befästningar, till dess Guvernören Nils Asserson Mannersköld hann anlända. Omsider, då denne ankommit, fick Kagg resa, men knappt hade han satt foten på fäderneslandets jord, då han åter erhöll befallning att med sina Östgötar, för hvilka han nu var öfverste, följa konungen till Preussen, der han deltog i eröfringen af Pillau, Braunsberg, Elbingen, Marienburg, Frauenburg, med flere orter, som togos dels med storm, dels genom dagtingan. Särskilt hedrande för honom var eröfringen af Dirschau, hvilken befästade ort han bemäktigade sig genom öfverraskning, med 1,500 man på båtar, utan manspillan. Han förordnades också af konungen till befälhafvare derstädes och försvarade slottet med lika mycken verksamhet som mandom mot de många anfall, hvaraf det hemsöktes af fienden under halftannat år.

I November 1627 fick Kagg ändtligen åtfölja konungen till Sverige, såsom han hoppades för att befästa sin länge uppskjutna husliga lycka, men erhöll genast i Stockholm förständigande att utan tidspillan, natt och dag begifva sig till Calmar, för att besörja denna vigtiga orts försvar emot ett

väntadt anfall af Sigismunds flotta. Sedan detta likväl uteblifvit, erhöll han befallning att afgå till Vestergötland, för att undersöka huru stor krigsstyrka der kunde sammanbringas *), samt att i början af följande året, biträda Pfalzgrefven Johan Casimir med anordningar för krigsfolket i Småland **), och att i Maj infinna sig med en del af sina Östgötar i Stockholm, för att öfvergå till Tyskland, der Gustaf Adolfs deltagande i trettioåra kriget nu började. Under det korta vistande, som ännu förunnades Kagg i fäderneslandet, fick han, efter flera års svikna förhoppningar, knyta den äkta föreningen med sin trolofvade brud ***), för att strax derefter skynda till deltagandet i ett krig, hvars gräns ingen kunde förutse.

Huru konungen sjelf ansåg detta deltagande, skönjes bland annat af hans yttrande vid krigsförklaringen: "från denna stund väntar jag ingen lugn timme i mitt lif," och af det besök, som han före sin afresa gjorde i Riddarholms-kyrkan, för att utse sin graf. Bland anledningarne till kriget var det Östersjövälde, som kejsaren eftersträfvade och hvarom han ansåg sig så säker, att han för Wallenstein utfärdat fullmakt att vara stor-amiral öfver nordhafven. Den vigtigaste punkt för ändamålets vinnande var Stralsund. Den fria riks-

*) Kongl. brefven den 29 November och 10 December 1627. R. R. f. 486 och 505.

**) Kongl. brefvet den 18 Januari 1628. R. R. f. 40.

***) Dotter af Riks-Rådet Lindorm Pehrson Ribbing till Näs och Måsebro, med Märtha Filipsdotter Bonde till Säckestad. Bröllopet firades på Måsebro, d. 9 Mars 1628.

staden försvarades af ett tappert borgerskap, understödt af svenska och danska hjelptrupper. Det var då Wallenstein, förtörnad öfver de oupphörligt afslagna stormarne, gjorde den bekanta eden, "att han skulle hafva Stralsund i sina händer, om det också vore fästadt med diamantkedjor vid himmelen". En af Gustaf Adolfs första åtgärder var att sända Kagg till Stralsund, i hvars försvar han under ett års tid deltog med vanlig tapperhet. Wallenstein måste upphäfva belägringen, sedan han derpå förlorat 11,000 man.

Följande våren gick Gustaf Adolf sjelf öfver med sin flotta. Kagg följde honom. Hären landsteg midsommardagen, som tillika var årsdagen då hundrade år förut Augsburgiska bekännelsen antogs. Usedom, Wollin, Anclam och Wolgast intogos. Under det att konungen framryckte vidare, anbefalldes Kagg att befästa Anclam, Stralsund, Greifswald och Demmin *). Särskilt utmärkande var Greifswalds eröfring, hvarvid han slog och tillfångatog kejserliga kommendanten Perusi, som gjort ett utfall. Sedan han derpå erhållit befälet öfver Mecklenburgska krigshären, under den af Gustaf Adolf återställda Hertig Johan Albrecht, hvars land Wallenstein innehaft, och eröfrat slottet Miron, fick han befallning att sammanstöta med hufvudhären, under Konungen, intog det vigtiga passet vid Stavelberg, eröfrade

*) Kongl. brefvet den 10 April och 8 Juli 1631. R. R. fol. 245 och 463.

Zerbst; följde konungen till Wittenberg, der svenska och sachsiska härarne förenade sig, hvarefter Kagg nämdes till befälhafvare öfver Brandenburg, Ratenau och Spandau, för att hålla konungen ryggen fri, under det att denne gick till det afgörande slaget vid Leipzig. Der, sjunger skalden,

...föll för Gustafs hand, i blomman af hans vår,
Med hundra lagrars bädd, från Tillys hvita hår
Den helgd af segerns son, han trott i grafven föra,
*Det namn af härars skräck han fört i tretti år *).*

Kaggs namn finnes icke fästadt vid något af de stora fältslag, som utmärkte trettiåra kriget. Detta är för honom icke mindre hedrande. Det betecknar blott en förtjenst af annan art, än den som helst segrar på öppna fältet. Ehuru denna är mer lysande, är den, som eröfrar och försvarar de fästen, hvarigenom den framryckande härens framgång skyddas, icke mindre vigtig. Denna sednare art af utmärkelse tillhörde Kagg. Hans konung, sjelf den skarpsyntaste domare af allt slags krigisk skicklighet, använde honom derför företrädesvis på de punkter, om hvilka han ville vara fullt säker, innan han gick den oftast öfverlägsna fienden till möte. Man kan derföre säga, att Kagg vann icke de stora segrarna, men han gjorde dem mer än en gång möjliga.

Under det Gustaf Adolf var sysselsatt med eröfringen af Sachsen, Franken, Rhenländerna, Schwaben och Bayern, använde han de af honom

---

*) Leopold.

danade härförare att bibehålla landvinningarne samt vårda dem för öfverrumpling eller affall. Detta var så mycket nödvändigare, som mängden af de tyska bundsförvandterna, hvaribland främst Sachsen, blott afvaktade tillfälle att öfvergifva honom och Kejsaren sände härar bakom hans rygg, att afskära återtåget. GUSTAF ADOLF hade derför ställt Hertig BERNHARD i Elsass, BANÉR i Sachsen, HORN i Franken, TOTT i Mecklenburg och LESSLIE i Schlesien. KAGG hade fått på sin del Brandenburg. Han stannade dock icke ensam vid dess försvar, utan grep omkring sig och slog de kejserliga ströftropparna hvar han kunde. Så intog han Schönbeck och fästningen Saltz, besegrade de kejserliga vid Vansleben, eröfrade Magdeburg, öfver hvilken stad, jemte stiftet, han nämdes till Guvernör; sändes att försvara Landtgrefven af Hessen emot PAPPENHEIM och att understödja Hertig GEORG af Lüneburg, för hvars räkning han intog Heiligenstadt och Düderstadt; satte sig öfver Weserfloden och besegrade de kejserliga, först vid Rinkoln, der de förlorade 2,000 man på fältet, 2,500 fångar, jemte fanor, kanoner och tross, samt derefter vid Hameln, der han under Hertigen af Lüneburg förde rytteriet och der fienden förlorade 74 fanor, 16 fältstycken, 3,000 fångar och 6,000 döda, hvaribland sjelfva kejserliga anföraren General MERODE. Ehuru svårt sårad, förde KAGG de sina till drabbningens slut. Denna seger gaf Svenskarne för längre

tid öfvervigt i nordvestra Tyskland. Bland följderna voro Hamelns och Osnabrücks eröfring.

Sedan norra Tyskland blifvit befriadt från fiender, sändes Kagg att med sina troppar förstärka Hertig Bernhards här. Han erhöll befälet öfver förtropparne, intog Kehlheim med storm, inspärrade Regensburg, som måste gifva sig efter fjorton dagars belägring, samt eröfrade Donaustauf, der han träffades af en kula i halsen. Nu utnämdes han till befälhafvare i Regensburg, till hvars återeröfrande Gallas antågade med en här af 65,000 Österrikare och Bayrare. Denna stads försvar mot en så öfverlägsen fiende utgör glanspunkten i Kaggs krigarbana och gjorde hans namn kändt och aktadt öfver Europa. Sedan han afslagit sju stormar, gjort 465 utfall, aflossat 700,000 styckeskott, hvarunder fienden förlorat 14,000 man, men Kagg endast 1,000, ville han, oaktadt han icke var läkt från äldre sår och under belägringen träffats af en kula i bröstet, icke uppgifva staden. Men sedan brist på krut gjort allt längre försvar omöjligt och han framför allt ville rädda hären från förstöring eller fångenskap, öfverenskom han om stadens öfverlemnande, emot fritt aftåg, hvilket beviljades, och han uttågade i spetsen af sin besättning, med anseende af segrare. Inom elfva månader hade han erhållit tre svåra sår*), från hvilka han ännu icke var läkt och hvarigenom han för någon tid var hindrad att deltaga i krigsrörelserna. Han begärde och er-

*) Kaggs bref till Axel Oxenstjerna (odateradt, men af 1642).

höll tillåtelse att för sin helsas återställande återvända till fäderneslandet. Han hade dertill äfven andra skäl, hvilka hedra hans hjerta och krigardygd. För deras bedömmande är det nödigt att kasta en blick på den allmänna ställningen i Tyskland och Sverige.

Gustaf Adolf föll vid Lützen, under det att Kagg ännu hade befälet i Magdeburg. Den tiden behöfdes det mer än en månad, innan en så vigtig nyhet, som Konungens död, kunde framkomma till Rådet i Stockholm. Dettas handlingssätt var värdigt en Romersk senat, eller, hvad som icke är ringare, Svenskar kring Gustaf Adolfs graf. Anteckningen för Rådets sammankomst den 8 December lyder: "Senaten tillbragte hela dagen i gråt och klagan," men innan rådsherrarne om aftonen skildes åt, beslöto de gemensamt med hvarandra att lefva och dö för fosterlandet. Kriget skulle alltså fortsättas. Högsta ledningen öfverlemnades med oinskränkt myndighet åt Axel Oxenstjerna, som befann sig i Tyskland. Han var den Filoktet, som upptog den döde segerhjeltens pilar. Men folket skulle höras. Dess ombud hunno ej sammanträda förrän ett fjerdedels år efter konungens död. Då de på Rådets vägnar helsades af Rikskanslerns broder, Gabriel Oxenstjerna, med orden: "Konungen är död!" utbrast en så allmän gråt och klagan, att talaren ej på länge kunde fortsätta. Den sexåriga Kristina hyllades och skatterna till krigets fortsättande beviljades. Men med penninge-tillgången var blott ett af Oxenstjernas bekymmer häf-

vet. Genast vid tidningen om konungens frånfälle, förklarade Sachsen, Brandenburg, Pommern, Lüneburg, och nästan alla tyska bundsförvandter, att de icke längre stodo under Sveriges ledning och, Hertig Georg af Sachsen sammankallade en kretsdag. Nu visade det sig, af huru mycken vigt det var, att äga i säkra händer Magdeburg, der Kagg var befälhafvare. Enligt tyska rikets grundlag tillhörde det nemligen innehafvaren af Magdeburg, att utlysa kretsdag för Neder-Sachsen. Detta hade ej Oxenstjerna glömt. "Här," sade han till de tyska sändebuden, "står den, som ensam har rätt att sammankalla Neder-Sachsiska kretsen," hvarpå han befallde svenska hären framrycka, för att gifva kraft åt hans ord. Hertig Georg måste aflysa sin kretsdag, hvarpå Oxenstjerna sammankallade nya sändebud från sextio tyska stater att sammanträda i Heilbronn, der han, med besegrande af otroliga hinder, omsider bildade det Evangeliska förbund, som valde honom till styresman, i hvilken egenskap han ledde de tyska angelägenheterna, utdelade furstendömen och fullbordade Gustaf Adolfs verk. Konungen sjelf hade endast med svårighet förmått upprätthålla den stränga manstukt, som han ansåg såsom en heder för sin krigshär. Häfderna förvara ännu det ljungande tal, hvarmed han bestraffade de tyska generalerna för deras plundringar. Efter hans död och sedan Wallenstein öfver Tyskland utbredt sina skaror, hvilka endast lefde af rof, löstes äfven ordningens band hos de mot honom kämpande härar, hvilka följde

efterdömet, och äfven de samvetsgrannaste anförare, såsom TORSTENSON och HORN, mäktade ej alltid förekomma sina krigares rofgirighet och härjningar. Svårast grep vildheten omkring sig efter nederlaget vid Nördlingen, då alla tyska bundsförvandter, med undantag af Hessen, afföllo från Sverige, hvars krigare nästan öfverallt ej mera ansågo sig äga vänner att skona, men förrädare att straffa. Rådet förklarade, att sedan bundsförvanterna svikit, kunde Sverige ej ensamt bära krigsbördan, utan måste kriget föda sig sjelf. KAGG, som var en krigare efter GUSTAF ADOLFS sinne, såg med motvilja och afsky sina soldater lefva af rof, men kunde ej hindra det. Han skref derför flera gånger till OXENSTJERNA, med begäran att antingen blifva hemkallad eller erhålla afsked, hvartill Kanslern, som kände, huru användbar och pålitlig han var, dock ingalunda ville samtycka, förrän KAGGS helsotillstånd gjorde en tjenstledighet oundviklig.

Han fick dock icke länge njuta densamma. Bland följderna af olyckan vid Nördlingen var äfven, att Polen, med hvilken makt stilleståndet tilländalupit, icke ville förnya detsamma, utan rustade sig att ånyo angripa. Sverige var i en förtviflad ställning. I Tyskland nederlag; England och Holland missnöjda med den tull, som Sverige, till krigskostnadernas bestridande, måst införa i Östersjöhamnarne; Danmark rustande i hemlighet, Polen öppet, hvartill kom flera års missväxt och ett fall i stora koppargrufvan, hvaraf nöden och

förlägenheten ökades. ULADISLAUS ansåg sig redan kunna antaga titel af Sveriges Konung och tyska furstar började kalla KRISTINA, icke "Maj:t" utan "Hennes Kongl. Värde." De fordna bundsförvandterna hade slutit särskilt fred med Kejsarn och begynte angripa Svenskarne. Missnöjet var så stort, att OXENSTJERNA sjelf i Magdeburg tillfångatogs af sina egna soldater, hvarifrån han dock befriades af BANÉR, men nödgades fly ända till Stettin, förföljd af kejserliga generalen MARAZINI. Emedlertid utvecklade Råd och Ständer ett mod, i jemnbredd med olyckorna. Om AXEL OXENSTJERNA skref ADLER SALVIUS till Rådet, att "Kanslern skulle hellre af stolthet dö, än ingå en mindre hederlig, dock för riket nu *nödvändig* fred." Rådet beslöt att sända en ny krigshär af 20,000 man till Preussen och då medel saknades, föreslog GABRIEL OXENSTJERNA, att "Rådet skulle på egen räkning förskjuta pengar för att såmedelst uppehålla verket," tilläggande, att han "vore färdig lemna bort kannan från bordet och kappan från axlarna". Då lifsmedel tröto, lät Rådet i Ålands kronoparker fälla etthundrade elgar, hvilka skickades till hären. Riksdag sammankallades. "Ständerna", heter det i Riksdags-beslutet, "fordra uttryckligen en hederlig och säker fred. Men om fienden fortfar med nesliga och osäkra vilkor, då tillbjuda sig Ständerna att våga lif, blod och ägodelar, tills Gud förlänar en fred, som med Sveriges höghet likmätig är. Och slutligen, emedan en ringa tillfällighet lätt kan förändra ett långt rådslag, derför

lemna Ständerna åt regeringens högförnuftiga omdöme att häri göra och låta, hvad rikets väl och omständigheterna fordra".

För att gifva ytterligare anseende åt den afgående krigshären, utnämdes till befälhafvare för densamma den gamle fältherrn Jacob De la Gardie, Moskwas besegrare, hvars blotta namn, alltsedan hans krig i Ryssland och Lifland, var en skräck för Polackarne. Honom till biträde erhöll Kagg befäl, såsom "General-major af lägret." Svenska härens blotta ankomst nedstämde modet hos fienden och utan svärdslag afslöts det nya stilleståndet på tjugusex år, hvarefter Sverige åter kunde med odelade krafter vända sig till det tyska krigets fortsättande, ty, skref Axel Oxenstjerna, "min stolthet är att sluta en *hederlig* fred och att *resa*, icke *rymma*, från Tyskland". Största svårigheten var, att dertill finna en skicklig Öfverbefälhafvare. Hertig Bernhard hade lemnat Sveriges tjenst, Banér var död, Horn fången, Torstenson sjuk, De la Gardie för gammal, Wrangel för ung. Nu kom äfven Kagg i fråga, men för honom gällde samma hinder som för Torstenson. Då uppstod Axel Oxenstjerna och bad i hela Rådets och sitt eget namn, "att Herr Lennart ville mera se till fäderneslandets nöd än sin egen sjuklighet, och åtaga sig det lediga öfverbefälet", hvartill denne, efter trenne dagars betänketid, samtyckte. Emedlertid vittnar det, mer än mången seger, om förtroendet till Kagg, att han kunde ifrågaställas till ett befäl, som sedan öfverlemnades åt Torstenson.

Ehuru KAGGS sjuklighet icke tillät honom att tjena på slagfältet, användes hans erfarenhet icke dessmindre till fäderneslandets försvar. Efter hemkomsten utnämdes han till Krigsråd och ledamot af Krigs-Kollegium. Svenska härar stodo vid denna tid (under fälttåget 1644) ifrån gränsorna af Lappland ned till södra Tyskland; Svenska flottor slogos, under samma år, i Nordsjön, i Kattegat och Östersjön, och ensamt i Tyskland hade Sverige mer än hundrade större och mindre fästen att försvara. Då en man med KAGGS förtjenster och ställning i krigshären utnämdes till Krigsråd, var detta ej blott en civil befattning, såsom i våra dagar, men omfattade en stor krigisk verkningskrets. Han deltog i skapandet af de härar, hvarmed TORSTENSON, HORN, WRANGEL och KÖNIGSMARK efter hvarandra föreskrefvo Tyskland och Danmark lagar, och i utrustningen af de flottor med hvilka FLEMING och BJELKENSTJERNA drabbade med CHRISTIAN IV vid Colberger-Heide, WRANGEL och ANKARHJELM slogo danska flottan vid Femern. Huru KAGG förvaltade sin Krigsråds-beställning, synes bland annat, deraf, att han innan kort utnämdes till Riksråd (år 1641), med bibehållande af sin plats i Krigs-Kollegium. Hans styrka i krig och fred var befästningsväsendet och hvad dit hörde, hvarför han företrädesvis hade afgörande ord i dessa frågor. Han omfattade dock med samma nit allt hvad som hörde till försvaret och bragte bland annat, genom återupptagande af alla de stora salpeterbruken i Sverige, hvilka försummats, salpeter-

tillverkningen till en okänd höjd, och flerdubbelt mot hvad den dittills varit *).

Vid krigets utbrott emot Danmark, och sedan Torstenson inryckt i Holstein, erhöll Kagg, jemte Gustaf Horn, befäl öfver den här, som skulle inbryta i Skåne och Halland, samt deltog i eröfringen af Helsingborg, Landskrona och Laholm. Då Westergötland hotades från norska sidan skickades Kagg till vestra gränsen, inföll på Hisingen, slog Danskarne vid Lundby och Tingstahed, samt undsatte Göteborg. Kagg ämnade härefter företaga belägringen af Bohus, då freden mellankom **).

Kaggs egenskaper voro af den art, att han hos de flera regeringar, under hvilka han tillryggalade sin långa tjenstebana, alltid njöt samma anseende och aktning som i det allmänna. Gustaf Adolf, Oxenstjerna och förmyndare-styrelsen, Kristina och Carl X hyste för honom samma odelade förtroende. Ehuru Kaggs sjuklighet icke tillät honom att deltaga i den sistnämdes Polska fälttåg, rådfrågade dock segraren vid Warschau och Bält ofta

*) Han uppger i bref till Axel Oxenstjerna (1642), att då kronan tillförne endast haft 65 Sk℔ årligen, steg tillverkningen år 1638 till 120 Sk℔, de följande åren till 127 och 260, samt år 1641 ända till 300 Sk℔.

**) Af de kanoner, som han eröfrat från fienden, kallades en *Bohus*, hvilken blifvit af danska generalen Sehestedt sänd ifrån fästningen Bohus ned till Göteborg, för att användas emot staden, hvarvid Sehestedt sagt, att "nu går Bohus ned att intaga Göteborg". Sedan Kagg åter skickat den eröfrade kanonen till Göteborgarnes försvar, ställde desse densamma på sitt torg och yttrade:

"Nu hafver staden Göteborg
Taget Bohus och satt på sitt torg."

den grånade härföraren från trettiåra kriget, om de planer och krigsrörelser, som förehades. Äfven anförtrodde CARL GUSTAF, då han lemnade fäderneslandet, befälet öfver krigsmakten åt KAGG, i hvilken egenskap han ordnade icke blott hufvudstadens försvarsanstalter, men jemväl, då ett anfall hotade från norska sidan och KAGG efter en svår sjukdom blifvit så återställd, att han kunde sjelf deltaga i kriget, ryckte in med arméen öfver norska gränsen och började beskjuta Fredrikshall, samt intog tvenne skansar; men då den sena årstiden hindrade belägringens fortsättning, drog han sig tillbaka inom svenska gränsen. Här mötte honom den oväntade underrättelsen om CARL GUSTAFS hastiga frånfälle. Han skyndade till Stockholm. Fäderneslandets belägenhet var icke olik den vid GUSTAF ADOLFS död. På thronen satt, liksom då, ett fem års barn, hvars moder röjde ingen af de egenskaper, som fordrades till styrelsens sammanhållning. Riket, ombvärfdt af yttre fiender, var inom sig af krigen utarmadt. Dertill kom, att KRISTINA, hvilken för sitt gamla fosterland röjde så litet deltagande, att hon nyss erbjudit Kejsaren att för hans räkning återeröfra Pommern, oförmodadt infann sig i Stockholm, för att göra sina anspråk på thronen gällande och man kunde med skäl befara, att "den store GUSTAFS dotter", — snillrik, hänförande, full af djerfva förslag och mod att dem utföra, — skulle göra ett djupt intryck hos folket och besanna MAZARINS varning. Och nu fanns ingen AXEL OXENSTJERNA, att möta stormarne,

— denna "axel, kring hvilken", enligt franska sändebudets yttrande, "verlden hvälfde sig" *). Men Rådet, understödt af Ständerna, lyckades, liksom förr, att afböja de öfverhängande farorna. KAGG, som i nära tjugu år deltagit i Rådets öfverläggningar, erhöll ännu högre och ypperligare förtroenden, då han nämdes till Riks-marsk och General-fältherre, efter GUSTAF HORN, samt till en af CARL XI:s förmyndare. Förstnämde befordran ägde desto större betydelse, som till densamma var i fråga ej blott en så hög medtäflare som den aflidne konungens broder och den regerandes egen farbror, Hertig ADOLF JOHAN, utan äfven MAGNUS GABRIEL DE LA GARDIE och CARL GUSTAF WRANGEL; men krigshären önskade allmänt att få KAGG till högste befälhafvare, och åt honom förtroddes det svenska rikssvärdet, som nyss förut burits af JAKOB DE LA GARDIE och GUSTAF HORN.

KAGG har lemnat efterdöme, att man äfven utan lysande egenskaper, endast genom dygd, mandom och fosterlandskärlek kan förvärfva ett berömdt namn inför samtid och efterverld. Och hvad annat strålar från FABIERS och CAMILLERS bild, genom tiderna? Liksom de, lyste den svenske krigaren icke genom lärdom **) eller snille;

*) CHANUTS vers, som han improviserade, läggande handen på OXENSTJERNAS axel: *Axis hic est, circum qvem totus volvitur orbis.*

**) Han har fastmer blifvit framställd såsom ägande motsatsen. Lärd var han, som sagdt, icke; men en man, som GUSTAF ADOLF alltifrån barndomen upptagit i sitt förtrogna umgänge och som så berömligt förestått fäderneslandets

men med den bildning, som tillhörde hans yrke, med ett förstånd, som träffade det rätta, och med kraft att genomdrifva det, blef han för sitt fäderneslandet ett stöd i faran, en ärlig rådgifvare i freden. Man har sagt att han, lika med flera samtida svenska härförare, vetat att under kriget äfven se sig enskilt till godo. De stora gods, som han lemnade vid sin död, synas icke motsäga detta. Men en väsendtlig åtskilnad måste göras emellan sjelftagna skatter i främmande land, och de förläningar, med hvilka, enligt dåvarande bruk, regeringen belönade stora tjenster mot fäderneslandet och i hvilka Kagg icke utan orättvisa borde blifva lottlös. Denna sed, att gifva stora besittningar åt sina härförare, har öfvats af nästan alla stora segrare, ifrån Cesar till Napoleon. Gustaf Adolf förenade dermed en politisk afsigt, då han gaf de sina förläningar i främmande land, för att, såsom han yttrade "infläta deras fördel i fäderneslandets", genom behofvet att jemväl för egen räkning för-

---

befästningsväsende, kan svårligen hafva varit så obildad, som man stundom tecknat honom. Hans handstyl är icke prydlig, men tydlig och rätt läsbar; stafningen (med undantag af främmande ord) ej sämre än mängdens af den tidens krigare, som umgingos mera med svärdet än pennan. Att tankegången är ledig och följdriktig intygas af en mängd egenhändiga bref från honom till A. Oxenstjerna, hvilka förvaras på Kongl. Riks-Arkivet. Öfverallt framlyser i dem hans fosterlandskärlek, nit och vaksamhet för det allmänna bästa, jemte hans oinskränkta vördnad för den gamle statsmannen, hvilken han rådför äfven i de mest enskilta familjefrågor. Anekdoten om *Lassus*, som icke är historiskt bevist, endast upptagen af en namnlös berättare, förtjenar föga afseende.

svara de nya eröfringarne. De honom efterföljande regeringar bibehöllo samma åsigt och liksom OXENSTJERNA och HORN erhållit förläningar i Lifland, BANÉR och WRANGEL omkring Ladoga, fick KAGG sitt friherreskap i norra Ingermanland. Hvad han bekom var fånget med ära och beségladt med blod, således väl förtjent, och han hade kunnat uppnämna hvarje gods efter en drabbning, ja efter bragder på slagfältet erhöll han stundom löften om besittningar, som icke utföllo *).

*) Efter eröfringen af Greifswald lofvade Konungen honom "ett godt gods". För den lysande hedriften vid Rigas eröfring hade han äfven Konungens löfte om "ett godt gods i Lifland, eller 50 gårdar i Sverige" och gåfvobref derå utfärdades, men den slägt som gjorde anspråk på godset, återfick det genom Konungens nåd. För Dirschau's intagande erhöll han fyra hyar i Preussen och efter Stralsunds försvar fyra hemman i Småland, såsom det kallades "för flitig och trogen tjenst"; men godset Fridberg, i grefskapet Mansfeld, hvilket blifvit honom lofvadt, återlemnades åt grefvarne MANSFELD, och det till vedergällning lemnade gods, i stiftet Magdeburg, fick han blott behålla ett år (KAGGS bref till AXEL OXENSTJERNA, odateradt, men af 1642). Vid Regensburgs eröfring lofvade honom hertig BERNHARD 10,000 daler, om han ville en tid qvarstanna hos honom. Af denna summa erhöll han 7,400, men försträckte deraf genast till sitt regemente 3,000, dem han ej återfått (KAGGS bref till AXEL OXENSTJERNA d. 30 Juli 1634). Uti ett af de bref, i hvilka han begär afsked (från Rodenburg d. 30 Juli 1634), yttrar han om sina villkor, att han haft vid pass 200 dalers ränta i förläning, hvilken dock i tre år blifvit afdragen på hans öfverstelön den tid han hade ett svenskt regemente, samt 14 punds smör-ränta i Småland, "och är det allt det som jag hafver fått af H. K. M:t den tid jag tjent hafver". Många af hans kamrater, som ej hade mer än sina regementen att förestå, hade, säger han, mer bekommit af öfverheten, än han från fjorton års ålder, då han trädde i

Deremot såg han gerna, om kronan kunde och ville ihågkomma hans trogna krigare. Ännu efter det ryktbara försvaret af Regensburg, då han med trenne ärofulla sår nödgades begära entledigande från tjensten, för att resa hem och vårda sin helsa, voro hans villkor ej mer lysande, än att han i brefvet till Axel Oxenstjerna, såsom orden lyda, "förser sig till hans Exellens, att han något till afskeds hafva måtte för sitt blods utgjutelse och sin helsas tillsättande. Han tager till vittne Gud och hvar ärlig man, som med honom varit, att han med stor möda haft så mycket, att han kunnat betala maten och en klädning eller två om året, och sitter ännu i stor gäld i Sverige." Att Kagg icke delat deras åsigt, som riktat sig på kriget, vitsordas dock bäst deraf, att han begärde afsked då kriget skulle underhålla sig sjelf och hären lefva af plundring. Det var egentligen först genom Kristinas frikostighet vid belöningen af fosterländska förtjenster, som större ägodelar tillföllo Kagg. Dertill försäkrades honom af Förmyndare-regeringen, på grund af Carl Gustafs löfte, ett "reputerligt grefskap, det första som blefve ledigt och företrädesvis Ulfeldts, i fall han blefve sakfälld." I dess ställe utgjordes förläningen först af staden Mariestad, hvartill sedan, till grefskapets förbättring, lades Sölfvitsborg i Blekinge, hvartill Kagg skref sig.

K. M:ts tjenst; och dock var det Hans Exellens väl veterligt att han (Kagg) i några år haft svåra och mödosamma tjenster. — Man kan vara förvissad, att Kagg icke vågat framkomma med dessa uppgifter till Riks-kanslern, om de icke varit fullt grundade.

Detta skedde dock ej förrän året före hans död, liksom till en bekräftelse af orden i gåfvobrefvet, att förläningen gafs åt Kagg "till någon ergötzlighet på hans ålderdom, den han i sveda och verk för sine store travaiglier och undfångne blessyrer tillbringa måste."

Mätt af ära och år, kunde han nu lägga sitt hufvud till ro. Kaggs grefliga ätt utslocknade med honom *). Hans likbegängelse, i hvilken deltogo alla medlemmar af konungahuset och hvad hufvudstaden ägde utmärktast af krigisk och medborgerlig förtjenst, ådagalade huru aktad och saknad han var. Hans stoft bisattes i Jakobs kyrka, jordfästades med stor prakt i Riddarholms-kyrkan och fördes derefter till det landtliga hvilorum, som Kagg sjelf åt sig utsett, i Floda kyrka i Södermanland **). På den närbelägna egendomen Fjällskäfte, som tillhörde honom, förvaras ännu

*) Den Friherrliga utgick år 1792, med Lars Kagg, son till Friherre Nils Kagg och Beata Kafle. Adeliga ätten utdog år 1790, med Fänrik Bengt Gabriel Kagg.

**) Minnesvården är utförd af Italienaren Carone. Utanpå graf-koret, på östra gafveln, synas Kagg's och hans husfrus vapen. På likstenen läses: *Illmo Dn. Laurentio Kagg, Comiti, L. B. R. S. Senatori Marschio Colleg. Milit. Præf. Legif. Ostro G. marito charissimo ætern: amoris monum. Agnes Ribbing. Vid. mæstiss. p. c. A. MDCLXVI.* Skalden Stjernhjelm har hedrat hans minne med följande latinska verser, inristade öfver hans hvilostad:

På norra sidan:

Mecum honor et laudes et læto gloria vultu
Et decus, et niveis victoria concolor alis
Me cinctus lauro perducit ad astra triumphus.
Hæc sunt ardua virtutis præconia veræ.

hans pansar och värja. Ehuru endast sextiosex år gammal hade han tjenat sex regeringar — så skyndsamt hvälfdes denna tid Sveriges öden — och han kunde säga med Nestor i Iliaden, att han lefvat med ett bättre slägte. Han hade följt till grafven de stora hjeltekonungarne Gustaf Adolf och Carl den tionde, samt de fleste af Sveriges berömda samtida härförare, — Moskovit-besegraren Jakob De la Gardie och hans trogne vapenbroder Gyllenhjelm, Torstenson, Banér och Horn. Dock såg han med glädje en yngre hjelteätt uppväxa i Dahlberg, Helmfelt, Rehnsköld och Ascheberg, hvilka redan med heder pröfvat sina vapen och åt hvilka han kunde lemna det efterdöme, som antydes af den åt honom egnade minnespenning, att "föra det Svenska lejonet i striden med gammaldags trohet och okufvadt mannamod".

På södra sidan:

Invia virtuti nulla est via): calcat edacem*
Invidiam: immitis fortunæ obstacula frangit:
Surgere nitenti virtuti calcar et alas
Addit funestæ contemptrix gloria mortis.

G. S.

(i. e. Georg. Stjernhjelm).

*) Ur Ovidius.

URBAN HJÄRNE.

Uppläst på Svenska Akademiens Högtidsdag år 1856.

Naturvettenskaperna intaga i våra dagar ett synnerligen framstående rum. Deras blomstring tillhör den nya tiden. Reformationen var stunden för deras pånyttfödelse. De kunde ej vakna till fullt medvetande utan samtidigt med den frigjorda tanken. Betydelsefullt började denna den yttre verldsordningens sannare uppenbarelse med himlalagarnes förklaring af Copernicus; måhända den största vettenskapliga omhvälfning, som någonsin ägt rum. Mången anade redan då, huru mycket som skulle sammanstörta med den gamla stjernkunskapens grunder. "Den gamla kyrkans oföränderliga, synliga herradöme kunde ej finna mer ett tryggadt hem på en rörlig planet, som gjorde sitt kretslopp med de öfriga kring en gemensam medelpunkt; hela den gamla natur-åskådningen, den djupaste grundval för tidens vetande, var undergräfd" *).

Naturforskningens inflytande på den allmänna upplysningen, på sjelfva religionsföreställningarne, har verkat långsamt, men oemotståndligt. Den gamle solguden måste lemna sitt spann, och Jupiters viggar släcktes, vid astronomiens och fysikens

*) *Polemische Blätter zur Beförderung der speculativen Physik*, von Steffens, 1:a Heft, S. 64.

upptäckter. Förmörkelser i sol och måne, irrstjernor och blodregn, hvilka, såsom förebud af himlens straffdomar, under så många århundraden injagat skräck icke blott hos folken och deras herrskare, men hos de lärde, visades vara följder af naturlagarne. Vid en komets annalkande ringde man ej längre i klockorna, eller höll förböner och processioner. Haf och land befolkades ej mer af onda väsenden, som beherrskade naturen och menniskorna. Sjömannen tryggade sig vid kompassen, och säkerhetslampan i bergsmannens hand förjagade de underjordiska makter, som förstört hans verk eller hotat hans lif. Men naturvettenskapens segrar öfver vantron inskränktes ej blott till utrotande af enstaka villomeningar: genom den misstro, som de väckte till närbeslägtade förvillelser, verkade de ännu mer, och mången fördom krossades af den blixt, som följde den första åskledare. Samma välgörande inflytelse sträcker sig äfven till våra dagar. Ångkraftens och den elektriska telegrafens inför mängden hemlighetsfulla verkningar gagna ej blott för sina gifna ändamål, men stadga jemväl hos millioner öfvertygelsen om upplysningens stigande makt.

Vettenskapens barndom liknar dock i visst fall menniskans, som börjar sin bana medvetslös, utan aning om sin rätta bestämmelse. Stjernkunskapen var stjerntyderi, kemien var guldmakarekonst. Liksom mannen, ser bildningen dock gerna tillbaka på sina ungdomsminnen, tacksam mot dem, som förestafvade de första grundsanningar, stödde de

första vacklande stegen. Innan Bergman, Schéele och Berzelius uppträdt, ammades den nyväckta kemien hos oss af förtjente män. Bland dem står främst den äfven såsom läkare berömde Urban Hjärne. Han framstod ej blott som vettenskapsman i vanlig mening: han uppträdde mot den förfärligaste själssjukdom, som härjat vår verldsdel, — det bekanta trolldoms- och hexeri-oväsendet, hvilket hemsökte flera af Europas länder, liksom vårt; han ägde förtjensten af att sluta dess blodsdomar hos oss, och att, vägledd af forskarens fackla och tänkarens mod, rycka undan bilor och bål de offer, som eljest skolat i ännu större antal falla för tidens blindhet och förvillelser. I denna menskligt höga betydelse står han framom de efterföljare, hvilkas namn ägt en vida större europeisk ryktbarhet. I mångsidigt snille fördunklas han måhända ensamt af Stjernhjelm och Olof Rudbeck den äldre. Han var icke blott utmärkt kemist och läkare, utan derjemte mineralog, lyrisk och dramatisk skald, språkforskare, statsrättslärd, fysionom, tecknare och kopparstickare. Dessa kunskapsämnen hade han ej samlat för att dermed pryda en lärdomsförteckning, eller till tidsfördrif: de ingrepo alla såsom kuggar i hans lefnadshjul och fortskyndade det på den underbara, lysande banan.

Hjärne och hans samtida, liksom tecknaren af "Hjärne-ättens minne *), räknade ättens härkomst från skalden Hjarno, i Danmark, som val-

*) Författadt af landshöfdingen friherre Daniel Tilas, Hjärnes dotterson.

des till konung för sitt drapa öfver kung FRODE den fredgode. Sedan skaldekonungen, i striden mot kung FRIDLEIF, förlorat krona och lif, flyktade ätten till Norge, under konung ANUNDS beskydd. Åttebeskrifvare räkna jemväl Hjärne-ätten såsom en gren af Orkenöja-jarlarne och anse, att SVERKER den äldres gemål ALFHILD varit af samma ätt. Dessa uppgifter, om de ock ej kunna historiskt besannas, kasta öfver ättens uppkomst ett poetiskt skimmer. Från Norge kom en JON HJÄRNE, såsom riksråd, till Sverige, äktade en CHRISTINA GYLLENSTJERNA, och bosatte sig här, år 1376. Det hände dock, såsom URBAN HJÄRNE i sitt *Curriculum vitæ* berättar, att "Hjärneslägtet", liksom flera andra, "för de infallande svåra tider under konungarne ERIK och JOHAN, kommo på kneken", sedan dé ej mäktade hålla rustning för sina gårdar och sålunda förlorade sitt frälse. Andre anse sannolikare, att JONAS HJÄRNE, som i hemlighet sökte befria konung ERIK ur fängelset, derför af JOHAN förklarades sitt adelskap förlustig, hvarefter han lefde såsom bonde. Eget är, att sedan ätten sålunda nedgått från riksråd till bonde, uppsteg den åter, inom två led, till riksråds-värdigheten.

URBAN HJÄRNES fader, ERLAND, var kyrkoherde för de tyska, finska och svenska församlingarne i det svenska nybygget Nyenskans, anlagdt på det rum der nu Petersburg är beläget. URBAN föddes den 20 December 1641. Hans minne begås nu således på hans födelsedag, efter tvåhundrade

femton års förlopp, i ett samfund, som då icke var anadt. Tidigt röjdes hans lärdomsanlag. "Jag hölls i Nyenschantz schola", säger han, "och var i mit tolfte åhr uti Rhetorica och Logica peripatetica så informerad, at jag mine condiscipler, ibland dem fullvexte karlar, öfvergeck i disputerande, som då höltz för de förnembste prof af ens lärdom, och kunde dem med syllogismis, jempte andre de logiskė grep och fallaciis, otroligen fixera." Ännu tidigare röjdes hans ovanliga teckningsgåfva, hvilken han sedan tillskref en stor del af sin lycka. Redan i sjette året afritade han sin faders bordgäster, med krita på väggen, och ehuru han straffades derför, kunde han ej afstå från sina ritöfningar. Snart utmärktes hans barndom af hårda och pröfvande skiften. Efter fadrens död, och sedan fiendens härjningar förstört fädernehemmet, nödgades enkan och barnen fly, räddande med möda sina lif. "I confusion och allmänna ängslan, stack jag mig undan uthi en farkost, ibland sakerna", säger han. Han ankom till Stockholm med en bespard summa af tre daler kopparmynt. Olyckligtvis hemsöktes hufvudstaden då af en svår pest. En af hans slägtingar på mödernet förskaffade honom plats på en jakt till Gripsholm, och gaf honom en karolin. Från Gripsholm vandrade gossen till fots till Strengnäs, der han uppsökte rektor. För denne, hvars namn var Tranæus, upptäckte han sin olyckliga belägenhet, såsom landsflyktig, utan anhöriga och vänner, blottad på alla tillgångar, men brinnande af håg för studier. Tranæus upp-

tog honom till en början hos sig och skaffade honom sedan tillåtelse att, enligt tidens sed, genom kringvandring i en af närliggande socknar (det var Vingåker) skaffa sig kost. Kläder och böcker förvärfvade han sig genom att undervisa i ritning. Hans snabba framsteg i kunskaper voro förvånande. Men utsigten var mörk, att kunna få besöka högskolan i Upsala. För sådant ändamål begaf han sig till Stockholm, der lyckligtvis kapellanen i Storkyrkan Kellingius antog honom till ledare för sina söner, med hvilka han ankom till lärdomssätet.

Här förskaffade honom hans anlag för dikt och skön konst oförmodadt höga gynnare och vänner, deribland den unge konungen. "Det skedde igenom Gudz försyn", säger han, "at högstsalig konung Carl XI om sommaren helt resolverade sig at någon tijd idka sina studier i Upsala, anno 1665, och såsom Hans Maj:t då var på sit ellofte åhr, sökte man bereda honom allehanda lust och roligheter." Med understöd af Olof Rudbeck, Atlantikans berömde författare, hade Hjärne redan, till ungdomens öfning, byggt en teater på Upsala slott, hvartill han sjelf målat dekorationerna. Nu författade han äfven, till konungens höga nöje, "en Tragoedia om drottning Rosimunda och de Longobarders konung Alboino." Till dess utförande valde han, såsom han säger, "de qvickaste af ungdomen till actores." Sällan hafva väl mer lofvande framtidsmän uppträdt på en skådebana. Bland dem sågos de sedan vidtfräjdade kongliga råden,

grefvarne Jakob Gyllenborg och Leyonstedt (då studerande, söner af apotekaren i Upsala Wolimhaus), skalderna Samuel och Johan Columbus, riksantiqvarien Reenhjelm (då studeranden Isthmen) och Urban Hjärne — alla blifvande prydnader för Carl XI:s tidehvarf. Också behöll konungen ett sådant minne af denna ungdomslek, att han kort före sin död talade derom med Hjärne, som då satt, såsom läkare, vid hans sista sjukläger.

De snilleöfningar i dikt och konst, som redan förvärfvat åt Hjärne ett namn, och som skulle varit tillräckliga för en annans ryktbarhet, voro för honom blott medel att kunna underhålla allvarligare studier, från hvilka hvarken skaldekonstens behag eller det bifall, som han rönt, kunde locka honom. En framtidskänsla drog honom oemotståndligt till naturvettenskaperna. Han studerade botanik under Bromelius, medicin och anatomi under svenska läkarekonstens fäder, Rudbeck och Hoffvenius, samt mineralogi och kemi hufvudsakligen på egen hand. Han arbetade till och med flitigt på apoteken, emedan, såsom han säger, "den medicus, som icke sjelf förstår apothekeriet, måste se med andras ögon, och vet intet at döma, om hans recepter äro rätt præparerade eller ej."

Vid denna tid kunde värdigheten af medicine doktor ännu icke i Sverige utdelas. Man känner icke ens bestämdt, om sjelfve Rudbeck ägt densamma. De, som önskade den, måste söka den utrikes. Ett tillfälle, att i främmande länder ut-

vidga sina kunskaper, yppades för Hjärne, då han antogs först till enskilt läkare hos grefve Clas Tott, derefter till öfverfältläkare (eller, som det då kallades, "inspector öfver fältbarberarne") i de lifländska garnisonerna, och sedan till ambassadläkare hos samma grefve Tott, med hvilken han bevistade konungavalet i Polen, som skedde "icke utan största confusion," såsom det heter. Efter ett sexårigt vistande utrikes, hvarunder han tog doktorsgraden i Angers, lärde känna de berömdaste läkare och sjuk-anstalter i Frankrike, Holland, Tyskland och England, i hvars namnkunniga vettenskaps-societet han upptogs som ledamot, — den förste Svensk, som åtnjutit denna heder, — återvände han till fäderneslandet, som snart skulle skörda frukterna af hans snille och kunskaper. Han undvek dock att, hvad man kallar, komma i rop, hvilket han ansåg mer skada, än gagna, och yttrar derom: "Såsom jag visste den svenska humeuren, at alting är dem först mycket angenehmt, och de intet äro at mera fika efter, än nye medicos, och då de en försökt, trötna de vid honom och söka en annan, altså undandrog jag mig esomoftast, med at vara på landet, så at jag äfven så ofta var uthur staden, som inuthi."

Snart timade dock en omständighet, som förde honom ur sin mindre bemärkta verkningskrets, och fäste på honom hela fäderneslandets uppmärksamhet. Trollväsendet begynte. Fenomenet var ingalunda nytt. Icke blott dikten framställer en Circe's eller Medea's öfvernaturliga makt; häfda-

tecknare, äfven en Tacitus och Suetonius, berätta, såsom sannfärdiga, vissa magiska konster, och romerska lagens stränga straff för trolldom visar nogsamt att man trodde derpå. Äfven Skriften förkunnar döden för trolldomens utöfvare. Den allmänna tron på menniskors förbund med onda andar, i synnerhet under medeltiden, var desto förklarligare, som den bekräftats af kyrkofäderna, kyrkomötens beslut och af den borgerliga lagen. Den förnekades ej heller af den nyare tidens berömdaste rättslärare och teologer, bland hvilka äfven det fria Englands, ännu under det sjuttonde århundradet. I Frankrike tändes trolldomsbålen för marskalkinnan d'Ancre, Urbain Grandier och oräkneliga flera. Ordningen var kommen till Norden. Trollväsendet utbröt här först i Mora socken, spridande sig derifrån till Norrland, till hufvudstaden och till flera delar af riket. Tecknen voro desamma, som krönikeskrifvaren Monstrelet angifver redan två hundrade år förut, i Artois. Man såg med häpnad mer än hundrade personer, på andras och egen angifvelse, dömmas till döden för Blåkullafärder, och de återtogo icke ens på afrättsplatsen sin bekännelse. De lärde hänfördes, liksom de obildade. Sjelfva domarena i trolldomskommissionen — professor Lundius och hofrättsassessoren Stjernhöök (den berömde statsrättslärarens son) — hade sett den onde. Kyrkoherden i Jakob, Magnus Pontinus (sedan biskop i Linköping), ledamot af kommissionen, uppträdde med fem egna och tre brorsbarn, som alla påstodo sig

varit af en qvinna förda till Blocksberget *). Riksrådet Sten Bjelke anmälte i rådet, att en af hans folk varit bortförd, och att märken efter den ondes tänder ännu voro synliga. Hela tidehvarfvet syntes betaget af samma förvillelse **).

Då själssjukdomen yppade sig i Stockholm, befann sig konungen i danska kriget. Rådet förordnade, till sakens undersökande och afdömmande, en kongl. kommissorial-rätt, bestående af sex andeliga och sex verldsliga ledamöter, under ordförande af revisions-sekreteraren (sedan hofkansleren) Coyet. De andelige voro af hufvudstadens mest ansedda kyrkoherdar, de verldslige utmärkta embetsmän och lärde, hvaribland den unge läkaren Hjärne. Instruktionen var grundad på betänkanden från konsistorierna och från preseståndet vid nästföregående riksdagar ***). Efterverlden häpnar och ryser vid läsningen af dessa undersökningshandlingar, der så mycken fromhet, samvetsgrannhet och lärdom ådagalägges till bevisande deraf, att dylika syner icke äro en följd af ett sjuklighetstillstånd, utan uteslutande den ondes verk; att de anklagade verkligen varit bortförda af honom, fastän han lagt en dem liknande hamn i deras ställe, för att förvilla de omgifvande, och att barnen ej kunde befrias förrän trollqvinnorna blifvit brända.

*) Kongl. kommissarial-rättens ransakning om trollväsendet i Stockholm åren 1676, 1677. Införd i Adlersparres *Historiska Samlingar*, V. 397.

**) Jfr Fryxell, VIV. 143, 144.

***) Adlersparre, V. 215.

Likväl voro domsluten i början enhälliga. Man föreställe sig då den domares känslor, som börjar varsna att misstag föregår, och som, med fara att sjelf dömmas såsom kättare, besluter att afslöja förvillelsen och, om äfven ensam, uppträda emot tidens allmänna tänkesätt, emot andeliga och verldsliga domstolar. I en sådan ställning var HJÄRNE. Såsom fysionom, fästades först hans uppmärksamhet på de anklagades anblick, hvilken icke förrådde spår af det angifna förhållandet. Att förvissa sig derom, besökte han de anklagade i vakstugorna, och då de onda andarnes anfall spordes, lät han de sjuka inandas en stark spiritus, som återkallade dem till sansning, eller, som det här ansågs, från afgrunden. Öfvertygad att allt var en sinnevilla, yrkade han, att anklagare och vittnen ej längre finge vara tillsammans, eller på en gång förhöras. Utslaget blef då helt annorlunda. Saken upplöstes, å ena sidan, i drömmar af en sjuklig inbillning, å den andra i diktade åtal, föranledda af lättsinne, afund, hat eller hämdbegär. Det upptäcktes, att man gjort en födkrok af falska angifvelser och vittnesmål, hvadan straffet vändes från de anklagade, på anklagarne. "Hvad möda jag der hade," säger HJÄRNE, "och huru jag, som icke var så hårdt præoccuperad af prejudiciis, som de andra, måste lijda hårda ord och injurier, det lemnar jag till Gud at döma om" *).

*) Se hans *Curriculum vitæ.* Vändningen i trolldoms-processerna skedde genom det af HJÄRNE, den 3 Oktober 1676, till rätten inlemnade *Kort Betenckiande öfuer de anfech-*

Anmärkningsvärdt är, att samtidigt med Hjärne uppträdde den namnkunnige Malebranche i

tade Barnens i Stockholm förrige klagans återkallelse och den nya bekennelsen inför den Kongl. Commissorial-Rätten i Stockholms Stadzhus, som begyntes den 11 Sept. 1676 och intill dato continuerat. Till ingångsspråk hade han valt: "Fragm. Esth. sect. 5, vers. 8, 9: Effter oss nu böör see til at härefter frijd i Rijket blifua må, så måste wij understundom efter sakennes läglighet förandra thet wij tillförena budit haffne, när wij annorlunda befinne, än wij haffue underwijste warit, och äre icke altförhastige i sakenne." De ämnen och frågor, som han deri söker utreda, äro: 1) *Ingenua et non extorta confessio;* 2) *Harmonia confitentium et confessionis cohærentia;* 3) *Gestus et vultus accussantium*, "hvilket gifver en skarpsinnig domare, om han elliest har samvete och vilja at granneligen uthleta sanningen, en ganska stoor hielp;" 4) *Differentia sexus*, hvarvid Hjärne fann, att "quinfolcken gemeenligen lättare låta sig förleda aff sinnens och gemötens rörelser, särdeles af missgunst och affund, sampt regersiukan;" (han anmärker äfven i *Curriculum vitæ*, att man hade "mer giöra at bringa en flicka til rätta, än 10 gossar, så at man giörligen såg, at malicen och argheten uthi quinnokönet, när den får råda, är mycket störrc"); 5) *Indolis, ingenii et educationis discrimen;* hvarförutan han trodde "wara ett aff de bästa, när man naturens infödda art, jempte *physionomien* till hielp tager, så wäl här som i alla ransakningar angående criminalia, hwilket gambla skarpsinnige practici wel weta at taga i acht; 6) *Metus poenæ et infamiæ*, i hvars utredande framlyser en djup menniskokännedom, 7) *Testimonia vicinorum fide dignorum*, ådagaläggande hvilken makt sqvallret och förtalet är; 8) *Insimulatorum confessio et querela*, om falska beskyllningars verkan; 9) *Ingenuorum et piorum consensus et congratulatio;* att gudfruktiga och förståndiga menniskor nu först, sedan sanningen kom i dagen, "wågade gifwa oss bijfall och samtycke, hwilket de tillförene icke torde, för Judarnes redslo eller de otijdige nijtälskandes häftighet skull;" 10) *Eventus*, — "inga nya trollkäringar gifwas mera an;" samt 11) *Objectionum brevis solutio*, upptagande slutliga inkast. Han yttrar der, bland annat: "Wij behöfwa intet göra som lata physici eller philosophastri, hwilka, när de intet kunna reda sig uthi

Frankrike emot "demonograferna," hvilka befolkade verlden med onda andar, och sökte visa, att lika sällsynta som verkliga trollkarlar voro, lika allmänna voro de, som inbillade sig vara det, men att om man endast behandlade dem såsom vanvettiga, då var det slut med deras trollkonst *). Likväl synes HJÄRNES framgång i Sverige mera afgjord, än MALEBRANCHE'S i Frankrike. Här förföllo alla trolldoms-anklagelser med ens, men ännu fyra år senare, eller 1680, brändes i Paris, såsom trollqvinnor, LA VOISIN och LA VIGOUREUSE; såsom deltagare i trollkonsterna anklagades hertiginnan af Bouillon och grefvinnan de Soissons, hvilka räddade sig med flykten, samt LUDVIG XIV:s ryktbare fältherre, hertigen af Luxembourg, som insattes på Bastillen, men frikändes efter någon tid. Vi nedse, med öfverlägsenhetens ömkan, på denna tids förvillelser. Om, efter tvåhundrade år, våra efterkommande tycka sig finna, i vår upplysta tid, några lika oförklarliga irringar, äro de lyckligtvis dock mindre grymma.

Kort efter denna, för upplysning och mensklighet hedrande, seger vann HJÄRNE en annan öfver den gamla föreställningen, att Sveriges jord ej mäktade alstra helsobrunnar. Man visste, att helande

en eller annor naturlig operation, som deras förstånd öffwergåår, då flyy de genast til *occultas qualitates*, eller ock måste det wara en fanners konst eller trolldom." — — "Jag tillbjuder mig i medler tijdh hwars och ens objectioner och inkast så wäl muntligen som i synnerhet skriftligen tillfyllest göra och beswara."

*) *Recherches de la Vérité*, Liv. III, Chap. VI.

källor funnits under den katolska tiden; men dessa ansågos undergörande endast genom det helgons biträde, åt hvilket de voro egnade och hvars namn de buro. Med reformationen upphörde icke blott deras bruk, men detta stämplades jemväl såsom vidskepelse af den nya lärans förkunnare, hvilka icke skilde emellan naturens och trons verkningar; såsom ej sällan händer, att då en tidsförvillelse skall förkastas, medfölja flera deruti inflätade sanningar, hvilka tidsförbättrarnes ifver icke tillåtit dem att undersöka. Emellertid hade HJÄRNE en aning derom, att Sverige ej saknade verkliga helsobrunnar. Hans många resor för att upptäcka dem, och hans kemiska försök att utröna de ifrågasatta vattnens beskaffenhet, buro dock ingen frukt, till dess kongl. rådet friherre GUSTAF SOOP sände honom tvenne flaskor vatten från sin egendom Medevi. Det förmäles, att SOOP under sin resa uti Italien sett i Vatikanska biblioteket ett manuskript af en Vadstena-munk, hvaruti omnämnes en helsokälla uti Östergötland, och hvilket gifvit SOOP anledning att insända vattenprofvet. HJÄRNE undersökte det, och "befant straxt," såsom han säger, "att det icke var något gement eller ofullkomligt vatten, utan en rätt *martialisk* suurbrunn" *). Han reste genast till Medevi, åtföljd af kongl. råden SOOP och OXENSTJERNA, samt "flere förnäme herrar," — ty saken ansågs såsom en riksangelägenhet, — medförande "alle sina agentia, rea-

*) *Een uthförlig Berettelse om the nyss opfundne Suurbrunner widh Medewij.* Stockholm, 1680. Sid. 4.

gentia och præcipitantia, för at på det allranogaste examinera vattnets beskaffenhet." Försöket anställdes den 25 Juli 1678, och utföll fullkomligen tillfredsställande. Vid Medevi firas ännu årligen denna dag, eller Sankt Jakobi fest, såsom helsokällans födelsedag.

HJÄRNES upptäckt ansågs dock i början föga trovärdig, ty, säger hans minnestecknare *), "een stoor hoop andre, som ville passera för besynnerliga klookt folk, ville ingalunda sättia tro dertil, såsom en omöjelig sak, at riktiga helsobrunnar skulle kunna i detta kalla nordiska climatet gifvas, utan man gjorde gläntz deraf och höll det för idel fåvitsko." Det gick ändå an, så länge allt ännu bestod uti ett rykte, men då HJÄRNE lät trycka sin lilla traktat om Medevi surbrunn, var det som man hade rört i en myrstack **). HJÄRNE vidtog nu en annan utväg. "Jag rådde," säger han, "många så högre som nedrigare ståndspersoner, de medh åtskillige passioner befängde voro, at resa til Medewij och begynna curen. Men såsom wij gemenligen hafva den svagheten, at intet för godt skatta det som intet är kommet ifrån Frankrijke eller Tyskland, så skedde ock i denna saken, at en stoor del jemväl våre medici, höllo det för fåfängia, och sökte afråda dem som voro sinnade resa dit." Omsider lyckades det HJÄRNE att förmå drottningen begagna Medevi. "Då," skrifver han,

*) *Hjärne-ättens Minne.*
**) Derst. s. 93.

"kommo de från alle orter, så at de intet alle fingo rum, uthan måste een stoor del behjelpa sig under bara himmelen. Hjelp herre Gudh, hvad curer då och de följande åren skedde. De förlamade lemnade sina kryckior, — — de galne kommo til sit förstånd, — — de melancholiske och ängslige blefvo frijmodighe och glättoge, — — *in summa*, otrolige curer skedde här" *). Dertill bidrog ej litet, att Hjärne sjelf under de tre första åren tjenstgjorde såsom brunnsläkare, hvilket förtroende han sedan öfverlemnade, såsom tacksamhetsbevis, åt en son af sin förste, oförgätlige välgörare, lektor Tranæus i Strengnäs **).

Snart måste han dock bestå en ny strid. Sedan helsovattnets nytta blifvit allmänt erkänd, begynte man upptäcka helsobrunnar öfverallt: i Ösmo

*) *Kort anledning til Hälsobrunnars och Mineralvattens uppletande*, s. 16.

**) *Stockholm för 200 år sedan.* Tal i Kongl. Vettenskaps-Akademien af P. J. Bergius, s. 155. — Huru vattnet då begagnades i olika myckenhet emot nu, ser man af hans beskrifna kurer. "Thet voro några i vårt sällskap," säger han, "som drucko öfver två kannor, ja hela tre fullkomliga kannor, på en morgonstund, och befunno sig öfver alla måtton väl theraff." (*Medewij Suurbrunn*, sid. 45). Sjukt arbetsfolk, som ej alltid tog råd af läkaren, gick ännu grundligare till väga: "Zachris Hanson drack både nätter och dagar, hela stora embaren fulla." — "I förledne sommar lägrade sig de fattiga när vidh brunnen, och — — öste de uti sig hela dagen, så mycket de orckade." (*Ib.* s. 146, 147). Vid flera den tidens helsokällor fördes en annan ordning än i våra dagar. I stället att t. ex. bad, enligt nuvarande föreskrifter, begagnas en timme, ansågos då fyra eller fem timmars daglig badning erforderlig. En lefnads-ordning i Ems, af 1610, föreskrifver minst fyra.

och Vesterhanninge socknar, vid Djursnäs, Nynäs, Brahelund (det nuvarande Haga), Blistad, Vanstad, Länna krog o. s. v., hvilka alla förklarades bättre än Medevi. Detsamma påstods om Södermalms brunn i hufvudstaden. HJÄRNE yttrade om dessa vatten, att "det är godt att dricka, när man torstig är." Men oräkneliga qvacksalfvare och nyhetsmakare satte sig i besittning af de nya helsobrunnarne och begynte sina kurer, så att den nya villan hotade att blifva vådligare än den förra, hvad den allmänna helsovården angick. HJÄRNE yttrar derom: "Förr woro suurbrunnar här så okände som elefanther och mul-hörningar, — nu hörer man talas om suurbrunnar ehwart man kommer. De som i slijka materiers kunskap woro heel fremmande och i de discourser dumbe som mörtar, de hafwa nu mera liud än skatan. — — Nästan hwar Theriaks-krämare will wara fullklook deruthi." För att grundligen utreda ämnet, och styrka sina satser med bevis från främmande länder, hvilket han visste äga öfvervägande vitsord, företog han en resa till de namnkunnigaste utrikes brunnar, såsom Karlsbad, Eger, Wildungen, Selters, Schwalbach, Pyrmont, Spaa m. fl., hvilkas vatten han underkastade kemisk undersökning i närvaro af utmärkta vettenskapsmän och läkare. Resan var icke utan faror; men, säger hans minnestecknare, "resolutionen war så fast tagen i hans uprörda sinne, at krig och pestilentie, som de då grasserade i hela Europa, intet kunde afskräcka honom, ja, som han sjelf sade, sjelfva döden ej kunnat ändra

dess dessein" *). Han var flera gånger i lifsfara, både för pesten, och för stormar på hafvet under hemresan, i Januari månad. Efter hemkomsten utgaf han sin afhandling: *Den lille Wattuprofvaren*, för att upplysa om "åtskilnaden emellan uppriktiga och falska mineralbrunnar, samt hvad en Medicus, som sådana suurbrunnsvatten tänker upptaga, bör veta och förstå." Försök af hans vattuprof anställdes inför rådet och Stockholms magistrat, i flera vettenskapsmäns och läkares närvaro, "då hans medtäflares oförstånd blef fulleligen ådagalagdt, så at de med sina oriktiga brunnar blefvo med skammen beståndande" **). URBAN HJÄRNE anses med rätta såsom helsobrunnarnes fader i Sverige, en äretitel, som åtföljes af de många tusendes tysta välsignelser, hvilka varit och ännu årligen blifva till helsan förhulpne genom hans upptäckt, som äfven hade till följd flera andra af samma art. Han sträckte sin omtanke i denna del jemväl utom fäderneslandet. Genom en skrifvelse till dåvarande ståthållaren i Norge, geheimerådet VON GABEL, och till "det högtberömmeliga konungariket Norges inbyggare," föreslår han, såsom orden lyda, att "i det särdeles ädla, välbelägna Norrige, som så af allehanda mineralier och metaller öfverflödar, och det jag af hjertat gerna är beredd att tjena," göra undersökningar till uppdagande af dylika helsokällor, hvartill han lemnar vägledning och råd. URBAN HJÄRNE, som i så

*) TILAS, sid. 96. **) Dens.

mycket stod framom sin tid, delade ej heller dess fördomar emot våra stamförvandter, hvilka han redan då ansåg såsom bröder, hysande således, för tvåhundrade år sedan, de känslor, som det varit våra dagar förbehållet att se lifvas i hvarje nordiskt bröst.

Läkarekonsten hade under konung Carl XI ett blomstringsskifte, börjadt af Rudbeck och Hoffvenius. *Collegium Medicorum* grundades. Ibland dess första ledamöter var Hjärne, som tillika höll föreläsningar i anatomien, föreslog inrättande af ett barnbördshus *), jemte flera förbättringar i helsovården och väsendtliga förändringar i läkemedlens sammansättning och beredning. De oordningar och missbruk, som åstadkommos deraf, att (såsom det hette i ett konungabref) "Quacksalvare och Empirici lupo i husen med deras sjelfpræparerade oduglīga medicamenter, — — hvarigenom månge förderfvades till helsan," föranledde flera författningar **). Derjemte lät konungen, julaftonen 1692, utfärda ett privilegium för doktorerna Hjärne och Lohreman, "att uti allmänt bruk låta komma åtskilliga arcana uti medicinen, dem de medelst långlig erfarenhet påfunnit, mycket kraftigare och bättre än ordinarie medicamenter," och att "an-

*) Förslaget, författadt år 1682, är infördt i *Sv. Mercurius, år 1757*, sid. 433. — Hjärne anlade äfven en botanisk trädgård på Kungsholmen, der serafimer-ordens-lasarettet nu är beläget. Sackléns *Läkarehistoria*, 1 del. sid. 29.

**) I konungabrefvet nämnas, jemte "Empirici och Quacksalvare," äfven "Oculister, Bråksnidare, Operatorer, Materialister och sådana landstrykare."

vända allehanda artificiella bad, jemte lustbad, till helsans bevarande," samt att "anställa en diætsmedicin, hvarigenom de, som intet kunna fördraga medicamenter, med blotta diæten af spis och särskilta drycker måge beqvämligen botas och hjelpas till helsan." Af HJÄRNES botemedel hafva åtskilliga bibehållit sig till våra dagar, hvaribland det bekanta "Hjärnes testamente" innebär liksom hans sista läkare-välsignelse till de lidande. "Han var ett stort ljus i medicinen," säger BERGIUS *), och ROSÉN VON ROSENSTEIN beklagar, att "HJÄRNE medtog i grafven sin kunskap om flera sjukdomars botande" **). Hans läkare-förtjenster erkändes jemväl af konungen genom flera utmärkelser. Hans gamla adelskap återupplifvades ***); han utnämdes till arkiater och præses i collegium medicum, samt tjenstgörande förste lifmedikus hos konung CARL XI och hans gemål. Om sin vård vid konungens dödsläger och sista sjukdom, som varade flera månader, säger han, att det så qvalde honom att "se den ynckan på en så stor konung," att honom "förgingo både krafter och appetit, med sömnlösa

*) *Stockholm för 200 år sedan*, sid. 140.

**) *Tal om en opartisk och förnuftig Medici förnämsta göromål*, s. 41.

***) Att läkare-förtjenster i allmänhet skattades högt denna tid, kan man, bland annat, sluta af de adliga värdigheter, som åt flera utdelades, såsom under CARL XI åt HJÄRNE, åt COSTERUS (adlad ROSENBURG), GARLIEP, SACK (adlad SACKENSKIÖLD), ROTHMAN (adlad ROTHLÖBEN); under CARL XII: SKRAGGE (adlad SKRAGGENSTJERNA), HAGER (adlad ODENDAL), ODHELIUS (adlad ODELSTJERNA), DÖBELIUS (adlad VON DÖBELN), RIBE (adlad RIBEN), o. s. v.

nätter och ängslan," hvilket endast lindrades deraf, att "salig konungen med obeskrifveligt tålamod alt sådant utstod, och ibland de största plågorna sjelf tröstade" sin läkare *). Konung CARL XII bibehöll HJÄRNE såsom förste lifmedikus, i hvilken egenskap han åtföljde konungen på hans eriksgata, samt erhöll befallning att gå med i danska kriget; men då enkedrottningen anhöll, att han måtte fortfarande vårda ej mindre hennes, än de kongliga prinsessornas och den unge hertigens af Holstein helsa, qvarstannade han i fäderneslandet, som påkallade hans snille och verksamhet i flera riktningar.

HJÄRNES förtjenst såsom läkare, ehuru stor, utgjorde dock endast en del af hans ära. Om Sverige af främlingen kallas bergsvettenskapens fäder-

*) Förf. till *Hjärne-ättens Minne* berättar en anekdot, hvilken flera biografer efter honom upprepat: att då K. CARL XI, på sitt yttersta, frågat HJÄRNE, "hvad det var som så grufveligen plågade honom", skulle denne svarat: "Jo, det äro de många fattiga enkors och faderlösa barns suckar och tårar, som för Reductionens skull nu plåga Ers Majestät." HJÄRNES egenhändiga lefvernesbeskrifning och förhållanden i allmänhet gifva ingen sannolikhet åt denna berättelse. Om också icke HJÄRNES vördnad och tillgifvenhet för "den store konungen," såsom han sjelf kallar honom, och hvilken varit hans beskyddare alltifrån ungdomen, återhållit ett dylikt, *då* lika smärtande som ändamålslöst, yttrande, skulle hans pligt som läkare förbjudit honom att till en döende föra ett sådant språk. Sannolikare är, att Minnets författare, som skref under "frihetstiden," då ingen kunde anses såsom "upplyst patriot" utan att hafva yttrat sig emot det "förhatliga enväldet," trott sig göra sin morfaders minne mera populärt genom detta yttrande, som möjligen fälts af någon annan och tillskrifvits HJÄRNE, för att skänka det mera vigt.

nesland; om kemien i våra dagar ägt till den svenska forskningen odödliga förbindelser: så må den man ej förgätas, som hos oss väsendtligen grundlagt dessa vettenskaper. HJÄRNE har stiftat det kemiska laboratorium, från hvilket icke blott SCHÉELES, BERGMANS och BERZELII rykte utgått kring verlden, men hvilket äfven var det första i sitt slag i Europa, såsom inrättadt på statens bekostnad och ämnadt till offentlig undervisning. Det är visserligen sant, att universitetet i Altorf samma år, eller 1683, erhöll ett dylikt; men då konung CARL XI redan fyra år förut beslutit anstaltens tillvägabringande, hvilket fördröjdes af mellankomna hinder*), synes det svenska laboratorium kunna börda förstfödslorätten. HJÄRNE uppfattade kemien såsom vettenskap och insåg dess oumbärlighet för naturens studium, samt dess inflytande på näringarne. Hvad han i dessa afseenden yttrar i sitt arbete *Acta et tentamina chymica*, kan, enligt behöriga domares intyg, ännu i dag tjena till förebild för författare i denna vettenskap, hvad klarhet och bestämdhet vidkommer. Han verkställde icke blott rent vettenskapliga rön, utan äfven försök i tekniskt afseende, särdeles för bergshandteringen, äfvensom han, i beredandet af säkra läkemedel, visade sig hafva uppfattat värdet af den riktning, som den snillrike PARACELSUS gifvit me-

*) Rikskattmästaren STEN BJELKE, som skulle äga inseende öfver verkställigheten, sjuknade, till följd hvaraf verkets fullbordan dröjde till dess kammar-presidenten FLEMING blifvit förordnad att öfvertaga styrelsen öfver detsamma.

dicinen och farmacien, hvaremot han förkastade den då ännu, och långt sednare, gängse alkemien, ehuru han ansåg det tillhöra kemien att söka utröna, huruvida metaller kunde förvandlas, den ena till den andra *). Stockholms laboratorium ådrog

*) I anledning af kanslirådet VON BLOCHS *Anmärkningar öfver thesse tijders falske Astrologiske, Phantastiske och Enthusiastiske Prognostiker*, m. m., utgaf HJÄRNE sin *Defensionis Paracelsiæ Prodromus*, såsom "försvarsskrift för den stora *Philosophus Theutonicus* THEOPHRASTUS PARACELSUS, som nyligen medelst en hård beskyllning utan någon orsak, är worden antastad." Han yttrar deri: "Jag befinner mig denne THEOPHRASTO VON HOHENHEIM högt förbunden, bekännandes för den hela ärbara werlden, at nästan alt det jag uti den naturliga kunskapen samt största delen af Medicinen har lärt, ehuru svagt och ringa det må wara, har jag näst Gud denne THEOPHRASTO så medelbarligen, som omedelbarligen alramäst at tillägna." Då anmärkningarne mot PARACELSUS äro till det mesta lånade från dennes fiender, CONRING och NAUDÉ, anser HJÄRNE sig äga egentligen dem till vederdelomän i striden. Försvaret är uppstäldt i 251 punkter, hvaruti skall ådagaläggas, att PARACELSI "*Philosophia Adepta*, eller af wår Autor så schimpfligen kallade Gullmakerij, intet är *finis principalis* eller det förnämsta ändamålet att göra gull, utan den stora upplysning man winner derigenom, som förståndet til de allrahögsta ting skärper och dörren til de allraförborgaste och lönligaste naturens hemligheter öpnar"; — att "den dyra theologus D. JOHAN ARNDT också warit en Adeptus;" — att "PARACELSUS warit en gudälskande och gudfruktig man, hvilket af hans härliga skrifter bevises;" — att han "nästan i alt kommit öfverens med Lutheri lära och honom försvarat;" — att ryktet om hans förmenta ogudaktighet blifvit utspridt af "de Påfwiska Messeprester;" — att "han gifver Gudi äran för alla sina Curer och råder Medicos til gudsfruchtan;" — "han förmanar Medicos att de för alt skola söka Guds rike;" — att "han mera vetat och förstått än alla Medici och Philosophi på hans tid i Academierna;" — att "prophetiorne och de magiska figurer icke äro hans, utan af andra i hans namn

sig, genom HJÄRNE, redan då den uppmärksamhet utomlands, att den berömde HOMBERG gjorde en resa från Paris till Stockholm, enkom för att lära,

införde;" — att "PYTHAGORAS, PLATO och PARACELSUS komma i fast många stycken öfverens;" — att "allenast medelst PARACELSI *Chymia* kan Medicinen ännu behålla sin heder;" — att "PARACELSI vishet och djupsinniga philosophi skall härefter komma i gång, och före werldens ända mycket af det, som ännu intet förstås, uppenbaras," m. m. Han förespår således PARACELSUS ännu en lång framtid, liksom vi sett att, bland mystici, SVEDENBORGS vettenskapliga värde uppskattats vida högre af efterverlden, än af hans samtid. Med all den vördnad, som HJÄRNE egnade PARACELSUS, skilde han sig dock i flera fall från hans åsigter, såsom då PARACELSUS föreskrifver, att "Trollkarlar och Trollkonor skola endteligen straffas till lifwet." — Förf. af denna minnesteckning har, såsom en af vettenskapens oinvigde, haft svårt att göra sig en föreställning om HJÄRNE's läkare-ideal, till dess han fann följande karakteristik deröfver, af en högst snillrik och djuptseende Eskulapii-son i våra dagar, som yttrar om PARACELSUS: "Denne vidunderlige man har i högre grad snillets prestige, än de fleste andre pathologer. Han imponerar derföre starkt på sina läsare, men det är knappt troligt att månge af dessa klart och riktigt förstå hvad han menar. Det förekommer mig dock som den idé eller föreställning, hvilken han ger det besynnerliga namnet "astrum", ehuru den är dunkel och i sin utveckling nästan qvarstående på aningens ståndpunkt, är den djupaste föreställning om det positiva i lifvet, som hittills af någon blifvit hyst, eller åtminstone yttrad. Det är äfven denna idé, som utgör principen för hans stora praktiska reform af farmacien. — — — En annan stor tanke af honom är den, att de individnella sjukdomarne äro uttryck af en hela slägtet genomgripande gemensam sjukdoms-process, hvilken lika så väl som den individuella sjukdomen är underkastad förändringar och verkliga förvandlingar. — — — Huru högt står han icke, genom denna stora tanke, öfver mängden af pathologer, som anse sjukdomarne blott såsom individuella, och, i följd deraf, äfven såsom varande af samma art, form och beskaffenhet i alla tider." *(Afskedshelsning*

känna HJÄRNE och deltaga i hans arbeten *). Att andra utländingar äfven begagnat denna läroanstalt, synes troligt deraf, att stamfadren till de många utmärkta kemisterna GMELIN var en lärjunge af HJÄRNE. Under honom gafs således, redan för nära tvåhundrade år sedan, första föredömet af denna främmande hyllning åt den svenska vettenskapen, som hundrade år sednare, i ännu större mått, egnades åt LINNÉ, och i våra dagar åt BERZELIUS. HJÄRNE var en fullt värdig föregångare till BERGMANS och SCHÉELES tidehvarf. Af hans undersökningar nämnas, såsom framstående, hans analyser af mineralvatten, af alkaliernas uppkomst efter växters förbränning, af myrsyran m. fl. **)

Konung CARL XI, som under sina rastlösa bemödanden för de fosterländska näringarnes för-

till lärjungar och studii-kamrater, af ISRAEL HWASSER, sid. 73). Då man läser HJÄRNE's försvarsskrift för PAYKULL, der han söker intyga, att denne "verkligen varit en Adeptus, eller kunnat göra guld," vet man ej rätt, om den berömde kemisten dermed endast velat rädda en olycklig, eller i hvad mån han sjelf trott derpå. Märkligt är, att GOETHE, som vettenskaplig forskare, sysselsatte sig med "*alchymistische Beschäftigungen.*" Se W. DANZEL, *Ueber Goethe's Spinozismus*, S. 21.

*) *Le Roi de Suède alors regnant venait d'établir à Stockholm un Laboratoire de Chimie. M:r Homberg y travailla avec M:r Hierne, premier médicin du Roi.*" Eloge de M. HOMBERG; Oeuvres de Fontenelle, T. V. 414. — "Uti hvad anseende HJÄRNE varit utomlands," säger LAGERBRING, "kan någorlunda slutas af de många bref han fått från utländska lärde, i Turin, Altorf, Tübingen, Berlin, Nürnberg, Haag, Kiel, Köpenhamn, m. fl." *Svea Rikes Historia*, 4 del. 3 afd. sid. 46.

**) Upplysningar, benäget meddelade af professoren och riddaren MOSANDER.

kofran lade synnerlig vigt på bergväsendet, och som inhämtat, att Hjärne under sina utrikes resor samlat en vidsträckt erfarenhet i dessa ämnen, förordnade honom att, under fortfarandet med sina öfriga befattningar, tjenstgöra såsom assessor i bergskollegium. Hjärne företog genast på egen bekostnad en resa genom rikets norra landskap, ända till Röräs i Norge, för att undersöka våra bergverks ställning, och emedan, såsom han yttrade, han "kommit under väder med att i Jämtland och Härjedalen skulle vara några goda malmstreck," hvilket äfven besannades. Deremot fann han Sala och Kopparbergets grufvor i fullkomligt förfall (enligt hans eget uttryck, "nästan liggande öde och för fäfot"). Sedan han afgifvit förslag till de nya malmstreckens bearbetande och de äldre bergverkens upplifvande i förbättradt skick, leddes verkställigheten af honom och den förtjenstfulle bergmästaren Odelstjerna, under inseende af den utmärkte presidenten grefve Fabian Wrede. Föratt väcka Carl XI:s personliga deltagande, eller "animera konungen i samma bergverkssmak," författade Hjärne en afhandling, kallad "*Bergslykta*, förmedelst hvilken man sig uti den mörka bergshandtering sjelf leda och lysa kan," och hvilken skrift innehöll upplysning om det förnämsta som vid bergväsendet förefaller, såsom malmgångarnes beskaffenhet, grufvubyggnader, arbetssätt, smältningar m. m. *) Konungen företog jemväl ett besök

*) I tillegnan, till konungen, lofvar Hjärne framdeles utgifva en "klar lysande *Bergfackla*." En sådan utkom äf-

i Sala grufva, åtföljd af HJÄRNE och WREDE. Öfver denna grufvefärd preglades en minnespenning, till hvilken HJÄRNE gaf idén och ritningen *). Den utveckling, som svenska bergväsendet uppnådde, föranledde flera främmande idkare att inkomma med upptäckter, som underställdes HJÄRNE. En deribland påkallade en ny utrikes resa. En annan skulle pröfvas i Falun, af HJÄRNE och ODELSTJERNA, hvilka dervid kommo i lifsfara, då de öfverstänktes af glödhet koppar och så när blifvit uppbrände, om icke några tillstädesvarande genast kastat dem i en närstående vattensump, hvaraf elden släcktes. Öfver HJÄRNES förtjenster i bergväsendet yttrar en äldre minnestalare: "Vår store HJÄRNE var äfven så god bergsman, som medicus, och gjorde Sverige mer nytta med det som han sett utomlands i mineraliers handtering, än vi veta att erkänna" **). Det erkändes dock af konungen, som ställde HJÄRNE, i bergväsendets öfverinseende, närmast WREDE, då han nämdes till vice-president i bergs-kollegium. Fullmakten utfärdades af CARL XII, i Timurtasch, den 26 Juni 1713.

Bland följderna af HJÄRNES besök i Norge var ett förtroligare närmande emellan Svenskar och Norrmän i bergverks-angelägenheter, sedermera un-

ven, men är icke af HJÄRNE, utan af en underordnad samlare. Jfr *Hjärne-ättens Minne*, s. 149.

*) Den föreställer ett öppet schackt, hvari konungen står med sin omgifning. Öfverst strålar en sol, med omskrift: *Perlustrat viscera terræ.*

**) Åminnelsetal öfver H. D. SPÖRING af ABRAHAM BÄCK.

derhållet genom besök af norska bergsmän, som i Sverige utbildades i markscheideriet.

Såsom naturforskare, egnade Hjärne sitt snille icke blott till vettenskapernas förkofran, genom talrika uppfinningar, utan jemväl att till menige man sprida kunskaper och upplysning, "huru naturen i sitt stora laboratorio verkar." Sverige hade denna tid inga lärda samfund, hvilkas handlingar allmängjorde vettenskapliga upptäckter. Hjärne sökte ersätta dem, och var ensam så god som en akademi. Sedan han gjort sina rön i kemi, mineralogi, fysik, medicin, m. fl. vettenskaper, och jemfört dem "med de gamle philosophorum och hermeticorum skrifter, samt de nyares stridande meningar," kungjorde han slutsatserna. Man saknade naturforskare-möten. Hjärne sökte äfven fylla denna brist, genom oafbruten brefvexling med främmande och inhemska lärde, i de vigtigaste vettenskapliga ämnen, uppställande frågor i desamma, hvarå svaren offentliggjordes, med hans anmärkningar. I hvad som rörde fäderneslandets fysiska, geologiska, mineralogiska, industriella, agronomiska och andra allmänna förhållanden, ställde han sina spörsmål till universitets- och gymnasii-lärare, kyrkoherdar, domare och embetsmän, bergsmän, näringsidkare och enskilte af alla stånd och vilkor, hvilkas upplysningar han jemförde med egna undersökningar, hvarefter han i tryck framlade de sannolikaste förslagsmeningar. Man föreställer sig svårligen vidden af en dylik brefvexling. Flera gagneliga inrättningar eller anstalter, som först i

våra dagar kommit till verkställighet, anades eller uttalades redan af honom. Han ifrade för tillvägabringande af ett "Oeconomie-Collegium," till jordbrukets och näringsyrkenas förbättring, "hvilket skulle, utan att betunga staten, anqvicka dem, som något särdeles viste gifva vid handen, jemväl andra att idka sådana studier med flijt," till att blifva försichtige hushållare." Man finner dessa syftemål nu uppfyllda genom hushållnings-sällskaper, teknologiska institutet, handtverksföreningar, m. m. Grundtanken till den så kallade "prestmedicinen," hvilken ansetts tillhöra vårt århundrade, ligger i dessa ord af Hjärne: "Som intet allestädes kunna finnas Doctores Medici, ey heller i alla socknar apothek, ty vore väl at prästerna kände örter och rötter, och at Theologiæ Studiosi i Academierna öfvade sig i gräskunskapen och borde känna allehanda inhemska simplicia. Så kunde den fattige allmogens sjukdomar och plågor mycket lijsas." Det var icke hans fel, om förslaget erhållit en möjligtvis olämplig utsträckning. Han var den förste som föreslog, att collegium medicum och provincial-medici skulle, då allmänna farsoter yppades, af trycket utgifva underrättelser om sjukdomarnes kännetecken och botemedel. För brännvinets utrotande verkade Hjärne redan på sin tid i samma riktning som våra dagars nykterhetssällskap. Han förklarade denna dryck böra anses såsom läkemedel, ej användas till daglig förtäring *).

*) Han yttrar härom, bland annat: "Brenwijn måste hållas för en Medicin, och ey för näring, therföre måste man

Han bidrog, genom sitt verksamma inflytande, dertill, att husbehofsbränningen, som redan under de sednare åren af CARL XI:s regering verkat högst skadligt, blef genom 1698 års författning för en längre tid inställd. Flygsandens hämmande, som först i våra dagar åstadkommits, påyrkades redan af HJÄRNE, som beklagade, att man lemnat utan afseende ett förslag dertill *). Hans stämma är den första, som offentligen höjt sig för skogshushållning och vedbesparing. I den skrift **), som han utgaf för att "lära spara och visa vägen att skona de utödda skogar," väntar han mycket motstånd, emedan saken är ny. På denna tid skulle nemligen spisarne stå fulla af ved både nätter och dagar, och det ansågs såsom en skam att skjuta spjellet, eller att betjena sig af små kakelugnar i stället för stora spisar. Åtskilligt i hans afhandling synes till och med vara skrifvet i närvarande tid. "Veden," säger han, "blijr ju längre, ju dy-

drickat när thet omtränger, nembligen sällan, och lijtet i sänder, och icke hwar morgon och affton effter en elack wahna, hwars öfwerflödiga brukande myckin skada förorsakar. Therföre wore wäl, at *thet förbannade Brenwijnsdrickande affskaffades*, och tillijka ther medh så mycket ondt, så wäl till helsa som lefwerne, så mådde mången bättre och lefde mycket längre." *Een kort Berättelse om the nyss upfundne Suurbrunnar*, sid. 66, 67.

*) Det var uppgifvet af en öfverstelöjtnant VON VICKEN och understödt af ambassadören grefve CLAS TOTT. Jfr *Anledning till Malm, Bergarters och Jordeslags efterspörjande*, m. m., s. 311.

**) *En lijten Oeconomisk Skrifft om Vedbesparande, huru man i dessa knappa tijder med Veden, som efterhanden begynner tryta, bätter omgås skall.* 1696.

rare, kunnandes under tijden intet fåås en gång för penningar, icke allenast derför, at de förmögne, som tagelotten hafva, försee sig alldraförst, utan ock at det blir så myckit underslagit och undanköpt af dem som egennyttig handel drijfva, som kunna richta sig i allmenna brist, månglandes det åter uth om winteren på det allradyraste, när nordanwädret känner effter ryggen och kölden efter fingerändarne, förutan det missbruk, som af vedkrämare öfvas; hvaraf kommer at när någon wedbåt anländer, de då öfverbjuda den ene den andra, förmenandes at den inte svälter, som dyrt köper, och stijger det derigenom äntlig så högt, at de oförmögne, särdeles de huusarma, måste förgås uti frost och deras oskyldiga barn förderfvas af köld." Han visar derför, "huru man i dessa knappa tijder medh weden umgås skall;" förordar användandet af torf och andra ämnen till bränsle, samt införande af små kakelugnar och flyttbara besparingsspisar af jern, hvilka senare ansetts såsom en vår tids uppfinning, men af Hjärne i många år begagnats *). Han uppgifver vidare förslag till små rese-kakelugnar och res-kök. Uppfinningen, att under vinterfälttåg, i tält, elda med glödande kulor, framställdes äfven af Hjärne, och antogs af Carl XII. Han föreslår derjemte, att genom värmeledande rör uppelda hela hus. "Med denna inventionen," säger han, "vill jag mig understå att

*) Uppfinnaren var egentligen riks-verdien Balthasar Grill. Jfr nyssnämda skrift, s. 28.

värma temligen stora kyrkior, jemväl i kallaste vintern, icke allenast socknekyrkior på landet, utan ock här i staden. — — Jag weet ock icke om det skall vara en Gudi behagelig penitence, at man i en bitter köld, när presten predikar, och gudstjensten förrättas, skall frysa och önska at det snart sluta måtte; med hvad andacht det skeer låter jag hvar och en, som det försökt har, efftertänkia. — — Detta alt kunde med några famnar weed förekommas." Emellertid har halftannat århundrade förflutit, innan Hjärnes förslag börjat bringas till verkställighet *).

I statsläran och allmänna hushållningen var Hjärne, hvad man i vår tid skulle kalla, "liberalt framskridande;" men han var det under konungarne Carl XI och Carl XII. Han skrifver bland annat, under det den förstnämde rikshushållaren, såsom det påstås, något hårdhändt fyllde sina skattkammare, och oupphörligt ökade gärder frampråssades till underhållande af den senares krig:

*) Han tillägger åtskilliga förbättringar i samma väg, som brukas utomlands, men hos oss ännu i allmänhet icke vidtagits, såsom att, till förekommande af drag i kyrkorna, fönsterna borde stoppas, dörrarna förses med tjocka täcken, o. s. v. — Det förslag, som i våra dagar gjorts af det så kallade *hatt-icke-aftagnings-sällskapet*, framställdes för snart tvåhundrade år sedan af Hjärne, som med afseende på de hos oss så ofta förekommande katarrher ansåg att man borde hafva hufvudet så mycket som möjligt betäckt. "Uti detta mål," säger han, "lära the förnämare för theras ädelmodighet se genom finger med the ringare, som theras tilbörliga wördnad med andra åthäfwor kunde uthwijsa." *Utföhrlig Berättelse om the nyss opfundne Suurbrunnar*, s. 85.

"Det är en stoor konst, at rätt taxera undersåtarena; än större at öpna dem vägen til allmän näring och winst; den största, at tillika öka inkomsterna och näringen; doch icke omöjeligt, om wederbörande vilja höra goda rådh, hafwa tålamod, intet för mycket se på *lucrum præsens*, lemna somt til tiden, förtaga egennyttigheten, som alt godt hindrar, uppväcka alla til flijt, uthrota högfärd och slöserij, införa husachtighet, sparsamhet och arbetsamhet." Han ifrar för frihet och lättade kommunikationer i handel och näringar; att hvar och en må kunna utan hinder föryttra "hvad han aflar med sin industrie och sitt förlag;" men sådant, säger han, "är swårt at practisera för den åthskilnad som görs emellan stånden, och de många i det fallet gifna resolutioner, stadgar och förordningar. Om allmoge, prester, bergsmän, bruksägare, adel å landet, utan afseende på uppstäderna eller marknadsplatser, mächtade och finge föra det de hafva att sälja hwart de vilja, skulle undersåtarena derigenom märkeligen profitera och konungen ingenting mista" *). — — "Allt twång

*) Han tillägger: "Och fast en deel Upp- och Bergstadz-Skinnbrackor något skulle lijda, så är ju bättre om landet i gemen mår väl, än at allenast några städer eller några få draga til sig musten." (Den anförda *Anledning* m. m., s. 321.) Han manar godt företrädesvis för Dalarne, Helsingland, Norrland o. s. v., "der folket är trifvet och quickt; ingen ser man wara laat, och the som lata äro, förachtas ibland the andra. — — Men twärtom här i Upland. När Gud uti fredliga tijder gifwer här någon ymnig årsväxt, wore icke then plicht at utlägga sin skatt och skuld, så gjorde the intet godt, ey heller weke ur wägen för någon

borde afskaffas, som hindrar den allmänna näringens frije lopp. Westgöthar tillåtas ju at handla och fara hela landet igenom; kan icke det til hela rijket appliceras? — Hemmanen borde intet så noga til deras gård- och öre-tal refvas eller skattläggas, at icke altijd något öfwerblefwe, som än cultiveras kan; och der man allaredo hafwer skäliga jordaböcker, borde man intet lätteligen gå derifrån. Ty när allmogen seer sig kunna njuta någon förmån eller understöd i sine wanlige uthskylder, genom nya ägors upptagande, så lära de winläggia sigh derom: men om de befruchta, at de dermed strax draga på sig onera, lärer sådant icke allenast försummas, uthan kanskee de gamle ägorne förminskas. Konungen skulle ändoch derwidh profitera. Ty ingen jordetorffwa i landet warder brukad, der konungen icke njuter inkomst af, såsom genom tijonde, tull och annat, fast det är oskattlagdt." Han ifrar mot stora grundskatter och för indirekt beskattning; tadlar att "allmogen får tu slag på et ställe," då han måste, för utskylderna, sälja sin säd när den minst gäller och köpa när den är dyrast; förordar inrättande af socken-magasiner, så att brödföda och utsädes-spannmål aldrig må saknas; klagar högljudt öfver "de obarmhertige fogdar, som slå låås för bondens lada;" frågar, om man ej kunde finna "någon lämpligare wägh, som ey wore så hård, som den nu brukas," — — så at man icke "pantar och exequerar honom" — —

menniska. Derför sker ock rätt, at man lägger lass på den hästen som så gerna will skena." (*Ibid.* s. 315.)

hvaraf bonden "måste gå i grund," m. m. Att sådana yttranden kunde tryckas under Carl XII och tillegnas trenne af hans rådsherrar, länder både författaren och den enväldige konungen till heder. Ännu märkligare var hans försvar för den såsom riksförrädare lifdömde Paykull, hvars behandling han vågade i en särskilt skrift öppet ogilla. Han ville rädda den anklagade, såsom vettenskaplig adept och alkemist, men Carl XII svarade, att om Paykull än kunde förvandla hela Brunkeberg i guld, skulle han dock dö *).

De frön till vettenskapernas förkofran, som ligga i Hjärnes skrifter, utgöra ej deras enda märkvärdighet. Man har beundrat den skicklighet, hvarmed de så kallade Encyklopedisterna i Frankrike förstodo att i de mest abstrakta ämnen inblanda allmänna, lättfattliga upplysningar rörande dagens frågor, ofta der man minst anade något dylikt, såsom, till exempel, att införa politiska betraktelser i undersökningar tillhörande språkläran, eller religionssatser i afhandlingar om fysik och matematik, för att derigenom missleda censuren, som icke sökte kätterska villomeningar beträffande kyrka och stat under öfverskrifterna grammatik och matematik. Hjärne använde samma utväg hundrade år tidigare, med den skilnad, att då Encyklopedisterna sökte undergräfva det bestående i stat och kyrka, begagnade Hjärne religionens och samhällslärans grundsanningar såsom vapen i sin strid för upplys-

*) Lagerbring.

ningen emot inrotade fördomar. I sina "Flockar," till förklaring af *regnum minerale, physica generalis* och *specialis* m. m., inflätar han, för menige man, upplysande betraktelser öfver en mängd från medeltiden, eller ända från hedenhös, qvarlefvande skrock, signerier och vidskepelser, sägner om trolldom och hexeri, skogs- och sjörån, bergtagna, varulfvar, elfvor o. s. v. Han fann ej nog, att hafva upplyst domarena i trolldoms-processerna; han ville äfven upplysa folket. Han sökte derjemte skingra andra villomeningar, som tidt och ofta oroade allmänheten. Så trodde man då ännu, på grund af Messenii utsago, att Motala ströms afstannande var ofelbart förebud till krig, hungersnöd och andra landsplågor. Hjärne visade, att detta fenomen hade naturliga orsaker. Vidare såg man sjön Barken förvandlas i blod, förtorkade "hungerkällor," uppdykande och försvinnande öar, allt förkunnande krig, pest och elände. Hjärne afgaf naturliga förklaringar öfver de förmenta järtecknen. Tron på under och *lusus satanæ* var dock så allmän, att vederläggningarne måste ske med stor försigtighet, för att ej misstänkas såsom kätteri. Bland märkliga vittnesbörd i dylika frågor är ett af den namnkunnige biskop Svedberg, om sjön Barkens förvandling i blod, hvilket intyg slutar med dessa ord: "När Gudh låter sådant under ske, så bjuder Satan til, hans wercketyg också, the ogudachtige, säkre, sjelfkloke och werldzligen sinnade menniskior, at giöra thet til intet. Såsom här skedde med thetta illistiga grepet, nemligen: en del ut-

spridde at hela sjön war wänd i blod. När thet fants osant, mente Satan ingen skulle tro at ther hade warit något underligit blod. Si, thetta är ock en *Abyssus Sathanæ.*" Stundom ville eller vågade Hjärne sjelf icke neka dylika järtecken och under, men visar vanligen på samma gång, genom vettenskapliga rön, att det *kan* vara en naturlek eller ett inbillningsfoster. Spådomar nekar han ej bestämdt, och tyckes, i afseende på förutsägelser under vissa sjukdomstillstånd, äga en aflägsen aning om clairvoyance och magnetism. Vid Cartesii filosofi, som nyss blifvit segrande, hade Hjärne tvifvel i afseende på "hvirflarne," och på läran om metallernas daning, eldens natur och magnetens verkningar, hvaruti han finner att Cartesius och dess skola misstagit sig, "och thet så mycket hellre, som de uti den rätta naturkonsten varit oförfarne, då de dess nyckel Chymien intet lärt till dess upplösande handtera." Svenska vettenskaps-akademien, stiftad efter Hjärnes död, har upptagit en af hans skrifter; andra äro införda i engelska vettenskaps-societetens handlingar; några äro, efter författarens bortgång, utgifna af den berömde Gottschalk Wallerius; flera förvaras ännu i handskrift. En vettenskaplig granskning af dessa arbeten skulle, äfven på forskningarnes nuvarande ståndpunkt, måhända icke vara lönlös, och säkerligen gagnande för vettenskapens historia.

En af Hjärnes stora förtjenster var vettenskapernas förallmänligande, genom deras behandling på modersmålet, i stället för latin, hvilket,

som bekant, var äfven långt senare de lärdes vanliga tungomål, ja ännu af den fräjdade MELANDERHJELM ansågs icke kunna öfvergifvas utan förlust för den lärda bildningen *). HJÄRNES snillrika, klara och lefvande framställningssätt anslog mäktigt samtiden och förmår ännu fängsla läsaren. I naturbeskrifningarnes upphöjdare stil genomskimrar skalden, och han tyckes nästan en förelöpare af BUFFON och CUVIER, eller, för att nämna en Svensk, af EHRENHEIM. Då han t. ex. skall redogöra för bergens natur, inleder han undersökningen med dessa ord: "Gud låter se, näst vattnet, sin största härlighet uthi bergen. Bergen äro fulla med watn, bergen äro fulla af eld, fulla af rikedomar, af lifsnäring, af läkedomar. Man ser, at Gud i den heliga Skrift har lijkasom till bergen haft sin största lust. Sina största under hafver han låtit skee på bergen. På berget gafs Lagen, på berget stadnade Arcken; på ett berg wardt Abraham befalt at offra sin son; på ett berg byggdes Herrans tempel; på berget Zion war Juda konungars säte. Guds son gjorde den stora salighets-predikan på berget. På berget har han bedit. På berget Thabor wardt han förklarad, och wiste sina trenne Apostlar himmelrijksens glädje. På Oljoberget har han svettats blod; på berget Calvaria har han lidit, på berget war han när han for till himla. Alla menniskor i fordna tijder hafwa hållit berg och stora

*) *Undersökning om nyttan af ett eget de Lärdes språk.* Kongl. vitterhets- historie- och antiqvitets-akademiens handlingar, IX delen.

höjder för de beqvämaste rum till Guds dyrckan. Himmelen sjelf liknas wid et berg: *Jagh lyfter min ögon up til berget*, säger David; *ho skal blifva på titt helga berg!*" Äfven de lägsta föremål adlar han genom framställningssättet, eller genom skildringen af deras underbara uppkomst, de hemliga skatter som i dem förborgas, den nytta man af dem kan upphämta, den fruktsamhet hvartill de kunna bringas. Deribland må blott nämnas hans målning af kärr och moras.

Det vanliga kännetecknet hos sanna snillen, hvilka, långt ifrån att tro sig stå på höjden af all upplysning, ana en ännu omätlig framtid för vettenskap och bildning, fanns äfven hos Hjärne. Han trodde detsamma om Sveriges odling och ännu oupptäckta tillgångar. "Tiden och lyckan lära wäl utvijsa," säger han, "att det mästa ännu är under våra fötter ofunnet" *).

*) *Berättelse om the nyss opfundne Suurbrunnar*, sid. 115. Hvad han förespår om en rikare trägårdsodling (sid. 114), är redan besannadt. Äfvenså om begagnandet af svensk porfyr och marmor, samt om svenska stenkolsgrufvor, hvilka han tror komma att uppdagas i rikare mått. Ja, han anser att vi äfven kunna afyttra perlor och ädla stenar, anförande såsom bevis, att "för icke så mycket längesedan såldes en Elfvedahls perla för tusen Holländska gyllen, och en annan i Östergöthland skattas om 400 Rijksdaler." (Sid. 117). I afseende på Dylta svafvelbruk förmenar han, att "om man det rätt lämpade, skulle man kunna inrätta artiga *Æstuaria*, eller torra varma och svettebad, såsom de uti Italien, *Bajæ* kallade, som igenom sin naturliga hetta, de sjuka som uti dess grottor föras, ifrån månge slags sjukdomar hjelpa. Detta kunde så inrättas, at sedan den materia, som påläggcs och hvarfvetals öfver en dertil bygd järnbur öfvertäckes, blijr i längden kraftlös, altid annat

Modersmålets vård och renhet ägde i HJÄRNE en eldig försvarare, i detta, som i nästan allt, framom sin tid. Född utom det gamla Sveriges gräns, hade han lärt vårt språk som främling, "trårätt efter reglorna," som han säger, samt studerat grundligen "svenska poëteriet och språkets målsnild." Redan i hans ungdom klagades öfver modersmålets förfall. Skrifsättet vanvårdades, efter de långa krigen, i sjelfva konungens kansli, dittills ansedt såsom mönster, så att "ibland 30 eller 40 voro näppeligen tu, som höllo ett, och allt kom i willerwalla" *). HJÄRNE nämdes till ledamot af den

---

godz åter i stället häfves och friskt påslås." *Anledning till åtskilliga malm och bergarters m. m. efterspörjande, sid.* 244. Han ansåg upptäckten af varma källor i Sverige icke omöjlig, hvilket synes af följande, utaf honom framställda fråga och prisbelöning: "*Om der finnes någonstädes warmt watn, sprunget utur jorden, som är rätt naturligen hett, fastän i ringa quantitet, så at man kunde hafva någon förhoppning om warma bad? Lofvas den, som det kan angifva, 100 daler sölf: m:t.*" (Ibid. s. 6.) Några upptäckter anmältes, men otillförlitliga. Att HJÄRNE stundom af sin lifliga inbillning fördes långt i förutsättningar, berättigar ej till antagandet, att en framtid icke kan besanna mycket som ännu betviflas. Äfven i mekaniken gjorde han en mängd rön. Det mest egna var förfärdigandet af "ett talande hufvud," i likhet med det som utförts af ROGER BACO i England och ALBERTUS MAGNUS i Regensburg. Han var dermed sysselsatt i Paris och hoppades på uppgiftens lösning, då hans hastiga afresa nödgade honom afbryta. (Se berättelsen derom i *Ortographia Suecana*, s. 95.)

*) I anledning af stafsättets osäkerhet, anför kongl. antiqvitets-kollegium i sina *Underdåniga Påminnelser*, af år 1692, bland annat: "Så är ock wäl kunnigt, huru nu i några åhr en hoop ynglingar hafwa sig företagit att annorlunda stafva wårt Svenska språk, än det i wår gambla bibel och alla sedermehra Svenska böcker är skiedt, hvar ige-

kommission, som skulle ombesörja den nya bibelupplagan, sedan känd under benämningen af CARL XII:s bibel, hvarvid han deltog i utredandet af flera tvifvelaktiga frågor rörande rättskrifningen. Den strid om stafsättet, hvari han råkade med den namnkunnige biskop SVEDBERG, har, då man betraktar de begge kämparnes snille, lärdom och stora anseende, knappt sin like på svenska parnassen, om icke snilletorneringen emellan LEOPOLD och THORILD, med den skilnad, att de senare voro unge vitterhets-idkare, men de förre upphöjde män i staten och kyrkan, angriparen sjuttiosex och den anfallne sextiosju år, — och detta, såsom SVEDBERG säger, "för en bokstaf allenast," sedan de dock "plägat en förtrolig, broderlig wänskap öfver trettijo åhr." Emot de af SVEDBERG, i *Schibboleth*, uppställda stafningsgrunder hade HJÄRNE redan ingifvit en skrift till kansli-kollegium; men då den blef utan verkan, uppträdde han i full polemisk rustning, för att "göra på detta drafwelswäsende en ända," samt utgaf en skrift på 152 qvartsidor, hvilken skulle fortsatts, i fall det ej förbjudits af

---

nom icke allena presterskapet uthan många andra sig högeligen förarga, såsom *åkk* för *och* eller *ock*, *Ståckhålm*, *härrä*, *de* för *dhe* eller *the*, *fadär*, *modär*, för *fadher*, *modher*, och många oräkneliga ordh wärre stafwade, än en klook menniskia bör göra, hvilken osedh iämwäl infräter sig i Cantzliet, och lärer dher taga öfverhanden, som annorstädz, om det icke förekommes, hvarföre wore af nöden att Kongl. Cantzliet förmåtte ett förbuds-placat på sådant, eljest lärer dhet förorsaka med tijdhen en stor confusion i wårt språk." (*Ant. Coll. Handl.* Vol. XI, fol. 176.)

kansli-kollegium *). Det verk, som HJÄRNE anföll med icke blott lärdomens, men sarkasmens och åtlöjets vapen, ingalunda skonande författaren, var tillegnadt konung CARL XII, som med synnerlig nåd omfattade både författaren och hans arbete, hvilket senare vanligen låg på hans bord. Konungen vistades denna tid, efter återkomsten från Turkiet, i Lund. Under ett samtal med SVEDBERG, om svenska rättskrifningen och om modersmålets renhet, hvarvid konungen gillade de uti *Schibboleth* uttryckta åsigter, gaf han SVEDBERG att läsa den af HJÄRNE emot honom nyss utgifna skrift. SVEDBERG blef deraf häftigt upprörd och icke allenast förklarade sig inför konungen, utan begärde och erhöll hans tillåtelse, att från katedern i Lund få offentligen försvara sina satser, hvilket äfven skedde **). Derefter uppträdde han med ett vidlyftigt

*) Sedan han förehållit sin motståndare att "förvända bokstäfverna, *o* til *å*, *e* til *ä*, *ch* til *ck*, och så bortåt, alt efter sitt enwijsa hufwud, så at hans ortographia blef en cacographia," tillägger HJÄRNE: "Han hade åtskilliga Apinior, som honom efterhermade, merendels uti bröllops- och begrafningsverser, hvilka så stafwades, at man icke wiste om det war Swenska eller Rothwelska. Entligen, när på detta drafwelswäsendet intet wille blij någon enda, uthan det togh meer och meer til, wardt jag förorsakad at leggia häremot en skrift." Han beskyller sina motståndare att af "lättsinnighet" och "nygirighetsklåda" hafva öfvergifvit den gamla skrifarten, ifrar emot "fjolldjerfva novatores" — "läsebenglar och pappersförderfvare" — "näsedjerfva kloklingar" och "dumdristiga stormare," hvilka borde "klappas på fingrarne," o. s. v.

**) SVEDBERG berättar sjelf förloppet sålunda: "Litet therefter gör jag åter min underdåniga uppwacktning hos konungen, angående mitt förnämsta ärende om löningsspannemålen

genmäle, kalladt: "Biskopens i Skara, Doctor Jesper Svedbergs rättmätiga hedersförsvar mot Vice-

---

och att få behålla drängarne. Tå kommer konungen at tala med mig om wårt Swenska språk, i anledning af mitt *Schibboleth*, thet konungen hade dageligen på sitt bord. Varande konungen mycket öm om språket och at man borde undfly alla främmande ord, tala och skrifva ren Swenska. Konungen frågar: Om de tala Swenska i Frankrike? Jag sade nej. Hvi skola tå vi, sade konungen, tala Fransöska? Jag berättade att mitt *Schibboleth* hade motstånd af Vice-Presidenten Doctor Urban Hjärne, och att han skulle hafva skrifvit och låtit af trycket utgå en skrift theremot, och thertill wara mächta försmädelig, men jag har then ännu ej sedt. Tå löper konungen in i sin kammare och visar mig Hjärnes skrift inhäftad och tryckt till pag. 152. Tå sade jag: Jag vill stiga upp på Academien här i Lund med mitt *Schibboleth*, och låta hwem som will komma och opponera och se om någon kan med skäl wederlägga thet som theri skrifvit är. "Ja, ja, gör thet," sade konungen, och lät sig thet väl behaga. Hjärnes skrift fick jag ändteligen med stort prut af konungen sjelf till låns." — Disputationen ägde rum den 3 Januari 1718, och varade fem timmar, eller från klockan 9 till 2. Svedberg lät kungöra den på förhand medelst en särskilt "*Afkunningz-Skrifft.*" Han biträddes i försvaret af "Läsmestaren (rektorn) i Skara, höglärde Mester Swen Wahlberg." Om opponenterna förmodar han, att de vilja uppträda "med sachtmodighet och Christelig beskedelighet, utan bong, utan storm, utan fördömelig bitterhet och försmädelse, hvilket förnufftigt och ännu mer Christeligt folck icke anstår." — Bland bevis på den uppmärksamhet, som Carl XII egnade åt modersmålets renhet, berättar Svedberg äfven följande: "Jag sade att vi hafve mång ord, dem vi icke kunne på god och tydelig Swenska gifva, såsom *curieux*, huru vill man gifva det? — Ambassadören Grefve Sparre stod derhos och sade: *nyfiken*. Jag svarade: Gamle Olof Rudbeck var en *curieux* man, men *nyfiken* var han intet. Si, då säger konungen: "*Omhogsen*." Ja, det låter höra sig, nådigste herre, och så står ordet nästan i samma mening hos Syrach: En vis man är uti allo thesso omhogsen."

Presidenten och Archiatern Doctor Urban Hjärnes obetänckta skrift emot thess Schibboleth." Äfven denna anti-kritik var så skarp, att kansli-kollegium förbjöd första delens utgifvande, hvarför endast senare delen blef synlig. Såsom ej sällan inträffar i dylika tvister, har det rätta befunnits ligga en dels på hvardera sidan. SVEDBERG segrade på sjelfljudingarnes fördubbling och på det "mykla öfverflödiga *H*," för hvilket, såsom han yttrade, "Vice-Presidenten stridt med en ifver, som hade det stått om lif och lefverne." Deremot hafva efterkommande språklärde gifvit HJÄRNE rätt i utbyte af *t* emot *d* (i *du*, *dig*, *dina* o. s. v.), för välljudets skull (med undantag af bibelspråket, "för ålderdomsens vördnad"), och i flera andra frågor, till den grad, att då SVEDBERG anför hela satser af HJÄRNE, hvaruti han påstår intet ord vara rätt stafvadt, befinnas de vara såsom vi nu skrifva dem *). En åsigt, i hvilken HJÄRNE äfven gick sina samtida långt i förväg, var den, att icke uteslutande hämta våra språklagar ur latinen, utan jemväl rådfråga isländskan, götiskan och deras afkomlingar, samt att han fästade uppmärksamhet

*) T. ex. "*Dertill utseddes några af de äldste.*" "Icke ett enda ord", säger SVEDBERG, "är skrifvit såsom the påberopade gamle skrefvo", nemligen: "*Ther til uthseddes någre aff the äldsta.*" (*Rättmätigt Hedersförsvar*, s. 85.) Eller "*Derföre blifver det wåra fäder wijsligen hafwa upptänkt, gamla Swänskan*" m. m., som bort skrifvas: "*Therföre bliffuer thet wåre fäder wijsligha haffua uptenckt, gamble Swenskan*" *m. m.* (sid. 95), der, med undantag af *wijsligen* och *Swänskan*, allt hos HJÄRNE öfverensstämmer med närvarande skrifsätt.

på den jemförande språkforskningen och på det likartade i syskonspråken, tyskan, engelskan och nederländskan, hvilken sistnämdas redan då vunna utbildning han ställde särdeles högt. De åldrige kämparne försonades omsider och blefvo lika goda vänner som förut. Emellertid blef den pröfning, som en mängd språkfrågor underkastades medelst denna strid, af väsendtligt gagn för modersmålets rättskrifning. I sjelfva verket uppträdde HJÄRNE icke ensamt för den svenska rättskrifningen, utan för att häfda den nyare bildningen i allmänhet, de nyare språken och naturvettenskaperna, emot den gamla skolastikens och de klassiska språkens uteslutande välde *).

*) HJÄRNE hade i början delat SVEDBERGS åsigt och önskat kunna återföra den gamla böjningen och sammansättningen, men han fann snart alla enskilta bemödanden emot det öfverhandtagande allmänna bruket fruktlösa. Han yttrar derom: "At Swenskan, som hon nu är, af den förfallna constructionen, böjningen och sammansättningen ordentligare och i sitt förra skick måtte komma, derpå har ock jagh för många åhr sedan tänckt. Men det wersta war, at jagh fann ingen som wille der uthinnan låta retta sigh, fast jagh önskade, at om det icke på alt sett efter det gamla (deraf ingen wille weta), dock uthi flesta måttan kunde sig efter Bibeln lempa." (*Ortographia Suecana*, p. 135.) Tvisten uppkom egentligen deraf, att SVEDBERG höll fast vid den förstnämda åsigten. "Eusebius" (så kallar han SVEDBERG, hvars namn icke förekommer i hela skriften) "sedan han en gång infostrat sig i en besynnerlig mening, blef enhärdigh vid det han hade begynt, och ville hafva allt efter Latinen, som efter hans mening skulle wara et rättesnöre för alla andra språk." (p. 13.) Bland egenheterna i striden är, att begge kämparne beropa sig på bibeln och anklaga hvarandra att vilja införa deremot stridande nyheter. Deremot är HJÄRNE ensam uti, att söka stöd i den germaniska stammens språklagar, och säger om sin

Samma lidelse, som satte lyran i DANTE's och PETRARCA's hand, diktkonstens vanliga väckare,

---

motståndare: "Han betencker icke, at desse språk (latin och grekiska, hvilka, enligt SVEDBERG, voro de enda mönstergilla) hafva en heel annan beskaffenhet, än de Nordiske, nembligen den gamla Götiskan, Swenskan, Danskan, Norskan, Tyskan, Engelskan och Nederländskan samt Isländskan." (p. 76.) Han lägger särskilt vigt på "Platt-Tyskan och Nederländskan, hwilka ega en stoor skyldskap med wårt måhl. Engelskan har ock mycket, det en som will wara fullkomlig Swensk borde weta." I allmänhet finner han alltför stor obekantskap med andra språk, än skolspråken, och säger om tyskan, såsom knappt nog undantag: "den kölfva de fram så väl som de kunna, och som nebben är wuxen på dem." Han yrkar, att ungdomen må lära äfven lefvande språk, icke blott latin, grekiska och hebreiska. "En Svensk, som intet strax från ungdomen vänjes till Tyskan, Fransöskan, eller annat större språk, kommer illa till rätta med detta *ch*. När han vill säga: *Schreiben*, *Scheinen*, *Schertz*, så kölfvar han: *Skreiben*, *Skeinen*, *Skertz*. — — En sådan hemkalfver skulle stå sig slätt, om han med nämnande af *Schibboleth* af en främmande skulle frestas." (p. 35.) Bland anmärkningar är äfven, att hans motståndare, såsom Dälkarl, vill införa "Falunismer," t. ex. *kiäre*, *kienna*, *kiöld*, m. fl.; men i "den heliga Bibeln, som Eusebius i sin book så ofta med stoor och djup andacht beropar sigh på, — — finnes icke et spor af denna *Falunismo*." (p. 45.) Emot det ständiga åberopandet af latinen säger han på ett ställe: "Lustiga infall! Wij kunde intet räkna til 3 förrän wij hörde *tres* af de Romare! O, hvilken subtilighet! Eller monne wij aldrig drogo lijnkläder på oss förrän de Latinska kärngar lärde oss spinna? Hafwa ej heller de gamla Göther haft några pilar, förr än de fingo dem från de Welska? Wiste wij ej hwad den klara solen hette förr än Julius Cæsar oss det lärde?" (p. 103.) "All wishet är icke förborgad i Grekiska och Latin", säger han i sin *Defensionis Paracelsicæ Prodromus*. — I användande af skämtets vapen är HJÄRNE öfverlägsen; deremot har SVEDBERG mer sträng följdriktighet i sin bevisning, anförande icke mindre än 44 qvartsidor med prof på olika stafsätt hos motståndaren,

kärleken, gjorde äfven Hjärne till skald. Efterverlden känner ej föremålet för hans platoniska

och slutande med utropet: "Si, nu har han glömt skrifwa sit egit namn rett!" (*Rättmätigt Hedersförsvar*, s. 35.) Dervid må dock anmärkas, att Hjärne sannolikt begagnat olika afskrifvare och läsare af trycket, såsom Svedberg jemväl antyder: "Ther tijo hender hade arbetat på thenna hans skrift (som troligit är, at han ej warit ther allena om, som af stilen synes) hade hon intet ostadugare och wanskapeligare kunnat uppsettias och utkomma." (s. 70.) Svedberg hade i det hela den bokstafliga rätten på sin sida, hvaremot Hjärne röjde mer den snillets siaregåfva, som af språkets lynne och utvecklingsgång anade dess framtid. Såsom sig höfves, är kyrkofadren under sjelfva striden af en försonligare anda, åberopande gamla vänskapsförhållanden. "Hafwe wi icke," säger han, "en ganska lång tid warit betste wenner? Umgingoms wi icke såsom sötaste bröder? Aldrig föll ett ondt ord oss emellan. Hafwer jag icke elskat och hedrat honom? Hafwer jag icke berömt honom i mitt *Schibboleth?* C. 6. § 12. C. 11. § 4. och i min *SabbatsRo*, P. 2. C. 30. § 23. p. 1293. Och nu skal thenna lumpna sjelf-lydingens fördubbling, icke twå penningar werd, sönderslita thet starcka wenskapsbandet, och gifwa tilfelle til bitterhet, hädelse och försmädelse. Men ho tör säja, at sådant sker utan Herrans befallning. *Klagov.* 3: 27. Så låter jag mig nöja med Herrans wilja. — — Hafwer jag altså för thet öfriga, när jag sakena rätt betencker, stor orsak, at flitigt tacka Herr VicePresidenten. Ty han hafwer här igenom gifwit mig en starck drifft, at skerpa min hog och flit til wårt ädla tungomåls yttermera rycht och uprethållande. Jemwel bör jag billigt hembära andra mina missgynnare och fiender hörsam tacksäijelse för mykit gott bewist. The hafwa gifwit mig starck anledning och påminnelse, at närmare holla mig til min Gud. — — Jag hafwer ock i wercket rönt Gudz nåd, i thy jag ännu så högt elskar och wyrdar Herr VicePresidenten för the ogemena gåfwor, sinrik lärdom, och flera stora förmohner Gud honom förlänt hafwer; som jag elskaden för trettijo åhr tillbaka i Stockholm, tå wi begge i tysthet och Herrans fruchtan lade grunden til

dyrkan, besjunget endast under ett diktadt namn. Så mycket framskymtar blott, att hon varit af

wår Psalmboks förbättrande. — — Unner Gud mig lifstiden, och jag hafwer emne, och får tilfelle, så skal thet wara min glädje, och mins hjertas nöije, at giöra Herr VicePresidenten och thess anhöriga alt gott och thet af uprichtigt sinne, som jag förr mitt sinnelag emot honom förklarat hafwer, och ännu förklarar. Gud och wår Herras Jesu Christi Fader, hwilken ware pris i ewighet, vet at jag icke ljuger." (s. 150 ff.) HJÄRNE uppreste sig dock, såsom ofvan antyddes, icke blott emot "then lumpna sjelflydingens fördubbling", utan emot den gamla skolastiska universitetsbildningen, samt till förmån för de nyare språken och naturvettenskaperna. Han säger, bland annat: "Aristoteles var den tiden (då SVEDBERG och han vistades vid högskolan) en enväldsregent uti den werldsliga så kallade wijsheten, så at utom honom hölls alt för flättja, oskärdt och oheligt, och intet wärdt at komma inom Universitetens wäggar, utan wankade til största delen en hoop med schole-griller af Metaphysica och Logica med oändeliga många torra, magra och onyttiga distinctioner. Merendels gingo disputationerna derpå uth, om Logica wore *ars* eller *habitus*, om *aggregata* eller *transcendentia* hörde til något *prædicamentum* eller eij. Det var en tapper karl, som kunde reducera *Baroco* och *Bocardo* til *Barbara*, och som mest kuude kasta kring sig med *sophismatis*, *fallaciis*, och med galne, förvirrade och förwillande *syllogismis* häfwa en öfver bord, samt dylik fåfänga mer. Men icke långt derefter yppade sigh heel andra slags studier, då andre philosophi, som härtils icke woro hörde, också fingo tala högt, såsom Verulamius, Gassendus, Des Cartes, Gilbertus, Hevelius, Guerike &c., som kommo up med *philosophia experimentali*, hvarigenom Chymien, som länge legat fördold i stoft och mörker, fick tilfälle at resa up hufwudet och wakna up efter sin långa dwasighet och wisa sin härlighet, ju längre ju mer." (*Ortogr. Suec.* p. 106.) När man läser HJÄRNES och SVEDBERGS stridsskrifter, synas de näppeligen tillhöra samma tidehvarf. HJÄRNE stafvar, med undantag af *h* och fördubblade sjelf-ljudingen, nära nog som KELLGREN, hvilken äfven begagnade enkel medljuding i *at*, *til*, *mit*, *dit* (pronomen) o. s. v. Hans försvar

hög börd, och vistats vid hofvet, der skalden, ehuru han dagligen såg henne, icke vågade låta någon ana sin lidelse. Han bigtar sin sorg för de tysta lunderna:

"Till er jag entlig vender mig,
I stumma trää, som här i lunden groo,
Er kan jag fritt och tryggelig
Alt det mig quäl och trycker få betroo;"

och ber vindens suck och löfvens susning svara honom. I en af dessa klagodikter besjunger han den dyrkades bortgång. Följande strofer gifva ett begrepp om den deri herrskande ton.

"Så ästu dödh, så faar så snart sin koos
Din skönhets nyss utspruckna roos;
Slå, Cypris son, din bog' i stycken slåå,
Kast kogret neer och heng det aldrig meer
På dina skullror små.

Så ästu dödh och lefd' ey längre quar,
Som uti allt så öffwerjordisk war;
Och efter Tu sjelf wast af himlens art,
Sij så förleet tu all förgängligheet
Och for til himlen snart."

Om sitt eget tillstånd efter hennes förlust klagar han:

"Ack mig, jag lefwer än, om den för smärta
Kan kallas lefvande, hvars själ och hjärta,

---

för *h* och för den dubbla sjelf-ljudingen är ofta så sinnrikt och följdriktigt, att man frestas gifva honom rätt. Staffelen i hans egen skrift kunna, som anmärkt är, till stor del bero på vårdslös korrekturläsning.

Jemt' hog och sinne, fiär
Från bröstet slitet är,
Den sväfvar städz kring dig
Och söker idkelig,
O skönsta, medh din själ förena sig."

En djupare elegisk stämning möter ej bland hans samtida skalder.

Sin kärleks historia behandlar han äfven under formen af en romantisk berättelse: *Om herden Celadons och den ädla herdinnan Stratonices kärlek* *). Af flera drag skönjes, att händelsen angår honom sjelf och timat under hans student-tid. Man igenkänner, under de diktade namnen, konung Carl XI såsom Alexander, den dyrkade såsom Stratonice, och författaren i Celadon. Skalden nämner att han öfverlemnat åt Alexander sitt sorgspel, den 15 Augusti 1665, eller samma dag då tragedien *Rosimunda* första gången uppfördes på Upsala slott. En mängd personer kunna dock nu lika litet utspanas, som hvem Stratonice egentligen var **).

Sorgspelet *Rosimunda* skiljer sig från hvad svenska vitterheten dittills, och äfven långt efteråt,

*) Af namnet Stratonice inses redan, hvilken obrottslig gramlagenhet, som skalden ålagt sig. Man erinre sig Combabus, som valdes till Stratonices ledsagare.

**) Enligt den sannolikaste gissning, skulle (utom de ofvannämnda) *Philippus* betecknar konung Carl X, *Tyrsis* Erland Hjärne, *Cornificius* Henrik Hjärne, *Parmenio* ambassadören Gustaf Bjelke, *Chione* hans grefvinna, *Celenista* hans svärmor, *Pausanias* Celenistæ bror, *Stratonice*, *Sophonisbe* och *Aristobulus* Celenistæ brorsbarn, *Macedonien* Sverige, *Athen* Upsala, o. s. v.

ägt att uppvisa, medelst en styrka i karaktersdrag och språk, en omvexling af teater-effekter och vers-arter, en tragisk uppfattning och anläggning, med ett ord, ett slags aning af SHAKSPEARE, hvarigenom det kan kallas en förelöpare af det romantiska skådespelet hos oss. Det hemska af skuggsyner omskiftar med hofnarrens upptåg och improviserade intermeder, men på samma gång genomgår en fruktansvärd Nemesis hela stycket, och den högtidliga koren afkunnar sina straffdomar, liksom i de gamles sorgspel. Noterna till de här afsjungna sånger äro ännu bevarade. Deribland angifves en nummer efter en tysk melodi, men de öfrigas härkomst är okänd. Redan vid styckets läsning finner man, att det måste gjort ett ovanligt intryck på den tidens åskådare, för hvilka de skiftande uppträdena voro en oerhörd nyhet, ty skalden har rört sig med så mycken frihet, att han ömsom anslår tonen af sorgspel, opera, lustspel och melodram, samt äfven inlagt pantomim och baletter. Märkligt är, att studeranden WOLIMHAUS (sedan ordföranden i reduktions-kommissionen, grefve GYLLENBORG) uppträdde såsom *Nemesis*, hvilket han på sitt sätt blef trettio år sednare. Såsom prof på styckets diktion må anföras början af HELMIGES monolog, hvarvid endast nutidens stafning må iakttagas, för att underlätta läsningen:

"Nu har den eldstrålande Phœbus
Hän med lösa tyglar ränt
Ner till den hesperiska floden,
Dragit sina daggstrålar bort,

Och i salt hafssvallande doppat
Sina gullbemängda hår.
Qvar är det svarthvifvade mörkret
För all verlden i önsklig ro;
Enda ljus har sömniga jorden
Af Dianæ silfverglans,
Jemte hennes glimmande tärnor,
De der gnistra täckelig.
Nog deraf har ofantliga verlden,
Två allena fattas mig,
Om de båda allena vore för handen,
Ack, då vore jag benöjd!
Du, min allerskönsta Diletta,
Du allena lyser mig
Mer än andra skimrande stjernor
Med din klara ögonglans.
Din skär' ögon lysa mig natten
Mycket mer än månans sken.
— — — — — — — — —
Litet mig eller inte bekymrar
Carlavagn och Frigge-Rock,
Om de löpa söder ell' öster,
Om de skina klart eller ej;
Nattens mörker och hisliga skugge
Aktar jag för ingenting,
Medan mig, o söta Diletta,
Lysa kan din fägrings glans."

De i romans-stil inblandade sånger äro rimmade. Äfvenså de stanser, som sjungas af koren. I öfrigt omvexlar versarten med personerna. Den upphöjdare dialogen är i allmänhet affattad på alexandriner. Skuggorna tala på hexameter. Den vanliga dialogen är på jambisk vers. De scener, der Pickelhäring uppträder, äro improviserade. Lik-

som de gamle och STJERNHJELM, söker skalden att genom den imitativa harmonien förhöja verkan, der anledning förefinnes, t. ex. i denna målning af hafvet:

"På andra sidan hotar
Besvikeliga hafvet,
Som susar, rusar, brusar,
Som häftigt hväser, fräser;
De många stora vågor,
De skrynkta, rynkta vågor,
De fradgefulla vågor,
De höga, starka vågor,
De vågor, som med svalgen
Och stormen grufligt hota;
De många, lömska sandref,
De höga häll och klippor,
Som mången köl och framstam
Ha stött i stycken sönder,
De falska vattuhvirflar
Och stickna väderilning,
Som skeppet i ett ögonblick
Kringhvälfva och kullstörta:
Hvad skall han slutlig göra? . . .
Att tro ovissa hafvet? . . .
Då har han vissa faran."

Eller denna naturmålning:

HELMIGES.

"Himmelen hastlig ihopdrog
Svarta bedröfliga moln, de den alltför otidiga natten
Skyndad', att allt öfver allt med det obegripliga mörkret
Skygdes och svartnade bort; jag allen i fasliga skogen
Lopp, ville frälsa mig ut, men blef mera vecklad och villad.
Ack, huru blef jag då till mods, då den häftiga ljungeld

Glimmad' och blixtrade tätt, att fästet glyste af elden,
Åskan ohörliga vrok, och bullrande dundrar så häftigt,
Att mig tyckt hela verlden af ångst och skräckande darra.
Detta det härdade fort vid pass tre stunder i sänder;
Då blef makliga stillt den alltförskräckliga blixten.

ROSIMUNDA.

Är icke under, att I sen ut så blekcr och faslig,
Som ett lik, den i mull låg multnad i trettio dagar.

HELMIGES.

Hör! det är intet allt; ty nattens rysande mörker
Klarnad' ej alldeles upp; det molnbehvifvade tunglet
Lyste så litet fram uti skyn; då vardt jag mig ändtlig
Varse i en hiskelig ökn, i en öd' ofantelig vildmark;
Allt såg sorgelig ut; stora lorfvoga, lafvoga granträ,
Mörka, flaroga, baroga, mossiga, båsiga tallar,
Krakoga, krokota, skyhöga, gamla, fall-lutande furu
Hötto mig alltomkring, när vädret ruskad' i skaten.
Allt var af hällar, klackar, klyftor och skrubboga stengryt,
Samt af rasloga qvistar och stök förtretligt och ojemt.
Allt var uselt och ödt; slätt inga blomster och örter
Fanns, utan här och der ljung, sqvackra, skogsdun och yde,
Mest var i dalarne träsk och allt slags giftiga svampar.
O, huru fasade mig, när hvarken hund eller hana
Höras kunde, men allt var still i bedröfliga tysto!
Intet var lefvande likt, men allting dödligt och ödligt,
Fast det än hördes ibland vederstygglig och gräselig klagan
Med bedröfvelig åll och tjutan af ugglor och ufvar." — — —

Jemte versens imitativa harmoni, öfverraskas man af föremålens framstående klarhet, den *dipintiva evidenza,* som man finner i GOZZI's styl. Man ser i HJÄRNES naturbeskrifning, att han var målare, liksom man i GOETHE's igenkänner hans med pensel utförda landskap.

En olika tonart och färgskiftning herrskar i skildringen af hjertats rörelser, t. ex. i Rosimundas uppvaknande ur dvalan af nedslagenhet och tvifvel:

"Som den vekliga, späda violen,
Kränkt af en alltför olidelig dimma,
Undertryckt af odugliga vätan,
Hänger sitt bedröfvade hufvud,
Ser så sörjande neder å marken,
Som hon ville beklaga sitt ofall,
Att hon så betäcks och föraktas
Af de sämr' och ringare ogräs;
Gifver ock ej den förriga lukten,
Viser ock ej den förriga färgen;
Men då snart den ljufliga solen
Jagar bort den elaka dimman,
Sätter hon upp sin dejliga blomma,
Koxar högmodelig upp uti luften,
Vill heller aldrig af andra gemena,
De kringliggande ringare örter
Låta sin ögnastärkande färga
Såsom förr föraktliga döljas,
Börjar igen så täckliga lysa,
Med sin fägring trotsa de andra;
Den, som af himmelens skickels' är utvald
Härsk' och än andra ädlare vara,
Si, densamma lider ock aldrig
Blifva ringa; låter ock intet
Af någon annan kufva sig under."

Ett prof må äfven anföras på skuggornas språk i denna dikt. Det är Cunimundi hamn, som uppträder, att kräfva hämd å sin mördare Alboin:

"Från den skräckliga Phlegetons besvärliga våning,
Från den vill;ande, stygga, bedröflig', ofantlige, svarte,
Faslige, gräslige, snöd' och djup' obegriplige mörksens

Grundlösa, grufliga hål och alltförskräckliga plågrum,
Der intet annat hörs än idel klagan och ållan,
Dädan kommer jag, Cunimundus, åter i verlden.
— — — — — — — — — — — — — —

Alboin, opp och fly, fly till de yttersta öjar,
Skynda dig hän och fly, fly till de nordiska fjellar,
Der den yttersta verldsens rum och yttersta vinkel
Af en odräglig köld, stor frost och olidelig vinter,
Af långvarigt mörker och natt betvingas och intags;
Der man sommarens värma och ljus ej känd' eller afvet.
Alboin, fly till skarp' och ryggoga klippor,
Fly till ofantliga hultar och ökn' och villande skogar!
— — — — — — — — — — — — — —

Hämden hänger dig städs öfver hals, öfver hufvud och hälen,
Följer ock *dig*, chvart du går, du vik' eller undflyr.
Din orolig' och aggande samvetsgnagande hjertmakt,
Jemte med obeskrifveligst och darrande fruktan,
Fasligt grufvande, skräckligt rysand', oändelig ängslan
Dig skola kränka, ditt förnuft och sinne beröfva,
Alltid din usla själ utmäkta, betvinga, bemantla,
Att du då aldrig hjelp njuta får och ända din oro,
Hvarken då Phœbus i öster uppfar och sig uppföre skyndar,
Eller han drifver högst sin vagns pil- och vind-snara hästar,
Eller ock han drifver om med lösa tygeln i vester,
Och då Diana regerar allen i bestjernade fästen." — —

Sedan skuggan försvunnit, följer omedelbart en improviserad scen emellan Florisel och Halexius pickelhäring, hvars innehåll är för oss obekant, och derpå uppstämmer den varnande koren följande sång:

"I snöda hjertan, öfverfull'
Af otro, säkerhet, stor synd och skull,
Hvi vänd' I ej igen
Förtörna Herren Gud i himmelen,

Och ret' Hans stora tålamod?
Betänker, fastän Han är länge god,
Fast Han allen
Är ganska sen
Och mäkta len,
Förglömmer Han ej ert brott och men."

Tragiska och komiska uppträden omvexla bjert, liksom hos SHAKSPEARE. Skarpa, äfven låga ord, saknas ej. "Din hund" . . . . "din blodhund" . . . "sköka" m. fl. förekomma allt emellan. Efter utgjutelser af en upphöjd erotisk anda, komma andra af en lägre styl, såsom då den varnande koren sjunger till HELMIGES:

"Känn, Helmiges, känn väl åt,
Förrän du i sängen klifver!" m. m. (sid. 122.)

Detta sjöngs för den elfvaårige konung CARL XI. Men "dem renom är allt rent", och den tidens teaterspråk, äfven det som taltes inför LUDVIG XIV och hans hof, tillät mycket, som nu ej kunde upprepas ens på en landsorts-teater. Hvad man mindre skulle förmodat, är det frisinnade språk, som studenten tillåter sig inför den envåldige monarken och hans omgifning. T. ex.:

"Ack, huru lite vet den af kungars vacklande lycka,
Som med åtrå begär kronan och kungliga makt,
Som af himlen sjelf är dertill ärnad och utvald,
Men bedragen af dess härliga prydnad och glans!
Lyckan, hon smickrar ej länge med dem, som i höghet och äro
Satt' äro, dem hon kan kasta så hastelig kull." (s. 139.)

Eller på ett annat ställe:

"Han efter sig har lemnat
Tiberium, som unger

Är än, och oförsökter;
Tiberium, som intet
Ännu kan rätt besinna,
Hvad är att rätt regera,
Hvad är försvara länder,
Hvad är att draga krona,
Hvad är att bära spira!" (s. 147.)

Hoflifvet tecknas sålunda:

"Vara fri, jag högligen önskar,
Vämjes och leds lefva länger i hofs förtretliga träldom,
Der jag stadlig är stadd bland klaffare, falskhet och afund,
Der min dagliga traktan och id är att hinna behålla
Den med mödo och last bekomna kungliga nåde,
Den snart stapplande gunst. Vid räknpenning rättlig en hofman
Liknas, som hundrade galt och nu gäller ett eller inte.
Den som är högst och kärast i dag, blifver utstött i morgon.
— — — — — — — — — — — — — —
Jag vore väl tillfreds med kungens täckliga ynnest,
Der den ej hastelig af en falsk trappdragare kullrefs.
— — — — — — — — — — — — — —
Det är ock allravärst, att de lismare, ljugar' i löndom
Efter ens argsta stå, der de synas vänlig' i ögon,
Kallande sig deras vän, deras broder och tjenar' i allt fall,
Intill dess att de hvitmenade, gipsade grifter,
De sötgiftige, smickrande, hemska, vanartiga näbbmöss
Kungen imellertid fullblåsa båd' öron i sänder." — —

Åfven af dåtidens krigare lemnar han en skarp teckning, ehuru troligen många voro tillstädes vid styckets uppförande. SAMUEL COLUMBUS, som spelade LONGINI roll, frambar den i följande ordalag:

"Den förra tapperhet är mestadels försvunnen.
I stället att de förr sig öfvade med piker
Och hade allt sitt tidsfördrif i vapn och harnesk,
Så gå de åter nu på källare och krogar

Och mäkta sig slätt ut på len' och lätta qvinfolk.
Der en soldat sig förr till läckerhet ej vände,
Hans spis var hård och rökt, hans dryck var rena vattnet,
Hans säng var kalla mark och himmelen hans täcke,
En gråsten var hans örnegott och hufvudbolster.
Nu vill han intet mer än läckert, stekt och sudit,
Och strupan sväljer vin och andra söta drycker,
Der han kan få en fyrk. Uppå en blöt dunbädde
Vill han så gerna sträcka sina lata leder.
I ställe der de förr försvarade menlöse
Och brukt' ej skryteri, men läto se sin mandom
Med sjelfva gerningen och stodo såsom karlar,
Der låta de i dag sin mandom på de svaga
Och mest på bönder se, dem de så illa plåga.
I munnen bära de ej annat än som bannor
Och tre famns långa ord och grufveliga eder.
Ja, de som mest så stor' och vige är i munnen,
De fäkta allermest med tån och harevärjan." (s. 153.) *).

*) Ämnet till närvarande sorgspel är äfven behandladt på fransyska af Baro, under titel *Rosemonde*, *"triste et misérable poëme"*, säger en fransysk konstdomare (*Histoire du Théatre Français depuis son origine*, T. VII, p. 226), hvarför detsamma, ehuru uppfördt år 1649, ej upptagits i senare bibliografiska arbeten, utom i katalogen öfver de Soleinne's samling af dramatiska kuriosa. Af nyssnämde konstdomares (M:r Parfaicts) korta öfversigt utaf styckets innehåll finner man, att de tre hufvudpersonerna, Alboin, Rosimunda och Helmiges, äfvensom vissa drag af hufvudhandlingen, äro desamma i begge dramerna. Deraf följer dock ej, att Hjärne's bör anses såsom efterbildning, eller ens att han känt Baros stycke, hvilket aldrig varit tryckt. Begge författarne hafva blott valt till behandling samma historiska fornmäle om Longobardernas konung Alboin (Albovinus), som mördades af sin gemål Rosimundas älskare Helmiges, i Verona år 572. Samma ämne har äfven varit användt i sorgspelet *Alboin ou la vengeance*, af Nicolas Chrétien, uppfördt år 1608 *), och i tragedien *Alboin* af Claude Bil-

*) *Historie du Théatre Français depuis son origine*, T. IV, p. 114.

Vi kunna ej afsluta denna korta redogörelse för HJÄRNES skaldskap, utan att fästa uppmärksamheten på det första anslag af hans lyra, eller grafskriften öfver REPPLERUS, hvarigenom han tidigt vann ett skalderykte, som då tycktes bestämma honom företrädesvis för den vittra banan. Detta ungdomsförsök bär redan hans sångmös utmärkande drag. Såsom exempel må anföras målningen af *ålderdomen,* oaktadt den påminner om STJERNHJELMS öfver samma ämne, hvilken slutar dennes *Herkules* och anses såsom hans mästerstycke. HJÄRNE tecknar bilden sålunda:

"När de besvärliga år och sorgedagarne nalkas,
Fröjdsens stjernor och sol och glädjens måne bedunkla,
När de starka väktare darr' och pelarne krökas,
Ögons fönster mörku' och glasen spricka för ålder,
Dörren slutes igen och rösten af qvarnarne tystna,
Mundsens mölnare stå fåfäng' och dagliga minskas,
Hörselns kraft tynar af i flat' och hängande öron,
Hufvudets lutande höjd för fall på vägarne rädas,
Senmogna mandelträn bär snöhvita blomster i håret,
Vätskans silftog går af och blodets gyllene källa
Mer och mer löper ut, och magans embare gistnar,
Hjulen i hjertat, i lungor, i lefvern falla till intet;
Si! huru ästu då beqväm din skapare blidka?" (s. 82.)

Men i stället att STJERNHJELM slutar med döden, såsom det sista:

LARD DE COURGENAY, 1609 *); men då dessa stycken ej varit tryckta, är det sannolikt att HJÄRNE om dem saknat kännedom, helst en obemedlad student i Upsala den tiden troligtvis ej ägde tillfälle att följa främmande skådebanors företeelser.

*) *Ibid.* p. 128.

"Vett och sinne gå bort, fördälmas i dvas och i glömsko,
Döden är yttersta målet, i dy vi samkas och ändas" —

öfvergår HJÄRNE till teckningen af ett lif efter detta, för hvilket det närvarande endast är en förberedelse. I skaldeanda och metrisk förtjenst står tvifvelsutan den gamle skaldefadren öfver sin efterföljare; men dervid bör icke förbises, att *Herkules'* sångare då var på höjden af sin utbildning, hvaremot HJÄRNE var en tjugetre års yngling, började sin vittra bana. Efterbildning af STJERNHJELM kan HJÄRNES målning lika litet kallas, som denna teckning, af "den blinde siaren TIRESIAS-LEOPOLD," är det:

"Hon varder kommande den stund,
Den stund af långsam död, den stund af evig dvala,
Då inga ämnen mer till dina sinnen tala;
Då styrkan brutit upp med viljan sitt förbund:
Då mjölnarena mer ej mala,
Och huset darrar på sin grund,
Och tinnarna deraf stå kala,
Och mörkret bryter in igenom fönstrens rund."

De äro alla, som bekant, hämtade från Salomos *Predikare* *), hvilken HJÄRNE närmast följt.

Öfverväger man, att Rosimundas författare var en ung student, som ej sett andra skådespel än de latinska komedier af TERENTIUS, i hvilka han sjelf spelt med djeknarne i Strengnäs, och icke ägde begrepp om någon teater, förrän han sjelf byggde en för sitt eget skådespel, hvilket fordrade icke

*) Kap. XII, v. 1—7.

obetydligt machineri; så synes han varit begåfvad med ett ovanligt snille och en rik uppfinningsgåfva för teatern. Om han varit född i Frankrike, Italien eller England, och ägt de mönster och sceniska tillgångar, som der redan då förefunnos, så hade han lätteligen blifvit en ryktbar dramaturg. STJERNHJELMS balletter — för att ej tala om MESSENII och andras äldre skådespel — äga, i fråga om dramatiska anlag, intet jemförligt med HJÄRNES ungdomsförsök, och han var måhända det första dramatiska snille, som Sverige ägt intill GUSTAF III:s tid. Huru liten vigt han sjelf lade på sitt vittra författarskap, synes deraf, att han aldrig låtit trycka mer än grafskriften öfver sin ungdomsvän under student-tiden, PAUL REPPLERUS, och han vann, liksom sednare WALLIN för sången öfver studeranden STRÖM, sitt första skalderykte vid en väns grift. Det är först nu, efter nära två århundradens förlopp, som HJÄRNES vittra skrifter, genom en enskilt mans berömliga nit för den fosterländska skaldekonsten, utkomma i tryck *). Diktens vänner skulle beklaga, att detta snille redan vid några och tjuge års ålder öfvergaf den vittra banan, i fall icke vettenskaperna och fosterlandet derigenom hade skördat så rika och gagneliga frukter i andra riktningar.

Att HJÄRNE sist, och vid den höga åldern af nära åttio år, beträdde det politiska fältet, ägde sin grund dels i hans rastlösa verksamhet på andra

*) Utgifvaren är Herr P. HANSELLI, uti Upsala.

områden, dels i tidens skick, som under de begge Carlarnes envälde icke medgaf någon parlamentarisk utveckling. Redan från sin ungdom hade han dock älskat och begrundat de fria statsförfattningarne, hvilka han med uppmärksamhet följt både under sitt vistande i England, der Whig- och Tory-partierna just då uppstodo och Habeas-Corpus-akten antogs, samt i Nederländerna, der en friare samhällslära redan burit sina frukter. Vid 1714 års riksdag var Hjärne bland dem, som undertecknade den då något vådliga anhållan, att Ulrika Eleonora skulle öfvertaga riksstyrelsen under Carl XII:s frånvaro *). Då, vid Carl XII:s död, ett nytt regeringsskick skulle hos oss införas, blef Hjärne en af de mest framstående deltagare i detta grannlaga verk. Åt honom och lagman Gyllencreutz, motståndaren vid envåldets införande, uppdrogs att granska den nya statsförfatt-

*) Under det bekanta "voteringsdokumentet," hvarigenom frågan om regentskapet skulle bestämmas, tecknade flera med förbehåll, som upphäfde underskriftens verkan, och andra så tvetydigt, att meningen äfven kunde tagas på motsatt vis. Carl Gustaf Cederhjelm uttryckte sig sålunda: "*Att anmoda Hennes Höghet nekar jag intet är det nyttigt för oss och henne,*" hvilken mening blir jakande om skiljetecknet sättes efter ordet *intet*, men nekande om det tecknas före samma ord. (*Se Berättelse om riksdagen i Stockholm 1713—1714*, af R. M. Bovallius. Sv. Ak. Handl. XXII: 283.) Då fråga sedan väcktes att återtaga sina vota, ditskref Hjärne sitt namn, och var (sex år före konung Carl XII:s död) så förvissad om regeringssättets förändring, att han dervid yttrade, att "*den tid skulle komma att detta väl blefve approberadt.*" (Ders. s. 292. Efter Ridd. o. Ad. Prot. d. 16 Mars.)

ningen, innan den förelades Ständerna. Deremot ägde FREDRIK I:s upphöjande på tronen en öppen vedersakare i HJÄRNE, som dervid plägade upprepa det gamla tyska ordspråket: *Hessen-Blut, nimmer gut.* Samma år begärte han afsked från alla sina tjenstebefattningar, hvilket beviljades honom, med titel af landshöfding.

HJÄRNE var till det yttre af oansenlig kroppsbildning. Det mest utmärkande i hans utseende var hans snilleblixtrande, djupt liggande ögon. Bland flera afbildningar, är det porträt likast, som han graverat af sig sjelf i Paris *). Såsom enskilt man var han utmärkt af gudsfruktan, fosterlandskärlek, tacksamhet mot välgörare, trofasthet mot vänner. Då han öfver sina skrifter tecknade "*I. J. N.*" och slutade dem med en bön och "*Amen*", var det ingen tom formel. Den högstes nåd tillskref han alla sina kurer och framgångar. Han nämner icke sin välgörare grefve TOTT's namn utan att tillägga: "Välsignadt vare hans minne!" Och då CARLSTEN graverade en skådepenning öfver HJÄRNE, lät denne tillägga inskriften: *Gott und Tott.* Hans ar-

*) Det är högst sällsynt, men kanslirådet v. STIERNEMAN har ägt ett aftryck deraf. Under ett annat, stucket i koppar af HJÄRNES vän ELIAS BRENNER, läsas följande verser af STAUDE:

Qui Sviones Sophiam veram, qui chemica, fontes
HIERNIUS *edocuit, sic probus ora gerit.*
Chemicus an Medicus major, sibi par in utroque,
Secli Hermes verus, verus et Hippocrates.
Exoptans Natura parem, vel vivere numquam,
Vel, dixit, numquam debeat Iste mori.

betsamhet var otrolig, fortsatt ända till lefnadens sista gräns. Vid sin säng hade han en tafla, öfverstruken med vax, hvarpå han i mörkret tecknade de idéer, som under natten föllo honom in. Ehuru han var en glad och behaglig sällskapsman, samt gerna såg sina vänner, hade han dock, på det att de icke måtte störa honom i arbetet, tecknat med stora bokstäfver öfver sin kammardörr: "Vänner äro tjufvar, som stjäla tid, och värre än andra, då de ej kunna återställa det borttagna" *). Hvilken obegränsad tillit hans gynnare och vänner satte till honom, visar det förtroende som han erhöll af ambassadören grefve TOTT, hvilken sände HJÄRNE från Paris till Stockholm för att bland Sveriges grefvedöttrar utse den, som vore mest passande till husfru åt ambassadören, hvilket uppdrag HJÄRNE äfven fullgjorde, "utan att någon menniskia mina desseiner visste", skrifver han. Beskickningen erhöll ett oväntadt inflytande på hans egen framtid. Han var nära att ingå ett rikt gifte i Paris. Under resan drömde han en natt, i Köln, att han var i Stockholm och såg en ung skönhet, som skulle bli hans maka. Hans ankomst till hufvudstaden inträffade samtidigt med det ofvan nämda trolldomsväsendet, till hvars afslutande han syntes enkom sänd af försynen. En dag, då han gick fördjupad i tankar öfver de sorgliga uppträden, som han i domstolen måste öfvervara, ser han oförmodadt framför sig drömbilden från Köln. Han följer henne obemärkt

*) Inskriften var på latin: *Amici sunt fures temporis, et cæteris pejores, quia furtum reddere nequeunt.*

och erfar, att hennes namn var MARIA SVAN, systerdotter till den berömde arkitekten NICODEMUS TESSINS fru, samt upptagen såsom barn i deras hus. Genom föreningen med henne, befryndad med TESSINS ansedda slägt, grundades HJÄRNES lycka, "så att allt, hvar prick, som jag i den sömnen såg i Cöln, då fullkomnades", säger han *). Han ägde med MARIA SVAN nio barn. Efter hennes död ingick han gifte med friherredottren ELISABET BERGENHJELM; ty, såsom han derom uttrycker sig, "skönheten, såsom kärlekens moder, har jag alla mina dagar älskat." Af detta äktenskap föddes sju barn. Åter enkling, inträdde han, vid sextiotvå år, i sitt tredje gifte, med ELISABET CEDERSTRÖM, som åter skänkte honom nio barn, och öfverlefde honom så länge, att emellan hennes dödsdag och hennes mans födelsedag låg en tidrymd af etthundrade aderton år. Af HJÄRNES tjugufem barn voro nio söner och sexton döttrar, hvilka genom giften lemnat en vidt utgrenad afkomma. Alla HJÄRNES barn ägde anlag för dikt och skön konst, hvarför han plägade säga, att han erkände inga andra såsom sina. Hans yngste son, GUSTAF ADOLF, född i fadrens sjuttiondefemte år, blef grefve, riksråd, serafimer-riddare, akademikansler, och dog i sitt nittionde år, 1805. Emellan fadrens födelse

*) Det är möjligen från denna tid som HJÄRNE behöll en tro på aningar, förkänslor o. d., som stundom framskymtar i hans skrifter. Af försvaret för PAYKULL synes, bland annat, att han väntat uppfyllandet af en PARACELSI spådom. (Se *Det Svenska Bibliotheket*, af GJÖRWELL, 1 Del. sid. 235, 236.)

och sonens död hade hundradesextiofyra år förflutit.

Hjärne har sjelf byggt sin graf vid Bromma kyrka, en mil från hufvudstaden, samt författat öfver sig följande grafskrift:

"För alt det jag har lärt, för alt det jag måst lida,
För möda och besvär, för ondt jag har utstått,
För alt det jag har rönt och sett i verlden vida,
Har jag nu denna graf och lägerställe fått;
Ty är min sista bön, att mina trötta ben
Få ligga still i ro, inunder denna sten."

Man begagnar i våra dagar ofta ordet *framtidsman*, stundom utan att dervid fästa en rätt allvarlig betydelse. Om man dermed, såsom sig bör, vill beteckna en man full af en stor framtid, ej blott för sig, men för fäderneslandet, och hvars snille förmår verka välgörande för kommande åldrar, så var Hjärne en framtidsman, förtjent att tagas till föredöme jemväl af vår tid, som varit hans arfving och derigenom är förpligtad att fortsätta hans verk för ljus och förkofran. Det vore ändamålslöst att söka bestämma, hvad *han* skulle varit i *våra* dagar, eller hvad hans snille skulle hafva verkat, om det understödts af vår tids frihet i forskning, nya uppfinningar, oräkneliga hjelpkällor i de öfver hela verlden utbredda lärdomssamfund och lättade meddelnings-medel, hvarigenom ett tankeutbyte, som för honom fordrade månader, nu kan vinnas på lika många timmar. Då man öfverskådar det ljus han spridt genom vantrons och för-

domars bekämpande, vettenskapernas framsteg, helsomedlens förbättring, den allmänna hushållningens förkofran och tänkesättens upplysning, så synes fäderneslandet att lyckönska, om hvarje mansålders förenade krafter förmå verka så mycket, som Urban Hjärne ensam. Vår tid lider ej af samma själssjukdom, som hans. Men öfverspänning och öfvermättnad, förkonstling och förslappning, svärmeri och öfverdrift, kunna jemväl urarta till själslidelser, som kräfva motgift. Ett sådant ligger i naturvettenskaperna, de friskaste och mest upplifvande för en försvagad, svärmisk tidsålder. Naturvettenskaperna hafva störtat stjerntyderiet, guldmakarekonsten, den hvita och svarta magien, och upplöst medeltidens feberdrömmar. De skola jemväl förjaga andra tiders sjukliga inbillningsfoster. De äro ännu unga och hafva framför sig en oberäknelig bana. Må de i vårt fädernesland aldrig sakna sådana ledare, som Urban Hjärne.

BENGT E. FOGELBERG.

Detta minne, författadt i anledning af den utaf Svenska Akademien präglade minnespenning öfver FOGELBERG, upplästes på Akademiens högtidsdag år 1855.

I den öfverblick af det skönas område, som lemnades vid Svenska Akademiens sednaste högtidsdag, erkändes den bildande konstens mästerverk under det förflutna året stå främst bland sina medsyskon inom fäderneslandet. Sverige hade nyss sett, hvad måhända ingen tid och intet land förut varit vittne till, trenne konunga- och hjeltestoder, inom en månad, egnas åt efterverlden, alla utförda af samma konstnärshand. Hyllningsropen hade ännu icke förklingat, då sorgbudet ljöd öfver hafvet, att den mäktiga ande, som uppbesvurit de store hädangångne ur grafven, gått sjelf att möta dem. Svenska Akademien, som så ofta vid stora fosterländska förluster fört den allmänna saknadens talan, begärde och erhöll sin höge Skyddsherres nådiga samtycke, att egna den första stundande minnesgärd åt den så oväntadt bortryckte Fidias-sonen. Vanligen har Akademien, för att ej synas gå efterverldens dom i förväg, ställt en längre tid emellan föremålets bortgång och dess hyllning, likasom hon gerna valt namn, hvilka under åldrarnas omvexling fallit i glömska, men som förtjent att återupplifvas i efterkommandes tacksamhet. Det historiska afstånd, som fordras för statsmannens bedömmande, eller för att väga förtjensterna hos den

yttre handlingens män, kräfves dock icke för konstnärens, hvars ära står på en gång helgjuten, liksom hans verk. För att rätt uppskattas, behöfver han intet fjerran, icke den vördnadsbjudande ålderdoms-erg, som de gamle betecknade med det oöfversättliga *ærugo nobilis*. Att deremot invänta den tid, då man behöfde återkalla hans i glömska fallna namn, kan icke ifrågakomma hos den, hvars minnes väckare i metall stå dagligen under den öppna himmelen, för efterverldens liksom för samtidens blickar. Det offer, Svenska Akademien egnat Sergels minne, året efter hans död, finner hon sig äfven skyldig hans berömde efterträdare och medtäflare. Begge hafva i sjelfva verket varit Akademiens medarbetare, såsom vårdare af fäderneslandets stora minnen. Bilderna af Birger Jarl, Gustaf II Adolf, Gustaf III och Carl XIV Johan, af Akademien tecknade i vitterhetens häfder, hafva de hädangångne, såsom skalder i brons, ställt på fäderneslandets jord, bland ett tacksamt folk, i hvars beundran hjelten och konstnären förblifva oskiljaktige.

Fogelbergs lif är betydelsefullt icke blott genom de snilleverk, hvarmed han prydt fäderneslandet, men sjelfva hans lefnad förtjenar att, liksom hans arbeten, framställas till mönster för dem, hvilka egna sig åt konstens bana, såsom en förening af snillets och arbetets ära. Sällan har någon med mera oafbruten och uteslutande hängifvenhet egnat sig åt sin bestämmelse. Tid och tillgångar, mödor och ansträngningar, uppoffringar och försa-

kelser, helsa och krafter, allt offrades åt samma mål: konstens seger. Hos honom böra konstens lärjungar, liksom litteraturens hos en JOHANNES VON MÜLLER, en HEYNE, en WINCKELMANN, en LESSING, studera icke blott konstnären, utan menniskan, för att lära, huru innerligt de bero af hvarann; ty utan en stor karakter alstras intet stort, och de högsta tankar födas ej blott i hufvudet, men i hjertat.

FOGELBERG såg dagen i Göteborg den 8 Augusti 1786. Fadren *), som var gelbgjutare, bestämde honom för samma yrke. Gossens skulptur-anlag röjdes från de spädaste åren, då han sökte forma bilder af hvad som föll under händerna. I brist af annat skar han, såsom han sjelf berättat, figurer af rofvor i köket, till icke ringa harm för modren. Fadren, som kanske icke hört, att CANOVAS första försök i bildande konst var ett lejon af smör, som han formade till bordprydnad åt en nobile FALIERI, men som dock anade en art af bildningsgåfva i barnets lek, ville bereda för gossen en konstnärligare bildning, än han sjelf mäktade lemna, hvarför den lille ERLAND sändes till Stockholm, der han sattes i lära hos hof-ciselören, professor RUNG, i hvars verkstad metallarbeten utfördes med mera konstnärlig behandling. ERLAND arbetade der, först såsom lärgosse och sedan såsom gesäll **), använ-

*) Död i Göteborg den 5 Februari 1811. Modren MARGARETA MARIA LIND dog 1829.

**) Han inskrefs såsom lärgosse den 21 Juli 1804, och blef gesäll den 7 Augusti 1806, enligt enskilt anteckning.

dande lediga stunder till ritning, efter de grunder han sökt inhämta i målare-akademiens lägre teckningsskolor. Ett litet arf, som tillfallit honom efter fadren, gaf honom omsider tillfälle till en mera sjelfständig verksamhet. Han lemnade verkstaden, utan att likväl ännu hysa annan förhoppning om sin framtid, än att blifva en skicklig handtverkare, och fullföljde derför sin bildning i denna riktning. Den närmare kännedom, han sedan såsom konstnär ägde om bronsens behandling och gjutning, härrörde från denna tid, liksom SERGELS första handlag för marmor-bearbetning från de år, då han var stenhuggare vid slottet. Emellertid fördröjdes under dessa läroår FOGELBERGS egentliga konstnärs-utveckling. Han var aderton år och ännu lärgosse hos professor RUNG, när han vann sin första belöning i de fria konsternas akademi. Derefter eröfrade han hvarje år allt högre utmärkelser, till dess han, 1812, vid tjugufem års ålder, kallades till akademiens agrée *). Hans mest

*) Af den uti Inrikes-tidningarne införda berättelse om målare-akademiens årliga pris-utdelningar inhämtas derom: År 1805 erhöll BENGT ERLAND FOGELBERG, »elev hos professor RUNG», tredje medaljen för figurteckning; 1806 fick han tredje medaljen för teckning efter antiken, och samma medalj i principskolan; 1807 tredje medaljen för teckning och modellering efter antiken; 1808 andra medaljen för ritning efter naturen och antiken; 1809 tredje medaljen för en basrelief föreställande Dedalos och Ikaros (prisämne), samt stora medaljen för modellering efter naturen och efter modell; 1810 den första eller kongliga medaljen för historierad modell; 1811 samma belöning för modellering efter naturen. Berättelsen för 1812 innehåller: »Herr BENGT ERLAND FOGELBERG utnämdes, till belöning för

smickrande uppmuntran var dock den, att SERGEL, som af sjuklighet hindrades att deltaga i akademiens sammankomster, men som hört omtalas FOGELBERGS framsteg, låtit säga honom, att han ville se hans modelleringar. Det var vintertiden. FOGELBERG lastade alla sina konstförsök i lera och gips på en släde, och drog den sjelf till SERGELS boning. Han hade icke sofvit om natten, af fruktan för det väntade utslaget. Sedan han, med klappande hjerta, uppställt sina små bilder i ateliern, inträdde SERGEL och betraktade dem länge, utan att säga ett ord. Slutligen yttrade han, med blicken fästad på ett utkast till Filoktet: "den der behåller jag", och gick. Dessa ord bestämde FOGELBERGS framtid. "Aldrig", sade han i sin sista tid, "har någon beställning eller något loford gjort mig så glad, som detta ord af SERGEL." Denne följde sedan FOGELBERGS konstnärs-utveckling med sträng uppmärksamhet, gaf honom råd, tillät honom att besöka sin atelier, och bjöd honom till sina glada, konstnärliga måltider, hvarvid slutligen den utmärkelse träffade lärjungen, att han vid klingande glas upphöjdes till brorskap med den store mästaren.

I Sveriges litteratur inföll vid denna tid en brytning, som blef af stort inflytande på FOGELBERGS konstnärs-utveckling. Hans bildning sammanträffade med den återvaknande kärleken för Nordens fornminnen, skaldskap och gudalära. Ett

flera års visad flit och märkliga framsteg, samt en äfven nu företedd väl modellerad figur efter naturen, till agrée af akademien.»

så varmt svenskt hjerta, ett så djupt begrundande sinne, som FOGELBERGS, kunde ej undgå att af denna rörelse i bildningens verld erfara ett lifligt intryck. Långt ifrån att minska hans kärlek och beundran för antikens mönster, framträdde dessa, genom jemförelsen med den nordiska myt-diktningen, i en ny dager, under det han samtidigt fann, hvad som deraf vore att hämta för afbildningen af Nordens Gudar. I den konstnärliga föreställningen af denna sednare verld var allt ännu ett kaos, bidande den ande, som skulle sväfva öfver ytan af vattnet, att förmedla hvad som ansågs oförenligt: Nord och Söder, antik och modern konst, klassisk och forn-nordisk skönhet.

Vid samma tid utgaf GEIJER sin snillrika skrift: *Betraktelser i afseende på de nordiska myternas användande i skön konst,* hvari han förklarade, att «de gamla myterna endast kunde användas i och för den tid, i hvilken de verkligen lefde.» "Man kan", säger han, "ej taga dessa föreställningar ur någon tid, utan att taga tiden tillika, eller, som är detsamma, för hvarje gud följer ett menniskoslägte med." Han medgaf väl, att "snillet äfven kan våga sig på omöjliga uppgifter, utan att förlora sin natur af snille, det vill säga, sin natur af att lyckas. Men till efterföljd kunna sådana försök ingalunda anbefallas." — "Om", tillägger han, "vi funnit oss befogade att varna skalden för sträfvandet att endast återställa de gamla formerna, så kommer deremot denna varning för bildhuggaren och målaren af sig sjelf. Ty hvilka former af den nordiska forn-

åldern äga dessa konster att återställa? Den har i ingen af dem uttryckt sig sjelf, och skulle väl svårligen gjort det, om den äfven kunnat (hvad den alldeles icke kan) för oss vara exempel." Han finner någonting i den nordiska fantasiens ursprungliga art, som är deremot. "Denna fantasi", säger han, "är ej blott en skapande, utan ännu mer en förstörande fantasi. En sådan karakter har den redan i sin första skapelse, der en hel gudaverld uppträder, men i ständig strid, för att i denna strid slutligen gå under." Han finner, i det djupare nordiska snillet, öfverallt den förstörande principen, öfvergående i mildare sinnen till den elegiska tonen. Dessa gestalter äro således mer för tanken, än för ögat; de kunna äga poetisk användbarhet, men ingen för bildande konst. En förgången myt kan förandligas, ej försinligas. Att Oden var enögd, som solen, emedan han pantsatt sitt ena öga för en dryck ur visdomskällan, kan herrligt uttryckas af skalden, men ej af den bildande konstnären. Äfvenså den åttafotade Sleipner, betecknande en öfvernaturlig snabbhet. Så är, i nästan hela den nordiska myten, formen, der den finnes angifven, uppoffrad för betydelsen. Dess personligheter bestämmas mer genom handlingen för tanken, än genom gestalten för ögat. Medgifvande hjeltesagans användbarhet för konstnären, förklarar Geijer slutligen, att "om bruket af nordiska mytologien, i och för sig sjelf, borde i fråga om konsten knappt talas."

Hvad som gaf förökad vigt åt denna förkastelsedom, var att författaren, långt ifrån att röja någon ovänlig stämning emot vår fornverld i allmänhet, var, genom tidskriften *Iduna,* hvars första häfte han skrifvit ensam, våra ålderdomsminnens förnämste nyuppväckare. Närvarande afhandling tog äfven djupt hos de så kallade Göterna. Ling utgick ur Götiska förbundet, hvars tidskrift upptagit ett dylikt, i hans tanke, hädande omdöme om de höge Asagudar *). Samtidigt yttrade sig de fria konsternas akademi ogillande om den nordiska mytens bildliga användande, såsom "råa och vidunderliga foster af de äldsta nordiska folkens inbillningskraft" **).

Fogelberg besvarade dessa anmärkningar med sina första bilder af Oden, Thor och Frej, visserligen ännu blott ungdomsförsök, men der, enligt ett gammalt talesätt, "klon röjer lejonet." Deras märkvärdighet låg mindre i konstfulländningen, än i den sjelfständighet och kraft, hvarmed en ung konstnär, i förkänslan af sin blifvande bestämmelse, oberoende af alla konstläror och fördomar, trycker inseglet på sin framtid. Sätter man sig in i den själsförfattning, som besluter uppväckande af en graflagd gudaverld, utan spår till förebilder och med århundradens gällande mening emot sig, så

*) Till någon, som frågade honom om egentliga orsaken, skall han hafva svarat: "Skulle min herre vilja förblifva medlem af en kristlig församling, om någon uppstode och med allmänt bifall förnekade vår herre Kristus?" *Iduna*, 11 häft., s. 28.

**) Tal af akademiens preses på högtidsdagen år 1818.

må man förvånas. En bildande konstnär, som börjar med hyllande af andra gudar, än antikens, än dem som Canova, Thorwaldsen och Sergel ansett såsom uteslutande mönster, hade ännu ej uppträdt. Men Fogelberg var en djupt nordisk natur. De nyssnämde konstnärerna voro, likasom Winckelmann och Ehrensvärd, efterborne Hellener. Fogelberg och Ling deremot, i känslan för den nordiska mytens betydelse, efterborne Göter. De bodde tillsammans under Fogelbergs första bildningstid, och den unge konstnären erhöll af den väldige Asabarden daglig näring för sina drömmar om en plastisk framställning af Nordens gudagestalter, hvilka framstodo för honom, i Asadiktens höga trollspegel, som herrliga urbilder, de der borde återväckas genom konsten, liksom Vala uppstod ur sin slummer vid Odens besvärjelser. Skuggorna af Asaläran hafva ännu ej helt och hållet försvunnit bland svenska folket, äfven i de aflägsnaste nejder, då det talas om Thors kamp med trollen, om elfvor och vettar. En förskönad afspegling af myterna lefde inom den gamle skaldens och den unge konstnärens bröst. De trodde sjelfve derpå, i trots af motståndares angrepp och vänners skämt. Hvad som är anmärkningsvärdare, trettio års vistande i Rom släckte ej denna tro hos Fogelberg, hvarom han sedan i sina stora gudabilder lemnat odödliga bevis, — alster, som han sjelf säger, af det första "barnasinnets anda och tro." Liksom Columbus ägde förkänslan af den

verld han skulle upptäcka, långt innan han sett den, öfvergaf FOGELBERG aldrig tanken på förverkligandet af sin ungdomsdröm, att eröfra åt konsten ett nytt, ännu af ingen anadt område.

Det bifall, som hans konstfärdighet redan vunnit, förvärfvade honom emellertid offentligt understöd, att besöka konsternas hemland. Han gick om bord på ett handelsfartyg, för att först begifva sig till Frankrike. Efter en svår öfverresa, som varade tjugusju dygn och hvarunder fartyget var nära att förgås i höstdagjemningsstormarna, fördes han på en fiskarebåt, med lifsfara, till Portsmouth och derifrån till Cherbourg. Vid genomresan af det bördiga Normandiet skrifver han, ännu intagen af Nordens höga natur, till en vän: "jag saknar våra berg, våra vattenfall, våra af floder genomskurna dalar!" Han anlände till Paris. Det blef för honom icke nöjets och förströelsernas, utan mödans och försakelsernas hufvudstad. Redan vid sina första besök i de stora konst-gallerierna och lärosalarna fann han till sin bestörtning, huru mycket som, oaktadt vunna prisbelöningar, allmänna loford och sjelfva SERGELS bifall, ännu fattades honom i hvad han sjelf fordrade af en konstnär. Lidanden nedlade honom på sjuklägret. Efter trenne månader uppsteg han med återhämtade krafter och med den fasta föresats att vid trettiofyra års ålder blifva lärjunge på nytt. Han ingick såsom sådan både i franska konst-akademiens skola och på bildhuggaren BOSIOS atelier, den då mest besökta. En annan svensk konstnär, som vistades i Paris samtidigt,

yttrar derom: "Arbetande, endast med några få timmars hvila, gjorde FOGELBERG framsteg, som i hastighet och utsträckning kunde anses oerhörda, och väckte det största uppseende hos både mästaren och kamraterna. Efter några månaders förlopp inrymde mästaren åt honom icke blott platsen såsom den skickligaste bland sina lärjungar, utan helsade i honom en medbroder. Han fann sig sålunda i tillfälle att sluta sina skolstudier med några månaders modellritning hos den utmärkte målaren PIERRE GUÉRIN" *). Då FOGELBERG sednare kastade en återblick på denna nya skoltid, som, under yngre medlärjungars skämt med den redan till man mognade, främmande kamraten, icke saknade sina förödmjukelser, anförde han följande stränga sjelfbekännelse om nödvändigheten att underkasta sig ett sådant offer: "Odugligheten, okunnigheten och egenkärleken, förenade med det mest pestifierande smicker, ha gjort oss till maniererade, okunniga och egenkära gossar om tretti år och derutöfver. Utrustade med dessa egenskaper vid en ålder, då ungdomen redan är förbi, lifligheten i aftagande, och stadde på en falsk väg, skämmas vi att inträda bland skolgossar, som vid fjorton eller femton år veta mera, än vi vid trettiofyra. Äfven förbjuder reglementet det vid vissa läroanstalter. För att kunna arbeta på Institutet i Paris, måste jag göra mig tio år yngre. — Att omskapa och bilda en tretti års syndare, är väl sent. Man

*) Anteckning af intendenten NYSTRÖM.

kan då endast utbilda och reglera det man redan vet" *). Denna öfverdrifna sjelfkritik, som hos FOGELBERG var ett framstående drag, gjorde honom betänklig och sen i utförandet, men vållade äfven, att han aldrig gick tillbaka eller på sidan om målet, hvilket händt så många stora konstnärer, och att man af hans mejsel äger endast med omsorg fulländade verk. I alla en konstnärs pligter följde han den store LEONARDO DA VINCI's valspråk: "Vill hvad du bör!" **)

Anledningen till hans nya lärokurs var den lucka, som han bemärkte i sin bildning, såsom hittills grundad nästan uteslutande på antiken, utan naturstudium, af hvilken ensidighet han befarade endast döda former. Hans skarpa blick upptäckte genast den nyare franska skolans företräde i detta hänseende, och han beslöt att tillegna sig detsamma innan han uppträdde i Roms stora konstnärs-republik. Att han i öfrigt ej förbisåg äfven denna skolas brister, visar följande yttrande i ett bref: "Fransyska skolan har visst stora fel, men dessa ligga uti nationallynnet och sticka fram uti alla de manér och moder, skolan haft och får. Icke desto mindre har den gifvit en ny riktning åt skulpturen, i det att den genom sitt naturstudium har återfört oss till den sanna grekiska konstens hufvudprincip, som är natursanning." I vissa fall sammanträffade

*) Utdrag af ett bref från FOGELBERG till en vän i Stockholm.

**) *Vogli sempre quel che tu debbi.*

hans omdöme om den fransyska konstsmaken med EHRENSVÄRDS *).

Efter nära ett års vistande och studier i Paris **), längtade FOGELBERG att erhålla det sanna konstnärsdopet i den eviga staden, konsternas helgedom, hvarje bildad mans hem, eller, som BYRON säger, "själens stad ***), der murarna veta mer än våra lärde. Huru ofta hade han ej redan varit der i sina drömmar! Och huru bleka syntes honom ej dessa mot verkligheten! Med FOGELBERGS känsla för det sköna och med hans begrundande sinne, måste Roms anblick föda en hel verld af nya, underbara och till en början oförklarliga känslor och begrepp. Icke blott de vördnadsbjudande fornlemningarna, de majestätiska templen, triumfbågarna, cirkerna, amfiteatrarna, obeliskerna, mausoléerna, och den otaliga mängden af hänförande konstskapelser; men alla yttre föremål, — himlens, vattnets, grönskans och växternas färg, bergens former, landskap, byggnader, folk, språk, lefnadssätt, — allt skilde sig från hvad han dittills sett. För honom blef hvarje vandring i Rom tillika en

*) Han skrifver härom till en vän: "En nation, som är qvick, men lättsinnig, utan allvar, ofta utan mening med sina qvickheter, utan djup fantasi, der allt är en följd af långt, ihärdigt arbete, blir ändå, med all sin ansträngning, ej annat än torr. — I allmänhet tycker jag ännu, att franska målareskolan saknar färgsinne. Jag menar dermed ej brist i val af färg, men brist i sammanhållning i de färger man valt."

**) Han ankom till Paris den 1 Oktober 1820 och afreste derifrån den 17 September 1821.

***) *The city of the soul.*

vandring uti historien, icke blott konsternas utan den allmänna; ty för bildaren af guda- och hjeltestoder äro begge lika vigtiga. Han förstod att under det nuvarande Rom uppsöka Cesarernas, under detta republikens, och under detta gudars och heroers, såsom det äldsta. Men allt var för stort, mångfaldigt, öfverväldigande, att han skulle kunnat med ens ordna sina idéer och intryck. Äfven den eldige, lefnadsglade, beslutsamme SERGEL kunde ej, af misströstan till sig sjelf, under ögonen af antikens gudar, arbeta under sitt första vistande i Rom, utan måste lemna det på en tid, för att samla sina tankar, och GOETHE utropade i samma belägenhet: "Antingen har jag varit vansinnig i alla mina dagar, eller är jag det nu". FOGELBERG tog sin tillflygt till sina gamla husgudar: arbete och begrundning. Han gjorde hundradetals utkast, uppsatte modeller, ombildade och nedslog dem. Apollo och Laokoon stodo oupphörligt framför honom, såsom odödliga påminnelser, att han ännu ej hunnit antikens skönhetslinea. Han iklädde sig då för tredje resan en lärjunges skepnad, besökande dagligen lärosalarne och användande qvällarne att rita hemma. Redan före afresan från Stockholm hade en ädel konstskyddare beställt af honom en staty. Han vågade ännu ej utföra den. Penningebrist ökade hans bekymmer. Likväl tillät honom ej hans konstnärs-samvete att aflemna ett arbete, som ej tillfredsställde honom sjelf. Under dessa år af torftighet och glömska utförde han dock, utom sin Merkurius, hvari han redan täflade med en af

THORVALDSEN öfver samma ämne *), tvenne af de konstverk, som snart blefvo hvad Italienaren kallar *di primo grido*, eller af den yppersta ryktbarhet: nemligen hans Amor i snäckan och hans Paris. Den förstnämda skattades vid den stora konst-utställningen i Paris (1827) såsom det skönaste arbete i bildande konst och inlöstes af en fransysk konstälskare **), betydligt högre än konstnären sjelf begärt. Man har anmärkt att denna tjusande bild, der kärleksguden, som nyss uppkrupit i snäckan och tittar fram om dess ena kant, för att hemligt sända pilen mot det redan utsedda föremålet, är bland de högst få i skulptur, der det lyckats konstnären att antyda på en gång hvad som nyss händt, hvad som händer och hvad som i nästa ögonblick skall hända ***). FOGELBERGS Paris väckte icke blott hans mästares, den berömde PIERRE GUÉRINS beundran, men sjelfve THORVALDSENS förtjusning. THORVALDSEN och GUÉRIN voro då hufvudmän för de största konstskolor i Rom, den tyska och den fransyska, begge täflande med hvarandra och stundom af skiljaktiga åsigter. Deras förenade loford utgjorde den högsta seger, och från detta ögonblick framstod FOGELBERG med ens såsom en konstnär

*) "Motivet har någon likhet med THORVALDSENS komposition öfver samma ämne; men är, hvad författaren häraf med säkerhet känner, uppfunnet i Paris, och långt förr än FOGELBERG sett THORVALDSENS staty, den tiden föga bekant utom Rom". NYSTRÖMS karakteristik af FOGELBERG, införd i *Svenska Minerva* den 5, 7 och 9 Januari 1835.

**) CASIMIR LECONTE, som sedan utgifvit *l'œuvre de Fogelberg*.

***) NYSTRÖMS karakteristik af FOGELBERG i *Svenska Minerva* den 9 Januari 1835.

af första ordningen, Sveriges ära under Italiens himmel. Han hade dröjt att uppträda, till dess hans rykte, liksom LEHNBERGS, föddes fullvuxet *). Nu, grundlades äfven det anseende, hvarigenom han sednare erhöll den utmärkelse, som ingen svensk konstnär, utom SERGEL, åtnjutit, att kallas till medlem af Franska Institutet.

Hans stora rykte hade nått fäderneslandet. Mera behöfdes ej, för att ådraga honom CARL JOHANS ynnest, och man kan säga att han från denna stund arbetade nästan uteslutande för sin konung i både antika och fosterländska ämnen. Bland de förra må nämnas hans uppdrag att utföra Apollo och Venus i marmor, för konungens museum. Den svåraste uppgift härvid var, att finna ett motiv, som icke erinrade om antikens behandling och dess oräkneliga efterbildningar af samma föremål, hvilka

*) Huru FOGELBERG sjelf bedömde sin verksamhet under denna tid, målas bäst af några utdrag ur hans bref. "Jag kan ej begripa", skrifver han, "hvart de tre år tagit vägen, som jag här tillbragt. År gå som månader, dagar som timmar. Jag fnaskar beständigt, efter mina moyenger. Merkurius avancerar i marmor, men den ger mig mycket arbete, och jag är utan pengar att taga hjelp till arbetets påskyndande. I allmänhet går det alltid långsamt i början för alla bildhuggare, innan de hunnit få fabriken så i gång, som de äldre hafva, ty man kan ej få skickliga arbetare, utan att jemt hafva sysselsättning åt dem. — Jag har nyligen slutat en liten figur, kuriös nog. Den föreställer Amor i försåt, i en snäcka, buren af en delfin." — "THORVALDSEN har varit hos mig och yttrat sig så vältaligt öfver min Paris, att jag deröfver kunde blifva stolt, om det låge i mitt lynne. Äfven GUÉRIN har komplimenterat mycket. I allmänhet äro artisterna nöjda med den."

fylla konstsalarne. FOGELBERG lyckades deri, genom att framställa Apollo under den egna bilden af den heliga tempelsångens uppkallare, med blicken fästad på Olympen, betagen i dess åskådande, och i begrepp att anslå lyran, som ännu hvilar orörd på altaret. Venus åter framställde han icke, såsom mängden af föregångare, afslöjande sina behag, eller täflande om skönhetens pris, men i det ögonblick då hon redan vunnit det och med glad öfverraskning betraktar det eröfrade segertecknet. För att ännu mer skilja sig från den mediceiska gudinnan och dess härmare, kastar konstnären ett lätt draperi öfver den nedra delen, till antydning att striden var slutad. Till dessa bilder från den helleniska gudaverlden kom kort derefter "Amor, som undangömmer vapnen för Mars", erinrande om THORVALDSENS öfver samma ämne, men utförd med måhända ännu större fulländning. Intrycket af denna, lika fint och naivt tänkta, som klassiskt utförda lilla bild, har af en konstdomare blifvit träffande liknadt vid det af ett skönt grekiskt epigram.

"Den som alltid härmar, skall aldrig blifva härmad", sade MICHEL ANGELO. Också rådförde sig FOGELBERG med antiken, men var icke dess blinde efterbildare. Liksom WINCKELMANN sades uppvuxen ur Greklands aska, var FOGELBERG en ättling af Hellas, men en sjelfständig. Han var bekant med de gamle, såsom man känner en förtrogen vän, på hvars råd man aktar, men hvars svagheter man ej förbiser; ty äfven antiken hade,

i hans tanka, sådana. Den, som följt Fogelberg under hans vandringar genom Vatikanens salar, kunde öfvertyga sig derom. Han utgallrade icke blott en betydlig del af de konstverk, som vanligen anbefallas såsom mönster, men han ansåg sjelfve den belvederiske Apollo icke vara af den grekiska mejselns yppersta alster (möjligen en efterbildning efter ett original i brons); till hvilket mindre uteslutande lof han hämtade anledning icke blott af den högra axelns knapphet (då statyen möjligtvis varit ursprungligen bestämd för en nich och att ses från en synpunkt, der denna axel måste falla undan), ej heller från den omständighet, att hufvudet ställts icke midt öfver bröstet, men närmare högra axeln, utan af andra oegentligheter i former och draperi. Så mycket högre ställde han Laokoon, i hvilket mästerverk han påstod ett helt tidehvarfs kultur ligga uppenbarad; men han instämde deremot mindre obetingadt i den af Lessing och hans efterföljare lemnade, såsom klassisk ansedda, förklaring öfver denna grupp, utan ansåg den enkla beskrifningen hos Virgilius närmare öfverensstämma med konstnärens mening och vara sannare, än allt hvad nyare konstdomare deröfver skrifvit. Långt ifrån att qväfva sin smärta, hvilket utläggarnes konst-teori påstår, upphöjer Laokoon jemrens rop, hvilket synes af den yngre sonens, med qvalfull uppmärksamhet ditåt vända hufvud, liksom för att med deltagande förnimma, hvad olycka träffat fadren. Fogelberg ansåg konstfilosofernas omdöme öfver sjelfva hufvudrörelsen i

denna grupp förvilladt genom ett misstag vid återställandet, då den moderne konstnären, utan noggrannare undersökning, satt ormens hufvud i stjertens ställe, och tvertom. Laokoon gör nemligen med högra handen en kraftansträngning, liksom ville han dermed från sig afvända ett plågsamt ondt, och han håller nu i denna hand endast odjurets stjert, hvaremot han, enligt den restaurerade bilden, låter ormen bita sig i sidan, utan att ditåt rikta den förnämsta uppmärksamheten. Ormens hals, der det återställda hufvudet sitter, är nu så smal, att den liknar stjerten, då deremot halsen, som bekant, är den tjockaste del på detta djur. Antager man åter de här antydda förändringar, så blir rörelsen i denna grupp förklarad, hvilket nu ej är händelsen. På samma sätt påstod Fogelberg att den beundrade Kleopatra icke vore den ryktbara drottningen, utan en sofvande Ariadne, enär ormen, hvaraf man slutit till den förra betydelsen, blott utgjorde ett armsmycke. I allmänhet fann han försöken till de gamla bildernas återställelse olyckliga, hvarå han anförde oräkneliga exempel, beklagande i synnerhet att man vid den så kallade rengöringen af Laokoon afskrapat det yttersta af marmorn, hvilket var som att skrapa hyn af en menniska. Emot det att han anvisade en lägre ordning åt flera beprisade mönster, ställde han högt andra, af mängden förbisedda antiker, hvaribland *Minerva sospita*, ett fragment af en bågspännare, som han tillegnade Praxiteles, en grupp ur myten om Perseus, ett par fragmenter af fötter, som

han ansåg af högsta skönhet, o. s. v. Bland antikens yppersta lemningar räknade Fogelberg äfven Pasquino's stympade bild, i ett af Roms gathörn, hvilken också Bernini ansåg som den skönaste i Rom, hvarför fråga väcktes om dess uppflyttande bland Vatikanens samlingar, ehuru romerska regeringen fann denna reform för djerf.

Fogelbergs rykte hade växt långsamt, likt de ädla träd, som skola trotsa århundraden. Han arbetade fortare i den mån han åldrades, och återtog dubbelt hvad han tycktes under en längre lärotid försummat. Han var motsatsen af Bernini, som vid aderton år lemnade sitt bästa verk (Apollo och Dafne) och i ålderns mognad arbetade förgäfves under femton år på Ludvig XIV:s häst. Fogelberg ansåg det materiella utförandets fullkomlighet vara underordnad själens och kunskapernas mognad, och att den förra endast borde vara ett uttryck af den sednare. Derför äro hans arbeten bland dem, som väcka den djupaste eftertanke hos åskådaren. Hans mejsel var doppad i förstånd, såsom man sagt om Aristoteles' penna. Äfven häri liknade han antiken, der konstnärskap och verldsvishet förenades. Men dess beräkningar ligga djupt, som guldet i grufvan, och sättas ej, som nyare konstkrämares effekter, i bodfönstren. Lik de gamle, egnade Fogelberg den största omsorg åt hvarje enskilthet, väl vetande, att i konsten är intet litet och betydelselöst. Men han såg med snillets blick och ömkade sig öfver dem, som räkna

knölarna på Herkules' klubba eller snoddarna i linan på *il toro farnese.*

Fogelberg gjorde djupt studium icke blott af de gamles bilder, men af deras minnesvårdar, vaser, urnor, lampor, kaméer, gemmer, medaljer och mynt; ty äfven deras mynt-vettenskap är en skönhetslära. Greken är lika oupphunnen i medaljkonst som i plastik. Icke enskilta, eller ens samfund, tilläts att pregla den tidens skådemynt. De utgjorde en nationalhyllning, en folkangelägenhet, hvars utförande öfverlemnades åt de utmärktaste konstnärer. De förete, i det yppersta bildspråk, gudars och heroers bedrifter, skönhetens under. Rom, under republiken och de första Cesarerna, lemnade en fortsättning deraf. Fogelberg gjorde stora samlingar af dessa minnesmärken, för att ständigt äga dem under ögonen, och när hans inskränkta tillgångar ej tilläto honom att fortsätta dermed, afyttrade han hvad han ägde, för att åter begynna på nytt *).

Under det han formade Greklands gudar och njöt det fria romerska konstnärslifvet, följde honom hemligt och oaflåtligt, lik forntidens "fylgja", en tanke, som längtade att framträda i dagen och taga form. Det var tanken, att vid sidan af Hellas' gudar framställa Nordens. Denna dröm stod

*) Den ena af dessa samlingar afyttrades till konungen af Bäyern, en annan till en Engelsman. Fogelberg beklagade, att han låtit öfvertala sig till dess afstående. Han började en tredje, som fortsattes till hans död.

oupphörligt framför honom, lik en beslöjad barndomsbrud, och derför dubbelt hänförande. Han kände allt hvad man invändt emot de nordiska myternas användande i skön konst, men han fann dessa inkast icke öfvertygande. Man hade anmärkt, att dessa myter ägde något alltför obestämdt, att kunna bildas af konstnären. Han visste dock bättre än någon, att det var konsten, icke dikten, som äfven i Hellas gifvit bestämdhet och form åt den grekiska gudaverlden, och att, om vi sakna typer för förfädrens gudagestalter, så är det endast i brist af konstnärer värdiga att skapa dem. Han insåg, att de grekiska konstnärerna, då de började sitt verk, fortsatt under så många århundraden innan det hann fulländningen, icke ägde af skalderna större ledning, än de nordiska i våra dagar för ett likartadt företag. Eddan var en mytsamling, liksom gudarnes ättledning hos Hesiodos, men hade företrädet af en ingång och utgång, som denna saknade. En om möjligt större svårighet mötte vid de grekiska skaldernas skildring af Olympens invånare, till följd af den olika föreställning derom, som uppstått hos skilda folk och länder, i olika tidsåldrar och diktslag, hvarför de förnämsta erhållit olika dyrkan under olika sinnebilder: hvaremot Eddans målning af Valhalls gudar är i ständigt samma anda och ton. Intet var obestämdare än de helleniska gudarnes form, innan konstnärerna började bilda dem. Sjelfve Homeros beskrifver icke gudarnes utseende. Man finner hos honom, huru gudarnes fader med en rörelse af

sina ögonbryn skakar Olympen *), eller kastar folkens öden såsom lotter i sin vågskål; men af dessa bilder är för konstnären lika litet att hämta, som då skalden låter Mars ropa som en hel krigshär, eller med sin fallande kropp betäcka flera tunnland jord. Sjelfva Helena målar skaldefadren ej annorlunda, än att de visaste och äldste af folket, vid hennes anbick, ej längre undrade på att Trojaner och Akajer underkastat sig krigets alla eländen för en sådan qvinna. Hvilken ledning skänker detta åt konstnären? Sant är, att skalden lemnar en utförlig skildring af Minervas hjelm och Akilles' sköld, för att derigenom ännu mer förhöja ägarnes betydenhet, men dem sjelfva ger han blott binamnen af den blåögda och den snabbfotade, öfverlemnande åt inbillningen att skapa en gestalt, som ord ej kunna måla. — Man hade vidare anmärkt det osköna hos flera af Nordens myter. FOGELBERG ansåg, att enögda och åttafotade bilder i Nordens mytlära borde ej mer hindra Asamytens användande i hvad den ägde skönt, än enögda Cykloper, hästfotade Centaurer, enbröstade Amasoner, hundra-armade jettar, hundrahöfdade odjur, Medusas ormhår och den vidunderlige Minotauros hindrat Greklands konstnärer att bilda Hellas' gudaverld. Man hade invändt, att nordmyten upphört att vara folktro; men huru mycket trodde Hellas' konstnärer på de gudar, som de sjelfve formade för att tillbedjas af folket, och i allt fall

*) *Il.* I: 528—530. Jfr HORATIUS, *Carm.* III: 1. 4.

tro väl ej nutidens bildhuggare på de grekiska gudar, som de likväl så herrligt skapa. I dessa frågor syntes således för Fogelberg inga oöfverstigliga hinder möta konstnären vid behandlingen af Nordens myter. För en konstnär, som sjelf förmådde skapa, var det snarare en fördel, att Oden ej var beskrifven, endast hans egenskaper symboliskt angifna, hvarigenom större frihet lemnades. Hvad Hellas ensamt, till följd af gudalära, klimat och seder, kunnat skapa, är typen för menniskoskönhet. Men denna har det lemnat i arf åt alla tider. Man kan ej bilda något majestätligare än Zevs, något kraftfullare än Alcides, något skönare än Afrodite, men man kan återgifva storhet, kraft och fägring af annat slag. Ingen bestrider, att Norden äger ett majestät, en kraft, en skönhet af annan karakter än Söderns. Hvarför skulle konstnären ej uttrycka den? Fogelberg ansåg i allmänhet, att Grekens myter, ej uppfunna för Norden, kunde icke så djupt, så innerligt anslå dess söner, som Nordens, när dessa en gång framträdde i värdig form. Grekerna hade skänkt de ovanskliga formerna för allt stort och skönt; det tillhörde snillet att bemäktiga sig dessa former och i dem ingjuta nya idéer. Så hade, inom målningen, Rafael, i en formfulländning värdig de gamle, skapat bilderna af madonnan och barnet, om hvilka himmelska idealer antiken ej kunnat äga någon aning. Ett ännu nyare bevis härför, inom sin egen konst, fann Fogelberg i den herrliga skapelse af Frälsaren och hans lärjungar, som

uppstod under THORVALDSENS mejsel, der kristendomens anda genomskimrar Hellas' former. Idealernas verld dör ej ut, sade han. Det fordras endast snillets slagruta, att finna dem. MICHEL ANGELO, BERNINI, SERGEL, CANOVA och THORVALDSEN, alla som för sin tid intagit främsta rummet i bildande konst, hade, ehuru antikens lärjungar, likväl i vissa fall gifvit en ny och egen karakter åt konsten: FOGELBERG kände sig mäktig af samma sjelfständighet. Men i frågan om en ny mytverld måste konstnären föregås af skalden, som anvisar fältet. Detta hade, hvad angår behandlingen af Nordens gudar i en med den nyare tidens bildning öfverensstämmande form, OEHLENSCHLÆGER, TEGNÉR och LING gjort. Nu frågade sig FOGELBERG, om en konstnär från det land, som i sin höga natur har den motsvarande taflan till denna bildlära och äger sjelfva gudahögarne inom sina gränsor, borde missförstå denna vink och sin egen kallelse? Att frågan hittills ej varit löst, bevisade ej att den icke kunde lösas. I lika många århundraden ansågs en ny, af de gamle oberoende vitterhet icke tänkbar, och den blomstrar dock nu vid sidan af Grekers och Romares. Sjelfva den beundrade antiken hade legat under halftannat årtusende misskänd och glömd. Hvad WINCKELMANN med sin penna verkat, att återväcka antikens gudar, kunde konstnären med sin mejsel verka för Nordens.

Ju mer FOGELBERG öfvervägde dessa ämnen, ju mer öfvertygades han, att hvad som varit möj-

ligt för Greklands konstnärer, vid återgifvandet af Hellas' myter, icke borde vara omöjligt för Nordens, i afbildande af deras egna. Synliga hafva inga gudar vandrat för Greklands konstnärer, mer än för Nordens, men ett återsken af de egenskaper, hvilkas ideal de blifvit, slumrar i menniskobröstet, och det tillhörde konstnären att med sitt snille skänka form deråt. Sådana ynglingar, som hästtämjarne på Qvirinalen, hafva aldrig lefvat på jorden, men de hafva lefvat i konstnärens själ och i Grekernas hjertan. Det högsta i konsten var äfven, enligt Fogelbergs åsigt, ej att endast efterbilda gifna former, men att göra en odödlig tanke synlig i marmorn, nyburen, liksom Jupiters stora tankedotter framsprang ur Ljungarens hufvud. Plastiken var sålunda ej blott formlära, utan en synlig karakteristik af själens egenskaper, föreställningar och lidelser. Fabeln förmäler, att Pallas borttog molnet från Diomedes' blickar, på det han måtte åtskilja gudar och menniskor. Detsamma inträffar med hvarje stor konstnär. Han afskiljer det gudomliga, evigt sköna från det tillfälliga, ofullkomliga, och preglar det förra i bild.

Långt innan han ägde hopp att dertill kallas, skref han till en vän: "Nordens gudar är ett rikt fält för konsten. Lycklig den konstnär, som har nog anda och kraft att kunna rödja detsamma. Men dessa mångfaldiga karakterer måste på en gång uppdragas, eljest uppstår svårligen deraf något helt eller sjelfständigt". På ett annat ställe säger han: "Dessa figurer äro ej kostym- eller dekora-

tionsfigurer, utan heroiska, eller rättare sagdt *karakterer i sin högsta potens*, hvilka böra behandlas såsom antiken behandlat sina gudabilder, och uti kolossal skala". — "Mina utkast äro att anse såsom nyfödda idéer och hafva för konstnären alla nyhetens behag". — "Säkert skulle dessa ämnen längesedan varit begagnade, om språkets mindre allmänna kännedom icke förhindrat det *). Hvad konstnärerna angår, de som redan hafva en reputation, så våga de sig ej på ett så halsbrytande företag, hvarvid föga för dem är att vinna, men mycket att vedervåga. Också göra dessa myters utläggare dem yra i hufvudet, genom deras olika och mystiska förklaringar. Min princip uti detta är, att konstnären bör uppfatta dessa ämnen *med barnasinnets anda och tro,* efter bokstafven i myten, och ej inblanda andra betydelser eller egenskaper, än det som samma moment visar honom, och för öfrigt låta konst- och antiqvitets-advokaterna tvista bäst de behaga om den osynliga delen deri" **). Ju mindre hopp han hyste, att fördomarne mot

*) Herder, som i så myeket var framom sin tid, är, oss veterligen, den förste som insett den nordiska mytens användbarhet för skön konst. Han finner ingen mytologi, utom Grekernas, skönare än Göternas. (Se *Iduna oder der Apfel der Verjüngung.* Herders *Werke, Litt. u. Kunst,* XII Th., S. 425.) Detta omdöme fälldes redan 1796. Det blef dock, såsom vi sett, utan inflytande i sjelfva Norden.

**) Bref till öfver-intendenten Anckarsvärd, hvilken ungdomsvän var Fogelbergs säkraste stöd under många bekymmersamma skiften, särdeles under den tidigare delen af konstnärens bana. Flera af de bref, ur hvilka utdrag här lemnats, äro ställda till samme vän.

dessa ämnens behandling och svårigheterna vid deras utförande skulle tillåta någon konstälskare att göra en beställning i denna syftning, ju gladare blef han vid underrättelsen, att hans mångåriga önskan nått fullbordan, och yttrar derom i ett bref: "Vid tanken på återupplifvandet i bildande konst af dessa Nordens urgamla myter, kan jag ej tillbakahålla uttrycken af min tacksamhetskänsla mot min höge beskyddare, som fattat denna stora idé, att lägga första handen vid ett verk, som så länge varit förgätet och dock är så äkta fosterländskt som skönt". Han återvände nu med förtjusning till förnyadt begrundande af Eddan och sagorna, genomträngde sig af deras anda, berusade sig af deras ingifvelse, och så förberedd, med nordisk själ och grekisk mejsel, gick han till bildande af Eddans gudar.

Deras åsyn väckte en allmän beundran inom fäderneslandet. Det besannade sig, att ehuru högt bilderna från Hellas' gudaverld stälts af kännare, anslogo de icke så djupt den nordiska känslan i allmänhet, som dessa gengångare från hedenhös. De tillfredsställde dock på samma gång de i antikens skola bildade konstdomares fordringar, och funnos hafva löst ett problem som dittills ansetts olösligt. Oden var den förste af denna nordiska treenighet, som åter uppstod i sitt gamla hemland. En konstdomare yttrade då öfver detta uppträdande: "Första anblicken aflägsnar all idé om en grekisk gud. Intrycket är romantiskt, men för ingen del modernt, emedan bilden har klassisk hållning och

uttrycker stor kraft, men med lugn och enkelhet, utan öfverdrift eller affektation. I hufvudets bildande har konstnären koncentrerat sin förmåga, och detta hufvud är ibland det förträffligaste som af modern skulptur kommit för våra ögon. Det tillhör en Jupiter, men ej en grekisk. Formen deraf är öfvermensklig; en idealisk fulländning uttalar sig deruti; men detta hufvud är fullt af passioner; det herrskar, men ej med lugn; der finnes vishet, men denna vishet är Valas, och i den djupa siareblicken återspeglar sig gudarnes skymning. Vi hafva hört sägas, att det reflekterande elementet i FOGELBERGS konstnärsförmåga gör sig gällande på bekostnad af det poetiska. Odens hufvud, ett poem af största fulländning, vederlägger denna mening" *).

Thor betraktades af FOGELBERG sjelf såsom "kanske det svåraste bildhuggarekonsten kan framvisa, och hvilket med rätta kan anses som en pröfvosten så väl på konstnärens skicklighet, hvilken erhållit ett sådant uppdrag, som äfven på den konstperiods styl och anda, under hviken den blifvit utförd." Hans hufvudidé var, att i Thor uttrycka sinnebilden af naturkrafternas omotståndlighet, i Balder deremot den milda, välgörande principen. Svårare fann han att bestämma, i hvilken karakter Oden borde uppträda, antingen såsom öfvergud och verldens styresman, som krigets gud eller konung för ett krigiskt folk, eller som lag-

*) NYSTRÖMS ofvannämda karakteristik.

stiftare och vis. Fogelberg valde att framställa honom såsom härgud. Beundransvärd är den måhända icke nog bemärkta sinnrikhet, hvarmed konstnären lyckats att framställa de, i nästan oupphörlig strid tänkta, nordiska gudarne i ett antikt lugn, erforderligt för all sann plastik, utan att likväl fela emot mytens fordringar. Så har han valt för Oden det ögonblick, då han, stilla begrundande, skådar från en bergspets in i det af honom nyss uppdagade Skandinavien, genom hållning, kostym och framställningsmoment återkallande på en gång ljungaren Zevs, krigsguden Mars och den profetiske folkdanaren Moses på berget Nebo, således de stora hufvudegenskaper af styresman, segrare och lagstiftare, som utmärka den främste Asaguden. För Thor har konstnären valt, icke striden med Midgardsormen, utan det ögonblick då han, full af segerkänsla, återvänder från kampen, liksom den grekiske konstnären framställer Apollo efter fulländad strid med Pyton. Man ser af den hand, som fört Thorshammaren, att jorden darrat under dess slag, såsom det heter i Thryms qväde. Det är styrkans sinnebild, utan att vara Herkules. Emellan dem är samma skillnad som emellan en hjelte och en kämpe, och likasom Alkmenes son kallats hjeltarnes hjelte, framstår Thor såsom kämparnes kämpe. Balder deremot uppenbaras i det ögonblick, då han i gudaförsamlingen afhöljer sig och låter gudarne pröfva, huruvida naturtingen hålla sin gifna ed att ej skada honom. Skaldens ord:

"Hufvudet lutande,
Blyg och nästan jungfrulig,
Väntar han leken, som djerft skall
*Blott hans välde befästa", *)*

återlefva i marmorn. Oaktadt bildens lugn, ligger dock liksom en aning öfver den bleka pannan, att den älskligaste af Asarne är redan af Nornorna dödstecknad.

Sådan är grundtanken af FOGELBERGS Asagudar. Man ser att deras hem icke är en arkadisk himmel, utan Nordens stjernströdda fäste. Den rörelse man erfar vid deras betraktande skiljer sig från njutningen af antikens åskådning, likasom läsningen af Eddan och kämpa-sagorna från den af HOMEROS' sånger, eller SOKRATES' lära. Bland det underbara, som tillhör deras framträdande, må räknas, att de så lefvande kunnat skapas vid Tiberns stränder, på vinken af ett krönt snille, som sjelf sett dagen vid Pyrenéernas fot och som önskat att återkalla dessa bilder af herrskare, så länge förgätna i kumlen. I denna mening kan sägas, att FOGELBERGS snille var skyldigt CARL JOHAN sin skönaste utveckling. Också framkallade de fornnordiska gudarnes pånyttfödelse i Rom ett omätligt uppseende, lika hedrande för konstnären som för beskyddaren **). De sju kullarnes stad såg

---

*) GRUNDTVIG, *Nordens Mytologi.*

**) Flere romerska skalder helsade Nordens gudar vid deras framträdande på klassisk jord. Den berömde improvisatorn GIUSTINIANI, som såg dem först i Stockholm, egnade

med beundran och häpnad dessa gengångare från en verld, endast anad genom den skildring af Roms

---

mästaren sin hyllning i följande, af ögonblickets ingifvelse framkallade strofer:

Al Cavaliere FOGELBERG.

Stanze.

Tu che snebbi gli arcani, e squarci il velo
Che a noi tra' spenti secoli nasconde
Altri numi, altri riti, ed altro cielo,
In che favola e istoria si confonde!
Tempra all' italo cigno il grave gelo,
Onde colga due fior, mieta due fronde
Sul contrastato a tanti alto Elicona,
Per trecciarli alla tua nobil corona.

Io, ben vid' io sul Partenon gigante
Di Fidia e Prasitel l'eterne impronte,
Ma i parj marmi e il mecidial tonante
Innanzi a numi tuoi chinan la fronte.
Come vince le stelle il rutilante
Astro al primo apparir sull' orizzonte,
Tal la possanza che su *Odino* piove,
Le folgori rapir sembra di Giove.

E l' istesso scalpel, che sculse ardito
Il divo genio e la maschil fierezza,
Toccato ed unto dall' eterno dito,
Tracciò quinci la pace e la dolcezza.
Loke indarno ha il divin frate colpito,
Che il mortifero stral già l'arte spezza —
Il destin l'atterrò con arme infida,
Ma il tuo scalpello a eternità l'affida.

Io contemplo in quel volto ilare e puro
La pietade, la calma, e la virtude,

besegrare, som TACITUS lemnat. Man skådade med förvåning gudamakter, som icke voro af olympisk

E dal suo sguardo umil brilla sicuro
Un cuor che tutte le dolcezze inchiude.
Trai favolosi dei che in Svezia furo,
Commessi al marmo, che lo sguardo elude,
Merta il tuo *Balder* gli arabei profumi
Ben più degli altri immaginati numi.

Ma la scintilla in me del fuoco eterno
Veppiù s'avviva in contemplar colui, *)
Nel qual già nullo sovvenir discerno,
E nullo al mondo rassomiglia lui.
L'arte ligia dell' arte io guardo e sperno,
Ma quando il genio informa i tipi sui,
Sul tripode Febeo salgo e una dramma
In me s'appiglia di sua eterea fiamma.

Spento è in Italia l'astro di Canova,
Ma l'iperboreo ciel del tuo risplende.
L'arti figlie di Dio, qui dieder prova
Di quel saver che ogni poter comprende.
Quivi un novello Acropoli s'innova,
Quivi un Pericle nuovo i spirti accende,
E d'Ossian l'arpa, e le bell' arti achive
Mancheranno giammai quando OSCARE vive.

En ordagrann öfversättning af denna dikt vore en nästan olöslig uppgift. I dess ställe må följande försök, att återgifva hufvudtanken deraf, tillåtas:

TILL
FOGELBERG.

Du, som den förlåt lyfta kan, som gömmer
En fjerran fornverld, — andra gudars land, —

*) *Thor.*

slägt, utan fastmer skänkte en förkänsla af ragnarök, der evighetens ljusa rymd framskymtar mel-

---

Der minnet än om fäders barndom drömmer
Och häfden går med sagan hand i hand,
Låt Söderns svan, som hyllar konsten gerna
Och tjusad lockats hit af Nordens glans,
En blomma plocka, under polens stjerna,
Och fläta den uti din äras krans.

Jag såg i Partenon de höge gudar,
Af grekisk mejsel, pariskt marmorblock.
Fast i olympisk drägt, hellenska skrudar,
De böja sig för dina gudar dock.
Så stjernorna ej våga längre stanna,
När dagens konung nalkas i sin brand;
Och denna makt, som göts kring Odens panna,
Tycks rycka viggen sjelf ur Jofurs hand.

Och samma mejsel, som har bildat styrkan
Och kraftens gudom, så förföriskt vild,
Framtrollar här, till fjerran slägters dyrkan,
Det mildas och det godas sinnebild.
Den pil, som Loke mot den Milde sänder,
Af konsten krossad sjunker maktlös ner;
Förgäfves Balder fälls af ödets händer,
Då du åt honom lifvet återger.

Förtjusad ser jag, i de milda dragen,
Det renas urbild, skönhetens symbol,
Och dygdernas förening med behagen
Till en gemensam hyllnings förcmål.
Med många gudar är befolkadt Norden,
De skymta, stjernlikt, fram ur sagans dar;
Men dikten sjelf, som skänkte dem åt jorden,
Ej någon skönare dock diktat har.

lan dödens skuggor, med ett högre förebud om odödlighet, än antikens gudalära låtit ana. Mången genomfors, som af en blixt, utaf LUCANI profetiska ord till de forngrå barderna:

"Skuggorna — så är er lära —
Gå ej till Erebi hem, det tysta, icke till Plutos
Nattliga rike; men anden på nytt skall lemmarne lifva
Upp i en annan verld; och, om sant J sjungen, är döden
Väg till ett evigt lif. Ja, för visst är det folket, svm Björnens
Stjernbild blickar uppå, lycksaligt i denna sin villa:
Ej af den största bland fasor det trycks, — af fasan för döden;
Trotsande honom, med villigt mod det störtar mot svärdet,
Aktande fegt att spara ett lif, som skall återförnyas." *)

Dock — möter icke der mitt häpna öga
En bild af jettestyrkans majestät?
Hans blick mot Valhall lyfts, — det blåa, höga, —
Men jorden gunga tycks vid åskarns fjät.
Var helsad, Thor! Med ingen är gemensam
Din herrskarmin, din hållning och din drägt.
Som solen i sin gång, sin allkraft, ensam
Du vandrar öfver jordens låga slägt.

Italien slockna sett Canovas stjerna.
Då stiger opp, vid polens himmel, klar,
En yngre konstens dotter, Minnets tärna,
Med Nordens glömda gudar i förvar.
På fjällens topp en ny Perikles tager,
I fridlyst hägn, de sköna konsters arf,
Och Ossians harpa klingar, Hellas' lager
I Skandien pryder OSCARS tidehvarf.

---

*) Den romerske skaldens ord lyda:

Efter denna stora konstnärsseger beträdde FOGELBERGS snille en ny bana. Hans utveckling gick i samma ordning som antikens: på gudaålderns följde heroernas. Äfven nu voro hans uppgifter bland de svåraste, men gåfvo honom jemväl anledning att uppenbara sin förmåga i olika riktningar. Bildstoderna af BIRGER JARL, GUSTAF ADOLF och CARL JOHAN karakterisera icke blott trenne stora män, utan trenne vidt skilda tidehvarf. Medeltidens riddarkraft kan ej sannare uttryckas, än hos Stockholms grundläggare. Man kan läsa hela hans historia i hans anlete, skapadt af konstnären utan förebild. Äfven främmande konstdomare räkna denna skapelse bland det yppersta som den bildande konsten hos de nyare frambragt *). Den andliga höghet, som tillkämpade vår verldsdel religionsfriheten, genomstrålar den herrliga GUSTAF-ADOLFS-bilden, en sällsam förening af majestät och behag.

— — — — *Vobis auctoribus, umbræ*
Non tacitas Erebi sedes Ditisque profundi
Pallida regna petunt: regit idem spiritus artus
Orbe alio: longæ, canitis si cognita, vitæ
Mors media est. Certe populi, quos despicit Arctos,
Felices errore suo, quos ille, timorum
Maximus, haud urget leti metus. Inde ruendi
In ferrum mens prona viris, animæque capaces
Mortis; et ignavum rediturae parcere vitæ.
LUC. *Pharsal.* 1: 454 — 462.

*) I den minnesteckning öfver FOGELBERG, som förekommer i *Revue des deux Mondes*, yttras härom: *Le Birger Jarl de Fogelberg me paraît être une des oeuvres les plus considérables de l'art moderne.* Författaren är M. GUSTAVE PLANCHE, en ansed konstdomare.

Slutligen framljungar Carl Johan på den eldiga, åt härropet lystrande springarn, såsom representanten af vår tids stora hjeltedrama *). Nutidens fordran på drägternas historiska trohet lemna konstnären långt större svårigheter att bekämpa, än företrädarne under nästförflutna århundraden, då den antika klädseln var antagen för alla konunga- och hjeltebilder. Fogelberg har lyckats, så långt möjligt är, att förlika tidens anspråk med plastikens vilkor. Hvad man dock alltid i främsta rummet skall beundra, är det karakteristiska lif, som andas i dessa gestalter, och hvilket förutsätter något mer än endast bildhuggeri, äfven det högst fulländade. Konstnärens ande har synbarligen lefvat i samma tidehvarf med dem, hvilkas bilder han framställer. Då man går från den ena till den andra, känner man sig i en annan tid. I denna art af skapelseförmåga är Fogelberg af ingen bland de nyare öfverträffad. Hans snille framstår här såsom en ättling af häfdens gudinna med konstens genius. Ännu ett slag af historisk bildkonst, betecknad af Fransmännen med benämningen *statue d'apparat*, har Fogelberg riktat med ett mästerverk, jemförligt med och i vissa delar öfverträffande de nyssnämnda, nemligen hans i marmor utförda kolossala bildstod af Carl XIII. Till fullbordande af den kedja utaf store Gustaver och Carlar, som hans beskyddare ville skänka Sverige,

*) Behörige domare anse hästen på Carl-Johans-monumentet vara, i lif och rörelse, den fullkomligaste, som af någon modern konstnär blifvit formad.

må äfven räknas Fogelbergs Gustaf I och Carl IX, befintliga i utkast. Man måste beklaga, att de ej fullbordats i samma storlek med de förenämde. Begge voro bland hans älsklingsbilder *). Detta gäller äfven om hans Carl XII, hvilken han önskade få uppställa på Artillerigården i Stockholm, med den korta, betydelsefulla underskriften af hjeltens valspråk: "Med Guds hjelp". Äfven en bild af Carl XI sysselsatte honom under den sednare tiden. Svensk till hjerta, Grek i konstnärssinne, förde känslan honom helst till fäderneslandets stora minnen. Han ville i förevigande bilder uttrycka icke blott vår gamla gudalära och vår hjelteålder, men till och med vårt samhällslif under fem århundraden, under allegoriska bilder af de fyra riksstånden, för att dermed pryda folkombudens församlingsrum, rikssalen. Denna tanke sysselsatte honom länge **). En älsklings-idé var äfven utförandet af bilderna utaf *Svea och Nore, förenade till gemensamt försvar.*

---

*) Om utkastet till den sednare skrifver han, att det "*promettait une figure à grand caractère*", hvarför han anhöll hos konungen såsom en särskilt ynnest, att, i fall arbetet framdeles skulle ifrågakomma, erhålla företräde framför andra vid dess utförande. Äfven i Gustaf I var det den stora, manliga karakteren, han ville uttrycka.

**) Han yttrar derom till en vän: "Jag har komponerat de fyra riksstånden på ett sätt som jag tror skall göra sig väl. Idéen är följande: 1) Förtjensten är den som adlar. 2) Lära kärleken till Gud och nästan. 3) Fäderneslandets vinst är min vinst. 4) Odla och försvara jorden. Dessa fyra elementer ingå uti hvarje författning, ehvad former den än må hafva. — — En kommande kan aldrig blifva annat än ett utdrag (uttryck) af dessa fyra elementer".

Under hvilostunderna från sina stora fosterländska skapelser hämtade han åter andan i den klassiska fornverlden. Tvenne grupper af den så ofta behandlade och likväl för snillet outtömliga dikten om Amor och Psyche vittna, att Fogelbergs konstnärsförmåga i sista skiftet af sin utbildning stigit ännu högre, och att han, lik Wieland, hvilken vid framskriden ålder diktade sin ungdomligt tjusande *Oberon,* tände sitt skönaste offer åt behagen med grånande lockar. Den himlarena känsla och ljufhet, som andas i dessa former, har väl af ingen bland de nyare blifvit öfverträffad, sällan upphunnen. Liksom trotsande den föreställning, att ett ämne, som sedan årtusenden behandlats af verldens största konstnärer, ej mer kunde erbjuda något nytt, fördubblade han svårigheten genom framställande af tvenne grupper deraf. I den ena lyssnar Psyche till Kärlekens första hviskning; i den andra öfverlemnar hon sig åt hjertebetvingaren. Det skönaste i naturen är ungdomens fägring, och af denna åter uttrycket af evig ungdom, vid hvars anblick all tanke på det förgängliga försvinner och förbyts i tron på det odödliga. Sådan är den känsla man erfar vid betraktandet af denna dikt i marmor. Man finner naturligt, att denna Psyche skall, såsom sagan förmäler, sväfva opp till Olympen, och berättelsen om Pygmalion, att der lefde en själ i marmorn, synes ej längre en fabel. Eget är äfven, att Psyche, odödlighetens sinnebild, var den första som Fogelberg företog i Rom, lemnade å sido, och ef-

ter trettio års mellanstånd fullbordade kort före sin död, såsom en öfvergång från stoftlifvet till det eviga.

Den sällsynta förening af nordisk anda och hellenisk bildning, som utmärkte Fogelberg, afspeglade sig i hela hans väsen, genom en blandning af Nordbons redbarhet och allvar med den intagande förbindlighet, som tillhör nutidens mest odlade Romare. Hans samtal vittnade om vidsträckt beläsenhet, skarpsinnigt omdöme, finhet i anmärkningar och behag i framställningen. Hans yttranden vunno ett ökadt lif genom ständigt vexlande själsrörelser, af känslans värma, inbillningens flygt, eller öfvertygelsens djup, alltid framskymtande, äfven om det någon gång till hälften doldes af det attiska skämtets blommor. Ingen kunde i umgänget vara mer underhållande och intagande; ingen i lifvets allvarliga förhållanden mer vänfast och pålitlig, ingen som menniska mer deltagande, mer öm och omsorgsfull om sina närmaste. För egen del utan behof, af antik enkelhet och spartansk oegennytta, använde han det lilla han ärft eller förvärft åt konsten, — ty för sina arbetens värdiga utförande var han frikostig som en förste, — och derefter till välgörande ändamål. Fogelberg var lycklig både som konstnär och menniska. Han hade tillegnat sig icke blott de gamles konstbildning, men deras lefnadsvishet. Enligt deras föreställning var Nemesis ej ensamt en hämnande, utan en varnande och bevarande gudomlighet, som genom den vishetens måtta, hon ålade sina dyr-

kare, jemväl i önskningar och i njutning af ära, lycka och glädje, tillförsäkrade dem en stilla, oafbruten framgång. Fiende af allt slags öfvermod, allt som öfverskred den dygdelinea, hon tecknat med en olympisk ljusstråle, var hon befryndad med den blygsamhet, som blifvit kallad den fjerde af behagen. Denna yngsta gratie var FOGELBERGS Egeria och ledsagarinna i alla skiften, särdeles i dem som genomstrålades af lycka och ära. Han önskade vinna de högsta kännares tysta gillande, men han fruktade att bli föremål för allmännare uppmärksamhet och bifall. Otaliga yttranden, liksom hans hela bana, lemna bevis derpå. Då en vän önskat af honom uppgifter om hans lefnadsförhållanden och verksamhet, till införande i en tidskrift, svarade han: "Hvad du begär för en journal, förstår jag ej. Att skrifva om mig sjelf eller mina förehafvanden, huru kan jag det?" — Sällsam okunnighet i våra dagar! *) — Vid underrättelsen om den framgång hans arbeten rönt, skrifver han till en vän: "Mina vänners godhet emot mig torde ej litet bidragit till mina arbetens vunna bifall. Hvad som verkligen gör mig bryderi, är att se dem sättas för högt, och att jemförelse göres med äldre konstnärer, hvilket ej annat kan än väcka ovänskap och ovilja. Dock, Gud skall veta att jag går rena vägar, och man kan ej före-

*) Denna motvilja, att lemna något om sig sjelf till offentliggörande, är sannolikt orsaken hvarför FOGELBERG saknas i *Biografiskt Lexikon öfver namnkunnige Svenske män.*

brå mig hjelp af värfvade troppar." Vid ett annat tillfälle skrifver han: "Jag fruktar ej något så högt, som ett öfverdrifvet beröm. — — Jag ålägger derför mina vänner att söka till sans återföra de personer, som med orättvisa mot en eller annan konstnärs arbeten, och på deras bekostnad, till äfventyrs vilja upphöja mina. Dessa föregående hafva, i min tanke, många och stora förtjenster; alla hafva vi fel och ofullkomligheter, hvilka till en stor del äfven bero af den tids styl och principer i konst, under hvilken vi gjort våra studier och erhållit vår riktning". När man meddelade honom de loford, som pressen yttrat öfver hans verk, genmälte han: "Rörande de uti bladen förekommande artiklar, får jag förklara, att jag är på det högsta ledsen öfver att författarne så mycket sysselsätta sig med min obetydliga person. Skälet härtill vare hvilket som helst, så är det mig okärt. — — Min enda förhoppning är, att då numera tron på tidnings-uppgifters ofelbarhet och sanning betydligen minskats, ingen förnuftig menniska i Sverige heller fäster sin uppmärksamhet vid dessa fabelaktiga uppgifter rörande mig".

Fogelberg rönte den lycka, att få tillbringa sin hela verksammaste ålder i den eviga staden, utom hvilken den bildande konstnären ej kan anses egentligen lefva; der konstsinnets dagliga näring af odödliga förebilder är ett lifselement, som den luft man andas, eller det ljus man skådar; der en konstnärs-republik af flera hundrade med-

lemmar underhåller en ständig täflan, och der det konstskönas dyrkan ej är ett flygtigt tycke för dagen, men ett oafvisligt själsbehof. Ett trettiotreårigt vistande i denna omgifning afbröts blott af tvenne korta besök i fäderneslandet: det första för tio år sedan, då Fogelberg öfverlemnade sina bilder af förfädrens gudar, och det andra sistlidet år, då hans hjeltestoder invigdes. En högtidligare stund har för en konstnär sällan gifvits. Den allmänna hyllningen åt de stora fosterländska föremålen blandades med den åt snillet, som framtrollat dem. Vi minnas den oförställda, man kan säga jungfruliga blygsamhet, med hvilken han, i kretsen af allt hvad de förenade brödrarikena ega högst och mest lysande, under kanonernas dån, fanornas fladdrande, fanfarernas segerklang och folkets jubelrop sökte att liksom gömma sig undan sin egen ära, till dess hans konung, som han så högt älskade, framkallade honom att emottaga det högsta äretecken, som någon svensk konstnär ännu burit. Innan festens återljud förklingat, försvann han ur vår åsyn, och kort derefter från de dödlige.

Åt få har ödet förunnat ett så fulländadt konstnärslif. Dess slut påminner om Rafaels död, sedan han fullbordat sin förklaring. Fogelberg hade kunnat utföra mer än han gjort, men icke annorlunda, eller skönare. Hans namn är icke blott ett af de mest fräjdade inom fäderneslandet, det utgör en del af Sveriges ära i främmande länder. Konstens vänner inom det storsinnade Frank-

rike bereda deråt en herrlig minnesvård, genom utgifvandet af FOGELBERGS verk i en samling, liknande den hvarigenom grafstickeln återgifvit THORVALDSENS arbeten *). Vi äge hopp om inlösen af FOGELBERGS i Rom efterlemnade snilleverk, att ställas vid sidan af SERGELS, i vår konsthelgedom **). Så återstår intet att önska för hans rykte. De gamle skattade högt en lycklig död, den *opportunitas mortis*, hvarom TACITUS talar i sitt minne öfver Agricola. Den tillföll äfven FOGELBERG. Efter den skönaste konstnärsseger, som Sverige skådat, och med hjertat ännu varmt af tacksamhet för den hyllning han rönt i fäderneslandet, återvände han till sitt snilles fosterland. Han återsåg icke sitt älskade Rom, men hann dock Italien, och slöt sina dagar inom samma murar som den store WINCKELMANN. Då Adrias strand förenat stoftet af antikens mest fräjdade tolk och af dess berömde efterbildare från Norden, må vi, såsom vår sista helsning, sända den sednare dessa GOETHE'S ord om den förre: "Han försvann från verlden i den högsta stund af lycka, som han sjelf kunnat önska sig. — Lycklig må vi derför prisa honom, att han från höjden af mensklig tillvaro förflyttades bland de saliga. — Han erfor ej ålderns bräcklighet, ej själskrafternas aftynande.

*) Detta verk är numera allmänt kändt under titel *l'œuvre de Fogelberg*, utgifvet af *M. Casimir Leconte*.

**) Äfven denna förhoppning har gått i fullbordan. Afbildningar i gips utaf Oden, Thor, Balder, Apollo och Venus, äro derjemte förärade till Upsala universitet.

— Som *man* har han lefvat, med oförminskad mannakraft är han hädangången. Nu njuter han i efterverldens minne den fördel, att alltid framstå i sin fulla verkningsförmåga och snille-eld; ty i den gestalt, som menniskan lemnar det jordiska, vandrar hon bland skuggorna, och derför sväfvar alltid ACHILLES för oss som en evig yngling".

J. M. STJERNSTOLPE.

En författares lif är vanligen enkelt och sparsamt på händelser, som ådraga sig uppmärksamheten. Han lefver mera *för*, än *uti* verlden; han verkar för dess bildning, upplysning och försköning, icke för att deltaga i de yttre händelsernas hvimmel; men han lefver äfven lika mycket *för sig sjelf*, nemligen i detta ords sanna och vackra bemärkelse; ty han kan icke uppfylla vilkoren af sin kallelse, utan en ständig sjelfbildning, hvilken åter lättast vinnes uti den vises gömda och obemärkta lugn. Det är derför en lika vanlig, som sann anmärkning, att en författares egentliga lif ligger i hans skrifter: det öfriga är en snart försvinnande skuggbild, hvars hufvuddrag falla inom den närmaste omgifningens krets.

Men det intryck, som snillet gör på andra, är för dem ofta oskiljaktigt från begäret, att äga någon föreställning om författarens *personlighet*, och denna önskan är lika naturlig, som den, att man gerna äfven vill *se* den man *hör* tala. Med snillets gåfvor eller talangens egenskaper följer nästan alltid en *egenhet* i lynne och sätt att vara; och det är denna pregel, hvilken det inre lifvet skänker åt det yttre hos hvarje märklig man, som både samtida och efterkommande önska lära känna. I detta

fall torde äfven en teckning af den för hans vänner oförgätlige STJERNSTOLPE icke vara ovälkommen för många af dem, som med nöje läst hans skrifter, utan att hafva sett eller känt honom; så mycket mer, som han på visst sätt kan sägas sjelf varit mera originell, än hans dikter, — hvilken egenhet i lynne och sätt att vara hos honom icke, såsom hos de fleste, genom beröring med verlden och menniskorna afnöttes eller utbyttes mot sällskapslifvets och brukets allmänna pregel, men bibehöll sig i sin naturliga friskhet ända till hans lefnads slut.

JONAS MAGNUS STJERNSTOLPE föddes på gården Norrtorp uti Stenquista socken i Södermanland, den 8 Dec. 1777. Föräldrarne voro Tullförvaltaren Pehr Fredrik Stjernstolpe Bothvidson och Ulrika Eleonora Silfverbrand. Slägten härstammar från Bettna socken i Södermanland, der stamfadren Bothvid Krank varit Kyrkoherde. Dennes son Jonas, som var Häradshöfding öfver Strömsholms och Svartsjö län, adlades år 1696 med namnet STJERNSTOLPE *). De första utsigterna på den unga STJERNSTOLPES bana voro icke sådana, att man deraf kunde sluta till det rum, hans namn

*) Han var den siste af Kon. Carl XI:s adelsmän och hade, såsom det lyder i matrikeln, "varit ifrån ungdomen brukad i åtskilliga angelägna beställningar och dervid visat många och berömliga prof af *capacitet;*" "hvarjemte han räknade sitt ursprung af en hederlig slägt, som af uråldriga tider både uti det andliga och verldsliga ståndet tjent troligen och väl Kronan Sverige uti åtskilliga förnäma beställningar."

en gång skulle intaga i svenska vitterhetens häfder. Det enda arf han mottog — det af lyckliga natursgåfvor — hade lätt kunnat förspillas, då torftigheten nekade hans föräldrar, att lemna honom ens det ringaste understöd till en börjande bildning. Men Försynen — vakande för honom, som för de många, hvilka från hyddan banat sig vägen till ära och anseende, — sände honom i tid, och innan hans unga sinne ännu dukat under i strid mot nöden och motgångarne, välgörare och vänner *), hvilka, uppmärksamme på gossens lofvande anlag, gemensamt åtogo sig hans första försörjning och beredde honom utväg, att i Strengnäs trivial-skola få börja utvecklingen af sina gryende själs-förmögenheter, hvarefter han fortsatte sina studier vid samma stads gymnasium. Det dröjde icke länge, innan STJERNSTOLPES vittra bildnings-gåfva väckte uppseende inom hans omgifning **); men nödsakad, att, till sin bergning, omfatta den vanliga tillflygten för medellösa studerande, att uppoffra en dyrbar del af sin egen tid för andras undervisning, ansåg han sig lycklig, då han af en aktningsvärd slägting ***) erhöll det förtro-

*) Baron Fletwood på Ryningsberg; Löjtnant G. Silfverbrand på Händö; Löjtnant Skönberg på Slätfall och Kapiten Stjernstolpe, författarens farbroder.

**) "När Stjernstolpe uppropades under de latinska öfningstimmarne vid gymnasium (berättar en gymnasiikamrat om honom), blef det en allmän tystnad i lärosalen, och läraren, äfvensom de unga kamraterna, lyssnade med uppmärksamhet till den unga djeknen, som genast på vers öfversatte de valda ställena ur Virgilius."

***) Löjtnant Silfverbrand på Händö.

ende, att såsom lärare handleda hans söner, under det han fortfarande arbetade på sin egen bildning. "Här var det" säger en hans minnes-talare *), "som hans uppvaknande sångmö slog sina första ännu späda och osäkra toner, hvarutaf en öfversättning utur 4:de boken af Ovidii Metamorfoser: *Pyramus och Thisbe*, ännu finnes i behåll. Här var det äfven, som denna oförklarliga, af alla yttre omständigheter oberoende sympati, till en följeslagerska genom lifvet, först tändes i ynglingens hjerta och en började ungdoms-bekantskap, med tidens lopp, alstrade en vänskap, den endast döden upplöste."

Den ställning, uti hvilken Stjernstolpe vid sina första lefnads-stadier befann sig, skulle troligen hos de flesta hafva grundlagt en dyster åsigt af lifvet och förlamat mångens kraft, att öfvervinna de mötande svårigheterna. Oaktadt det understöd han af gynnare erhöll, var dock (till följd af oordentlighet hos en slägting, som skulle hafva uppsigt öfver honom) hans belägenhet i Strengnäs så svår, att han (enligt hvad han sjelf berättar i sina på latin författade anteckningar om sin lefnad) led brist på det nödvändigaste, hungrade, frös och slutligen blef barfotad, så att han ej längre kunde gå i skolan. Han lemnade då Strengnäs, tog sin tillflygt till en slägting på landet och ansåg sin litterära bana slutad, då hans mormor, som sär-

*) Reg.-Pastorn vid K. Svea lifgarde, C. O. Gravallius, uti ett åminnelse-tal, uppläst i Södermanlands och Nerikes Gille.

deles gynnade honom för hans poëtiska anlag, förde honom till baron Fletwood på Ryningsberg, hvilken stått fadder åt honom. Här fick han kläder och utrustades åter, att besöka gymnasium, der han innan kort utmärkte sig framför sina samtida kamrater, och hvarifrån han, efter aflagda kunskapsprof, begaf sig till Upsala, för att fullända sina studier. "Vid Akademien," skrifver han, "lefde jag af litet mjölk och mycket latin, och hvad som stundom felades af det förra sökte jag ersätta genom det sednare." — Kämpande sålunda med medellösheten genomgick han emellertid med heder sin akademiska kurs, och ansåg sig lycklig och sjelfständig då han, efter aflagd examen, med 8 R:dr R:g:s i kassan, kunde börja sin embetsmannabana i Stockholm. Till en början försörjde han sig med läsning i en pension och roman-öfversättning, men 1802 erhöll han en kondition, hvarom han skrifver: *Tandem autem secunda fortuna mihi risit, et die XXIX Martii apud mercatorem quendam nomine Beskow ut præceptor duorum ejus filiorum acceptus sum. Cito magis magisque gratiam Patroni acquisivi, et nunc certe felix, quum antea nihil habui, in statu autem novo meo nihil desideravi, novum vitæ curriculum suo modo incepi."* — Vid slutet af en annan, på modersmålet författad, anteckning om sig sjelf säger han: "Öfver min litterära verksamhet må man fälla hvad dom man behagar; men det tror jag, att om min uppfostran fallit i andra händer, — om mina anlag för poësi blifvit tidigare utbildade och jag ej oupphörligt

behöft kämpa med nöd och fattigdom, samt ej varit nödsakad använda min mesta tid till andras undervisning, för att förvärfva mig tarflig utkomst, — så hade jag till äfventyrs kunnat förtjena mig ett namn ibland svenska skalder." För vettgirigheten är det visserligen också ett hårdt öde, att, under vården om andras förkofran i kunskaper, nödgas lemna sina egna dels ofullbordade, dels endast med yttersta möda upphunna. Hoppet om mäktiga gynnares beskydd, som kunde underhjelpa hans fortkomst i verlden och belöna hans mödosamt förvärfda skicklighet, var honom icke förunnadt. För de få, af hvilka han ännu var känd, hade ödet bestämt en mindre och obemärktare verkningskrets. Likväl besegrade han de hinder ödet lagt i hans väg, bröt sin bana frimodigt och glad, blef en hugnad för sina talrika vänner och förvärfvade åt sitt namn en ryktbarhet, som gjorde det slutligen aktadt och kändt för hvarje bildad läsare inom fäderneslandet.

De studier Stjernstolpe grundlagt vid gymnasium och vid universitetet utbildat, uti dels de klassiska språken, dels i vettenskaperna, samt hans mer än vanligt vidsträckta humanistiska bildning, lemnade honom valet emellan den lärda och embetsmanna-banan. Fortfarande knappa vilkor, som gjorde hans — endast genom lärjungars undervisning möjliga — vistande i Upsala inskränkt, bestämde honom för den sednare, men det var med saknad han, i brist af tillgångar att längre uppehålla sig vid lärdoms-sätet, öfvergaf hoppet att

vinna den filosofiska graden, hvartill hans kunskaper eljest berättigat honom. Efter med heder aflagda kansliexamens-prof vann han inträde i krigsexpeditionen af konungens kansli. Hans embetsmannabana förde honom icke utom det verk, der han först anställdes och der han genomgick de olika tjenstegraderna, till förste expeditions-sekreterare, hvilken befordran han erhöll år 1818. Egnande sin mesta tid åt vittra sysselsättningar, gjorde han intet anspråk på något högre rum bland statsangelägenheternas vårdare, nöjd, att under en mer än tretti-årig tjenstebana hafva förvärfvat och oafbrutet bibehållit förmäns aktning och välvilja, samt kamraters odelade vänskap och tillgifvenhet.

Han offrade nu åt litterära arbeten hvarje stund, han kunde undanrycka tjenstegöromålen eller meddelandet af enskild undervisning, hvarmed han, till sin bergning, fortfor under de första åren af sitt vistande i Stockholm. Hans första offentliga vitterhets-prof, — ett tal på vers, hållet i Strengnäs, i anledning af dåvarande konungens förmälning, och en original-roman, kallad *Wilhelm* —, om de än icke lyckades förvärfva honom något författare-rykte, fästade dock en allmännare uppmärksamhet på hans vittra anlag. Dels af misstroende till sin förmåga, dels äfven af nödvändigheten, att i första rummet göra afseende på det för honom ekonomiskt lönande, företog han sig nu öfversättandet af romaner, — en på den tiden, liksom nu, särdeles begärlig läsning, — i valet af hvilka han dock mindre fick följa sin egen smak,

än förläggarens önskan och det allmänna tycket för dagen. På detta sätt åstadkom han inom några år omkring 30 volymer roman-läsning, som visserligen röjde en bildad och öfvad öfversättare-förmåga, men som dock föga kunde öka hans vittra anseende, om man undantar öfversättningen af *"den ändlösa visan"* i Müllers roman *Siegfried v. Lindenberg*, hvilken ådrog sig kännares bifall. Hans arbets-ifver var otrolig och förf. till dessa rader påminner sig hafva hört af sin far, som sjelf var känd för en sällsynt arbetsförmåga, att han aldrig trott möjligheten af ett sådant slafveri vid skrifbordet som Stjernstolpes, hvarför han äfven — för att söka förskaffa den unga vitterhets-idkaren en lättare utkomst — erbjöd honom en mindre trägen plats på sitt kontor, med mångdubbelt högre inkomster, än hvad han genom sina öfversättningar kunde förtjena; men Stjernstolpe tackade och svarade, att han "hellre ville skrifva vers och dricka vatten, än skrifva siffror och dricka vin."

Utom denna, som han sjelf kallade det, "roman-öfversättnings-fabrik", lemnade hans flitiga penna efterhand ett stort antal tillfällighets-dikter, samt en mängd öfversättningar från latinen, fransyskan, engelskan, tyskan och danskan, hvaraf åtskilliga varit införda i den tidens dagblad. Men hans egentliga författare-rykte började med den fria omklädnad han gjorde af *Blumauers Æneis*, hvaraf första upplagan utkom år 1813, den andra (med tillägg af Æneidens 3 sista böcker) år 1828, och hvaraf en tredje upplaga lärer vara under

tryckning *). Denna öfversättning anses i allmänhet såsom det mest lyckade af alla hans vittra arbeten, och man kan med skäl om den säga, att den i vissa hänseenden öfverträffar originalet. En ännu större förtjenst om vitterheten inlade STJERNSTOLPE genom öfverflyttande på vårt språk af *Wielands Oberon* och af *Cervantes* odödliga *Don Quixote*, hvilka efterbildningar, om äfven den strängare granskningen ej lemnat dem alldeles oklandrade, likväl fyllt en lucka i vår litteratur. Jemte dessa lemnade han, tid efter annan, en mängd versifierade öfversättningar, såsom *Pervonte*, och *Vattenkaret*, eller *Eremiten och Seneschallens hustru i Aquileja* efter *Wieland; Hvad som mest behagar damerna* efter *Voltaire; Den borttröfvade hårlocken* efter *Pope; Renaud d'Asts äfventyr* efter *Boccaccio; Den gullockiga Prinsessan, Kärlekens Ordbok* och *Menniskans olika åldrar*, efter *Fransyskan; De unga fruarne* efter *Bouilly*; m. fl., samt dessutom kalendrar, almanacks-vers, o. s. v. Ingen jul förflöt under de sednare åren, att icke allmänheten fägnades med någon gåfva af STJERNSTOLPES glada och frikostiga sångmö. Såsom original-författare var han föga mindre fruktsam. Hans förnämsta original-arbeten utgöras af 2:ne delar samlade *Vitterhets-stycken; Lunkentus*, dramatiserad folksaga, flera berättelser på vers, såsom *Trollhandskarne och det bedrägliga Oraklet; Pelegrimen och hexmästa-*

*) Detta skrefs 1833.

ren; Gamla sagor på vers; m. fl. Bland hans prosaiska öfversättningar märker man *Idéer om orsakerna till jordytans revolutioner,* af *Cuvier,* och *Verlden i sitt ursprung,* efter Tyskan, samt *Arndts Resa i Sverige.* Företalet till *Hallmans samlade skrifter* är jemväl af STJERNSTOLPE. För scenen arbetade han mera sällan och bland hans öfversättningar har blott en — Vaudevillen *Varulfven* — blifvit på repertoiren upptagen. En tragikomedi i 5 Akter på vers, *Salomo,* der han parodierat åtskilliga scener ur Israeliternas historia, en komedi, kallad *det dubbla Frieriet,* samt en roman med titel *Polycarpus Torndyfvel,* voro af honom sjelf icke bestämda till tryckning. Hvad man måste beklaga är, att det arbete han ämnat till sin svanesång, — öfverflyttandet på vårt språk af *Ariosto's* herrliga *Orlando furioso,* — icke af honom hann utföras. Svenska Akademien, som 1813 belönat hans öfversättningar från Horatius, tilldelade honom år 1816 det Lundbladska priset.

Denna mängd skrifter, som (jemte de romaner han dels anonymt, dels under eget namn öfversatt) torde kunna fylla 40 eller 50 band, utgörande kanske mer än dubbelt af hvad någon svensk författare hittills lemnat till tryckpressen, öfverväges måhända ännu af det antal tillfällighets-vers, för det mesta otryckta, som flutit ur hans penna; och om någon svensk skriftställare ägt rätt, att tillegna sig hvad Lessing åberopade som förtjenst: *Seines Fleisses darf sich Jedermann rühmen,* så är det visst STJERNSTOLPE. Dock — det var ingen

möda för honom, att förflytta sina eller andras tankar i bunden stil. Han ägde en utomordentlig lätthet för versbildningen, och med rätta yttrar jemväl en inhemsk konstdomare om honom, att «han var en af våra allralyckligaste vittra virtuoser» *). Denna lätthet, att kläda hvad ämne som helst i poëtisk drägt, och den beredvillighet, med hvilken han vid alla tillfällen motsvarade vänskapens uppfordringar i detta hänseende, gjorde honom lika uppsökt i allmänna gillen, som dyrbar i enskilda kretsar, hvilkas högtider han förädlade och förskönade med blommor af sin glada och älskvärda sångmö. Vänskapen var här hans inspiration, den hjertliga hyllningen hans lager. I dessa tillfällighetsdikter, hvilka, enligt sin natur, vanligen ej voro ämnade för offentliggörande, och hvilkas värde icke sällan bestod i det träffande af ögonblickets målning, blixtrade ofta de lyckligaste dragen af hans snille. Han delade i detta fall, på visst sätt, den söderländska improvisatörens lott, hvilken tager stundens hyllning i utbyte mot efterverldens bifall. Om vitterheten (nemligen den, som tillhör tryckprässen) kunde äga rätt, att beklaga sig öfver den frikostighet, hvarmed han på detta sätt slösade med sina vittra skatter, höllo vänskapen och det glada umgängslifvet honom derför dubbel räkning. Det är äfven, utom all fråga, för samhälls-bildningen en vinst, då lärde, vitterhetsidkare och artister blanda sig i de allmänna

*) Svenska Vitterheten, 2 Del. p. 237.

kretsarne, oftare, än hos oss stundom är fallet. Beläsenhet, bildning och fint lefnadsvett utsprida derigenom icke sällan mera smak och känsla för vitterhet, vettenskap och konst, än lärda afhandlingar, som stanna inom bokrummen. Hvad åter qvickheten särskilt angår, så tillhör den, likasom skönheten, i första rummet sällskapslifvet; ty en qvick eremit och en skönhet i kloster äro alltid något stridande emot naturens mening.

Då man eftersinnar, att, utom den stora mängd skrifter, dels tryckta och dels otryckta, som Stjernstolpe författat, han ägde sina tjenstegöromål att sköta och en lång tid andras undervisning att vårda, samt derjemte aldrig saknade tid, att deltaga i sällskapslifvets nöjen, skulle man icke lätt föreställa sig, att han *läste* lika mycket, som han skref, och ända till sista stunden riktade sitt vidsträckta kunskapsförråd. Utom en förtrolig och alltid fortsatt bekantskap med de döda språken, var han mäktig de flesta nyare, hvarom hans öfversättningar från Engelskan, Fransyskan, Tyskan, Danskan, Italienskan och Spanskan vittna. Jemte historien, som utgjorde hans älsklingsstudium, sysselsatte han sig äfven, ehuru blott som dilettant, med de abstraktare vettenskaperna, såsom fysiken, mathematiken, geologien och astronomien. Den sistnämda ansåg han som den herrligaste af alla menskliga kunskaper, och talte derom ofta med förtjusning. Under alla skiften af hans lif utgjorde läsning hans käraste nöje, och han följde med upp-

märksamhet den vittra och vettenskapliga odlingens gång, inom och utom fäderneslandet.

Stjernstolpe tillhörde aldrig något lärdt eller vittert samfund. Snille och kunskaper, berättigande till ledamotskap, felades honom visserligen icke; men dylika samfunds inskränkning till det allvarsamma, och iakttagandet af en viss yttre värdighets fordringar, som han ogerna underkastade sig, gjorde honom dertill mindre lämplig. Det är dock sannolikt, att om han hunnit fullborda den tilltänkta försvenskningen af Ariosto, hade han inkallats i det samfund, der han, bland gamla vänner och skaldebröder, ägde Wallin, Tegnér, Franzén, Geyer, Valerius, Kullberg, m. fl. Äfven blott ett enda Ordens-sällskap räknade honom bland sina medlemmar, nemligen *Par Bricolle,* der han erhöll den för honom fägnande utmärkelse, att nämnas till Ordens-skald, hvilken värdighet endast Bellman och Kexell före honom innehaft. Hans minne tolkades äfven der, en högtidsdag, på ett utmärkt lyckligt sätt af en hans ungdomsvän och kamrat, hvars namn inom vår vitterhet äger ett aktadt och förtjent rum. Ett mindre sällskap för skämtets vänner, bland hvars stiftare Stjernstolpe var, upplöste sig sjelfmant efter hans frånfälle, emedan hans rum icke af någon kunde ersättas.

Ehuru ett egentligen kritiskt omdöme öfver Stjernstolpe, såsom författare, ligger utom gränsorna af närvarande minnesskrift, synes dock en eller annan allmännare anmärkning der kunna få sitt rum. Stjernstolpe utmärkte sig i synnerhet

genom en naturlig och enkel uppfattning af sitt ämne, en ren, lätt och vårdad diktion, i förening med uttryckets egentlighet och klarhet. Man tyckes i en tid, då så mycket ropas på sjelfständigt och skapande snille, o. s. v. (ehuru, såsom en Tysk författare anmärker, vi dock för det mesta klifva opp på andras styltor): man synes, säger jag, vilja inrymma ett alltför underordnadt rum åt nyssnämde visserligen till en del mera negativa förtjenster; men om fordringarne af en klar, fastän icke hög uppfattning af ämnet, samt af en ren stil, ett korrekt språk och en vårdad diktion gjordes — såsom i fordna dagar — mera gällande, skulle vi äga färre, men troligen äfven bättre författare. Stilens klarhet är det säkraste kännetecknet af en oförvillad estetisk känsla, af ett rent omdöme. Den verkligt sjelfburna tanken tager sin naturligast sköna form i ögonblicket af sin tillkomst, och återspeglar sig lika ren i alla bildade själar, på samma sätt som den klara vattenytan troget återger de föremål, som sväfva öfver henne. Intrycket af falska tankebilder liknar, hos läsaren, den känsla, som seglaren erfar, då han ser vid horisontens rand ett aflägset föremål höja sig ur böljan, hvilket för hans syn visar sig som ett framskymtande land, men vid hvars närmare betraktande han finner den efterlängtade stranden alltmera förlora sin skenbara form och slutligen upplösa sig i en försvinnande dunstbild.

Stjernstolpe ägde den förmåga, att hos honom den estetiska formen sjelfmant omklädde tan-

ken i ögonblicket af dess födelse. Hans första handskrift — äfven af hans poëtiska arbeten — visade sällan någon förändring, och hans koncept hade alltid utseende af en sorgfällig renskrift. Denna klarhet i tankegången och lätthet, att alltid finna det egentligaste uttryck, öfvergaf honom icke ens då han, bland sorlet, hvimlet och sångerna af en berusande fest, fattade pennan, för att med en ny skapelse af sin alltid lekande inbillning gifva ett förhöjdt värde åt det förbiilande ögonblicket. Stundom flydde han den för honom eljest så kära omgifningen af glada vänner, när sällskapsglädjen stigit till sin höjd, för att vid sitt skrifbord sluta ett manuskript i helt olika eller allvarsamma ämnen, och som den väntande boktryckaren genast erhöll, för att läggas under prässen. Den, som skrifver detta, påminner sig huru han, mer än en gång, — då han, från en krets af vänner, som genom STJERNSTOLPES bortgång liksom funno själen ur den sällskapliga glädjen vara flydd, sändes, för att med den gamla vänskapens rätt börda honom tillbaka, — fann STJERNSTOLPE, hvilken han icke trodde i den sinnesstämning, att företaga arbeten för sitt skalderykte, sysselsatt med sånger ur *Oberon*, eller med de svåra tolkningarna af några sonetter ur *Don Quixote*, hvilka med samma säkerhet och lätthet flöto ur pennan, som om den vaknande morgonsolen kallat honom till skrifbordet.

Vid behandlingen af olika vitterhets-slag synes STJERNSTOLPE varit lyckligast i parodien, hvilket så väl hans öfversättning af *Blumauers Æneis*,

som åtskilliga af hans original-parodier, dels af den gamla grekiskt-romerska och af den nordiska mythologien, dels äfven af några ämnen för dagen, tyckes bevittna. Fråga kunde vara, huruvida icke Stjernstolpe, om han uteslutande och mera fördomsfritt egnat sig åt detta vitterhets-slag, och icke sökt träda i de reflekterande komikernas fotspår, hvartill han icke ägde nog skärpa och epigrammatisk uddighet, skulle nått ett högre rykte och ett sjelfständigare rum bland svenska skalder. Parodien anses i allmänhet för den lägsta af alla vitterhetens arter, likasom man vanligen inrymmer ett underordnadt rum åt det komiska snillet, ehuru det, i sin högsta bemärkelse taget, måhända är sällsyntare än det episka och dramatiska. Men månne icke den bannlysning, som så ofta träffat parodien, äger sin grund i en fördom, eller uti inskränkthet af åsigter och af estetisk känsla? Parodien, äfven den äkta, äger väl aldrig sångmöns rena och ädla anletsdrag; men hon liknar stundom en siren, som, ehuru till hälften djur, likväl hänför och fängslar. Aristofanes' parodi öfver Sokrates må anföras såsom exempel. Om den store vise skall upphöra, att vara blott en kall och tom skuggbild, måste vi lägga bredvid Xenophons och Platos teckningar af honom komediskrifvarens försinligande målning, hvilken äfven värderades af Sokrates' sistnämde odödlige lärjunge. Det är *då* först han får lif och rörlighet, och vi älska honom ej mindre för det. Att göra sig ett lefvande begrepp om en person af dess äreminne, är

omöjligt. Man målar ej en tafla med bara ljus. Det jordiska är lifvets skuggsida, och så länge vi se med menskliga ögon, kunna vi ej umbära skuggorna.

Det ligger, såsom det vill synas, uti parodiens natur, att nedsätta det höga och upphöja det låga. Man slutar deraf, bland annat, att ett sådant vitterhets-slag är omoraliskt och förnedrande. Men månne man icke skulle kunna jemväl se saken ur en annan synpunkt? Den *äkta* parodien sätter väl alltid det småaktiga och dåliga bredvid det höga och sanna, men endast för att hämna det ädla genom det löje, den väcker öfver det oädla. Parodien måste, för att vara träffande, hafva gått ej allenast i förståndets, men äfven i sedlighetens skola. Uti den sanna parodien, äfven som satiren*), ligger vanligen en djup moralisk ovilja förborgad. Bellmans likasom Hogarths taflor äro parodier af det förvända i verlden. En sådan parodi kämpar i sjelfva verket för det öfversinliga, för en högre idé, under det den nedsätter och tillintetgör det löjliga och dåraktiga i lifvet, som vill göra sig till något bättre, än det verkligen är. Man skulle kunna likna detta slags poësi vid fogeln Merops, om hvilken det berättas, att den, ehuru med stjertfjedrarne uppvända, likväl flyger emot himlen. Shaftebury's yttrande, att skämtet är det ädlas och sannas prober-sten, står fast. Det ädla och sanna, som faller för skämtet, var blott

*) T. e. *Juvenalis*, *Persius*, *Rabener*, m. fl.

skenbart, icke verkligt. Satiren är den lansett, med hvilken den, som förstår att umgås dermed, sticker starren på den blinda mängden.

"*Vive la bagatelle!*" ropade Swift slutligen, sedan han funnit det ihåliga och murkna af all denna verldens storhet; och hvem kan neka, att han på visst sätt hade rätt? Det finnes intet högt, som ej har sin komiska motsvarighet, och man skulle — säger en snillrik författare — kunna le åt sjelfva englarne, om man sjelf vore en erkeengel. Det är alltså icke på en lägre men på en högre ståndpunkt, som den sanna parodisten skall befinna sig. Den vises löje och snillets straffande gäckeri äger dock ingen gemenskap med de pöbelkarikaturer, hvilkas ändamål blott är, att sätta i rörelse skratt-musklerna hos en rå massa *). Namnet gör här intet till saken, man må gifva åt formen för sin komiska verlds-åskådning benämningen af parodi, satir, allegori, drama, epos eller hvad som helst; det är blott fråga om sjelfva åsigten. Sålunda t. e. ligger det en vida bittrare parodi öfver lifvets armod uti *Youngs* "Nätter", oaktadt den elegiska tonen, än i månget så kal-

*) *Sulzer* förundrar sig deröfver, att den ädle *Leonardo da Vinci* slutligen satte sig att måla karikaturer. Liksom det i karikaturen icke äfven gåfves ett ideal, såsom i hvarje annat ämne för bildande konst och poësi? Man betrakte blott Carle Vernets karikaturer, för att ej tala om Hogarths. Den *äkta* karikaturen måste alltid äga en estetisk grund; men det allmännare omdömets förvillelse i uppskattningen af denna konst-art har troligen sin orsak deri, att man anser *karikatur* och *disproportion* för ungefär liktydiga ord.

ladt komiskt poëm, som haft för afsigt, att parodiera verldens fåfänglighet; och oaktadt den dramatiska formen och det lugna, upphöjda språket af Lessings *Nathan der Weise*, finnes deruti en vida mer träffande satir mot olika religions-fördomar, än i måhända något poëm, som varit skrifvet för att förlöjliga de teologiska stridigheterna. Ur denna synpunkt tagen är parodien och satiren ett förädlande bildningsmedel, ingalunda ett förnedrande vitterhets-slag, hvartill mången velat göra den. Dess verkan på bildningen är, som då solen utur hafvet drager de salta vattendropparne och låter dem åter renade nedfalla i ett mildt regn; men den vettlösa pöbel-parodien liknar det mörka skummet i en hafs-vik, hvarur man väl kan draga något salt, men ändå mer orenlighet.

Man ser af det nyssnämda, att vi icke uppdraga någon skarp gräns-linea emellan de olika vitterhets-arterna; parodien, satiren, eller i allmänhet det ironiska uppdagandet och bestraffandet af de menskliga förvillelserna må nu antagit dramatisk form, såsom hos Aristofanes, eller romanens drägt, såsom hos Cervantes, eller prediko-stilen, såsom hos *Abraham a sancta Clara*, eller polemisk rustning, såsom hos Lessing, Herder *); eller fabelns omklädnad, såsom hos Esopus, Gœthe **) m. fl.; eller dithyramben, såsom hos Bellman; eller sagan, såsom hos Lafontaine och Vol-

*) *Klopstock*, uti sin *Gelehrten-Republik*, är mera satirisk.

**) *Reinecke Fuchs.*

taire; eller den fina verlds-tonens persiflage, såsom hos den sistnämde, Kellgren, Leopold, o. s. v. Den skämtsamma vitterhetens område, ända ifrån den komiska hjeltedikten, ända till det lilla epigrammet, är det vidsträcktaste af alla. De olika egenskaperna af humoristisk verldsåskådning, satirisk bitterhet, parodiskt skämt eller epigrammatisk uddighet och fin persiflage — dessa egenskaper kunna icke hos någon förenas, utan måste fastmer ofta utesluta hvarannan.

Det är redan anmärkt, att, bland alla dessa komiska elementer, Stjernstolpe tycktes äga mesta anlagen för det parodiska skämtet. Om han tidigare blifvit bekant med de friare litterära åsigter, som nu gjort sig allmänt gällande i vår vitterhet, och med de af honom sedan så högt värderade engelska och spanska mönstren; och om hans enskilta ställning tillåtit honom, att under de år, då inbillningskraften är lifligast, ostörd öfverlemna sig åt någon större original-komposition i denna väg; så hade han troligen intagit ett ännu högre rum bland våra skämtsamma författare. Hvad han nu är, har han blifvit under en mångårig strid med föga gynsamma yttre omständigheter, i trots af hvilka han dock lyckats göra sitt litterära namn lika bekant, som allmänt älskadt och aktadt. Det är svårt att säga, hvad han under andra förhållanden kunde blifvit. Hans första böjelse för roman-diktning och hans lyckliga förmåga, att skämta med allt, tyckes ej utesluta möjligheten, att han kunnat skänka oss ett motstycke till Pantagruel

och blifva en svensk Rabelais, med hvilken skalds lynne och omistlighet för det glada sällskapslifvet STJERNSTOLPES karakter och bana förete en stor likhet *).

Man finner icke hos STJERNSTOLPE denna rikedom af bilder, nyhet i tankar, lågande inbillning och hänförande kraft, hvilka egenskaper man fordrar hos snillen af första ordningen. Hans sångmö är *prydd* med blommor, men icke *höljd* dermed. Hans qvickhet är icke ett ständigt blixtrande, hvarpå följer mörker; men en behagligt värmande eld. Infallena skynda ej så hopade på hvarannan, att man deraf blir öfvermätt; men de likna dessa drycker, af hvilka man, efter att hafva smakat dem, önskar mera. Hans taflor återspegla ej, som snillets ocean, det blåa fästet, solen och

*) Måhända har ingen litteratur varit så länge fattig på komiska författare, som den Svenska. Hvad är orsaken? Svensken saknar ingalunda känsla för det skämtsamma, eller sjelf qvickhet. Vi äro *för allvarsamma*, säger man. Tvertom: vi äro det *icke nog*. Ingen vet, att skratta rätt, som icke vet att vara rätt allvarsam (*ledsam* åter är något helt annat), och att ett djupt allvar måste ligga till grund för allt klassiskt skämt, tyckes äfven bevisas deraf, att just de allvarsammaste och stoltaste nationer — såsom engelsmän och spaniorer, — ägt de yppersta komiska författare. Vi åter äro kanske snarare för ytliga och lättsinniga i det ädla och allvarsamma, för att se rätt djupt in i deras motstycke, det komiska. Vore vi i allmänhet mera medborgare och mindre kälkborgare, så skulle vi kanske också bättre förstå skämt. Dernäst den så mycket beprisade *redbara*, allmänna *nyttan!* Med en sådan grund-åsigt af lifvet kan man ej vänta sig mycket af komisk vitterhet, ty hvartill duger väl *skämt?* Det är alltför fjäderlätt för vår vigtiga tid.

stjernorna; men de återlemna troget — liksom den i dalen rinnande bäcken — de närmsta föremålen af en glad, täck och treflig omgifning.

En förmåga, sällsynt äfven hos de mest berömda författare, nemligen den af en lätt och underhållande brefstil, ägde Stjernstolpe i hög grad. Det var här, som han under förtroendets insegel i synnerhet visade sin talang, att på ett träffande sätt teckna händelser, personer, sällskapsförhållanden och naturscener. Hans stil var då ömsom lekande eller allvarsam, alltefter som ämnet fordrade, och ömsom blandad med vers och prosa.

Såsom medborgare var Stjernstolpe en vän af lagbunden frihet och af verklig upplysning, men ifrade oaflåtligt mot allt sjelfsvåld, som syntes åsyfta samhällsordningens omhvälfvande, och kunde lika litet fördraga den i mysticismens, öfvertrons och visionernas natt framkläckta vishet, som den kälkborgerliga liberalism, hvilken predikas på torgen. Endast vid 1809 års riksdag visade han sig ett ögonblick litet radikal. Han gjorde begynnelsen med ett anförande på Riddarhuset, i anledning af den nya Tryckfrihets-lagen, som då ännu icke undergått de sedermera vidtagna inskränkningar, men hvilken Stjernstolpe dock fann alltför sträng och kallade "en mordengel, den der skulle nedslå allt förstfödt inom litteraturen." *Leopold*, som deltagit i redaktionen af nämde lag, skref en sträng recension öfver Stjernstolpes anförande, der han med sin polemiska öfverlägsenhet och med den honom egna persiflage så apostroferade den nya

talaren, att denne förlorade all lust att vidare beträda den parlamentariska banan. Flera år derefter, då förf. till dessa rader i STJERNSTOLPES sällskap besökte *Leopold*, eriurade sig den gamle sångarkungen detta förhållande, och sade leende, under det han räckte STJERNSTOLPE sin hand: "Hr Expeditions-Sekretaren är väl icke längre ond på mig för den der recensionen?" "Nej, utropade STJERNSTOLPE, jag borde kyssa den hand, som skrifvit den, ty den har kurerat mig för många dumheter." Den nyaste europeiska politiken och samfundsordningen kunde han icke fördraga, och yttrade flera gånger, att om han vore ung, ville han flytta till Amerika eller Marocco, ty "på båda ställena rådde hvarken halfhet eller vacklande i regeringssättet." Under de sednare åren slöt han sig mera till de ultraistiska idéerna och instämde ofta i den önskan, som fordom yttrades af hans gamla förman *Zibet*, "att den folkyra, som under sken att krossa *fördomar* trampar *rättigheter*, icke måtte en dag upplyfta förmätna händer emot de heligaste föremål af borgerliga samhällens vördnad, och att den efterlängtade naturliga jemlikheten icke till slut äfven måtte medföra den äldsta naturliga lagen: *väldsrätten*." — När tidningen om Algiers intagande af fransmännen hitkom, sade STJERNSTOLPE med sin vanliga skämtsamma ton: "det kan vara detsamma med landet, men det är synd med dess konstitution."

STJERNSTOLPE var mera originell, som menniska, än som författare. En karakters-målning af

honom såsom enskild man och umgängesvän, — med hans hemseder, vanor, små svagheter och misstag, hvilka sednare dock aldrig öfvergingo till fel eller karakters-lyten, men mångfaldigt öfverskyldes af hjertats godhet och af redbara förtjenster — skulle varit ett förträffligt ämne för en Holbergs penna eller Hogarths pensel.

I sammanlefnaden förekom Stjernstolpe alltid enkel, anspråkslös, öppen och vänfast. Mot oädla afsigter behöfde han icke strida; en låg, listig eller egennyttig tanka har aldrig befläckat hans själ; förställning och lycksökeri voro för honom alldeles främmande. Han var en af de få dödlige, som troligen aldrig ägt någon ovän; och hat, hämd, eller afund voro för honom oförklarliga känslor. Han rönte ett verkligt lidande, då han såg tvenne menniskor oense, eller missförstå hvarann, och kände sig icke lugn, förrän han fått försona dem. Han trodde ej, med mången, att hvad som skadade *en*, kunde gagna en annan, men tvertom, att den allmänna sällheten är så till sägande en gemensam arfvejord för hela menskligheten, der man blir fattigare sjelf ju mer man söker förtorka sin nästas skördar. Utan åtrå efter yttre glans, inflytande eller fördelar, älskade han framför allt annat lugnet, glädjen, vänskapen och sin lyra, samt sysselsatte sig i tysthet icke med det goda han sjelf kunde förvärfva, men med det goda han möjligen, i sin lilla krets, kunde bereda åt andra. Vän af glädjen, köpte han den aldrig på bekostnad af ett skuldfritt hjerta; han sökte den mindre,

än han af den söktes, och hos honom besannades den vises ord, att "den som är lycklig, förtjenar vara det." Nästan oupphörligt skämtsam, upptäckte han lätt det löjliga; men hans satir var harmlös och skämtets udd alltid omlindad med rosor. Troligen har ingen ägt ett större antal vänner, än STJERNSTOLPE, bland hvilka han räknade nästan allt hvad Sverige äger utmärkt i litteratur, vetenskap och konst, och, hvad som är måhända lika sällsynt, han förlorade aldrig någon, utan genom döden. Han ansåg äfven vänskapen såsom "den vises enda passion," den enda sanna tillflygt under lifvets ofta vidriga skiften och såsom det skönaste bevis af en förädlad mensklighet. Ägde han någon gång skäl, att klaga öfver oförrätter, lidanden och motgångar, behöfde han blott möta blicken af en vän — och allt var glömdt. Tacksam mot sina gynnare, hjelpsam ofta utöfver hvad hans små tillgångar medgåfvo, var han ytterst sträng i hederns och pligtens fordringar. Oaktadt flera af hans utmärkande själsegenskaper tycktes vara närslägtade med ett slags svaghet i karakteren, visade han sig likväl oböjlig, så snart fråga var om sanning och rättvisa, och der ägde sjelfva vänskapen för honom gränser.

Det var icke i talrikare samqväm man kunde uppfatta de egentliga dragen af STJERNSTOLPES karakter och lynne, ehuru hans alltid glada sinnesstämning och lyckliga skaldegåfva ofta föranledde hans inkallande i dylika. En medfödd blyghet,

ett begär, att liksom vilja undangömma, om icke just sitt rykte, likväl sin person för främmande blickar, och ett genom böjelse och vana uppkommet behof, att, som det heter, «icke genera sig,» gjorde, att han i mera obekanta och lysande sällskap icke kände sig rätt på sitt ställe. Deremot var han af en oförliknelig munterhet och verklig humor i en krets af närmare vänner, och dessa räknade också sällan någon gladare stund, än när de, en ledig afton, fingo STJERNSTOLPE tillsammans med «en af hans äldsta bekanta,» som han sjelf kallade punsch-bålen; i synnerhet om dermed förenades sång och musik, hvaraf han alltid bragtes i förtjusning. Man kan säga om honom, såsom det yttrats om Rabelais, att han var vackrast med glas i hand. Infällen, sarkasmer, repartier och epigrammer aflöste hvarandra. Ypperligast var han dock, om man någon gång kunde lyckas, att få honom ond, då han i oskuldens vrede uppenbarade hela djupet af sitt menlösa och barnfromma sinne. Vid sådana tillfällen blef han äfven, oaktadt sin medfödda blyghet och anspråkslöshet, någon gång stolt och sjelfkär, men det var då icke öfver sin förtjenst han egentligen yfdes, det var, förunderligt nog, vida mer öfver sitt ärfda adelskap, eller sin embetsmanna-rang. Hans lilla fåfänga var likväl då, som ett barns, icke stötande. Vid dylika tillfällen af förtrolig glädtighet öppnade sig äfven sjelfmant hans versådra och han fann alltid rik anledning för dess ögonblickliga skapelser hos de personer, eller i de föremål, som omgåfvo honom,

eller uti samtalets vändning, och dessa improvisationer voro ofta de lyckligaste ingifvelserna af hans snille. När han derjemte såg sig omringad endast af sådana vänner, för hvilka han kunde gifva en alldeles ostörd fart åt sina komiska idéer och betraktelser, och hans åhörare, långt ifrån att göra honom uppmärksam på det stundom förflugna af hans löjliga paradoxer, snarare underhöllo dem, försattes han slutligen i en verkligen orfisk sinnesstämning, under hvilken hans tankeflygt icke sällan bar spår af hvad Plato kallar »den yra, som från gudarne kommer,» och hvarunder han på det mest originella sätt kommenterade de orimliga idéer han för tillfället ville försvara, under det han med nya paradoxer vederlade sina motståndares förnuftsskäl, eller, som han kallade det, »nedsablade deras dumheter.» Sjelfva hans yttre röjde i dessa ögonblick något utomordentligt karakteristiskt. Det fauniska löjet, som ständigt sväfvade kring hans läppar, den småskälmska satirblicken, uti hvilken dock alltid godheten återspeglade sig, det vårdslöst kringspridda håret, som tycktes vara en lek för vindarne, de lifliga rörelserna, det lik en strömfors frambrytande talet — slutligen periodvis blandadt med alla slags utländska språk — de hastiga omvexlingarne i hans sinnesstämning, och uttryck — af glädje, harm, väukärhet, stolthet och försonlighet, alltefter samtalets vändning, — samt ändtligen hans hjertliga famntag och kyssar åt de närvarande, i hvilka han tyckte sig omfamna hela menniskoslägtet, — allt detta bildade en tafla af

oförgätlig verkan. De, som sett och hört STJERNSTOLPE i de stunder, då han, inspirerad af glädjen, vänskapen och drufvan, sålunda uppförde ett poetiskt skådespel, der han sjelf var hufvudpersonen och der han stämplade hvarje ämne med en allt förlöjligande verldsironi, hvars valspråk var: *je me moque de tout le monde*, men uti hvilken icke sällan låg en oväntad och allvarlig sanning, och hvarunder han stundom påminte om den benämning de gamla gåfvo Diogenes, af «en rasande Sokrat,» — de, säger jag, som skådat och hört honom i ett sådant dityrambiskt tillstånd, måste medgifva, hvad som ofvan yttrades, att han sjelf var vida mer poetisk än hans skrifter, och att, om han — med åsidosättande af de estetiska grundsatser, som hans bildning i den gamla fransyska vitterhetsskolan medfört, — gifvit behörig form åt dessa inspirationer och löjligt originella åsigter, hade deraf ett slags komiska fantasi-stycken uppkommit, som skolat lyfta deras författare högt bland våra skämtsamma skalders tal.

Ett begrepp om det *egna* i den munterhet, som STJERNSTOLPE spridde omkring sig, kan man svårligen erhålla genom någon beskrifning, om den ej måhända af en utmärkt talang skulle i dramatisk form framställas. Det var dessutom icke blott hvad han skämtsamt yttrade, men *sättet* hvarigenom han uttryckte det, och de derunder förborgade hänsyftningar på enskilta och allmänna förhållanden för dagen, som gjorde hans skämt till en så rik källa för de närvarandes nöje. Han

var icke uteslutande qvick, eller sarkastisk, eller humoristisk, eller ironisk, men han var stycktals något af allt detta, och denna ständiga omvexling, lämpad efter ämnena och personerna, gjorde hans skämt mera underhållande, än om han i den högre grad, man fordrar af ett verkligt snille, ägt något af dessa komiska elementer, men icke kunnat anslå någon annan ton *).

*) Ehuru det vore fruktlöst, att med ord söka återgifva arten och beskaffenheten af hans skämt i dess olika skiftningar, ifrån det lätta och i fin ton sagda repartiet till den komiska paradoxen, eller den burleska vreden; eller att söka beskrifva hans originella uttryck, ton och hållning, hvilket icke lättare låter sig göra, än att återge en skådespelares improviserade mimik och åtbörder, torde dock några karakteristiska drag gifva ett ungefärligt begrepp derom. När en afton Wallin inträdde i den krets, der Stjernstolpe befann sig sysselsatt med sin pipa, helsade den stora skalden honom med dessa ord: "röker du, Apollos son?" — "*ja, min far,*" svarade Stjernstolpe. Skämtet började, infallen vexlades, tills på en gång S. fick en fix idé, att han blifvit så "gudomligt rik," som han kallade det, att han icke visste, hvar han skulle göra af sina penningar. På tillfrågan, om han erhållit något rikt arf, eller funnit någon stor skatt, svarade han: "Nej, men jag har fått half sportellott i krigs-expeditionen, jag sofver mig till kapitaler och här skall blifva ett annat lefverne. Bland annat ämnar jag hvarje år lägga af en summa till ett monument öfver mig, och det behöfver ingen annan inskrift än orden: *Här hvilar den rike mannen.*" — En af de närvarande upplyste nu, att den nya inkomsten, på det sätt sportel-ägaren börjat lefva, icke ens skulle blifva tillräcklig för hans begrning. "Ja, så," fortfor S. skrif då på monumentet: "*Här hvilar Lazarus.*" — Straxt derpå anmärktes af någon, att en af Stjernstolpes yngre ofrälse kamrater i kansliet blifvit stjernprydd, hvaremot han icke erhållit någon orden; "lika godt," genmälte skalden, "han må blifva hvad han vill, så kan han dock aldrig blifva *gammal adelsman*, och namnet Stjernstolpe skall lefva

Oaktadt glädjen var så till sägande Stjernstolpes lifsluft, saknade han dock icke känsla för det djupa och allvarliga i lifvet, eller för det heliga och sköna i föreställningen om ett tillkommande. Ingen rördes lättare till tårar vid nödens klagan, vid vänners förlust, vid anblicken af en ädel handling, eller vid känslan af det tjusande och höga, som dikten, konsten eller religionen er-

---

längre än alla postlins-stjernor." — Nu föreslog någon en skål; Stjernstolpe fattade pennan och inom ett par minuter lemnade han några strofer färdiga, men hade derjemte — hvilket eljest sällan eller aldrig hände honom — misstagit sig om metern, så att ett par rader felades i hvarje strof. Den, som skulle sjunga verserna, upplyste, att författaren skrifvit 6- i stället för 8-radiga stanser, som melodien fordrade. S. återtog papperet, försvann ur rummet och återkom icke. En af hans käraste vänner gick att söka opp honom och fann honom sittande ensam i ett aflägset rum, med blicken fästad på golfvet och ett högst melankoliskt utseende. "Hvad felas dig?" frågade hans vän: "Ack," utbrast S. med en djup suck, "det är förbi med min gudomliga reputation; de ha kasserat mina versar, jag återgår till mitt intet, — jag blir, *som dej!"* — Detta löjliga uttryck väckte ett allmänt skratt, glädjen återvände, Stjernstolpe blef lustigare än någonsin, och så fortgick det, tills man åtskildes och sällskapet, som vanligt, följde honom hem. Hvad som på detta sätt bidrog, att göra honom till upphofsman och föreningspunkt af den allmänna munterheten, var den mängd fixa idéer, som bemäktigade sig hans fantasi, sedan han blifvit till en viss grad upprymd, och af hvilka han icke kunde öfvergifva en, utan att fästa sig vid en annan. En gång satt han och gret. Man frågade hvarför? Jo, svarade han, jag sörjer öfver Oden, som släpade oss opp i detta fördömda björnland, i stället att stanna vid Rhen eller i Champagne, ty det kunde dock aldrig vara naturens mening, att menniskor skola bo högre upp, än der drufvan växer."

bjuda. Denna omvexling af känslor röjde sig oftast hos honom då man minst väntade det. Författaren af dessa rader erinrar sig mången qväll, då han i den glada skaldens sällskap återvände från en krets af förtroliga vänner, huru Stjernstolpe, hastigt afbrytande skämtets lekar, stannade, aftäckte sitt hufvud och lyftade en af svärmande rörelse tårad blick mot den klara stjernhimmelen. «Det gifves intet,» utropade han, «som skönare vittnar om ett högre väsende, än känslan af sanning och rätt i menniskans bröst, och åsyn af det stjernströdda himlahvalfvet.» Nu antogo på en gång hans idéer en annan riktning, hans språk blef ädelt och upphöjdt, hans stämma varm, hans inbillning målade honom stjernornas inbyggare i en renhet och i ett ljus, som skulle öfverträffa allt hvad vi kunna ana; och med en innerlig förtröstan talade han om ett lif efter detta, der närbeslägtade och goda andar skulle njuta en sällhet, hvaraf den högsta jordiska blott vore en skugga. Ofta, efter en med oskyldigt skämt tillbragt afton, skildes man sålunda från honom i en icke blott allvarlig, men stundom religiös sinnesstämning, och det var denna blandning af godt och ädelt med menlöst skämtande och löjligt burleskt, denna förening af det rena hjertats och den lekande qvickhetens egenskaper, som vid honom fästade vänner af den mest motsatta karaktersbildning och lefnadsåsigt, ur samhällets alla klasser, och som gjorde hans sällskap så eftersökt och hans förtroliga umgänge så underhållande för alla.

Hvad Oehlenschläger berättar om den snillrike och älskvärde *Rahbek*, att hans första framställning var den af en brorskål, på det de sedan måtte göra närmare bekantskap, inträffade vanligen också med STJERNSTOLPE, som äfven i sitt öfriga sätt att vara ägde mycket, som påminte om *Rahbek*, samt några drag af *Baggesens* yttre; nemligen den förres öppna, trefliga och studentlika väsende, med den sednares ofta återkommande fauniska löje. Emellertid, och af samma orsak, som Rahbek var bror med nästan halfva Köpenhamn, blef STJERNSTOLPE det slutligen med — såsom han sjelf sade — halfva Sverige. Också gafs ingen, som icke gerna mottog anbudet af hans förtroliga benämning, och han var dessutom, till karakter och lefnadsförhållande, redan på förhand så väl bekant i hvad sällskap han kom, att ingen öfverraskades af hans vänliga anbud. Enligt hvad han sjelf berättade, hände det honom stundom på resor, då han på en gästgifvaregård väntade på hästar, att han sammanträffade med någon person, hvars namn var honom bekant, eller som var vän till någon af hans vänner, och han ansåg sig då icke med heder kunna undgå, att upptaga den resande i brödraskapet, hvilket föranledde, att han ägde bröder, som han icke sett mer än 5 minuter af sin lefnad. Han började äfven en gång, att, för bättre ordnings skull, upprätta förteckning öfver alla sina bröder, men hann icke längre än öfver ett par bokstäfver i alfabetet, då han förklarade, att arbetet blef honom för drygt.

Åskådandet af den yttre naturens skönhet ägde för STJERNSTOLPE ett sällsynt lockande behag. Man skulle tro, att för skaldens rörliga inbillning borde ett vackert landskap, eller en skön vårdag alltid äga något hänförande; men en närmare bekantskap med sångens söner skall för den uppmärksamme betraktaren snart röja, att ett ringa antal af dem äger verklig känsla för natur-skönheter; och om icke alla ådagalägga den uppriktighet, som en af våra vittra areopagiter, hvilken, efter tvenne dagars vistande på landet, sade sig hafva sett och ätit så mycket grönt, att han deraf ägde nog för hela sin lifstid, och påstod sig först «andas fritt», då han åter stod vid den första rännsten i staden, föredraga dock de flesta läskammarens enslighet, eller sällskapslifvets hvimmel, framför en stilla natur-scen, — ehuru detta dock icke hindrar dem, att skrifva idyller och teckna landskap. Den i sina skrifter satiriske och parodierande STJERNSTOLPE var deremot en innerlig vän af den landtliga naturen, och enligt hans eget yttrande visste han intet mer upplyftande, än att en söndags-morgon, i en vacker landtlig nejd, höra klockorna, som kallade landtfolket till Guds hus. Ofta då han vistades på ett landtställe nära Stockholm, der han vanligen tillbragte en del af sommaren, och vi begåfvo oss till kyrkan, sågo vi honom vandra ensam i den närgränsande parken, till hvilken jemväl andaktssångerna hördes, blandade med foglarnes qvitter och vindarnes sus, och der han, försänkt i stilla eftertanke, lyssnade öm-

som till orgelns toner och till de vingade körerna, hvilka förenade sig till det högsta Väsendets pris, och denna upplyftande och renande själsnjutning betraktade han som ett slags naturlig gudstjenst. Hans mest berömda arbete, öfversättningen af *Oberon*, är utfördt under hans vandringar i Solnaparken, och många af hans lyckligaste verser äro upptecknade under hans ensliga promenader bland hufvudstadens vackra omgifningar. Det berättas äfven om *Bellman*, att han på detta sätt författat en icke obetydlig del af sina arbeten.

Den hjertliga godheten i STJERNSTOLPES karakter gjorde honom icke allenast till vän af menniskorna, men af allt lefvande, och om han kunnat hata någon, hade det säkerligen varit jägare, fiskare, och i allmänhet dem, som tillfogade något ondt åt menlösa djur. Han var en gång nära, att på det högsta förgå sig emot en person, som skjutit en lärka, och om icke andra mellankommit, hade STJERNSTOLPES godsinthet ej hindrat honom, att handgripligen hämna detta, som han tyckte, ohyggliga mord. Sin tillgifvenhet för det trogna hundslägtet uttryckte han i flera skämtsamma dikter, och det enda tillfälle då man sett honom uppträda såsom frondör i anledning af någon styrelse-åtgärd, var då Öfverståthållare-embetet lät förse hans älsklingar med nos-grimmor, hvilket till den grad upprörde honom, att han icke allenast, i de förtryckta varelsernas namn, lät uti ett blad införa en versifierad och ganska bitande suplik till nämde auktoritet, men äfven i en mängd artiklar, på vers

och prosa, i flera tidningar ansatte stadens styrelse, för att få förbudet mot hans skyddlingars fria kringvandrande återkalladt. En annan tid ville han förljufva sin enslighet genom en samling utmärkt vackra höns, med en präktig sultan såsom deras öfverherre; men af fruktan, att de icke skulle nog samvetsgrant vårdas, om han förtrodde dem endast åt sitt tjenstfolks uppsigt, inrymde han sin egen sängkammare till deras boning. Hans vänner funno honom nu med pennan i hand, omgifven af denna vingade seralj, hvars musik icke störde honom i författandet af hans harmoniska vers, och hans artighet mot de galande pupillerna gick så långt, att då han kom hem för att sätta sig vid sitt skrifbord, och fann någon af dem händelsevis ligga i den öppna pulpeten, uppsköt han hellre sitt eljest så kära arbete, än han ville störa den hvilandes ro. Emellertid ökades detta sällskap oupphörligt, helst ingen af dem någonsin fick slagtas, så att han slutligen lopp fara, att sjelf blifva husvill. Han nödgades då till sin stora saknad skiljas vid dem, och skänkte dem åt en bekant, på hvars landtgård de skulle erhålla rikligt underhåll till döddar, om hvilket vilkors uppfyllande han äfven genom täta besök derstädes förvissade sig, och han underlät icke, att, vid något af de bedagade kräkens slutliga frånfälle, med ett rörande äreminne upphöja den bortgångnes egenskaper.

Ännu ett drag af vår väns öfversvinneliga välvilja mot alla lefvande varelser är för målande,

för att här förbigås. Han sträckte sin vårdande ömhet, icke blott till alla tama djur, men han — såsom det står i skriften — födde äfven foglarne under himmelen. Under det han bodde vid Carlbergs-allén var det i synnerhet för honom en fägnad, att, så länge den kalla årstiden varade, mata sparfvar och hämplingar, utanför huset. De vingade gästerna samlade sig i otrolig mängd kring hans fönster och — af vanan att vissa stunder på dagen undfägnas af värden — gåfvo de med höga skri tillkänna sin närvaro, i händelse han någon gång försummade den vanliga timman. Vid hans afflyttning från denna landtliga bostad var ett af hans största bekymmer, huru det under den påföljande vintern skulle gå med hans sparfvar och hämplingar, och han kunde icke afhålla sig, vid den stränga årstidens annalkande, att tidt och ofta besöka Carlbergs-allén, för att fortsätta sin mathållnings-anstalt till de öfvergifna kräkens förmån. Detta gaf anledning till en rolig händelse. Bland de läckerheter, som den ömsinta fogelvännen ville uppduka för sina skyddlingar, räknade han äfven rönnbär. Vid Observatorii-backen hade han upptäckt åtskilliga träd, som pryddes af denna frukt. Han begaf sig dit nattetid, för att ostörd göra en liten skörd till följande dagens utdelning. Denna lika ovanliga som oskyldiga fruktstöld lyckades några gånger; men en vacker natt hade ett par brandvakter upptäckt hans gymnastiska öfningar i träden, och som de icke kunde undgå, att anse slikt såsom ett slags ohägn, afpassade de ögon-

blicket, då han nedsteg från sin luftiga höjd med rönnbärsknytet under armen, för att bemäktiga sig den misstänkta personen och föra honom i häkte. Hans föreställningar voro fruktlösa och endast med yttersta möda kunde han förmå brandvakterna, att följa sig till det närbelägna observatorii-huset, der han inför astronomie-observatorn rättfärdigade sig, och genom dennes förmedling åter blef försatt på fri fot. Denna händelse, i förening med några andra af ungefär enahanda beskaffenhet, lärer grundlagt den ovilja han hyste och ofta yttrade emot brandvakter, hvartill han föregaf orsaken vara, att de «sjöngo så illa» och «ej läto folk gå i fred om nätterna» *).

Af naturen var Stjernstolpe begåfvad med en härdig kroppsbyggnad, och i sin ungdom deltog

*) Såsom en psykologisk märkvärdighet bör här måhända icke förtigas ett drag hos den bortgångne, som i hög grad bevisar hans ända till sista stunden bevarade barndomssinne. Han hade förvarat de få tennsoldater, han såsom barn kunnat erhålla, och småningom förökat deras antal till flera hundrade, af olika vapen och utseende. Denna armés rekrytering och uppställning, samt de befordringar och dekorationer han lemnade åt dem, som han ansåg mest förtjenta, utgjorde ett lika eget, som oskyldigt tidsfördrif under ensliga aftonstunder, och påminner om den gamla goda kungen i Tiecks *Zerbino*. Såsom eget kan äfven anmärkas, att hans krigshistoria öfver denna armé, samt rangrullor, merit-förteckningar, operations-planer, o. s. v. äro författade på tyska. I öfrigt hade han ett afgjordt tycke för militäriska evolutioner. Vid lägren på Ladugårds-gärdet bevistade han dagligen vapenöfningarne, och om, vid någon glad fest för konungahuset och nationen, batterier saluterade i hufvudstaden, öfvergaf han den muntra kretsen af vänner, för att vara bland de dånande kanonerna.

han gerna i starka kroppsöfningar, såsom brottande, fäktning, dans, bollspel, skridsko-löpning o. s. v. Hans helsa, ursprungligen stark, befästades genom en ingalunda klemig uppfostran och genom ett arbetsamt och ytterst tarfligt lefnadssätt under större delen af hans lefnad. Först sedan han öfverskridit manna-ålderns mognad, då hans tillgångar medgåfvo en mindre sparsam njutning af de högre klassernas öfverflöd, som så lätt blir en vana och ett behof, och då hans växande författarerykte samt sällsynta förmåga, att såsom tillfällighetsskald och älskvärd umgänges-vän sprida glädtighet i hvarje lag der han infann sig, gjorde honom mer och mer eftersökt i hufvudstadens gladare kretsar, började han småningom offra åt nöjet och njutningen, hvartill han ansåg sig äga någon rätt, efter en tretti-årig träldom i arbete och försakelser. Han tycktes nu liksom vilja återtaga hvad han förlorat, men åsidosatte derför icke sina embetspligter, eller den trägna tjenst i sånggudinnornas tempel, som alltid utgjorde hans käraste sysselsättning.

Utom sin vittra författaregåfva ägde Stjernstolpe vackra anlag för målning och musik, ehuru tid och omständigheter nekade honom, att till någon utmärktare grad utbilda dem. Till tidsfördrif sysselsatte han sig dock, äfven under de sednare åren, med utöfningen af dessa båda talanger, och hans sista större förctag i målning var kolorerandet af Mörners *Carnovale di Roma,* hvilket arbete han högeligen värderade både för dess eget och

för konstnärens skull. En likstämmighet i förmåga, att uppfatta den skämtsamma sidan af lifvet, och en öfverensstämmelse mellan karakterernas godhet och öppenhet, föranledde snart mellan den komiske författaren och den snillrike artisten en förtrolig bekantskap, hvilken öfvergick till ett vänskaps-förbund, som endast döden upplöste.

Äfven såsom musik-älskare röjde STJERNSTOLPE ett godt naturligt omdöme, ett säkert öra och ett sällan felande minne. Tonkonstens skapelser ägde för honom en sådan tjusning, att han satte afhörandet af en vacker musik främst bland alla själens njutningar, och man kunde i honom alltid påräkna en tacksam åhörare, när och huru länge som helst. En glad och lekande musik öfverensstämde väl mest med hans lynne; men äfven en allvarlig och andelig komposition gjorde på honom ett djupt intryck, och han glömde nästan aldrig hvad han en gång med uppmärksamhet hört. Utan att egentligen äga hvad man kallar *röst*, var dock hans sång, då han i en krets af glada vänner utförde något af Bellmans stycken, ojemförligt mer underhållande, än om de sjungits af någon, som varit endast *sångare;* hvartill hans uttryck, samt hans komiska ansigts-spel och åtbörder, i synnerhet bidrogo. Då han åt sig sjelf ville bereda en musikalisk högtid, samlade han hos sig några vänner, hvilka uppförde Bellmans stycken med instrumenteradt ackompagnement. Sjelf spelade han något klaver och hade i sin ungdom äfven blåst flöjt, hvilket instrument han dock snart öfvergaf. Ogerna

anlitade han den i våra sällskaper så vanliga tillflykt, spelbordet, ehuru han kände nästan alla brukliga spel; men änskönt han spelade dem illa och utan beräkning, — med undantag af schack, hvaruti han ägde öfning och styrka —, gjorde dock hans ständigt skämtsamma ton och hans burleska vrede, då han råkade i otur, honom eftersökt, äfven i detta fall. Jemväl såsom skådespelare i små sällskaps-kretsar, förnekade STJERNSTOLPE icke sin komiska talang, och hvad som vid sådana tillfällen gjorde honom särdeles dyrbar, var den lätthet, med hvilken han inom några timmar sammansatte en tillfällighets-pjes och ombesörjde dess inöfning.

Att ett hjerta sådant, som STJERNSTOLPES, icke kunde vara främmande för kärlekens intryck, säger sig sjelft; snarare förundrade det mången bland hans vänner, att, med hans lynne och karakter, denna känsla hos honom stundom kunde antaga en romanesk och platonisk stämpel, hvarigenom hela hans väsen tidtals förändrades och hans eljest så skämtsamma lyra endast anslog elegiska ackorder. Det har ofvan blifvit antydt, att hans tillgifvenhet redan från första ynglinga-åldern fästade sig vid ett föremål, med hvilket han hoppades blifva förenad, när han genom arbete hunnit förvärfva det sjelfbestånd, att han kunde fästa en makas öden vid sina egna. Denna tillgifvenhet bevarade han troget under mer än tjuge år, och då han omsider, genom mödor och försakelser, hunnit tillkämpa sig så mycket af denna verldens timliga goda, att

han, utan förebråelsen af ett förhastadt äktenskapsband, kunde hoppas se denna länge närda önskan uppfylld, hade döden beröfvat honom föremålet för hans böjelse. Den, som skrifver detta, har under sina ögon de anteckningar, hvarmed STJERNSTOLPE bevarat minnet af denna hans ungdomskärlek, ifrån dess första uppvaknande till dess den genom den älskades bortgång släcktes, åtminstone för detta lifvet, och hvilka anteckningar han sjelf kallar sitt «hjertas historia». Den tafla han här uppdrager af sina erotiska känslor, ifrån den stund då han, af likheten emellan initial-bokstäfverna i den älskades namn med dem uti hans eget*), tyckte sig finna ett förebud, att deras öden äfven skulle sammansmälta, och till den dag då han nitton år sednare fann ett af de träd, hvaruti de gemensamt tecknat sina namn, omkullhugget, hvilket han ansåg för ett olyckligt förebud, — hela denna sjelfbekännelse, nedskrifven under de olika sinnesrörelserna af hopp, misströstan, glödande kärlek, svartsjuka och innerlig trofasthet, lemnar i afseende på hjertats renhet, om än icke i hänseende till framställningens förmåga, en erinran om Gœthes *Bekenntniss einer schönen Seele.*

Den enkla skildringen af STJERNSTOLPE, såsom skald, menniska och umgängesvän, är slutad. Författaren har härvid äfven, med den gärd han

*) Jonas Magnus Stjernstolpe och Johanna Maria Silfverbrand, hans kusin, dotter till Löjtnanten Silfverbrand.

är skyldig sanningen och den bortgångnes minne, icke ansett sig böra förtiga någon af dennes små svagheter, hvilka blott voro älskvärda, aldrig skadliga, och han tror sig på den förevigade kunna lämpa, hvad han tillförene yttrat vid en ädel mans bortgång:

Hvem är den, som vågar stiga
med en klagan på hans grift?
Hvad har minnet, att förtiga
öfver honom i sin skrift?
Som en ljusets vän och fridens,
glömde han hvad ondt han rönt
och hans hjerta, olikt tidens,
mindes blott allt sant och skönt.

Hvad som återstår, att nämna, vidrör blott hans lika hastiga, som oförmodade bortgång. Till följd af sin ovanligt starka helsa hade han aldrig ägt någon sjukdom af svårare beskaffenhet; intet anlag till någon vådlig krämpa röjdes hos honom; mot den vanliga anledningen till hastiga frånfällen, stark förkylning, var han härdad, och hans talrika vänner väntade sig ännu länge få njuta glädjen, att äga honom. Under de första dagarne af september 1831 beklagade han sig öfver en rheumatisk värk i venstra sidan, som dock icke hindrade honom, att besöka sitt embetsrum och några närmare vänner. Småningom kände han sig likväl mera besvärad af sin åkomma och började hålla sig inne, utan att dock påkalla läkare-vård. Olyckligtvis ägde han för läkare-konsten föga eller intet förtroende, och detta vållade, att då dess biträde

söktes, var det för sent. Han var oppe ännu fredagen den 16 September, då han, sittande vid sitt bord, erhöll ett slag-anfall, hvarpå följde mållöshet, och följande morgonen var han bland de odödliges antal. Ljusa och glada bilder omsväfvade honom ännu under dödstimman, och den enda önskan han, vid ett ögonblick af återvunnen talförmåga, yttrade, var att man icke måtte gifva honom en svart utan en *hvit* kista, hvilket äfven efterkoms.

Hans oförmodade bortgång spridde en allmän bestörtning bland hans snart sagdt otaliga vänner och bekanta. Han var i hög grad populär, och hans popularitet var vunnen och bibehållen genom förståndets och hjertats förenade egenskaper. En talang, om än icke af första ordningen, men förenad med en älskvärd anspråkslöshet, en öppen hjertlighet i ord och handling, och skild i sin utöfning från alla oädla biafsigter, vinner stundom en allmännare hyllning, än sjelfva snillet; och sådant var förhållandet med Stjernstolpe. Hans frånfälle väckte en allmännare rörelse, än utslocknandet af månget vida större namn, emedan det medförde en förlust icke blott för vitterheten, men derjemte afbröt så många enskilda vänskapsband och rörde så många vänskapsminnen.

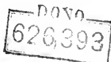
Hans vänner sökte visa deras utöfver lifvets gräns fortfarande tillgifvenhet för honom, äfven derigenom, att de, talrikt församlade och under en högtidlig sorgefest, beledsagade hans stoft till dess hvilorum. Religionens yttersta löften, hvilkas

uppfyllande den bortgångne sjelf aldrig betviflat, förkunnades öfver hans aska af den gudalärans ädle tolk *), hvars rena, barnfromma sinne, genom en längre bekantskap, slutit sig till STJERNSTOLPES eget, under det hans höga skaldesnille skänkte sitt leende bifall åt den skämtsamma författarens vittra lekar. Den af hans lärjungar, åt hvilken han sjelf lärde lyrans första toner, lade på hans graf en minnesblomma, och sörjde, att han icke ägde en lager att fästa vid hans urna. *Byström* återkallade hans anletsdrag, till minne för vänner, genom en byst och en medaljong; *Westin* har prydt hans bild med drag af sin lyckliga talang, och *Södermark* har lofvat, att, med den honom egna förmåga, på duken återskänka oss den bortgångne. Äfven en minnesvård kommer att uppresas på det ställe, der han hvilar, och i skuggan af de träd, som omgifva densamma, skola hans vänner, länge och ofta, i minnet återkalla hvad han för dem varit.

*) Biskop *Franzén*.

Rättelser.

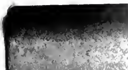
Sid.	72	rad.	7	*står*	sammhöllo	*läs*	sammanhöllo
»	86	»	30	»	orginal	»	original
»	174	»	15	»	accussantium	»	accusantium
»	185	»	9	»	Paracelsiæ	»	Paracelsicæ
»	218	»	16	»	hjertmakt	»	hjertmatk
»	255	»	8	»	anbick	»	anblick
»	269	»	4	»	lemna	»	lemnar

Legatore di Libri
FIRENZE

B.16.7

BIBLIOTECA
NAZIONALE
FIRENZE